





ספר הזכרונות

דברי הימים

משפחת גאנץ





וזכרונות הצדיקים

שמואל דוד גאנץ

ספר הזכרונות
ודברי הימים של
משפחת גאנץ



Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

מזמור לתודה

עס ליגט אויף מיר א חוב אויסצודרוקן א טיפער הכרת הטוב און הארציגן דאנק פאר מיינע קינדער און אייניקלעך וואס האבן דורכגעקוקט און מסדר געווען דעם כתב יד.

איך מוז מודה זיין אז איך בין מסופק צו דאס וואלט געקענט צושטאנד קומען אן זייער איבערגעגעבענקייט. עס איז זעלבסטפארשטענדליך אז פאר א פשוט׳ער מענטש וואס איז ווייט פון צו זיין א שרייבער פון פאך איז זייער שווער צו פארפאסן אזא ווערק. דער רבש״ע האט מיר ב״ה געגעבן געלונגענע קינדער און אייניקלעך און מיט זייער קאאפעראציע און געטרייע הילף איז מיר געלונגען צו פארפאסן אזא וויכטיגע חיבור.

זייערע טאלאנטן, טיפער וויסן, און רייכע קענטעניסן האבן פילפאכיג בייגעשטייערט צום צוזאמשטעלונג פון דעם בוך.

טראץ דעם וואס זיי זענען ב״ה פארנימען מיט זייערע אייגענע משפחות בלעה״ר האבן זיי נישט געקוקט אויף זייער טרחה און מי. זיי האבן זיך אנגעשטרענגט מיט אלע כוחות מקיים צו זיין מצוות כבוד אב ואם און געהאלטן פאר א זכי׳ אז זיי האבן די געלעגענהייט צופרידן שטעלן זייערע עלטערן.

עס שטייט ״למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך״. השי״ת זאל העלפן עס זאל ביי זיי טאקע מקיים ווערן במילואו.

עס איז קיין צווייפל אז אונזער חשוב׳ער משפחה וועט דאס אויפנעמען מיט גרויס צופרידנהייט און שמחה.

ווי עס וואונטשט זייער גליקליכער פאטער-זיידע,

שמואל דוד גאנץ

אינהאלט

אפשטאם משפחת גאנץ

אריינפיר 11

אונזער הייליגע יחוס 16

ברוך יודא גאנץ הי״ד 25

עלקא רבקה גאנץ ע״ה 40

די יארן אינדערהיים

די גוטע צייטן 47

פערזענליכע זכרונות 49

מאמע עלקא רבקה׳ס פטירה 50

שווערע צייטן 55

מלחמה יארן

דעפארטירן 71

שטראסהאפף 81

קרעמס 88

טרעזיענשטאדט 99

אונזער באפרייען 98

ר׳ עקיבא׳ס איבערלעבענישן 108

אויפ׳ן וואנדער וועג

אהיים קיין בעסערמין 117

א שמחה אין די משפחה 122

ווייטער אויף דעם וואנדער וועג 125

פאקינג ד. פ. לאגער 127
בענסהיים 141
אין פרין׳ער קינדערהיים 150
אויפ׳ן וועג קיין אמעריקע 158

אמעריקא

א נייע לאנד 163
אונזער דירה אין די איסט סייד 168
ווילִיאמסבורג 175
די אונגארישע אויפשטאנד 185
שמואל דוד טרעפט זיין כלה אין א״י 194
מיין חתונה 204
די צוויי יונגסטע ברידערס חתונות 207
שמואל דוד און זיין פאמיליע 210
לעיקוואוד, ניו דזשורסי 214

שלוס

שלוס 223

ביי די גדולי הדור

מיינע זכרונות אין נייטרא 241
אין סאטמארע ישיבה 273
אלץ סאטמארער רבין׳ס הויז בחור 276
שעראן ספרינגס 298
די עבודת התפילה פון הייליגן רבי׳ן 312
די עבודת הקודש פון הייליגן רבי׳ן 316
אחרית דבר 350

למען ידעו דור אחרון

מער ווי זעכציג יאר זענען פאראיבער זינט דעם שרעקליכן היטלער-חורבן, דער גרעסטער און ביטערסטער חורבן אין די צוויי-טויזענט יעריגער געשיכטע פון אונזער לאנגען אידישן גלות.

די מנאצי ה׳ האבן ליידער פארשניטן א דריטל פון אידישן פאלק, דער רוב מנין ורוב בנין פון די אידישע צענטערס אין אייראפע. דאס שענסטע און בעסטע פון אידישן פאלק איז ליידער אומגעקומען, און געבליבן זענען בלויז אחד בעיר ושנים ממשפחה, און גאנץ אפט אזויפיל אויך נישט.

ואנחנו בתוך הגולה, ניין יונגע קינדער זענען מיר דעמאלטס געבליבן, אונזערע געשווויסטער "משפחת גאנץ", יתומים היינו ואין אב ואם, ניין יונגע קינדער, קיילעכיגע יתומים, האבן מיר צוזאמען איבערגעלעבט די לאגערן, וברוב רחמי וחסדי ה׳ יתברך זענען מיר ניצול געווארן לפליטה גדולה, שלם בגופינו ושלם בתורתינו.

ברוך ה׳ אשר לא עזב חסדו מאתנו. במשך פון די לעצטע זעקס צענדליגע יארן האט דער אבי יתומים אונז געהאלפן אויפצושטעלן דורות ישרים ומבורכים אשר כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה׳. די גאנץ משפחה איז זיך בליעה"ר צו-וואקסן באיכות ובכמות, און עס וואקסט שוין אונטער א גרויסער דור רביעי לשם ולתפארת.

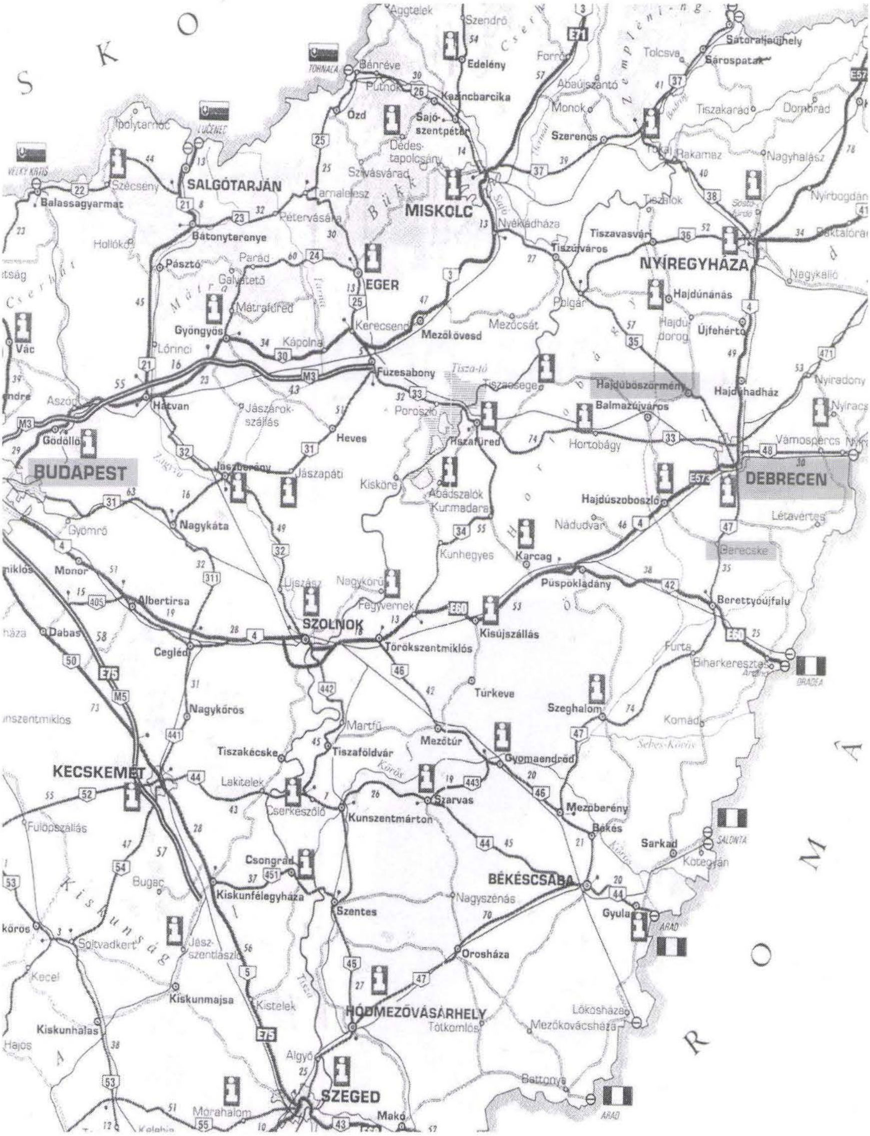
אויף די פילע פראגעס פון מיינע קינדער און אייניקלעך איבער אונזער אפשטאם אין פארגאנגענהייט, האב איך געפונען פאר נויטיג צו פארצייכענען לזכרון פאר אונזערע קינדער און אייניקלעך כ"י אביסל פון מיינע זכרונות, למען ידעו דור אחרון, כדי די קומענדיגע דורות זאלן וויסן די השתלשלות און מאורעות וואס מיר זענען אריבער, איבערפלאנצנדיג אונזער משפחה פון דער אלטער היים צו דער נייער אמעריקע.

דער באשעפער זאל אונז געבן די זכי׳ צו דערלעבן די גאולה שלימה און גיין פון דא קעגן משיח צדקינו במהרה בימינו אמן.

הק׳ שמואל דוד גאנץ

יחוס
משפחת גאנץ





די מאפע איז דער רעכטער טייל פון אונגארן,
וואו עס געפינט זיך "בעסערמין" מיין היים שטעטל
און דעברעצין און דערעטשקע מיין גאנץ זיידע'ס שטעטל

אריינפיר

די שטאט בעסערמין

אין די מזרח טייל פון לאנד אונגארן, נישט ווייט פון די רומענישע גרעניץ, נאנט צו די שטאט דעברעצין, און א היפשע שטרעקע פון די הויפט שטאט בודאפעסט איז די שטאט בעסערמין. אין די ת״ש יארן האבן דארט געוואוינט ארום 200 אידישע משפחות - איבער טויזענט נפשות. די אידישע קהלה האט פארמאגט א גרויסע געבויטע שוהל, א חסיד׳ישע קלויז, א מעיין מקוה, א שיינע גרויסע תלמוד תורה, און א אידישע שולע פאר אינגלעך און מיידלעך אנערקענט ביי די רעגירונג. אט אין די שטאט בין איך געבוירן און ערצויגן געווארן. אין דעם שטעטל האבן מיר, די גאנץ געשוויסטער, פארברענגט אונזערע קינדערישע יארן.



די אידישע שולע אין בעסערמין - רעכטס חי׳, לינקס רחל לאה, אונטן ר׳ עקיבא

אזוי ווי יעדע אונגארישע קהילה, האט בעסערמין פארמאגט צוויי ערליי איינוואוינער. עס זענען געווען שול אידן, דאס הייסט אשכנזי׳שע בעל בתי׳שע אידן, וואס האבן געדאוועט אין די שטאטישע שול. די שול האט געהאט א בעל בתי׳שער רב מיט א שטריימל. דאן איז געווען חסיד׳ישע אידן וואס האבן געדאוועט אין אן עקסטערע קלענערע ביהמ״ד, וואס האט זיך געפרופן קלויז. דארט האבן געדאוועט די עכט חסיד׳ישע אידן, תלמידי חכמים. די קלויז האט געהאט א דיין א ש״ס איד, מיט נאך תלמידי חכמים, רוב פון שטארק חסיד׳ישע משפחות. כאטש עס זענען געווען צוויי בתי מדרשים, האט דער עולם געלעבט בשלום ושלוה. שבת הגדול און שבת תשובה זענען די קלויז אידן געגאנגען אין שול הערן דעם רב׳ס דרשה. סידור קידושין האט געהערט צום רב פון שטאט.

מיין פאטער ר׳ ברוך יודא ז״ל האט פארנומען א שיינעם ארט אין די קהלה, זייענדיג דער סופר פון די שטאט. אין קלויז איז ער געווען בעל תוקע און בעל שחרית די הייליגע טעג און געדאוועט מערבית אין די ימים טובים. ער איז געווען אנערקענט ביי אלע איינוואוינערס פאר זיין ערליכקייט און איידעלע מידות טובות.

מיינע זכרונות נעמען מיך צוריק צו מיין שטעטל בעסערמין אין די צייט פון מיינע יונגע יארן. איך בין געבוירן אין אונזער הויז אויף גוידאן גאס. דארט האבן מיר געוואוינט אין א הייזל מיט א שיינעם הויף וואס האט געהאט טרויבן און פרוכט ביימער. דאס הויז איז געווען געבויט בלויז פון שטיינער. די שלאף צימערן זענען נישט געווען געהייצט. אין די ווינטער ווען מען איז געגאנגען שלאפן, האט מען מיטגענומען געהייצטע ציגל איינגעוויקעלט אין שמאטעס צו לייגן צופיסנס, אביסל אנצווואראמען דאס בעט. די נעגל וואסער איז פול מאל פארפרוירן געווארן פון די קעלט. קיין לעקטער און וואסער (פלאמבינג) איז נישט געווען. וואסער האט מען געבראנגט פון די שטאטישע ברין. דער בית הכסא איז געשטאנען אין עק פונעם הויף, אזוי ווי מען זעהט אויף א בילד. אין דעם הויז זענען אלע

קינדער געבוירן און ערצויגן געווארן ביז מיין מאמע ע״ה׳ס פטירה ב׳ שבט שנת תש״א.

קורץ נאך איר פטירה האבן מיר זיך אריבער געצויגן צו א הויז אויף די שול גאס, וואס האט זיך געגרעניצט מיט די שול הויף. מיין טאטע ז״ל האט נישט געוואלט בלייבן וואוינען אינעם הויז וואו עס האט פאסירט דער שרעקליכער אומגליק צו פארלירן אונזער מאמע ע״ה. דאס הויז איז שוין געווען אביסל מער פארגעשריטן. עס האט שוין געהאט לעקטער, אבער נישט אנדערע איינריכטונגען.

אין דעם הויז האט מיין טאטע אויך ליידער נישט זוכה געווען צו מנוחה. עס האט זיך דאן אנגעהויבן די שווערע צייטן, וואס האט געברענגט דעם ביטערן חורבן אויף די אונגארישע אידן בכלל און אויף אונז בפרט. אין לויף פון די צרות האט אונז דער בעל הרחמים, אין זכות פון אונזער טייערע און הייליגע עלטערן, געראטעוועט מיט גרויסע ניסים און השגחה פרטיות עד היום הזה. זי״ע אמן.

ר׳ ישראל בעל שם טוב
ר׳ צבי
בתו
ר׳ אברהם דוב
ר׳ משולם זושע אניפאלי
בתו
ר׳ צבי מנחם ליפמאן
ר׳ יחיאל מיכל קארימער
מרת גיטל
ר׳ יצחק עלעפאנט
ליגן אין צפת
מרת עלקא
ר׳ אלימלך דוד פריעדמאן
ר׳ אליעזר צבי עלעפאנט
מרת חנה איידל
מרת רחל ראפשיצער אייניקל
ר׳ משה פריעדמאן דיין אין טאהש
ר׳ מאיר עלעפאנט
מרת מרים
ר׳ חיים פריעדמאן
מרת שרה עלעפאנט
מרת עלקא רבקה
ר׳ אלימלך דוד פריעדמאן
מרת חנה
הילד מאיר
ר׳ מרדכי
מרת חי
ר׳ עקיבא
מרת רחל לאה
1700
1710
1750
1770
1790
1810
1840
1860
1880
1904
1924

1700
1710
1750
1770
1790
1810
1840
1860
1880
1904
1924
ר׳ שמעלקא מ׳ניקלסבורג
ר׳ אורי פייוול בעל אור החכמה
בתו
ר׳ ברוך קאלובער
ר׳ יעקב זאב ראהטשטיין
ר׳ יואל קאטיוער
ר׳ מרדכי ראהטשטיין
ר׳ ברוך יודא שניצלער
מרת חי׳ מאנן
ר׳ שמואל דוד גאנץ
מרת רבקה אסתר
ר׳ שרגא שמואל שניצלער טשאבער רב
מרת ליבא גיטל
ר׳ משה גאנץ
ר׳ ברוך יודא
ר׳ זושע
יענטא לעבאוויטש
ר׳ ברוך יודא
מרת אסתר
הילדה מרים
ר׳ שמואל דוד
ר׳ יואל
ר׳ אברהם יעקב
הילדה דאברא רייזל

אונזער הייליגע יחוס

א ונזער טאטע ר׳ ברוך יודא גאנץ ז״ל איז געווען א זון פון ר׳ משה גאנץ ז״ל פון דערעטשקע, אונגארן. דער זיידע ר׳ משה איז געווען א געהויבענער איד אין תורה און יראת שמים. ער איז געווען א זון פון ר׳ שמואל דוד גאנץ ז״ל, וואס איך טראג זיין נאמען. ר׳ שמואל דוד איז געווען אן איידעם ביי ר׳ מרדכי ראטהשטיין ז״ל, האלמינער דיין, וואס איז געווען א תלמיד און חסיד פון ייטב לב זצ״ל. ער איז געווען אן אייניקל פונעם בעל אור החכמה, פון די תלמידים פון הייליגן רבי ר׳ בער פון מעזריטש זי״ע. ר׳ מרדכי איז דער מחבר פון ספר שערי פרנסה טובה אויף תהלים, ספר תורת חסד און בית ועד לחכמים. ער דערמאנט זיין רבי, דער ייטב לב, פיל מאל אין זיינע ספרים.



ספר

תהלים

מאדונינו החסיד דוד המלך הקדוש שהוא חי וקים לעלם ולעלמי עלמין (נשמן זמרה הקדוש פ׳ ויגש) זי״ע ועכ״א.

עם פ׳ מצודות להבין פשוטו.

ונם לרבות פ׳ ע״ד דרוש ומוסר השכל להתלהב הלבבות לעבודת הבורא ית׳

ויקרא שמו בישראל

שערי פרנסה טובה

המיוחס לזקן מוהרי מלכי סדל והכ״ק, וזצ״ל המפורסם לרוב בקרב גאוני הסמ״ע וברכתיו סגדולים, כי הם לכי לעלמי עם לכי ועם מיי לבוא עד הנוף, וכוונתי לזכות הם הלבבות המתעלים בילולת הסם כל היום, לולי לבבה גם לכבי בזכותם לעשות עוד תשובה עליונים כל זמן שהשמעם בקרבי לומן.

אלה הדברים מאדם מועט לעולם וערך קטן עליו הק׳ מרדכי ראטהשטיין בן להצדיק עניו ותמים עסק בתורה יום וליל בש״ת מרה יעקב ואב וללה״ה ונכד להרב הצדיק איש אלקים קדוש יאמר לו מרן אורי פייבל וללה״ה מקראסניפאלי ומנ״כ בק״ק דוברענקא בעדמ״ח ספר הקדוש והנורא אור החכמה על התורה ברוך פרדס ז״ע ועכ״ו אמן.

בעזה"י

שיל"ת

ספר תורת חסד

על חמשה חומשי תורה הקדושה

על פי מוקר המכבד, נלכה בחם בדרך החיים והחמת, ושיח מנחת ערבי, ממני ערבי ור"ם, חמר זכחם לי תורה הקדושה בחלוקה לקנו מספרים הקדושים ובפרט מספרי חלמידי בעמ"ע הקדושים זכותם יגן עליהו ועכ"ו חמר דבריהם מלהיבים הלבבות הטהורות החפלים בחורה הם"י ובירחתו ובחהבתו הטהורה ועמיתי דבריהם קשוכים על פקודי התורה הקדושה להחיר **לעיני כל ישראל** לבעבד לבבם הטהור לפני יוצר **בראשית** להודיעם מכל לרושם עד ביחת גואל לרק ב"ב חמן:

ואני בעניי חקוה שחבמה גם חלכי בזכותם לעמוד עוד חמושה טליחה כל זמן שהשמש בקרבי חמן. חלה הדבריס מחדש מועט לעולם ולערך קטן עליו, שכני הטטמה בקרבי חמן. הטני מטעם הק' **מרדכי ראטהשטיין** נן להלדיק עניו ותמיס עסק בחורה יום ולילי עו"ה וכתך לכתב הלדיק חיט חלקיט קדוש יחמר לי מרן **אירי פייביל** זללה"ה מקראסניפחלי ומכ"ש בק"ק דיבענקא בעהמ"ח ספר הקדוש והטהור **אור החכמה** בדרך פרד"ס ז"ע ועכ"ו חמן:

מונקאטש

בדפוס המשובח של השותפים **בלייער עט קאהן,**

בשנת **תרנ"ז** לפ"ק.

ב"ה

אלון בכות

אב הרחמים שוכן מרומים ברחמיו העצומים, הוא יפקוד ברחמים החסידים והישרים והתמימים בני משפחתינו הקדושים שמסרו נפשם על קדושת השם בימי הזעם בשנות תש"ד-ה.

כבוד אבא מארי הרה"ח המפורסם לשם ולתהלה, ירא אלקים מרבים הי' קל בנשר וגבור כארי לעשות רצון קונו וחפץ צורו, עבד את ה' בשמחה וטוב לבב ה"ה מו"ה **ברוך יודא בן משה גאנץ** ע"ה הי"ד סופר סת"ם מה' בעסערמין, נקטף בדמי חייו י"ב סיון תש"ה.

אמי מורתי הצדיקת אשה יראת ה' מרת עלקא רבקה בת חיים ע"ה, נפטרה ב' שבט, תש"א.

זקיני מצד אבי מו"ה **משה בן ר' שמואל דוד** ע"ה. זקינתי מצד אבי מרת **ליבא גיטל בת החסיד ר' ברוך מרערעטשקע** ע"ה.

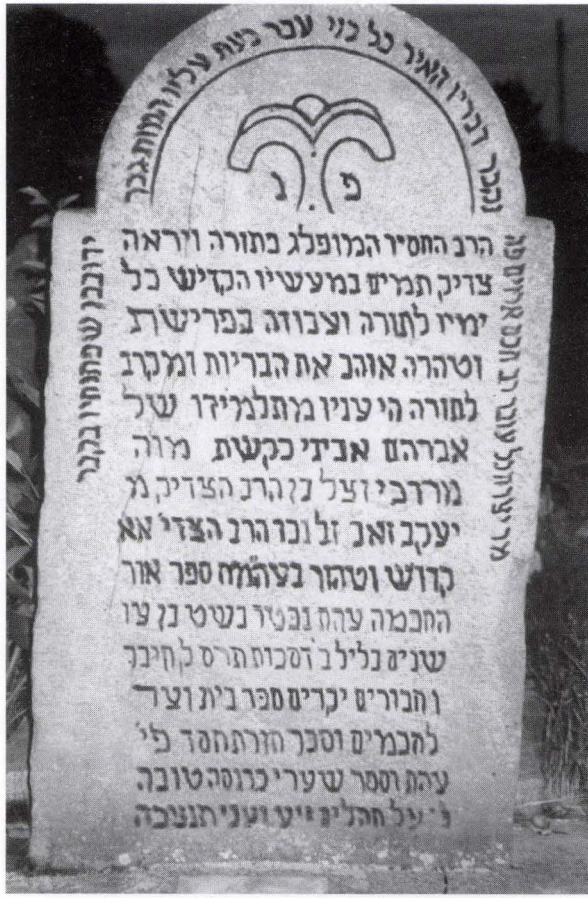
זקיני מצד אמי מוה"ר חיים בן ר' משה פרידמאן ע"ה מקלייני-ווערדיין.

זקינתי מצד אמי מרת שרה בת ר' מאיר עלעפאנט ע"ה.

בנם הב' משה ובתם מרים ע"ה, י"ב סיון, תש"ד.

יזכרם אלקים למובה עם שאר צדיקי עולם
וינקום בימינו לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך

דער זכר נשמת איז געדוקט אין ספר תורת חסד



די מצבה פון אונזער עלטער זיידן ר׳ מרדכי ראטשטיין ז״ל
דער מחבר פון שערי פרנסה טובה אויף תהלים

מיין טאטנ׳ס מאמע, די באבע ליבא גיטל ע״ה, איז געווען א טאכטער פון די בארימטע באבע חי׳ און צדיק ר׳ ברוך דערעטשקער וואס איז געזעצן אין בית המדרש משבת לשבת און געלערנט א גאנצן טאג. ר׳ ברוך איז געווען א זון פון ר׳ יואל קאטויער, וואס ר׳ יואל איז געווען א זון פון ר׳ ברוך קאלוב׳ער. ר׳ ברוך איז געווען אן איידעם ביי ר׳ שמעלקא מניקלסבורג זי״ע.

די באבע חי׳ איז געווען זייער א דערהויבענע פרוי. די גאנצע שטאט - אויך להבדיל די גוים - האבן איר זייער רעספעקטירט. מען האט איר גערופן חי׳ נעני. זי האט געברענגט די פרנסה אין שטוב. מען זאגט אז זי האט געצינדן 100 ליכט א יעדן שבת! מען דערציילט א מעשה וואס איז מקובל אין די משפחה: אמאל האט די באבע חי׳ נישט געהאט געוג ליכט אויף שבת, איז זי ארויס אין מארק זוכן ליכט, אבער עס איז נישט געווען צו געפונען. זי האט זיך ארום געדרייט מיט שרעק און פארצווייפלונג.



דער טשאבער רב
ז״ל מיט זיין זון ר׳
שלום ז״ל פון
לאנדאן שטייען אין
דערעטשקע,
ביים ציון פון זייערע
עלטערן ר׳ ברוך
יודא ז״לאון די באבע
חי׳ שניצלער ע״ה,
זייער טאכטער
שרה הינדא ע״ה
ליגט דערנעבן

פלוצלינג קומט איר אנטקעגן א גוי און זאגט ״חי׳ נעני, דא האסטו א פעקל ליכט, דו וועסט מיר דאס שוין אפגעבן!״ דער גוי איז נעלם געווארן און די באבע איז אהיים געלאפן צינדן די 100 שבת ליכט בשמחה. מען האט געזאגט אז דער גוי איז געווען אליהו הנביא.





הרה״צ ר׳ שרגא שמואל שניטצלער זצ״ל טשאבער רב

די באבע ליבא גיטל האט געהאט א ברודער אין טשאבע וואס האט געהייסן ר׳ שמואל שרגא שניטצלער ז״ל. נאך די קריג איז ער געווארן טשאבער רב. ער האט זיך באזעצט אין ירושלים אין די ימין משה געגענט. ער איז געווען א שכן צו מיין שווער ר׳ יצחק וועבער ז״ל. די גאנץ קינדער האבן אים געפון פעטער שמעלקע. ער איז געקומען צו אונזערע שמחות און מיר האבן זיך זייער נאנט געהאלטן.

דער טשאבער רב ז״ל איז געווען דער טאטע און זיידע פון די גרויסע שניטצלער משפחה. זיינע קינדער זענען ר׳ שלום שניטצלער ע״ה טשאבער רב אין לאנדאן, ר׳ זושא שניצלער ע״ה א חסיד מפורסם אין ניו יארק אלץ גרויסער סאטמארער חסיד, און ר׳ ברוך יודא שניטצלער שליט״א, א חשוב׳ער בעל הבית אין וויליאמסבורג. אויך חשוב׳ע טעכטער, מרת עטיל מילער אשת ר׳ מענדל מילער ז״ל א ווזניציער חסיד, מרת יענטיל לעבאוויטש אשת ר׳ ברוך יודא לעבאוויטש ואשת סקולענער רבי זצ״ל בזיווג שני, און מרת חי׳ תחי׳ די מאמע פון ר׳ יונה שווארץ רב בעיר ווינא.

די שניטצלער און לעבאוויטש משפחות זענען פון די שענסטע משפחות אין אמעריקע, חסידים ואנשי מעשה. ר׳ נפתלי לעבאוויטש נ״י, אן אייניקל פון טשאבער רב, האט געשריבן די שלש סעודות תורות פון הייליגן סאטמאר רבי׳ן רבינו יואל זי״ע פאר לאנגע יארן. זיין ברודער ר׳ יחיאל מעכל לעבאוויטש איז ניקלסבורגער רבי אין מאנסי. אזוי אויך אנדערע אייניקלעך זענען אנשים חשובים וחסידים אין די אידישע גאסן.



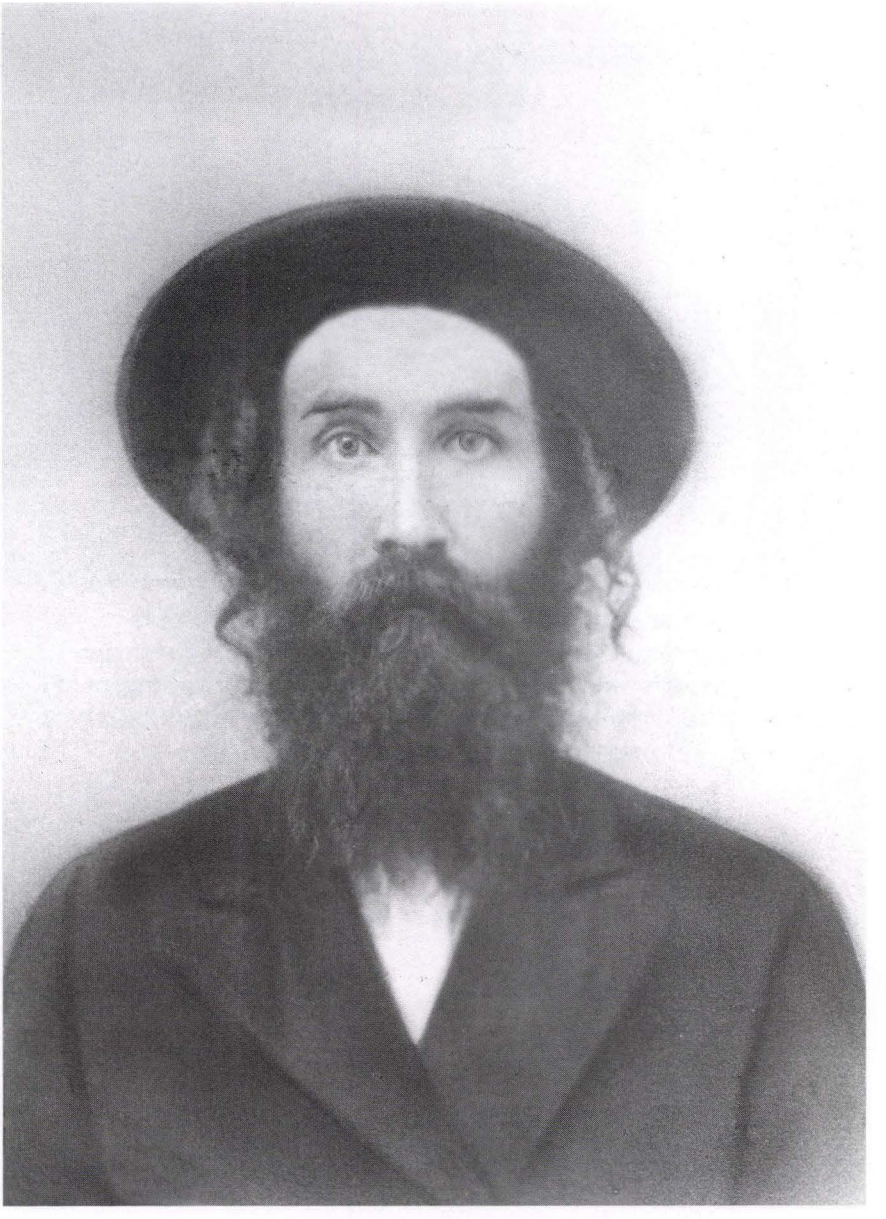
ר׳ ברוך יודא לעבאוויטש ע״ה, און מומע יענטל די טאכטער פון טשאבער רב,
מיט זייער משפחה, אונזער צווייטע קאזענס וואס זענען אויך ב״ה גערעטעוועט געווארן,
און לעבן אין אמעריקע

מיין מאמע איז געווען עלקא רבקה. מיין מאמע׳ס טאטע האט געהייסן ר׳ חיים פריעדמאן פון קליינווארדיין. ער איז געווען א פעטער פאר ר׳ ליפא פריעדמאן ז״ל, מנהל מוסדות סאטמאר אין אמעריקע. דער זיידע ר׳ חיים פלעגט אין שלאף זאגן זוהר הק׳ אויפן קול. ער איז געווען א הייסער האדאסער חסיד. מיין באבע האט געהייסן שרה עלעפאנט ע״ה, אן אפשטאמיגע פון רבי ר׳ זושע און בעל שם הקדוש.

מיינע ביידע זיידעס זענען געווען ביבער-היט אידן און די ביידע באבעס זענען געווען גרויסע צדיקות. פון די צוויי הייליגע משפחות שטאמט אונזער הייליגער טאטע זצ״ל, און אונזער הייליגע מאמע ע״ה. פון דעם הויז איז אויפגעבויט געווארן די שיינע און הערליכע ״גאנץ משפחה״ עד היום.



די מאמע׳ס עלטערן, דער זיידע ר׳ חיים און באבע שרה ע״ה,
רעכטס איז ר׳ עזריאל אקערמאן דער ברודער פון אונזער שוואגער
ר׳ ישראל זאב ע״ה. אויבן זעהט מען מומע אסתר, און דערנעבן מומע
מרים וואס איז נאך געווען א מיידל ווען זי איז אומגעקומען על קידוש ה׳.
נאר ר׳ עזריאל האט איבערגעלעבט די קריג.



אונזער טאטע ר׳ ברוך יודא גאנץ זצ״ל הי״ד

ברוך יודא גאנץ הי״ד

אונזער טאטע ר׳ ברוך יודא ז״ל איז געווען א מוכתר בנימוסין והולך בדרכי הקדושה. נאך אלס קליין קינד אין זיינע יונגע יארן האט ער זיך אויסגעצייכענט אין מדות און צדקות. אלס בחור איז ער געווען א תלמיד פון ר׳ שמעון גרינפעלד (דער מהרש״ג) פון סעמיהאלי. ער איז געווען א באליבטער תלמיד; דער מהרש״ג האט אים געערט און געשעצט פאר זיין וואַרעם און הייס דאוונען.



רבי שמעון גרינפלד - המהרש״ג

ר׳ יעקב חיים דייטש ז״ל, וואס האט געלערנט מיט אים אין אייַן צייט, האט אונז דערציילט אז זיין רבי האט ליב געהאט צו שיקן דעם טאט׳ן צום עמוד דאוונען. ער האט געזאגט: ״איך האב זייער ליב צו הערן ברוך יודא׳ן דאוונען״. ער פלעגט פון התלהבות צומאל פאטשן מיט די הענט אדער קלאפן מיט די פיס אינמיטן דאוונען!

דער מהרש״ג איז געווען א בעל׳בתישער רב, א גרויסער גאון און א סאלידער מענטש, באקאנט מיט זיין שו״ת מהרש״ג. איינמאל האט א געוויסער בחור געקלאפט מיט די פיס אינמיטן דאוונען. דער מהרש״ג האט געזאגט: ״מען קלאפט נישט מיט די פיס אינמיטן דאוונען!״ האט די בחור געפרעגט ״רבי, און וואס איז מיט ברוך יודא?״ האט דער רבי געענטפערט: ״ער קלאפט נישט, ביי אים קלאפט זיך אליין, ער קלאפט נישט!״. אזוי האט דער רבי געערט און געשעצט מיין טאטע.

אלס גאר יונגער בחור איז ר׳ ברוך יודא שוין געווען וואכזאם אויף זיינע דרכים. דער מהרש״ג האט אים געכאפט פיל מאל פאסטן, און האט אים אויסגע׳מוסר׳ט אז מיט תורה איז מען אלעס יוצא. איינמאל האט ער אים געכאפט פאסטן שפעט נאכמיטאג. ער האט אים גע׳קנס׳ט און געהייסן בגזירת רב תיכף גיין אנבייסן, אפילו עס איז שוין געווען נאנט צום סוף טאג.

אין שנת תשי״א, ביי א חתונה שוין אין אמעריקע, האט דער דערעטשקע רב אונז דערציילט אז אונזער זיידע ר׳ משה ז״ל האט געלאזט רופן מיין טאטן ע״ה צום רב, כדי ער זאל אים פארבאטן צו גיין אין קאלטע מקוואות ווייל ער ווערט דערפון קראנק. האט דער רב געזאגט: ״איך האב אים געגעבן א מוסר דרשה, עס האט קיין סאך נישט גענוצט!״

ער האט זיך אפגעהיטן פון תענוגים. ווען זיין מאמע איז געקומען פון דערעטשקע אים באזוכן אין די ישיבה האט זי אים געברענגט א פעקל שמאלץ מיט גריוון און געבראטז פלייש. ער האט דאס צוטיילט פאר שוואכע אריגע בחורים, און ער אליין האט זיך באגניגענט מיט די אריגע ישיבה קאסט. אזוי האט אונזער טאטע געלערנט בקדושה ובטהרה ביי זיין גרויסן רבי׳ן דער מהרש״ג זצ״ל.

ביי די 18 יאר האט מיין טאטע חתונה געהאט מיט מיין חשוב׳ע מאמע עלקא רבקה ע״ה. דאס איז געווען אין שנת תרפ״ד (1924). זיי האבן געוואוינט א פאר יאר אין שטאט האדאס וואו די מאמע׳ס עלטערן, די זיידע-באבע פריעדמאן, האבן נאך דעמאלס געוואוינט. דארט האבן זיי



די מאמע עלקא רבקה אלס כלה - די פאקעט בוק
האט זי באקומען א מתנה פונעם חתן

געהאט דריי קינדער. דערנאך האבן זיי זיך געצויגן קיין בעסערמין. שפעטער האבן זיך די זיידע און באבע פריעדמאן געצויגן קיין קליינוואַרדיין.

מיין טאטע איז געבוירן פאר א כלי קודש, און געבליבן א כלי קודש. די ערשטע יארן האט ער זיך געלערנט שחיטות, און געווארן א שוחט פאר א קורצע צייט. זיין יראת שמים האט אים אבער נישט געגעבן מנוחת הנפש. ער האט אלץ געציטערט, פאר׳ן שחט׳ן און נאכן שחט׳ן, צי אלעס איז געווען אזוי ווי עס דארף צו זיין.

עס האט מיר דערציילט אן אלטע אידענע, א קרובה, אז זי האט צוגעקוקט זיין עבודה ביים שחט׳ן. זי האט אים געזאגט, ״ר׳ ברוך, דאס איז נישט פאר אייך, לאזט זיך אפ פון שחיטות, איר זענט צו פרום פאר דעם געשעפט!״

א קורצע צייט שפעטער האט ער זיך געלערנט סופרות און געווארן א בארימטע סופר אין גאנץ אונגארן. איך געדענק ווי ער איז געזעסן און געשריבן תפילין פרשיות בדחילו ורחימו. ער האט פאר זיך געהאט אפען א ספר פול מיט שמות, אין דעם האט ער אריין געקוקט פון צייט צו צייט, און

געשריבן. וועו ער האט געמאכט סופר׳ישע טינט, איז ער געווען אין שבת׳דיגע בגדים. אין שטוב האט אויסגעזען ווי יום טוב, אלעס איז געווען בשמחה, ״די טאטע מאכט טינט!״.

זיינע פרשיות זענען געווען זייער חשוב אבער אויך טייער, ווייל ער האט געשריבן זייער לאנגזאם און מיט כוונות. מען דערציילט אז מיין טאטע האט געהאט פארבינדונג מיט א סופר פון גאליציע וואס האט אים געשיקט פרשיות צום פארקויפן. וועו עס איז געקומען א איד קויפן תפילין, האט מיין טאטע צו אים געזאגט: ״איך האב צוויי ערליי פרשיות, איינס נארמאלע פרייז, און איינס א טייערע פרייז. איך זאג דיר, נעם די ביליגע פרשיות פון דעם פוילישן סופר. איך קען אים, ער איז א גרויסער ערליכער איד, מער פון מיר אין אלעם!״ האט יענער געזאגט, ״ניין ר׳ ברוך, איך ווייל דווקא אייערע פרשיות״, האט מיין טאטע געענטפערט,״אויב אזוי, טוט איר דאך א נארישקייט. יענע פרשיות זענען דאך חשוב׳ער פון מיינע און דאך ווילט איר מיינע - פאר נארישקייטן מוז מען באצאלן.״ מיט דעם אלעם איז מיין טאטע געווען ווייט פון אן עושר. ער איז געווען אן ארימאן און אויסגעהאלטן א גרויסע משפחה.

וועו עס האט געהאט זיינע תפילין נאך די קריג האט דאס נישט געוואלט פארקויפן פאר אונז פאר קיין שום געלט. ביזן היינטיגן טאג האבן זיי זיינע פרשיות און האלטן דאס זייער חשוב.

ווי פריער דערמאנט איז מיין טאטע ר׳ ברוך יודא ז״ל געווען א קלויז איד, דער בעל שחרית ר״ה און יו״כ, דער בעל תוקע, און אויך געליינט די מגילה. איך געדענק, אז נאך די מגילה לייענען האט ער זיך איבער געטוישט דאס העמד ווייל עס איז געווען דורך געווייקט פון שווייס. אויך האט ער געדאוועט מערבית ימים טובים. וועו ער האט זיך צושריגן ״ברכו את ה׳ המבורך״ האט מען אין די לופטן שוין געטאפט דעם יו״ט. אין די הייליגע טעג וועו ער האט זיך צושריגן ״המלך״ האט אין דער ווייבער שוהל אויסגעבראכן גרויסע בכיות וואס מען האט געהערט אין גאנצן קלויז.

נאכן אויסשרייען דעם "המלך" איז ער צוגעגאנגען צום עמוד באימה וביראה, מיט א פלעשעלע וואסער און דעם מחזור אין די הענט. א חזן איז ער נישט געווען, אבער זיין ווארעם דאוונען האט מען מער ליב געהאט ווי די חזנ'ישע בעלי תפילות.

דער אייגנטומער פון Grand Silver אין בארא פארק, ר' ברוך יודא רובין נ"י, איז א בעסערמינער אפשטאמיגער. זיי האבן געוואוינט אין אונזער שכינות. ער האט מיר דערציילט אז כאטש מיין טאטע איז געווען א קלויז איד, פונדעסטוועגן לכבודו פון דעם רב פון שטאט איז ער צומאל געקומען אין שול דאוונענען. ר' ברוך יודא דערציילט, אז ווען מיין טאטע איז געקומען אין שול האט מען אים מכבד געווען צו דאוונענען פארן עמוד, און עס איז געווען ממש יו"ט אין די שול. דער טעם און ברען און התלהבות האט יעדן מחי' געווען. ר' ברוך יודא רובין איז נאך דאן געווען א בחור, אבער ער קען דאס נישט פארגעסן.

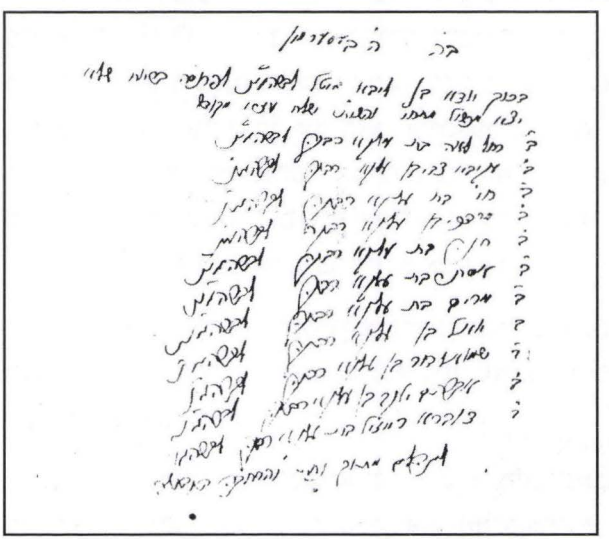
אויך געדענקט ער דעם הספד וואס מיין טאטע האט געזאגט ביי די מאמע ע"ה'ס לוי'. מען זאל חלילה נישט טראכטן אז דער אומגליק האט פאסירט ווייל זי האט געהאט אסאך קינדער. ניין ! נאר ווייל זי האט נעבעך נישט געהאט מער יארן. ער האט אויסגערעכנט די וואס זענען אוועק יונג מיט ווייניג קינדער, אדער אפילו בכלל אן קיין קינדער, דער עיקר איז מקבל צו זיין דעם דין שמים. "עס איז געווען א פחד פון א הספד. דארט האב איך אנערקענט נאך מער דיין טאטע'נס גדלות".

מיין טאטע ז"ל איז געווען א פייערדיגער סאטמארער חסיד. ער פלעגט פארן אויף די צווייטע טעג סוכות קיין סאטמאר מיט צו האלטן הושענא רבה און שמחת תורה.

אין בעסערמין האט געוואוינט א איד מיטן נאמען ר' מעכעלע בראך. ער האט איבערגעלעבט די קריג און זיך באזעצט אין ניו יארק. ער איז געווען א חסיד'ישער איד, א סאטמארער חסיד און א קינדערלאזער מענטש. ער איז געווען זייער נאנט צו מיין טאטן. לאנגע יארן פלעגן זיי צוזאמען פארן קיין סאטמאר אויף שמחת תורה. מיין טאטע האט נישט

געהאט קיין געלט אויף שפעזן. ר׳ מעכעלע בראך האט נישט געוואלט פארן אליין, האט ער געזאגט צו מיין טאטן: ״ר׳ ברוך יודא, איך בארג אייך אויף שפעזן און איר וועט מיר דאס אפגעבן במשך פון קומענדיגן יאר״. אזוי זענען זיי יארן לאנג געפארן צוזאמען אויף די צווייטע טעג קיין סאטמאר.

וועז עס איז נעבעך אנגעקומען די שלעכטע צייטן און מען האט שוין נישט געקענט פארן אויף יו״ט קיין סאטמאר ווייל עס איז שוין געווען א סכנה פאר א איד צו פארן מיטן טרעין, האט מען שמחת תורה נאכמיטאג געמאכט א צוזאמקום אין קלויז. מען האט געריעדט דברי תורה און געזינגען די ניגונים וואס מען האט געזינגען ביים רבי׳ן זצ״ל. ביים ענדע האט מען זיך אויפגעשטעלט און געזומען טאנצן דעם הקפה ניגון מיט גרויס התלהבות. מיין טאטע האט מיך אויפגעהויבן אויף זיינע הענט און געטאנצן מיט מיר אין די רינג מיט גרויס התלהבות. דאס איז געווען די התרגשות זיך צו דערמאנען אין רבי׳ן.



דעם קוויטל האט
דער טאטע זצ״ל
געגעבן פאר
האדאסער רבי׳ן
זצ״ל נאכן
הסתלקות פון די
מאמע ע״ה

ער האט געבעטן
שלא יצא מכשול
מתחת ידו
און השי״ת ישלח
עזרו מקודש

מיין טאטע איז אויך געווען א האדאסער חסיד. פונדעסטוועגן איז ער געווען נכנע פאר אלע צדיקים און רבי׳ס פון זיין דור. ער האט קיינמאל נישט אנטיילגענומען אין רבי׳שע מחלוקת, ער איז געווען אסאך העכער

פון דעם. ער פלעגט זאגן, "אלע צדיקים פירן צו איין וועג: צו דינען דעם הייליגן באשעפער". וועו עס איז געקומען א רבי אין שטאט אדער אין א שכינות'דיגע שטאט איז מיין טאטע געגאנגען צו אים.



אונזער משפחה מיט די מאמע ע"ה
אין יאר ת"ש (1940) עלף געשוויסטער בליע"ה

דער סאלקער רבי זצ״ל, א זון פון האדאסער רבי זצ״ל, האט געטראפן אין איינע פון זיין טאטן׳ס ספרים א קוויטל וואס ר׳ ברוך יודא האט אים געגעבן נאך די מאמע׳ס ע״ה פטירה. דער סאלקער רבי האט אונז געשאנקן דעם קוויטל.

וועז מיין ברודער יואל׳יש איז געבוירן איז דער קאסאניער רבי ז״ל



דער קאסאנער רבי זצ״ל



ר׳ ברוך יודא שניצלער שליט״א זון פון אונזער פעטער דער טשאבער רב ז״ל
ער שטייט ביים פאטער׳ס כולל אין ארץ ישראל

הי״ד געווען אין דאראג. מיין טאטע דער ארימאן, האט געדינגען אן אויטא צו ברענגען דעם רבי׳ן קיין בעסערמין און אים מכבד געווען מיט מוהלות.

וועז מיין ברודער ר׳ אברהם יעקב נ״י איז געבוירן אין תרצ״ט, איז מיין טאטנ׳ס פעטער, דער טשאבער רב ר׳ שרגא שמואל שניצלער ז״ל, געווען אין אויואראש באזוכן זיינע צוויי זין ר׳ זושא ע״ה און להבחל״ח ר׳



הרב החסיד ר׳ זושא שניצלער ז״ל
זון פון אונזער פעטער דער טשאבער רב ז״ל

ברוך יודא נ״י, וועלכע האבן דארט געלערנט אין די ישיבה. מיין טאטע האט געדינגען אן אויטא, אים געברענגט קיין בעסערמין, און מכבד געווען מיט מוהלות.

ר׳ ברוך יודא שניצלער נ״י דערציילט אז מיין טאטע האט זיי אויך מיטגענומען קיין בעסערמין צו די ברית. די שמחה איז געווען זייער גרויס. ער האט זיך דאן באגעגענט מיט אונזער זיידן ר׳ חיים פריעדמאן פון קליינווארדיין, דער זיידע ר׳ משה פון דערעטשקע, און אונזערע באבעס. עס איז געווען א התלהבות׳דיגע שמחה, ער קען דאס קיינמאל נישט פארגעסן.

אויך דערציילט ר׳ ברוך יודא נ״י, אז ווען מיין טאטע פלעגט קומען צו זיי קיין לאדיין, פלעגט ער שלאפן צוזאמען מיט אים אין זיין צימער. ״זיין קריאת שמע ליינען וועל איך קיינמאל נישט פארגעסן, דאס התלהבות און מתיקות איז נישט צום באשרייבן.״ ר׳ ברוך יודא איז געווען צוזאמען מיט מיין טאטן אין די שווערע צייטן, ביז פיר וואכן פאר זיין הסתלקות אין מאטהאזן, ווען זיי זענען צוטיילט געווארן אויף אייביג.

פון צייט צו צייט זענען רבי׳שע קינדער, כלי קודש, ארום געפארן אין שטעטלעך צו מאכן געלט פאר זייערע צווועקן. ביי אונז אין בעסערמין האבן זיך אלע מאל די שיינע אידן געמאלדן איינצושטיין ביי מיין טאטן און ער פלעגט זיי אויפנעמען בסבר פנים יפות. פיל מאל זענען זיי אויך געקומען מיט זייערע שמשים, און מיין טאטע האט זיי געגעבן כבוד מלכים. אין קלויז האט ער פאר זיי געזארגט פאר א שחרית, א שישי, און דאס גלייכן, כדי דער בנש״ק זאל מצליח זיין און אהיימפארן צופרידן. מיין

טאטע פלעגט זיי צופירן אין קלויז ווי עס פאסט פאר א גאסט.

איין שבת האט זיך א בנש"ק אביסל געשפעטיגט און אנגעקומען אין קלויז הארט פאר הודו. מיין טאטע האט געווינקען פאר'ן בעל תפלה אז ער זאל ווארטן א פאר מינוט ביז דער גאסט וועט זאגן ברכות. אין קלויז האט געדאוועט אן עלטערער איד, אן עושר און איש מכובד, אבער א גערעגטער און נערוועזער. דער איד האט זיך זייער צובייזערט און געשריגן אויף מיין טאטן ברבים: "וואס הייסט? א זמן איז א זמן, איר מיט אייערע רבי'לעך!" מיין טאטע האט מיט א רואיגן שמייכל אויסגעהערט, און קיין ווארט נישט געענטפערט. אין קלויז האט געהערשט אן אויפברויז, אזא פסק ברבים! דער אינצידענט איז געווען דער שמועס פון די וואך. קומענדיגן שבת האט מען אין קלויז פארקויפט עליות. אין קלויז איז נישט געווען א רב, דערפאר איז שישי אויך פארקויפט געווארן. מיין טאטע האט זיך נישט געקענט ערלויבן קיין טייערע עליות. פלוצלינג הערט זיך אין קלויז אז דער שישי שטייגט העכער און העכער. די קעפ האבן זיך אנגעהויבן הייבן קוקן ווער קלאפט פאר די עלי' און מען זעהט אז ר' ברוך יודא קלאפט פאר שישי. עס איז געווארן א שישקערייי און וואונדער, ר' ברוך יודא דער ארעמאן אזא טייערע עלי'? צום ענדע האט דאס מיין טאטע אפגעקויפט, און וועמען האט ער מכבד געווען? טאקע דעם איד וואס האט פאריגע וואך שבת אים ברבים אנגעשריגן! מיט דעם האט ער אים מפייס געווען פאר דעם גאנצן קלויז. דאס איז א מוסר השכל פון גוטע מדות און גייסטישע כוחות. דערפאר איז ער געווען באליבט און רעספעקטירט ביי גרויס און קליין.

וועמ מיין טאטע איז געווען איינגעריקט אין ארבעטס לאגער, איז אמאל נאכמיטאג געקומען א בשורה אז ער קומט אהיים אויף אורלויב. אין שול האט מען געלערנט א שיעור פאר די עלטערע אידן. אלס קינד פון 9 יאר בין איך אריין געלאפן אין שול, און אויסגעשריגן הויך "מיין טאטע קומט אהיים!" הערנדיג די בשורה איז יעדער ממש אויפגעשפרינגען פון שמחה. מען האט א שטיק צייט נישט געקענט לערנען ווייטער פון די גוטע נייעס.

וועך ער איז נאך געווען אינדערהיים פלעגט ער שטיין אין הויף מיט מיינע שוועסטערס און קאכן אין גרויסע טעפ מאכלים פאר די אידישע סאלדאטן, כדי זיי זאלן האבן כשר׳ע עסן ווי לאנג מען האט נאך געקענט. ער האט אליין געטיילט פאר זיי דאס עסן. דאס איז נישט געווען עמטליך ערלויבט. די סאלדאטן האבן זיך אויפגעהאלטן אויסער די שטאט, און זיי זענען בשתיקה אריין אין שטאט צו די אידישע איינוואוינערס.

פון די קורצע פאר יאר וואס איך האב געהאט די זכי׳ צו זיין מיט מיין טאטע ע״ה געדענק איך זיין התנהגות. ער איז געווען א שטארקער ערליכער איד, אבער א גאנץ שוואכער גוף. ער האט געליטן אויף די געדערים, היינט הייסט דאס קאלייטעס, אבער צו עבדות ה׳ איז ער געווען שטארק ווי א לייב. וועגן זיין ספעציעלע דייעט האט מען אים געבאקן לעקעך. ער פלעגט אויפשטיין פארטאגס גאנץ פרי, זיך געמאכט א טיי מיט א שטיקל לעקעך, און געגאנגען אין קלויז.

די מאנטאג׳ס און דאנערשטאג׳ס און די שובבי״ם וואכן פלעגט מיין טאטע אהיים קומען פון קלויז ארום 9-10 אינדערפרי. אזויווי ער האט נישט געמעגט פאסטן האט ער נאך פאר פרישטאג זיך געגומען זאגן תהלים אויפ׳ן קול. ער האט שפאצירט ארויף און אראפ אין שטוב, ביז ער האט געענדיגט גאנץ תהלים. נאך דעם האט ער זיך געזעצט צו פת שחרית. זיין פרישטאג איז נישט באשטאנען פון קיין קיין פיטער, סמייטע, אדער אייער שפייז. ער האט זיך געמאכט פשוט׳ע Toast. אויפן טיש איז געלעגן א גרינע הויכע פלאש וואס אין דעם איז געלעגן עפעס א אויל. אין דעם איז געלעגן א לאנגע קאטשקע פעדער. מיט דעם האט ער איינגעשמירט דעם פענעץ, און געגעסן צוזאמען מיט אביסל געקאכטע גרינצייג. נאך דעם האט ער געבענטשט מיט גרויס התלהבות. זיין בענטשן איז אייביג געווען מיט א געוואלדיגע ברען, אזויווי סדר נאכט. אביסל שפעטער האט ער זיך געזעצט צום סופר טיש ארבעטן. מען האט געקענט זעהן אז ער איז איינגעהילט אין הייליגקייט.

ר׳ יוסף מאיר מארקאוויטש שליט״א, א חשוב׳ער איד א סופר מומחה,

האט מיר דערציילט אז וועז ער איז געווען ארום 16-17 יאר האט ער פיל מאל באגלייט מיין טאטן וועז ער איז געווען אין דער פרעמד פאררעכטן ספרי תורות. ער האט אים צוגעהאלפן כדי ער זאל זיך ביים טאטן לערנען סופרות. ער דערציילט אז דאס יראת שמים און עבדות ה׳ פון מיין טאטן איז געווען גאר געוואלדיג און שווער צו באשרייבן. ער האט געברענט פון התלהבות וועז ער האט געזאגט הריני כותב לשם קדושת ספר תורה, אדער אפילו וועז ער האט געמאכט סתם א ברכה.

ער האט מיר דערציילט אז יעדע דבר שבקדושה, א ברכה אדער דאוונען, איז געווען אויפן קול, מיט א קלארקייט און ווארעמקייט, מיט אלע רמ״ח אברים. וועז עס איז געקומען צום עסן מיטאג האט דער טאטע ארויסגענומען ברויט פון זיין רענצל, און דאס איינגעשמירט מיט מארמעלאד. פאר ר׳ יוסף מאיר האט ער דאס אויך געגעבן. ער האט זיך געוואשן אין געמאכט א המוציא מיט אזא ברען, אז ביזן היינטיגן טאג וועז ר׳ יוסף מאיר מאכט אן המוציא, דערמאנט ער זיך פון זיין ברכה. דאן האט מיין טאטע געבענטשט ווי נאך א גרויסע יו״ט סעודה, מיטן גרעסטן התלהבות.

מיין טאטע האט אים געשפייזט מיט אסאך חסידות און יראת שמים. אמאל איז מיין טאטע מיט ר׳ יוסף מאיר געגאנגען אויף א אויסגעשטיינערטע גאס. אינמיטן שמועסן חסידות זאגט מיין טאטע, ״זעהסט די שטיינער וואס מיר טרעטן דערויף? וועז א בעל עבירה גייט שרייען די שטיינער ״טרעט נישט אויף מיר, איך טו דעם רצון הבורא און דו נישט, דערפאר טרעט נישט אויף מיר״. עס איז ממש געפאלן א פחד אויף ר׳ יוסף מאיר. וועז זיי זענען אנגעקומען אין ביהמ״ד האט מיין טאטע אים מסביר געווען זיינע ווערטער: ״דער באשעפער האט דאך באשאפן אין זיין וועלט פיר ערליי בריאים, ׳דומם, צומח, חי, מדבר׳. יעדער איינער דארף האבן הכנעה פארן העכערן, דער דומם פארן צומח, דער צומח פארן חי, און דער חי פארן מדבר וואס דאס איז דער מענטש. מיר זעהן אז דער דומם, דער צומח, און חי טוען דעם רצון ה׳. זיי זענען נישט משנה פון דעם

ציל וואס זיי זענען באשאפן געווארן. דער מענטש איז אויך באשאפן געווארן צו טוהן דעם רצון הבורא. אויב דער מענטש טוט חלילה פארקערט פון רצון הבורא, ער איז חלילה א בעל עבירה, שרייט דער שטיין טרעט נישט אויף מיר, איך האב נישט דרך ארץ פאר דיר, ווייל איך טו דעם רצון הבורא און דו טוסט פארקערט, דערפאר האסטו נישט קיין רעכט צו טרעטן אויף מיר". דאס איז איינע פון די לעקציעס וואס ר' יוסף מאיר האט באקומען פון אונזער טאטן זי"ע.

אמאל איז מיין טאטע אנגעקומען אין א באן סטאנציע אין א געוויסע שטאט צו פאררעכטן תפילין און מזוזות. ער האט דארט באגעגענט דעם מאקעוועך סופר. מיין טאטע האט געוואלט ווייטער פארן כדי נישט צו צוגעמען דעם מאקעוועך סופר'ס פארדינסט. דער מאקעוועך סופר האט געזאגט, "איך פאר אוועק און איר ר' ברוך בלייבט דא". האט מיין טאטע געזאגט, "אויב איר מיינט דאס ערנסט דאן לאמיר ביידע בלייבן, דער באשעפער וועט העלפן און מיר וועלן מצליח זיין, און דאן וועלן מיר זיך צוטיילן מיטן פארדינסט פונקטליך אויף העלפט". דער מאקעוועך סופר האט דערציילט אז דעמאלטס האט ער 'העלפט' - פארדינט מער וויפיל ער פלעגט אלעמאל פארדינען וועך ער איז געווען אליין.

אן ענליכע געשעעניש צייגט זיין נאמנות אין זיין עבודת הקודש. אין די שטאט ווייצען האט געוואוינט א איד, א נגיד, וואס האט פארמאגט א פאבריק פון א פאר אלטע בנינים מיט איבער צוואנציג טירן. דער איד האט געקענט מיין טאטע, דערפאר האט ער אים געוופן פון די ווייט ער זאל בודק זיין די מזוזות פון אלע טירן. מיין טאטע איז געפארן קיין ווייצען און בודק געווען די מזוזות. כמעט אלע מזוזות זענען געווען פסול ווייל זיי זענען געווען אין אלטע בנינים, נישט געשיצט פון רעגן. מיין טאטע איז געווען אין א גרויסע פארלעגענהייט, דער בעל הבית האט געקענט מיינען ער וויל דא מאכן א היפש ביסל געלט. ער האט געזומען אלע פסול'ע מזוזות און אריינגעטראגן צום בעל הבית וועך ער איז נישט געווען אינדערהיים. ער האט איבערגעלאזט א צעטל אזוי: "ידידי היקר, ליידער

זענען די אלע מזוזות פסול, מען קען זיי נישט פארעכטן. דערפאר קויפט נייע מזוזות ביי די היזיגע סופרים". מיין טאטע איז תיכף אוועק געפארן פון שטאט. דער בעל הבית איז אהיימגעקומען און געטראפן די מזוזות מיט די צעטל. ער האט תיכף געשריבן א בריוו מיט עקספרעס מעיל אז מיין טאטע זאל גלייך צוריק קומען און מיטברענגען נייע מזוזות ווייל ער ויל קויפן נאר ביי מיין טאטע אפילו זיינע מזוזות זענען טייערער! דאס איז געווען דער אינערליכע שיין אויסערגעווענליכע גלאנץ פון ר' ברוך יודא'ס הייליגע נשמה און אידעלע מדות.

מיין טאטע האט געהאט א ספעציעלע זמר וואס ער פלעגט זינגען מיט אונז הארט פאר הבדלה. מיר זענען אלע געשטאנען ארום דעם טיש און געזינגען צוזאמען מיט אן אש קודש, מיט א זיסע תנועה. עס קלינגט מיר נאך היינט אין די אויערן דער גראם: "יצר הרע גיי אוועק פון מיר - איך גלייב נישט אין דיר - איך גלייב נאר אין לעבעדיגן ג-ט - וואס מיך און הימל און ערד באשאפן האט". די וועריטער זענען א סעיף פון מיין מאמעס 'ג-ט פון אברהם' פון מוצש"ק.

מיין טאטע האט געהאט א שיינעם זמר וואס ער האט געזינגען פורים. דעם זמר האט ער ג'ירשנ'ט פון זיין פאטער ר' משה גאנץ ע"ה וואס האט דאס פארפאסט אויפן סדר א"ב. מיר האבן דערפון נאר דריי חריזים, וואס עס איז אונז געליבן אין זכרון:

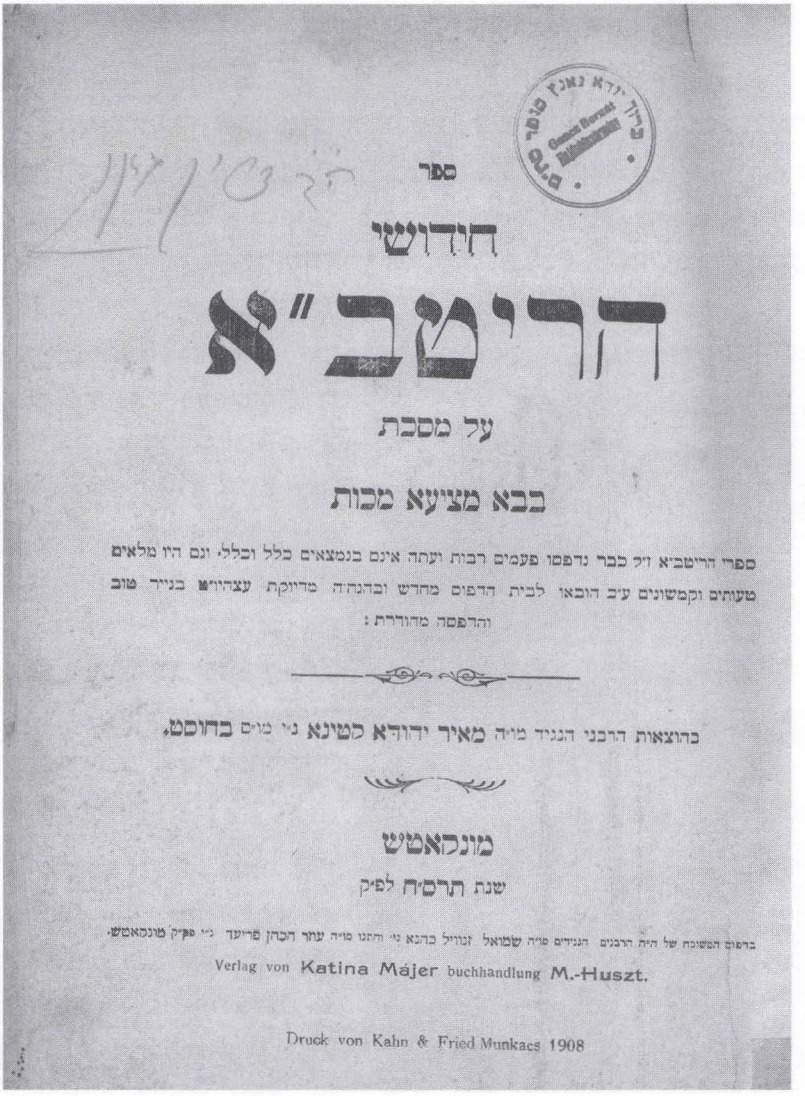
איך בעט די גאנצע חברי' זיי זאלן מיך זייער גוט פארשטיין - איך וועל דערציילן א מעשה א נייע וואס איך האב געהערט פון רבי'ן אליין.

עטץ מעגטם מיר גלייבן איך לעבן, די מעשה איז אמת גאר - דאס אידישע מלכות וועט זיך הייבן, טאקע נאך אין דעם יאר.

ווי קומט די גדולה צו עשו'ן, זאג נאר דו הייליגער בורא? - צו וויסט ער דען פון זמן "קריאת שמע", אדער פון "קריאת התורה"? - עשו וועט זיין פאר יעקב'ן א קנעכט, פאר די מתנה וואס ער האט

אים געגעבן.

רבונו של עולם טו שוין אויף אונז קוקן - און טו שוין פאר אונז די הייליגע ישועה שיקן. און זיי שוין אמאל דעם פסוק מקיים - לשנה הבאה בירושלים!


ספר

חידושי

הריטב"א

על מסכת

בבא מציעא מכות

ספרי הריטב"א ז"ל כבר נדפסו פעמים רבות ועתה אינם בנמצאים כלל וכלל, וגם היו מלאים טעותים וקמשונים ע"כ הובאו לבית הדפוס מחדש ובהגהה מדיוקת עצהו"ש בניר טוב והדפסה מהודרת:

בהוצאות הרבני הגניד מו"ה מאיר יהודא לטינא נ"י מו"ם בחוסט.

מונקאטש

שנת תרס"ח לפ"ק

ברשום השטכת של היח הרבנים הגנידים מו"ה שמואל זנוויל כהנא נ"י והגנו מו"ה עזר הכהן פריעד נ"י פפ"ק מונקאטש.

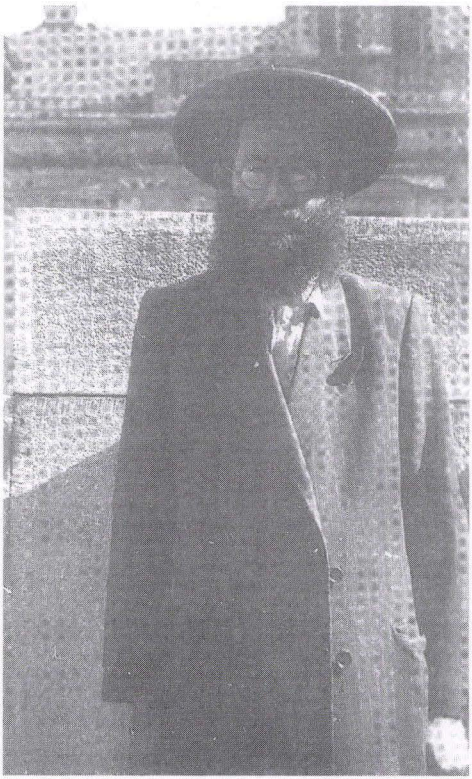
Verlag von Katina Májer buchhandlung M.-Huszt.

Druck von Kahn & Fried Munkacs 1908

דער ספר איז אונז געבליבן, מען זעהט דערויף דעם טאטענס זיגל פון דער אלטער היים

עלקא רבקה גאנץ ע"ה

מיין מאמע ע"ה איז געווען א ריכטיגע אשת חיל. זי האט אויפגעצויגן די קינדער אויפן שענסטן און בעסטן אופן פון ערליכקייט און מדות טובות. פאלגענד איז א מוסטער פון אירע פילע מעשים טובים און חסד. מיין מלמד ר' משה וואלף שווארץ איז אלס יונגערמאן געקומען וואוינען פון סעמיהאלי קיין בעסערמין. זיין ווייב האט געבוירן דאס ערשטע קינד אין בעסערמין. זי האט נישט געהאט דארט אירע עלטערן. מיין מאמע, וואס האט אליין שוין געהאט א שטוב מיט קליינע קינדער, האט געזומען דאכענעס און קישענעס און אריבער געגאנגען שלאפן מיט די קימפעטארן ביינאכט, איר צו העלפן אומצוגיין מיט איר נייע עופה'לע.


מיין א"ב רבי ר' משה וואלף שווארץ ז"ל

א ענליכע מעשה וואס מיין שוועסטער חי' תחי' איז א לעבעדיגע עדות דערויף: אין בעסערמין האט געוואוינט א דיין ר' וואלף שפרייער ז"ל, א געוואלדיגער תלמיד חכם, אן

עני ואביון. אינדערהיים איז האלץ צו הייצן געווען א געברויך אזוי ווי עסן. מיין מאמע מיט אירע קלוגע איידעלע מידות הצדקה, האט געשיקט מיט אירע קינדער האלץ צום דיין אין הויז. אמאל האט מיין שוועסטער חי׳ תחי׳ געטראגן א וועגעלע מיט האלץ. די מאמע האט איר געהייסן זאגן: ״יישר כח, איך האב אפגעברענגט די געבארגטע האלץ״. דאס איז געווען איר באגריף אין צדקה בסתר ובחכמה.

זי האט געלייגט א שטארקע געוויכט אויף מדת דרך ארץ פאר עלטערע, און אויף איידעלע שפראך צווישן די געשווויסטער. זי האט שטארק אכטונג געגעבן אז די יונגלעך און מיידלעך זאלן זיך נישט ארום קריגן און נישט מקנא זיין איינער דעם צווייטן. זי פלעגט אלץ זאגן אז יונגלעך קומען פריער מיט אלעם ווייל זיי לערנען תורה. זי האט אסאך געערעדט צו די קינדער ענינים צניעות און מוסר, און שטארק מקפיד געווען אויף זויבערקייט.

אירע מעלות קען איך נישט פונקטליך באשרייבן, ווייל איך האב נישט זוכה געווען איר צו קענען אויף צי לאנג. וועו איך בין אלט געווען 6 יאר איז זי ליידער אוועק פון דער וועלט, איבערלאזנדיג מיך א יתום מיט נאך צעהן געשווויסטער.

דאס איז מיין מאמעס ספעציעלע ״ג-ט פון אברהם״ וואס זי האט געזאגט מיט אונז קינדער, איבערגעגעבן דורך מיין שוועסטער חי׳ תחי׳:

ג־ט פון אברהם פון יצחק און פון יעקב, באהיט דיין פאלק ישראל אין דיינעם לויב, דער הייליגער שבת קודש גייט אוועק, די ליבע וואך זאל אונז באקומען מיט געזונט און לעבן, צו מזל און צו ברכה, צו עושר און צו כבוד, צו חן און צו חסד און צו אלעם גוטן געווין, אמן סלה, און אמן ס׳זאל ווערן וואר, משיח בן דוד זאל קומען דאס יאר.

דער הייליגער ג־ט זיצט אין זיבעטן הימל הויך, ער זאל זיך אוודאי דערבארימען איבער אונזערע יארן, שטעג און וועג זאל ער

אונז ווייזן, מיט זיין גאָב זאל ער אונז שפייזן, שפייזן זאל ער אונז מיט זיין רייכער גאָב היינט און אלע טאג.

דער היילִיגער ג־ט נעמט דעם בעכער איבער די רעכטע האנט, און מאכט א ברכה איבערן גאנצן לאנד, ער מאכט א ברכה נאך אזוי הויך און נאך אזוי שיין, אז כלל ישראל זאל נאכזאגן אמן, עס זאל ווערן וואר, משיח בן דוד זאל קומען דאס יאר.

אליהו הנביא איז אין אונזער הויז, אלדאס שלעכטס זאל פון אונז ארוים, אלדאס גוטס זאל צו אונז אריין, ער זאל מיט אונז אייביג זיין, אמן ואמן...

נעבן בית המקדש שטייט א גרויסער בוים, בשמים נעגעלעך טוען דערויף שמעקן, שרה, רבקה, רחל, לאה און אונזערע היילִיגע עלטערן זאלן זיך פאר אונז דערוועקן, אמן ואמן...

יצר הרע גיי אוועק פון מיר, איך גלייב נישט אין דיר, איך גלייב נאר אין לעבעדיגן ג־ט, וואס מיך און די גאנצע וועלט באשאפן האט, אמן ואמן...

זוכה זאל איך זיין אריינצוגיין, די טוירן פון שערי רחמים זאלן אפען שטיין, זוכה זיין זאל איך זיין אריינצוטרעטן, און פון השי"ת אלעם גוטס אויסבעטן, אמן ואמן...

א גוטע וואך, א געבענטשטע וואך, א פרייליכע וואך, א ליכטיגע וואך, א מזל־דיגע וואך, א וואך פון שמחות, א וואך פון פריידן, א וואך פון ישועות, א וואך פון פרנסה, און א וואך פון געזונט, זאל קומען אויף אונז און אויף כלל ישראל'ס קינדערלעך, אמן ואמן עס זאל ווערן וואר, משיח בן דוד זאל קומען דאס יאר...

פאלגענד איז א חידא, א "riddle" וואס איז אונז פארבליבן וואס זי פלעגט דאס פארלייגן: א יעדער פעלד ארבייטער זעהט 'דאס' יעדן טאג, שרים און מלכים זעען 'דאס' זעלטן, אבער דער בורא עולם זעהט 'דאס' קיינמאל נישט, וואס קען 'דאס' זיין? דער ענטפער איז: א פעלד ארבייטער

וועך ער גייט ארויס אין פעלד זעהט ער אן אנדערן פעלד ארבייטער יעדן טאג, א שר אדער א מלך זעהט א צווייטן שר אדער מלך זעלטן. אבער דער בורא עולם זעהט קיינמאל נישט זיינס גלייכן ווייל דער באשעפער איז אחד יחיד ומיוחד!

מיין מאמע ע״ה, האט שטארק צוגעהאלפן צו דעם מצב הפרנסה. זי האט זיך אויסגעלערנט צו פאבריצירן דריי זאכן: 1) וואש זייף צו וואשן וועש. 2) בלוי וואש, אזוי ווי בלויע טינט וואס מען לייגט אריין אין וועש ביים וואשן אז עס זאל שיין ארויס קומען. 3) זילבער פאליש. שפעטער האט זי אויך געמאכט פערפיום. זי האט דאס פארקויפט פריוואט פאר אידן און להבדיל גוים.

אין מאנסי וואוינען צוויי עסטרייכער ברידער פון דעברעצין. זיי האבן מיר דערציילט אז זיי געדענקען מיין מאמע ע״ה. זי איז ביי זיי איינגעשטאנען וועך זי האט געברענגט איר סחורה קיין דעברעצין צום פארקויפן.

נאך א קליינע אינטערעסאנטע אונטערנעמונג האט מיין מאמע געהאט, העלפנדיג צו די פרנסה. ביי מיין זיידן ר׳ חיים פריעדמאן אין הויז, האט זיך ערציגן א מיידל וואס האט געהייסן צילה. זי איז געווען א יתומה, א קרובה, וואס מיין באבע האט אריין געגומען צו ערציען נאך אין מיין מאמעס מיידלישע יארן. די יארן זענען געלאפן און מען האט איר אנגעטראגן א בחור יעקב ווייל, א תלמיד פון ר׳ דוד׳ל דינאוועך. אין א מזל׳דיגע שעה איז זי א כלה געווארן און חתונה געהאט. דאס איז געווען א יאר פאר מיין מאמע האט חתונה געהאט.

ר׳ יעקב ווייל האט זיך איבערגעקלערט צו פארן קיין אמעריקע. אין יאר 1924 איז ער מיט זיין ווייב, אנגעקומען קיין טשיקאגא. מען האט זיך פון אנפאנג געשריבן, און די יארן זענען געלאפן. ביי מיינע עלטערן האט אנגעהויבן צו וואקסן דאס הויז געזינד. די קאזינע פון טשיקאגא האט אינזין געהאט מיין מאמען, און געשיקט פעקלעך עטליכע מאל א יאר. די פעקלעך האבן ערהאלטן קינדער קליידלעך פון סאמעט, און ענליכע סארט

זאכן. וואס עס איז נישט געווען פאסיג פאר אונז קינדער, האט מיין מאמע אויסגעביגלט, פארראכטן און פארקויפט פאר די גוי׳שע פריצים. פון דעם איז געווען פסח אדער יו״ט צו מאכן.

אן אינטערעסאנטע נקודה ווי ווייט ווערטער פון ערליכע אידן גייען: איינמאל ווען א פעקל זאכן זענען אנגעקומען פון אמעריקע, ברענגנדיג עטוואס פרייד אין שטוב אריין, האט זיך מיין שוועסטער רחל לאה אנגערופן צו מיין טאטן ז״ל: ״טאטי׳קא אפשר פארן מיר קיין אמעריקע?״ מיין טאטע האט איר תיכף געענטפערט ״מיין קינד, אויב דער סאטמארער רבי וועט פארן קיין אמעריקע וועלן מיר אויך פארן״. מען קען זעהן ווי ווערטער פון א הייליג מויל האט א וויכטיגע אויף יארן שפעטער. מיר זענען טאקע געקומען קיין אמעריקע איין יאר נאכדעם וואס דער סאטמארער רבי איז אנגעקומען.

די יארן אינדערהיים





אונזער מאמע מיט אירע 9 קינדערלעך אין שנת תרצ״ח (1938),
רחל לאה אויבן פון רעכטס, ר׳ עקיבא, חי׳לע, מרדכי, חנה,
מרים, אסתר, שמואל דוד, און יואל׳יש אין די מאמעס הענט



די גוטע צייטן

וען מיינע עלטערן זענען געווען 36 יאר אלט איז אונזער משפחה באשטאנען פון עלף קינדער בליעה״ר: רחל לאה, עקיבא צבי, חי׳, מרדכי, חנה, אסתר, מרים, שמואל דוד, יואל, אברהם יעקב, דאברה רייזל.

דעם בילד האבן מיר געפינען ביים פאטאגראפיסט אין בעסערמין, צווישן זיינע אלטע בילדער. דאס בילד איז גענומען געווארן וען איך בין נאך געווען אונטער דריי יאר, הארט פארן אפשערן, אין הויף פון אונזער הויז. מען זעהט נאך דעם אלטמאדישן בית הכסא אין הויף, וואס איז דעמאלטס געווען א נארמאלע ערשיינונג. אלע שכנים האבן געהאט דאס זעלבע.

מיין מאמע פלעגט וואשן די וועש מיט די צוויי הענט אין האלצערנע וואנעס. די מיידלעך האבן פלייסיג צוגעהאלפן. מען פלעגט דינגען גויטעס צו וואשן די וועש און בעטגעוואנט איינמאל א חודש. צו וואשן וועש מיט די הענט איז געווען א פאך. וועך עס האט געקענט שענער וואשן האט באקומען מער גענלט. אזא וואש-טאג האט אויסגעזעהן ווי ערב פסח. דער גאנצער הויף איז געווען פארנומען מיט אויסגעשפרייטע וועש. מען האט געקוקט צום הימל אז די זון זאל די וועש שנעל אויסטריקענען. אויך האט מען אכטונג געגעבן אז די ציגיינער זאלן נישט אוועק גנב׳נען די וועש פון דעם הויף, וואס איז געווען א אפטע ערשיינונג.

אונזער מאמע ע״ה איז אלעמאל געווען פארנומען מיט נייען און שטאפן די שטרימפ און קליידער פאר די קינדער. זי האט געניצט א ניי-מאשין וואס זי האט געדרייט מיטן פוס כדי עס זאל ארבייטן. וועך די

מאמע ע״ה פלעגט זיך בייזערן אז מען צורייסט די בגדים, פלעגט מיין טאטע ע״ה זאגן מיט א שמייכל: ״בייזער דיך נישט, דער יצר הרע קען נישט אנקומען צו זיי, צו טשעפען מיט זיי, צורייסט ער זייערע קליידער. אלץ בעסער אזוי״.

די מיידלעך האבן שטענדיג צוגעלייגט א פלייצע צו די הויז ווירטשאפט. כאטש עס איז געווען א ברין אין הויף, האט מען געדארפט גיין פאר ריינע וואסער א פאר גאסן ווייט. מיינע שוועסטערס זענען אפט געווען פארנומען צו ברענגען קריגלעך וואסער אין שטוב אריין צום קאכן און צום טרינקען. זיי זענען אויך שטענדיג געווען פארפארעט מיט די קלענערע קינדער אין שטוב. מיט געטריישאפט האבן זיי אנטיילגענומען אינעם פליכט פון ערציען און מחנך זיין די קליינע געשוויסטער. חי׳לע האט אויך צוגעהאלפן צו פרנסה. זי פלעגט דעליווערן די מאמע׳ס היימיש געמאכטע זילבער פאליש צו קונים אין געגנט.

די דאזיגע גוטע יארן האבן מיר קינדער פארברענגט צופרידן און זארגלאז. יעדן טאג זענען די מיידלעך געגאנגן אינאיינעם אין שולע, און מיר יונגלעך זענען געגאנגען אין חדר אריין. די זיסע קינדערישע יארן זענען זייער שנעל אדורך געלאפן.

פערזענליכע זכרונות

מיינע פריסטע קינדערישע זכרונות זענען פון מיין מאמען. איך געדענק איר פארענען זיך אין די קאך. איר ליכט צינדן געדענק איך ליידער נישט, אבער שבת נאכמיטאג פארברענגנדיג מיט איר געדענק איך גוט. ביים זון אונטערגאנג, וועז דער טאטע איז שוין געגאנגען אין קלויז און אין שטוב איז שוין געווארן אביסל טונקל, האבן זיך אלע קינדער ארום געזעצט מיין מאמען. זי האט דערציילט מעשיות ביז דעם זמן מוצש״ק. דאס בילד איז איינגעקריצט אין מיין מוח.

איך געדענק וועז מיין טאטע ז״ל האט מיך אנגעכאפט ביי מיין הענטל, מיך ארויף געזעצט אויף א הויך בענקל און מיר געמאכט פיאות. איך געדענק נאך מיין מאמעס ליכטיגע צורה און די פרייד פון אלע מיינע געשוויסטער. דאן האט מיך דער טאטע ז״ל, האלטנדיג מיין הענטל צוגעפירט צו מיין שפעטערדיגן רבי׳ן ר׳ משה וואלף שווארטץ זצ״ל, לערנען דעם א״ב. דאס איז געווען שנת תרצ״ז. ר׳ משה וואלף איז נאך געווען א יונגערמאן, וועז מיין טאטע האט אים געפרופן פון סעמיהאלי צו ווערן מלמד אין בעסערמין. ער האט טאקע געלערנט מיט די קינדער ביז צום אנפאנג פון די וועלטס קריג, וועז מען האט אים אויך געגומען אין צוואנגס ארבעט ווי אלע אידן.

ר׳ משה וואלף האט איבערגעלעבט די קריג און זיך באזעצט אין ארץ ישראל. אין שנת תשי״ח וועז איך בין געווען אין ארץ ישראל וועגן מיין זיווג, האב איך אים באזוכט, און די שמחה איז געווען זייער גרויס. א צייט שפעטער איז ער געקומען וואוינען קיין אמעריקע, און איז געווען איינגעשטעלט אין די וויענער ישיבה אויף ווילסאן סטריט. איך האב אים פיל מאל באזוכט און געפרופן רבי. אזוי אויך איז די גאנצע גאנץ משפחה געווען נאנט מיט אים ביזן לעצטן טאג פון זיין לעבן. ער איז געווען א גרויסער סאטמארער חסיד, זכרונו לברכה.



מאמע עלקא רבקה׳ס פטירה

ב׳ שבט תש״א 1941

די פטירה פון מיין מאמע געדענק איך גוט. זי איז נעבעך אוועק פון א הארץ אטאקע זייענדיג בלויז 36 יאר אלט. איך בין געשטאנען ביי איר בעט ווען זי איז געלעגן פאר׳חלש׳ט. דער טאטע האט איר געריבן דעם ארעם און די הענט מיט עסיג וואסער, און אונטער געברימט מיט א שטיל קול, ״עלקא, עלקא״, פרובירנדיג איר צו דערוועקן. מיינע צוויי געשוויסטער האבן געכאפט זייערע ווינטער קויטס און געלאפן ברענגען דאקטער גאַל פאָלי. ווען דער דאקטער איז אנגעקומען איז שוין ליידער געווען צו שפעט.

מען האט מיך תיכף ארויס געטריבן פון שטוב. איך בין אריין אין צווייטן צימער און געטראפן מיין טאטן שטיין מיטן פנים נאנט צו די ספרים שראנק מיט אויסגעשפרייטע הענט, און מתפלל געווען מיט טרערן צום רבונו של עולם. זיין תפילה איז דעמאלטס געווען צו שפעט, אבער זיין תפילה איז נישט געגאנגען פארלוירן, עס איז אונז צוניץ געקומען שפעטערע יארן.

די גאנץ געשוויסטער זענען געווען גאר יונג ביי די מאמע׳ס פטירה. די עלטסטע, רחל לאה איז געווען בלויז 16 יאר אלט, עקיבא 15, חי׳לע 14, מרדכי 12, חנה 11, אסתר 10, מרים 8, שמואל דוד 6, יואל׳יש 3, אברהם יעקב 2, און די אינגסטע דאברה רייזל בלויז 1 יאר אלט.

ביי די לוי׳ האט מיין טאטע מספיד געווען. ער האט ביטער געווויינט און געזאגט ״איך קען מיך נישט טרייסטן נאר מיט דעם אז משיח צדקינו דארף שוין אנקומען בקרוב, עס וועט זיין תחיית המתים, און מיר וועלן צוריק

האבן די מאמע פון עלף יתומים". מיין ברודער עקיבא נ"י איז געווען נאך די בר מצוה. ער האט אויך געזאגט א הספד וואס זיין רבי ר' אייזיק ליבערמאן האט אים אויסגעלערנט.

ביי די שבעה זענען מיין מאמע'ס ע"ה עלטערן געקומען פון קליינווארדיין. וועז די באבע איז אראפ פון וואגן איז זי פון צער תיכף צוזאמגעפאלן. א המון פון מענטשן זענען געקומען דורכאויס די זיבן ביטערע שבעה טעג. איך בין נאך געווען צו קליין צו פארשטיין דעם מצב. איך האב מיך געשפילט אינדרויסן אין הויף מיט די טשאטשקעס וואס מענטשן האבן אונז געברענגט.

יענע פרייטאג צו נאכטס וועז מיר ברודערס זענען געגאנגען אין קלויז, האבן מיר געזאגט דעם ערשטן מאל קדיש. איך בין געווען א קליין קינד און מיין טאטע האט מיט מיר געזאגט וואלט ביי וואלט. מען האבן געדאווענט מעריב און איך בין געשטאנען אויף די באנק ביי די דרום זייט פון קלויז. וועז מיין טאטע האט מיט מיר אנגעהויבן זאגן הויך יתגדל ויתקדש האט זיך דאס גאנצע בית המדרש אויסגעדרייט און געקוקט אין מיין פנים מיט טרערן אין זייערע אויגן. מיין טאטנס קול און מיין קליין קעלעכל האט געהילכעט דורכן בית המדרש. צום סוף איז שוין מיינע אויגעלעך אויך פול געווארן מיט טרערן און איבער גערינען אויף מיינע בעקעלעך. דאס איז געווען דעם ערשטן קדיש נאך מיין טייערע מאמען. איך האב א יעדעס מאל שטיל געמאכט דעם בית המדרש וועז איך האב געזאגט קדיש מיט א הויך קלאר קעלעכל. דאס איז געווען א בילד פון א יתום צווישן עלף קליינע יתומים, איבערגעלאזט געווארן פון א יונגע מאמע. דאס רחמנות און געוויין האט געשפאלטן הימלען.

אין בעסערמין האט געוואוינט אן עלטערער איד, אן אדם חשוב, ר' יחזקאל פריעדמאן. ער איז געזעסן רוב טאג אין טלית און תפילין און געדינט דעם בורא עולם. דער בעסערמינער דיין, ר' וואלף שפרייער, איז געווען זיין איידעם. איינע פון די פילע מעשי החסד פון די מאמע ע"ה איז געווען וואס זי פלעגט אים שיקן כמעט יעדן טאג א קריגעלע הייסע

קלאבען בארשט (בארשט געמאכט פון קלאבן, נישט פון צוויקל). ער פלעגט פון דעם זייער הנאה האבן, עס האט אים מחי׳ געווען און געהאלטן ביי די כוחות. וועז ער האט געהערט דעם ביטערן אומגליק פון מיין מאמע׳ס פטירה, האט ער געזאגט ברבים: ״אויב די פרוי גאנץ איז מער נישט דא, דאן האב איך נישט מער וואס צו זוכן אויף דער וועלט״. זיין לוי׳ איז פארגעקומען דעם נעקסטן טאג. אויפ׳ן בית החיים אין בעסערמין שטייען צוויי מצבות: עלקא רבקה גאנץ ע״ה ״ב׳ שבט״, ר׳ יחזקאל פריעדמאן ע״ה ״ג׳ שבט״. די מורא׳דיגע מעשה איז באקאנט געווארן אין די גאנצע געגענט...



מיין מאמע ע״ה מיט להבחל״ח מיין שוועסטער רחל לאה נאנט פאר איר הסתלקות

הארט נאך איר פטירה האט מען די קליינע קינדער צוטיילט צווישן די צוויי באבעס. מיך האט מען אריבער געפירט קיין דערעטשקע צו מיין טאטן׳ס עלטערן באבע ליבא גיטל און זיידע ר׳ משה גאנץ. דארט בין איך געווען א שטיק צייט, דערנאך בין איך צוריק אהיים קיין בעסערמין. די צוויי שוועסטערס מרים, 8 יאר אלט, און דאברה רייזעלע, בערך 1 יאר אלט, זענען געווען געווארן קיין קליינווארדיין צו מיין מאמעס עלטערן באבע

שרה און זיידע ר׳ חיים פריעדמאן. זיי זענען לײדער פון דארט קיינמאל נישט צוריקגעקומען. זיי זענען מיטגעגאנגען מיט מיין זיידע-באבע קיין אוישוויץ, און לײדער אומגעקומען על קידוש השם, הי״ד.



די צוויי שוועסטערס מרים און דבֿרה רייזל מיט די מומע מרים (די מאמעס שוועסטער) זענען אומגעקומען אויף ק״ה אין אוישוויץ צוזאמען מיט זיידע און באבע פריעדמאן הי״ד

נאכדעם וואס מיין מאמע ע״ה איז נפטר געווארן האבן מיר אוועקגעצויגן פון אונזער הויז. מיין טאטע האט נישט געוואלט בלייבן וואוינען אינעם ארט וואו עס איז פארגעקומען אזא ביטערע אומגליק. די קהלה האט געהאט א דירה נעבן די שוהל הויף. דארט האבן מיר זיך אריינגעצויגן און געוואוינט ביז צום דעפארטירן.

נאך מיין מאמע ע״ה׳ס פטירה, איז מיין טאטע מער נישט געשלאפן אליין אין זיין שלאף צימער. אסאך מאל בין איך געשלאפן מיט אים אין זיין צימער. איך געדענק אז איך האב מיך פיל מאל אויפגעכאפט פון שלאף

וועז ער האט זיך געפארעט מיט די טיי און לעקעך און ברכת התורה גאנץ פארטאגס. וועז מיין טאטע האט באמערקט אז איך בין אויף, איז ער צוגעקומען צו מיר מיט א שמייכל, אפגעגאסן מיינע הענטעלעך, און מיר געגעבן א שטיקל לעקעך. לעקעך איז אין יענע צייטן געווען א גרויסע זאך. מיין טאטע איז געגאנגען אין קלויז, און איך בין געגאנגען צוריק שלאפן. דאס איז פארגעקומען עטליכע מאל.

עס איז געקומען סוכות, און אין דעם הויף וואו מיר האבן געוואוינט איז נישט געווען קיין סוכה. מיין טאטע האט געדארפט ברעטער צו מאכן א סוכה, אבער געלט האט ער נישט געהאט. אין שטעטל האט געוואוינט א האלץ הענדלער וואס איז געוואויר געווארן פון מיין טאטן׳ס מצב, און איז געקומען צוהילף. ער האט געאפערט אז ער איז וויליג צו בארגן ברעטער, אבער נאר מיטן תנאי נישט צו ניצן נעגל דערויף. מיין טאטע האט אים צוגעזאגט אז פאר די פאר ברעטער וואס ער וועט ניצן נעגל וועט ער באצאלן, און די איבריגע וועט ער צוריק געבן אזוי ווי ניי. קיין פלייוואוד איז נאך דעמאלטס נישט געווען. מיין טאטע האט געקויפט א ראל דראט און מיט דעם געפלאכטן די ברעטער איינס צום צווייטן. אזוי האט ער אויף געשטעלט דריי וועגט, די פערטע וואגט איז געווען די הויז וואגט. חול המועד זענען מענטשן געקומען באוואונדערן די סוכה ווי אזוי עס איז געשטאנען אן נעגל... עס איז יענע יאר געווען א שטארק קאלטער סוכות אבער מיין טאטע איז געשלאפן אין די סוכה.



שווערע צייטן

טאטע ברוך יודא׳ס איינרוקן

ע״ס האט זיך אנגערוקט די שווערע צייט פון דער צווייטער וועלט קריג. רוב יונגע מענטשן זענען אריינגערופן געווארן צום ארבעטס מיליטער. (די אונגארישע רעגירונג האט אריינגערופן ערוואקסענע יונגע מענער פאר ארבעט אין די מיליטער. דאס האט מען גערופן איינרוקן). מען האט איינגערופן רוב בעלי בתים פון שטאט. דעם זעלבער גורל איז אויך געפאלן אויף מיין טאטן ז״ל. מען קען זיך פארשטעלן מיט וואספארא הארץ ער האט געדארפט איבערלאזן זיינע עופה׳לעך און אוועק פארן צו די צוואנגס ארבעט.

דאס איינרוקן איז נישט געווען אזוי פשוט, מען האט זיך געדארפט אפשערן די בארד און פיאות. א גאלמעסער טאר מען דאך נישט ניצן, האט מען נאכן אפשערן גענויצט ראזאלל, דאס איז א ווייסע סמאלע וואס ברענט אפ די האר, און מען קראצט דאס אראפ מיט א גלאטע האלץ שטעקעלע. אן אוועגט פארן אייניקן איז ר׳ מעכעלע בראך, מיין טאטן׳ס חבר, געקומען צו מיין טאטן אין הויף אפשערן די בארד. ר׳ מעכעלע האט געיאמערט און געקרעכצט, אבער מיין טאטע האט געזאגט, ״מען טאר נישט קרעכצן, מען דארף אלעס מקבל זיין באהבה. אויב דאס איז דער רצון העליון, דארף מען אלעס טון בשמחה ווייל דאס אלעס איז די הכנה צו ביאת המשיח״.

עס זענען צוזאם געקומען נאך אידן פון די ארומיגע הויפן, מיט זויערע פנימ׳ער, און מיין טאטע האט יעדן געטרייסט. ״נאר בשמחה, דאס איז די הכנה צו די גאולה שלימה״.

יארן שפעטער וועז איך האב געלערנט אין די נייטרא ישיבה, איז אונזער קעכער געווען ר׳ שלמה ברוך זילבער ע״ה, א איד פון דעברעצין. ער האט מיר דערציילט אז ער איז געווען צוזאמען מיט מיין טאטן ביים צוואנגס ארבעט. מען האט דארט געדארפט שלעפן צעמענט זעק פון 200 פונט, און ר׳ שלמה ברוך האט זייער געקרעכצט. מיין טאטע האט אים געזאגט, ״ר׳ שלמה ברוך, בשמחה! יעדער זאק איז מקרב די גאולה״. ר׳ שלמה ברוך האט אויסגעפירט ״דאס איז געווען דיין טאטע! אויסגעדארט, אויסגעהונגערט, געגעסן נאר כשר׳ס, איבערגעלאזט אינדערהיים א שטוב מיט יתומים, אבער אלץ געווען בשמחה״.

ר׳ מאיר משה שפיטצער ז״ל האט מיר דערציילט אז ער איז אויך געווען צוזאמען מיט מיין טאטע ביי די ארבעט. מוצש״ק האבן זיי צוזאמען אונטער די דעקעס געזינגען זמירות למוצש״ק, אז די גוי׳אישע רשעים זאלן נישט באמערקן. אין די טונקלסטע מינוטן פון זיין לעבן האט ער געהאט דעם גייסטיגן כח צו זינגען זמירות פאר׳ן בורא עולם. דאס איז געווען די מידה און הויכע מדריגה פון מיין טאטן. אפילו אין פינסטערן גלות איז ער אלעמאל געווען געקניפט צום בורא עולם בשמחה.

איינער פון די עסטרייכער בריידער פון דעברעצין (וואס איך האב פריער דערמאנט) ר׳ אליעזר, איז געווען צוזאמען מיט מיין טאטע אין ארבעטס לאגער. איינמאל האט ער געזאגט ברבים, ״אזא איד ווי דיין טאטע טרעפט מען נישט היינט אפילו צווישן רבנים און רבי׳ס״.

אין אמעריקא בין איך אמאל אריין אין אן אפיס פון א סוועטער פאבריק. דארט איז געזעסן א פרייער אונגארישער איד וואס האט געהייסן וועדעש. וועז איך האב אים געזאגט מיין נאמען האט ער געעפנט די אויגן און געפרעגט, ״וואס איז דיין טאטן׳ס נאמען?״ וועז איך האב אים געזאגט ״ברוך יודא״ האט ער זיך צוזאם געקלאפט די הענט און אויסגעשריגן, ״איך בין מיט אים צוזאם געווען אין ארבעטס לאגער״. ער האט קוים געכאפט דעם אטעם און געזאגט וויטער, ״דיין טאטע וואר אזויע גרויסער צדיק! מיר זענען געווען אסאך פרייע יונגלעך, אבער יעדער האט אים

רעספעקטירט, ווייל ער איז געווען אן אמת׳ער צדיק, אזא פיינער מענטש. דיין טאטע האט באקומען פונדערהיים עסן פעקלעך וואס עס איז געווען דערין געבראטענע דיכטלעך. ער האט דאס צוטיילט פאר מיר און אנדערע אז מיר זאלן אים שיצן פון ארבעטן שבת, אזא גרויסער צדיק וואר ער!״ שפעטער פלעגט ער מיך טשעפען מיט א שמייכל, ״דו ביסט דאך א שגץ קעגן דיין טאטן.״ דאס זענען די ווערטער פון מיסטער ווערדעש און דאס איז געווען ר׳ ברוך יודא׳ס גייסטיגע כוחות אין עמק הבכה.

ווען כמעט אלע ערוואקסענע מענער האבן איינגעריקט, האבן אויך די מלמדים איינגעריקט. די עלטערע אידן אין שטעטל האבן געלערנט מיט די קינדער אנשטאט די מלמדים. איך האב געלערנט ביים לעצטן בעסערמינער רב הרה״ג ר׳ אייזיק ליבערמאן ז״ל (ער האט זיך נאך די מלחמה באזעצט אין בארא פארק). ער האט מיט מיר געלערנט פרק כלל גדול אין מסכת שבת. זייענדיג א יתום פון מיין מאמען ע״ה, און דער טאטע אין ארבעטס לאגער, בין איך געווען ווי א קיילעכיגער יתום. קיין סאך האב איך נישט געלערנט, און סוף וואך ביים פארהערן, האב איך נישט געקענט. דער בעסערמינער רב האט מיר אנגעקוקט מיט זיינע שארפע אויגן, מיר געגעבן א פאטש - און אויס געשריגן ״דיין טאטע איז נעבעך אין ארבעטס לאגער און ער האט דיך איבער געלאזט צו מיר אז איך זאל מיט דיר לערנען און דו לערנסט נישט!״ דער פאטש האט געקלינגען, און די ווערטער האבן נאך העכער געקלינגען. זעלבסט פארשטענדליך אז פון דעמאלטס אן האב איך שוין גוט געקענט.



דער בעסערמינער רב ר׳ אייזיק ליבערמאן ז״ל
און זיין רעבעצין ע״ה

ר׳ אייזיק האט ב״ה איבער געלעבט די מלחמה. וועז ער איז אנגעקומען קיין אמעריקע בין איך געגאנגען אים מקבל פנים זיין. איך האב אים דערמאנט אין דעם פאטש, און געזאגט אז איך בין אים דאנקבאר פאר דעם פאטש, און זיינע וועיטער קלינגען מיר נאך היינט אין די אויערן. דאס איז געווען מיין ברוך הבא צו אים. ער האט זיך שפעטער משדך געווען מיט מיין שוועסטער חי׳לע קליין.

אין די פאר יאר נאך די מאמעס פטירה, האט דער טאטע א פאר מאל איינגעריקט, און א פאר מאל באפרייט געווארן אויף א שטיק צייט. דאס געווען פון שנת תש״א ביז שנת תש״ד. אין די ביטערע צייטן, וועז מיין טאטע איז שוין פיל מאל נישט אינדערהיים געווען האבן מיינע געשוויסטער געפירט דאס הויז און שבתים אליין, אן טאטע מאמע. ר׳ עקיבא נ״י און ר׳ מרדכי נ״י זענען געווען אין די פאיער ישיבה, וואס איז געפירט געווארן דורך דער זיידע פון היינטיגן חבר הביד״ץ דסאטמאר רבי שלמה לייב ווייבערגער שליט״א. מיר קליינע קינדער זענען געגאנגען דאווענען אין שול אליין.



ר׳ עקיבא אין דער פאיער ישיבה

מען האט געפירט די ארמיי צוואנגס ארבייטערס פון איין שטאט צום אנדערן צו די צוואנגס ארבעט. שבתים האט מען זיי געלאזט גיין עסן אין אידישע הייזער. אין שול האט יעדער בעל הבית געזופן סאלדאטן אויף שבת, און וועז מיין טאטע איז געווען אינדערהיים, האט ער אויך געזופן די סאלדאטן אויף שבת. אמאל איז מיין טאטע געווען איינגעריקט אין א פרעמדע

שטאט. פרייטאג צו נאכטס נאכן דאוונען וועז די בעלי בתים האבן גערופן די נעבעכדיגע סאלדאטן צו סעודות שבת, בין איך געשטאנען אליין אן מיין טאטן. קוקענדיג מיט מיינע קינדערישע אויגעלעך, האט זיך אין מיר אנגעצינדן דאס רחמנות אויף צוויי סאלדאטן וואס מען האט נאך נישט גערופן. איך בין צוגעגאנגען צו זיי און געזאגט, "קומט צו אונז אויף שבת". זיי האבן געמיינט אז מיין טאטע שטייט ערגעץ און הייסט מיר אויך רופן סאלדאטן. זיי זענען געקומען מיט מיר, און האבן זיך געדרייט רעכטס און לינקס זיכנדיג מיין טאטן. צום סוף האבן זיי שוין נישט געהאט קיין ברירה, און זענען געקומען מיט מיר ביז אהיים, מיינענדיג אז די טאטע איז געגאנגען פאראויס.

אינדערהיים האט מען שוין געווארט אויף מיר אומגעדולדיג, וואו איז שמואל דוד אזוי לאנג? איך בין אהיים געקומען מיט א גרויסן גוט שבת, און אויסגערופן הויך "איך האב געברענגט צוויי געסט אויף שבת". מיינע שוועסטערס האבן מיך אנגעקוקט מיט גרויסע אויגן און נישט געקענט צום ווארט קומען. די סאלדאטן האבן זיך אומגעקוקט און געזען אז ס'איז נישט דא קיין טאטע, קיין מאמע, נאר פיר מיידלעך און דער קליינער אינגל פון 8 יאר רופט געסט אויף שבת... די צוויי סאלדאטן האבן זיך געשפירט זייער אומבאקוועם, אבער קיין ברירה האבן זיי שוין נישט געהאט, עס איז שוין נישט געווען וואו צו גיין. מיינע שוועסטערס האבן גלייך אנערקענט דעם מצב, און מיט שמייכלדיגע פנים'ער האבן זיי מכבד געווען די געסט זיך צו זעצן צום טיש, און צוגעטיילט פאר זיי שיינע סעודות שבת. די סאלדאטן האבן געזינגען זמירות וואס איז צו אונזערע אויערן געווען פרעמד, אבער עס איז דאך געווען אן ענג שבת. עס איז זיכער בעסער געווען ווי צו זיצן עלענד ביים שבת טיש אן א טאטן און מאמען.

מען האט זיי געזרופן אויך צום מיטאג סעודה. איך האב מיט זיי אהיים שפאציירט ווי א גרויסער בעל הבית. פון אלע פענסטערס האט מען געקוקט אויף אונז מיט א שמייכל, ווי איך האב געשפאנט פאר זיי אלס וועג וויזער. אין גאנצן שטעטל האט מען שוין פון פרייטאג ביינאכט ביז שבת

בייטאג געהערט פון דעם אונטערעסאנטן געשעעניש. כאטש עס איז געווען ביטער שווערע צייטן, האט די מעשה ארויסגעברענגט א שמייכל אויף די מענטשנס פנים׳ער. דאס איז א קלארער באווייז אז וואס קינדער זעען ביי עלטערן מאכן זיי נאך.



אריין אין געטא



מען שטייט אין די רייע פאר אביסל וואסער אין דער געטא



צוויי זיסע קינדער אין זייערע צוריסענע בגדים אין געטא

די דייטשן ימ״ש האבן אריינמארשירט קיין אונגארן אין אנפאנג חודש אדר שנת תש״ד. זיי האבן באזעצט דאס לאנד אין א קורצע פאר טאג, און אנגעהויבן זייער רשעות אויף אלע געביטן. מען האט תיכף געערעדט פון מאכן א געטא, און אריין טרייבן אלע אידן אין איין געגענט, זיי איינצוימען מיט אונגארישע און דייטשע וואך.

א וואך נאך פסח האט מען ארויסגעטריבן אלע בעסערמינער אידן פון זייערע הייזער. מען האט זיי איינגעשפארט אין געטא וואס איז באשטאנען פון א פאר קליינע גאסן. דאס האט אויך אריינגענומען Kassa גאס - די שול גאס, וואו מיר האבן געוואוינט. מיר זענען געבליבן וואוינען אין אונזער הויז אבער אונטער זייער שווערע אומשטענדן. אסאך מענטשן זענען אריינגעשטופט געווארן אין אונזער הייזקע. די מצב איז געווען אומדערטרעגליך. די קינדער זענען מער נישט געגאנגען אין סקול, עס איז געווען שווערער צו באקומען עסן, און יעדן טאג איז די לאגע געווארן ערגער און ערגער.

עס זענען געווען ימי הספירה תש״ד. אין די שול האט מען פרי געדאוונט מעריב און מיין טאטע, אלס חסיד, האט געציילט ספירה אין שטוב. איין טאג פונקט ווען מיין טאטע האט אנגעהויבן זאגן דעם ״לשם יחוד״ מיט גרויס התלהבות, שטייענדיג מיטן פנים צו די וואנט, האט זיך געעפענט די טיר און דער פאליציי שעף מיט זיין קאמאנדע האבן זיך באוויזן. מיין טאטע האט גארנישט געהערט, נאר געזאגט לאנגזאם הויך. מיר זענען אלע געפרוירן געווארן, וואס וויל דער גרויזאמען רשע? דערווייל איז ער אריין מיט זיין קאמאנדע און שטיין געבליבן ביי די טיר. ער איז געשטאנען שטיל אן א וואורט, ביז מיין טאטע האט געענדיגט די ברכה בקול רם. מיין טאטע האט באמערקט די שטילקייט אין הויז און ער האט זיך אויסגעדרייט און דערזעהן דעם רשע מיט זיין קאמאנדע פאר זיינע אויגן. בעפאר ער האט געקענט איין ווארט זאגן, רופט זיך אן דער פאליציי שעף אויף אונגאריש׃ ״יאו מאנדטא״ דו האסט גוט געזאגט! מיט דעם האט ער זיך געזעגענט און איז אוועק געגאנגען. זיין הייליג ספירה ציילן האט אפילו דעם רשע געפעלן.

עטליכע וואכן פאר שבועות האט מיין טאטע געדארפט נאכאמאל איינריקן. ער האט זיך געזעגנט מיט די אכט יתומים - צוויי זענען געווען אין קליינווארדיין, און ר׳ עקיבא האט דאן אויך געמוזט איינרוקן מיט׳ן טאט׳ן. דאס געזעגענען איז געווען מיט גרויסע בכיות. ער האט געבעטן מען זאל נישט ווייזען. ער האט געזאגט פייערדיגע ווערטער צום געזעגענען - מען זאל חלילה נישט פארגעסן פונעם לעבעדיגן באשעפער אפילו אויף איין מינוט. ער האט אונז געבענטשט און געענדיגט מיט ברכות. פון דעם איינריקן איז ער ליידער מער נישט אהיים געקומען.

מיט א גרופע בעסערמינער אידן איז מיין טאטע אוועק וואנדערן פון איין לאגער



דער אידישער וואסער שעפער מיטן מגן דוד אין געטא



טייערע אידישע אינגלעך ביי די צוואנגס ארבעט

צום צווייטן. זיין התנהגות אין די ארבעטס לאגערן איז געווען ביי אלעמען צום באוואונדערן. א קליינער מספר פון זיין חברותא זענען אהיים געקומען, און אונז דערציילט די טרויעריגע געשיכטע וואס זיי האבן צוזאמען מיטגעמאכט.

פאלגענד זענען עטליכע געשעענישן וואס די אידן האבן אונז דערציילט:

מיין טאטע האט נישט געגעסן קיין טריפות בכלל. איינמאל איז געווארן דער לאגער פירער, א אונגארישער רשע, אז מיין טאטע עסט נישט קיין טריפות. ער האט אים געוואלט צווינגען צו עסן טריפות דורך אריין שטיפן אין זיין מויל א טריפה'נע מאכל. מיין טאטע האט זיך מיט אים געראנגלט, און בשום אופן נישט געוואלט עסן! דער רשע האט אים באשטראפט מיט אים אויפהענגען אויף די הענט פון הינטערוויילעכטן ביז ער האט גע'חלש'ט. דערנאך האט ער אים אפגעגאסן מיט אן אמפער וואסער אים צו דערמינטערן, און ער האט אים געפרעגט, "נו, וועסט שוין עסן?" האט מיין טאטע געענטפערט "ניין". דער שפיל האט זיך איבערגע'חזר'ט עטליכע מאל, און מיין טאטע האט נישט געגעסן טריפות. דער רשע האט פארלוירן די מלחמה און דער צדיק איז געבליבן ביי זיין צדקות.

א איד האט אונז דערציילט א געשעעניש וואס האט זיך געענדיגט מיט א מופת חותך און קידוש ה'. אין א לאגער האבן זיי געהאט א אידישע קאפא, א גרויסער רשע, א שלעגער. ווען ער איז דורך געגאנגען האט זיך יעדער געדארפט שטעלן און סאלוטן, און בייגן צו אים, און ווער נישט איז געווען אחת דתו, און געכאפט א פאר געזונטע שמוץ מיט זיין קאנטשיק. איינמאל איז דער רשע אדורך, און מיין טאטע האט אים נישט באמערקט. דער קאפא האט געגעבן מיין טאטן א געזונטן שמוץ מיטן קאנטשיק, און זיך ווילד צושריגן: "דו זעסט מיך נישט?" האט זיך מיין טאטע צו אים אנגערופן, "דו האסט געהויבן דיינע הענט אויף א טאטן פון עלף יתומים פאר דיין כבוד וועגן? וואס האלסטו דיך אזוי גרויס? דו קענסט דאך זיין

היינט דא און מארגן אין קבר". דאס האט ער געזאגט הויך ווען אסאך מענשטן זענען דארט געשטאנען. דער קאפא איז אוועק געגאנגען מיט כעס. נאכמיטאג איז ארומגעגאנגען די נייעס אין גאנצן לאגער אז דער קאפא איז טויט. ער איז געגאנגען פרעסן מיטאג ביי זיך אין בראק, און נאכ'ן עסן האט ער געכאפט א הארץ אטאק אין פודינו ער האט געפגר'ט אויפן פלאץ. דער גאנצער לאגער האט געזאגט דאס איז ר' ברוך יודא גאנץ'ס מופת. עס איז געווען ממש א קידוש השם.

אמאל בימי הרחמים והסליחות, ווען מען איז ארויס זייער פרי צו די ארבעט צו לייגן באן ליניעס, זענען קיינער פון די פירערס נישט דארט געשטאנען. מיין טאטע האט ארויס גענומען א סליחות פון טאש, זיך געשטעלט אונטער א בוים, גענומען זאגן מיט דביקות, און פארגעסן וואס טוט זיך ארום אים. פלוצלינג איז אנגעקומען דער הויפט פירער פון די ארבייטערס, צו זהען ווי די ארבעט גייט. זעענדיג ווי ר' ברוך יודא שטייט ביי א בוים אין דער זייט און שאקלט זיך האט זיך דער עולם זייער דערשראקן. מען האט אנגעהויבן צו מאכן פארשידענע קולות אז ער זאל זיך דערוועקן און זיך שנעל צוריקערן צו די ארבעט, אבער ער האט גארנישט געהערט. דער פחד איז געווען זייער גרויס. ווער ווייסט וואס דא קען פאסירן אויב דער רשע וועט אים חלילה באמערקן? די אידן זענען געווען זייער געשפאנט. דער פירער האט שפאצירט צווישן די ארבייטערס אין די לענג און די ברייט. פלוצלינג האט ער געזען א מענטש שטיין ביים בוים מיטן רוקן צום עולם און דאוונט. ער האט אנגעהויבן אהין צו שפאצירן מיט זיין קאנטשיק אין די הענט און זיין רעוואלווער אויף זיין רימען. פאר'ן עולם איז דער אטעם שטיין געבליבן קוקענדיג ווי ער גייט נאנט צו מיין טאטן מיט שטילע טריט, און בלייבט שטיין אונטער אים. אזוי איז ער געשטאנען א קורצע ווייל.

פלוצלינג האט מיין טאטע באמערקט אז עפעס טוט זיך ארום אים. ער האט זיך געגעבן א דריי אויס, און געזען דעם רשע פאר די אויגן. ער האט זיך אויסגעגראד, צוזאם געקלאפט די פיס און געמאכט א סאלוט מיט די הענט אויף זיין שטערן, און געזאגט "מיין הער, איך בין גרייט צו דיין

באפעל". אלע האבן געקוקט פון דער ווייטנס פארשטיינערט, וואס וועט דא זיין? דער פירער האט זיך אנגעריפן צו מיין טאטן, "וואס טוסטו דא? פארוואס ארבעטסטו נישט?" האט מיין טאטע געענטפערט, "מיין געערטער פירער, דו ווייסט דאך אז אונזער לאנד איז אין א שוועכע מלחמה. אונזערע זעלנער אויפן שלאכטפעלד צוזאמען מיט זייערע פירערס און געגנעראלן זענען אין גרויסע סכנות. אין די נעקסטע פאר טעג קומט אן דער טאג ראש השנה, וואס דער מלך פון די וועלט איז דן אלע מלוכות פון די וועלט. דערפאר בין איך מתפלל אז אונזערע געגנעראל און סאלדאטן זאלן געוואונען און ניצול ווערן אויפן שלאכט פעלד פון אלעם שלעכטן". דער פירער האט אים אויסגעהערט, געקוקט אין די אויגן, און געזאגט, "שוין יעצט גיי צוריק צו דער ארבעט". ער האט אים איבער געלאזט און אים גארנישט געטון. דער עולם פון דערווייטענס האט אפגעאטעמט נישט וויסנדיג וואס דארט האט פאסירט. זיי האבן אבער געזעהן א נס און התגלות אלוקית, וואס האט געמאכט א שטארקע ווירקונג פון חיזוק אין יראת ה' ביים גאנצן עולם.

דער נאנאשער רב, הרב צבי אביגדור פעקעטע, איז געווען אינאיינעם מיטן טאטן אין לאגער. ער האט אונז דערציילט די פאלגענדע מעשה:



הגה"צ רבי צבי אביגדור פעקעטע זצ"ל אב"ד נאנאש
הגה"צ רבי אלעזר ארי' יונגרייז זצ"ל אב"ד טשענגער

פאר ראש השנה האט פאסירט א מערקווירדיגע זאך, וואס נאר איד א צדיק ווי מיין טאטע ע"ה האט געקענט טון. עס איז געקומען א ידיעה אז דער טראנספארט ווערט צוטיילט, און א העלפט אידן גייען עקסטערע אויף אן אנדער פלאץ. וועז מיין טאטע האט איינגעריקט איז נאך

געווען נאנט נאך שבועות, אבער ער האט שוין מיטגענומען א שופר אויפ׳ן וועג. זעהט אויס אז ער האט געשפירט זיין גורל. עס איז שוין געווען א וואך פאר ראש השנה, און עס איז געווען נאר איין שופר. עס האט זיך געמאכט א פראבלעם, אז מען האט צוטיילט מען דעם טראנספארט, פון וואו וועלן ביידע האבן א שופר?

מיין טאטע איז געווען א בעל תוקע, און ער האט געקענט אלע הלכות שופר. ער האט זיך אראפ געזעצט, און מיט זיין קליין טאשן מעסערל געמאכט פון זיין לאנגן שופר וואס ער האט מיטגענומען, צוויי קליינע שופרות, כדי אנדערע אידן זאלן אויך האבן א שופר אויף ראש השנה. עס איז געווען א שווערע לאנגע ארטיסטישע ארבעט ארויסצובערענגען צוויי כשר׳ע שופרות פון איין שופר. דאס איז אהבת ה׳ און אהבת ישראל.

די מעשה האט די נאנאשער רב דערציילט פארן סאטמאר רבי׳ן זצ״ל, אויסצומאלן פארן רבי׳ן זצ״ל ווער אונזער טאטע ע״ה איז געווען. דער רבי זצ״ל האט דאן געזאגט, ״דאס איז טאקע א מדריגה איד, אין אזא מצב אויך יענעם אינזין האבן״.

דא אין אמעריקע האט די נאנאשער רב געזומען מיין שוועסטער אסתר ע״ה פאר א שניר פאר זיין זון ר׳ בעריש פעקעטע נ״י, א תלמיד חכם.

מיט שמירת שבת האט דער טאטע אויך געהאט גרויס סייעתא דשמיא. אין בעסערמין האט געווואוינט א אידישער דאקטער ׳גאל פאלי׳. ער איז געווען אונזער הויז דאקטער. ווי שוין פריער דערמאנט איז ער געשטאנען ביי מיין מאמעס ע״ה בעט ביי איר פטירה. ער איז אויך פארשיקט געווארן מיט די אידן אין ארבעטס לאגער, און דארט געווען דער לאגער דאקטער פאר די ארבייטערס. ער האט גוט געקענט מיין טאטן, און געוואוסט וואס פאר א דערהויבענער איד ער איז. יעדן ערב ש״ק האט ער געשריבן א באפרייאונג צעטל פאר מיין טאטן אז שבת מוז ער נישט ארבעטן וועגן זיין געזונטהייט. דאס איז אנגעגאנגען א לאנגע צייט. אמאל ערב שבת האט דער דאקטער געזאגט פאר מיין טאטן: ״היינט קען איך דיר נישט געבן קיין צעטל. מארגן קומט אהער א גרויסער פירער, א רשע, איך האב מורא צו געבן א באפרייאונג צעטל. איר וועט מוזן מארגן גיין צו די ארבעט

צוזאמען מיט יעדן".

שבת קודש אינדערפרי, האט זיך מיין טאטע אריינגעשטעלט אין די רייע, אן א שאוועל און אנדערע כלים. די אנדערע ארבייטער נעבן אים האבן געזאגט, "ר' ברוך, מיר וועלן טראגן אייער שאוועל", האט ער געזאגט "ניין, טראגט נישט פאר מיר! דער אויבערשטער וועט שוין העלפן". מען האט אנגעהויבן צו מארשירן צום ארבעטס פלאץ מיט וואך פון ביידע זייטן. פלוצלינג איז געווארן פארוואלקענט, עס האט אויסגעבראכן א שטורעם ווינט און א שלאקס רעגן. די מארשירער זענען געלאפן אין די בראקן אריין זיך שיצן פונעם רעגן. דער אויבערשטער האט באפוילן און עס האט א גאנצן טאג פעסט גערעגענט און מען האט נישט געקענט ארבעטן. יעדער האט געזען אז דא האט עפעס אויסטערליש פאסירט. מען האט געשמועסט אז דאס איז אין ר' ברוך יודא'ס זכות. דער עולם האט זיך געזעצט ארום אים, און אים געבעטן ער זאל זיי אונטערהאלטן מיט דברי תורה לכבוד שבת. עס איז געווען אן עונג שבת אין דעם פינסטערן גלות.

אזוי זענען געלאפן די טעג און וואכן פון אונזער הייליגן טאטנ'ס געפענגעניש. ער האט געוואנדערט איבער אונגארן אויף די ארבעטס פלעצער, אבער קיין איין מינוט נישט אפגעטון פון דביקות ה'. מיט דער צייט איז דער טאטע געווארן געוואר אז זיינע קינדער זענען אין עסטרייך. ער האט געהאפט נאך צו קומען און אונז טרעפן. עס איז שוין געווען נאנט צום סוף פון די מלחמה און אסאך אידן האבן זיך אויסבאהאלטן און זענען אונטער געבליבן פון טראנספארט ווען מען האט זיי געפירט צו די עסטרייכישע גרעניץ. קורץ דערנאך זענען זיי באפרייט געווארן דורך די רוסן. מיין טאטע האט עס נישט געטון וויל ער האט זיך געוואלט מיט אונז טרעפן אין עסטרייך. מען האט אים ליידער וויטער געפירט ביז ער איז אנגעקומען קיין מאטהאזן, וואו ער איז נפטר געווארן. דארט, צווישן טויזנטער קדושים, איז זיין אייביגע רוה ארט. זי"ע הי"ד. דאס איז אוודאי אויך געווען דעם רצון הבורא.

מלחמה יארן



דעפארטירן

אפאר וואכן נאכן טאטן׳ס אייניריקן האט מען אונז אויך דעפארטירט פון דערהיים. ר׳ עקיבא נ״י איז שוין דאן געווען איינגעריקט מיט׳ן טאטן. מרים און דאברה רייזעלע זענען געווען ביי די קליינווארדיינער באבען הי״ד. מיר, 8 געשוויסטער צוזאמען, רחל לאה, חי׳, מרדכי, חנה, אסתר, שמואל דוד, יואל׳יש און אברהם יעקב, זענען אוועק אין גלות, און בהשגחת ה׳ אהיים פון גלות.

די פלאקאטן אין געטא האבן געמאלדן אז שבת אינדערפרי אום 6 אזייגער דארף מען זיין גרייט צו גיין. וואו? קיינער האט נישט געווואוסט, נאר דער אייניציגער באשעפער. פרייטאג צו נאכטס זענען מיר געגאנגען אין שול דאוונען, דאס לעצטע מאל פארן דעפארטירן. די שול איז געווען כמעט ליידיג, רוב מתפללים זענען געווען עלטערע אידן. נאך קבלת שבת האט זיך דער רב אויפגעשטעלט ביים ארון קודש, און זיך געזעגענט פארן גיין אין גלות אריין. די בכיות זענען געווען גרויס, קיין איין טרוקן אויג איז נישט געווען.



אין געטא אין בית המדרש

אפילו איך בין געווען א קינד פון קנאפע 10 יאר און נישט צופיל פארשטאנען, האב איך אבער אויך מיטגעווויינט.

אינדערהיים איז דער שבת טיש געווען געדעקט מיטן ווייסע טישטוך און חלות. די זעלבע סומע שבת ליכט וואס מיין מאמע ע״ה פלעגט צינדן האבן געברענט מיט פראכט. יעדער איז געזעצן ביים טיש אויסער דער טאטע, ר׳ עקיבא נ״י, ולהבחל״ח די מאמע ע״ה, וואס האט שוין פארלאזט די וועלט 4 יאר פריער. מיין שוועסטער רחל לאה איז געווען אנשטאט די מאמע, און מיין ברודער ר׳ מרדכי וואס איז אלט געווען גאנצע 14 יאר איז געווען אנשטאט די טאטע. מיר האבן געגעסן די שבת סעודה און אפילו געזינגען זמירות שבת. מען קען זיך פארשטעלן די געפילן צו פראווען דעם לעצטן פרייטאג צו נאכטס אינדערהיים.

די נאכט איז קוים אדורך, עס האט אנגעהויבן צו טאגן. ארום 4 אזייגער האב איך זיך אויפגעווועקט, און געהערט א גרויס טומל און גערודער אינדרויסן. אין שטוב איז נישט געווען ווייניגער דאס געדרענג. מען האט געפאקט פעקלעך, איבער געפאקט, און נאכאמאל איבער געפאקט. יעדער האט נאר געמעגט האבן געוויסע מאס פעקלעך. דער צווייפל איז געווען זייער גרויס. דאס ביטערניש איז געלעגן אויף יעדנס פנים. מען האט שוין געהערט פון אינדרויסן שרייערייען, קינדער ווייגען, מאמעס שרייען קולות. די גאסן זענען געווען באלאגערט מיט פיל פאליציאנטן מיט געווער.

אינעם געטא זענען שוין אלע גאסן געווען פול מיט משפחות מיט פעקלעך אין די הענט. אסאך האבן געהאט קינדער וועגעלעך צוזאמען מיט זייער גרויסע הויז געזונט. מען האט געעפנט דעם געטא טויער און פון דארט האט מען געדארפט מארשירן צום טרעין סטעישאן מיט באגלייטונג פון פאליציי.

מיר קינדער, און אזוי אויך אנדערע משפחות מאמעס מיט קינדער (די מענער זענען שוין נישט געווען אינדערהיים) האבן אנגעהויבן דעם גלות מארש שבת אינדערפרי ארום 7 אזייגער. מיר האבן איבערגעלאזט די ווייסע שבת טישטוך און די זילבענע לייכטערס אויפ׳ן טיש, מיט די שבת

חלות, שבת מאכלים און שבת בגדים. גייענדיג ארויס האבן מיר געקושט די מזוזה, און צוריק געקוקט אויף אונזער הויז. פון דאן אן האבן מיר שוין געדארפט קוקן אויף פארנט וואו מען הייסט אונז גיין.

דאס גיין איז געווען זייער שווער. מען האט געשלעפט די שווערע פעקלעך וואס דערין איז געווען צוזאמגעפרעסט וויפיל מען האט נאר געקענט. עס זענען כמעט נישט געווען קיין בעלי כוחות. אלע זענען געווען אלטע מענטשן אדער פרויען מיט קינדער.

אזוי ווי מיר זענען דורך דעם געטא טויער, האבן מיר געזען ווי די גוים פון די שטאט זענען געשטאנען פון ביידע זייטן פון די גאס. זיי האבן צוגעקוקט ווי מען פירט אוועק זייערע שכנים די אידן, ביי וועלכע זיי האבן לאנגע יארן פרנסה געמאכט. עס זענען געווען פיל ערנסטע פנימ׳ער, אבער עס זענען אויך געווען פיל פנימ׳ער פול מיט שנאת ישראל און נקמה.

אזוי ווי מיר האבן פארלאזט די גאסן פונעם געטא, האבן אלע גוים זיך א לאז געטון איבער אלע אידישע הייזער. זיי האבן אנגעהויבן ראבעווען די אידישע פארמעגנס עד בלתי השאיר לו שריד, אפילו א נאדל איז נישט געליבן.

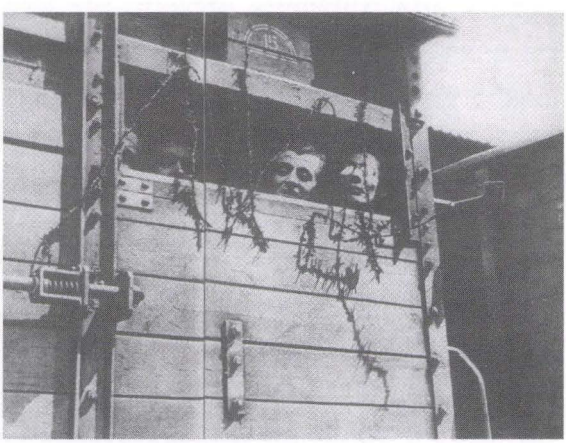
ביים טרעין סטעישאן האט מען געדארפט אויפשטייגן אויף א טרעין וואס האט אונז געפירט קיין דעברעצין אין א ציגל פאבריק. דארט איז נישט געווען קיין צומערן, נאר א גרויסע לאקאל מיט צעמענטענע פלארס. עס איז נישט געווען קיין סינק אדער טוילעטס. איך געדענק ווי איך בין געשלאפן אויף די צעמענטענע פלאר.

מען האט אויסגערופן אז ווער עס האט געלט אדער צירונג זאל דאס איבערגעבן פאר די פירערשאפט, אויב מען וועט ביי איינעם טרעפן געלט אדער צירונג וועט מען אים שיסן רח״ל. אסאך מענטשן האבן נישט געוואלט איבער געבן, זיי האבן דאס ענדערש אוועק געווארפן. איך האב געזעהן געלט און גאלדענע צירונג וואלגערן זיך אויף די ערד אין זאמד און קיינער האט דאס נישט אויפגעהויבן.

אין דעם שרעקליכן מצב זענען מיר געווען א קורצע צייט. דערנאך האט מען אונז געפירט צו-פיס ארום צעהן טויזנט נפשות, רוב פרויען, קינדער און אלטע, א מארש פון פיל שעות. מיר זענען געווען אונטער די וואך פון אונגארישע זשאנדארן. איין איינציגער יונגער דייטש מיט א מאשין געווער האט אונז באגלייט אויף זיין ביציקל.

אברהם יעקב נ"י איז אלט געווען ארום 6 יאר. ער האט געווויינט, "איך קען שוין נישט גיין", איך האב אים אויפגעהויבן אויף מיינע פלייצעס און אזוי געגאנגען ווייטער. מיר זענען אנגעקומען צו א דערפל וואס דארט איז געשטאנען א טרעין ספעציעל פאר אונז. עס איז נישט געווען קיין פאסאנדזשירן טרעין, נאר בהמה וואגאנען וואס מען ליפערט דערין בהמות און סחורה. עס האט נישט געהאט קיין פענסטערס, נאר צוויי קליינע אויסגעשניטענע לעכער אין דער הויעך, אויף די צוויי עקן פון וואגאן פאר אביסל לופט.

אין די וואגאנען האט מען אונז אריינגעשטופט. מען האט אנגעפילט ארום 70-75 נפשות פער וואגאן. עס זענען נישט געווען קיין בענק, מיר האבן געמוזט זיצן אויף די פעקלעך און אויף די פלאר. מען האט צוגעשפארט דעם וואגאן פון אינדרויסן. יעדע וואגאן האט געהאט א לאך



די פענסטער פון די וואגאנען פאר לופט שעפן

אין די פלאר, דארט האט מען אויסגעגאסן די בית הכסא וואסער. מיר זענען געפארן צוזאם מיט די שלעזינגער משפחה אין איין וואגאן. דער צוג איז געפארן מיט גרויס שנעלקייט צו די ריכטונג פון פוילן קיין אוישוויץ. מען האט די

גאנצע צייט נישט באקומען קיין עסן אדער וואסער צום טרינקען, נאר וואס מען האט געהאט מיט זיך.

מיין ברודער ר׳ מרדכי וואס איז נאר וואס געווארן בר מצוה, האט אונטער די שווערסטע אומשטענדן געלייגט תפילין יעדן טאג אין וואגאן. עס איז געווען א גרויסע פראבלעם, עס איז נישט געווען קיין וואסער צו וואשן נעגל וואסער אדער זיך וואשן צו ברויט. ער האט נישט געוואלט עסן אומגעוואשן. מיין שוועסטער רחל לאה האט פארפירט און גערעדט מיט אנדערע אלטע אידן אין וואגאן. מען האט גע׳פסק׳נט אז ער זאל זיך איינוויקלען די הענט אין א האנטוך און אזוי עסן, די ווייניג וואס עס איז שוין געווען צו עסן. נישט אומזינסט האט מען אים גערופן מרדכי הצדיק.

דער מצב אין די וואגאנען איז געווען שרעקליך. די קינדער האבן געווויינט, די אלטע האבן געקרעכצט, און מען איז געזעסן זייער צוזאמגעשטיפט. די פיס זענען געווען פארשלאפן. ׳איך שפיר נישט מיין פיס׳, ׳איך שפיר נישט מיין הענט׳, ׳איך בין דורשטעריג׳, האט מען געהערט שטענדיג שרייען. די לופט אין וואגאן איז געווען שטיקענדיג, פון די שלעכטע געוכן.



אין די בהמה וואגאנען

נאכדעם ווי דער טרעין האט זיך געשטעלט ביי די פוילישע גרענץ, האט זיך עס פלוצלינג געקערט אויף צוריק. עס האט זיך געדרייט צו די ריכטונג פון בודאפעסט און פאפא, און איז געפארן ביז די גרענץ שטאט צווישן אונגארן און עסטרייך. דארט איז מען שטיין געבליבן און מען האט געעפנט די וואגאנען און אראפגעלאזט די מענטשן זיך צו וואשן און נעמען פריש וואסער. ליידער זענען שוין דאן געווען קרבנות וואס זענען אויסגעגאנגען אין די וואגאנען. פילע אלטע האבן שוין נישט געקענט אראפגיין פון וואגאן. דער מצב איז געווען שרעקליך. עס איז נישט צום באשרייבן. מען האט שוין געהאט פארלוירן די מענטשליכע געפילן.

נאך אינעם זעלבן טאג האט מען געהייסן צוריק אריין אין די וואגאנען און דער טרעין האט גענומען פארן אריבער די גרענץ קיין עסטרייך, צו א לאגער וואס האט געהייסן "שטראסהאפף". דער לאגער איז נישט געווען קיין קאנצענטראציע לאגער, נאר א סעלעקציע לאגער. דארט האט מען סעלעקטירט די מענטשן ווי אהין צו שיקן, קיין אוישוויץ, אדער קיין עסטרייך, צום ארבעט. בהשגחה עליונה האבן די דייטשן ימ"ש געשיקט ארבייטער קיין עסטרייך צו טאן פארשידענע ארבעט פאר די עסטרייכע פריצים ווי וואלד ארבייט אדער שטראז און וואסער קאנאלן אין פארשידענע שטעטלעך ארום די הויפטשטאט וויען. דורך דעם זענען אסאך אידן ניצול געווארן בהשגחה פרטיות.



דעפארטירן



א מאמע
מיט
אירע קינדערלעך
ביי די
לעצטע טריטן
פון לעבן



הונגער און נויט
אין די
געטאער גאסן



מאמעס מיט
קינדער
ווערן געפירט
מיט
בהמה וואגענען



מאמעס
מיט
קינדער



די
בהמה
וואגענען



ביי די
באן ליניעס



די
בהמה
וואגאנען



דער הונגער
האט צוגענומען
די מענטשליכע
געפילן



צוזאם געפאלן פון הונגער אין געטא





אויסגעהונגערטע מענער און קינדער אין די גאסן פון געטא

שטראסהאפף

מיר זענען אויסגעשטיגן אין שטראסהאפף אויפן פרייען פעלד. יעדע משפחה איז געווען עקסטער גרופירט מיט די פעקלעך. מען האט זיך אראפ געזעצט אויפ׳ן גראז און געווארט אויף ווייטערדיגן באפעלן. עס איז שוין כמעט גארנישט געבליבן אין די פעקלעך צום עסן נאך אזא לאנגע נסיעה. מען האט שוין געדארפט גוט אכטונג געבן אויף דאס אייגענע איבערגעבליבענע עסן מען זאל עס חלילה נישט אוועק גנב׳נען, ווייל די הונגעריגע זענען שוין נעבעך ארום גענאפן זיכן אביסל עסן. איך האב אליין געזעהן א אויסגעדארטן איד אוועקפאלן פאר מיינע אויגן און אויסגיין פון הונגער.



אין שטראסהאפף אויפן פרייען פעלד

אזוי זענען מיר געזעסן אויפ׳ן פרייען פעלד. פלוצלינג איז פארוואלקענט געוואורן, כמעט טונקל. עס האט זיך אראפגעלאזט א שלאק רעגן און מיר זענען אלע געוואורן דורך געווייקט. עס איז נישט געווען וואו זיך צו באהאלטן נאר אין די אייגענע קליידער. נאך דעם קורצן אבער שטארקן רעגן, האט צוריק אויפגעשיינט די זון. צו מיין גרויס וואונדער האט זיך אויפן הימל באוויזן - נישט איינס - נאר צוויי געוואלדיגע רעגן בויגנס פון איין עק הימל ביז צום צווייטן! עס איז געווען א מורא׳דיגע ערשיינונג. דער רעגן בויגן איז געווען פון דער ערד פון מזרח ביז דער ערד פון מעריב, דורכגעצויגן דאס גאנצע הימל העכער אונזערע קעפ. מיט מיין קינדערישן שכל האב איך פארשטאנען וואס איך האב געלערנט אין חדר, אז א רעגן בויגן איז א סימן אז מען איז זינדיג חלילה. דאס האט צובראכן אונזער מוט און געפילן. עס איז געווען א פארכטיגער געשעניש אויפ׳ן פרייען פעלד, ווי מען האט נישט געזעהן נאר הימל און ערד. די סצענע וועט מיר קיינמאל נישט פארגעסן ווערן. דאס איז געווען דער ערשטער ברוך הבא אין שטראסהאפער לאגער.

ביינאכט האט מען אונז פלאצירט אין האלצערנע בארַאקן צום נעכטיגן. דעם נעקסטן טאג בין איך אלס קינד ארום געלאפן צווישן די בארַאקן. איך האב באגעגענט פול באקאנטע. עס זענען געווען אלטע מענער און פרויען וואס זענען שוין געלעגן מאכטלאז. זיי האבן פון מיר געבעטן איך זאל זיי העלפן מיט פארשידענע זאכן, ווי העלפן עסן און ברענגען אביסל וואסער. איך האב זיי גערן געהאלפן פילן בעסער אין זייער ביטערן מצב. דעם נעקסטן טאג האב איך שוין א טייל פון זיי מער נישט געטראפן ביים לעבן. אזוי איז נעבעך געווען, יעדן טאג האב איך דעם נעכטיגן אלטן איד שוין מער נישט געטראפן. איך האב אליין נישט משיג געווען דעם מצב. איך בין געווען אליין, א אינגל פון קוים 10 יאר, אן קיין טאטע מאמע, אין א לאגער ווי מענטשן פאלן ווי פליגן. איך בין ארומגעלאפן צווישן האלב טויטע מענטשן ארויסהעלפן אין זייערע לעצטע שעות פון לעבן. דאס איז נישט משיג צו זיין מיטן היינטיגן שכל.

די לעבנס אומשטענדן זענען געווען נישט צום באשרייבן. מען האט געגעבן צו עסן א מין מאכל בהמה, עס האט געהייסן "דארגעמאזע". עס איז געווען א געקעכץ פון טיקווע און ריבן א מין גרינצייג וואס די בהמות עסן. מען איז געשלאפן אויף ברעטער אהן קיין בעטגעוואנט. אויב מען האט געהאט א פלאץ אויף א ברעט איז שוין זייער גוט געווען.



געשיקט אויף לינקס קיין אוישוויץ מאמעס מיט קינדער

אין דעם סעלעקציע לאגער זענען מיר געווען בערך צוויי וואכן. דאן איז אויף אונז געקומען די רייע צו ווערן סעלעקטירט.

אין שטראסהאפף זענען געווען באן ליעניעס ביים עק פון לאגער. דורך די באן ליניעס איז מען געקומען, און דורך די ליניעס איז מען פארשיקט געווארן יעדער צו זיין גורל. נאך די מלחמה איז אונז קלאר געווארן דער גאנצער ענין פון די סעלעקציעס. עס זענען געווען צוויי ליניעס און צוויי באנען. איין באן איז געפארן צוריק קיין אוישוויץ, און איין באן איז געפארן קיין עסטרייך צו דער ארבייט.

ביים עק פונעם לאגער, ביי די ענדע פון די בארַאקן, איז געשטאנען א

האלצערנע בודקע פאר די וואך. דארט אין די בודקע זענען געווען די דייטשע עס. עס. ימ״ש, און האבן סעלעקטירט יעדע משפחה. די משפחות מיט ערוואקסענע האבן זיי געשיקט קיין עסטרייך צו די ארבעט. די משפחות מיט קליינע קינדער האבן זיי נעבעך געשיקט קיין אוישוויץ. זיי האבן געהאט צוויי זיגלען, איינס אן X און איינס א Y. די וואס זיי האבן געשיקט קיין אוישוויץ האבן זיי אויף יעדן׳ס האנט געזיגלט מיט שווארצע טינט אן X, די וואס זיי האבן געשיקט קיין עסטרייך האבן זיי געזיגעלט אויף יעדן׳ס האנט א Y. מען האט געדארפט שטיין אין די ליין פאר די בודקע, און ווערן סעלעקטירט ביי די דייטשע עס. עס. ימ״ש.



זיידע באבע באגעגענט די אייניקלעך און זיי גייען צוזאמען אויף קידוש השם

איך געדענק ווי איך האב באטראכט די דייטשע אפיצירן מיט די שיינע געפוצטע געביגלטע מאנדורן, גלאנציגע שטיוול, די מעדאלן מיט דעם רעוואלווער, און די ברייטע שווארצע רימען. איך האב נאך דעמאלטס נישט געוואוסט וואס א נאצי מיינט. איך האב געזעהן אז מען שיקט איין

משפחה רעכטס און איין משפחה לינקס, אבער פארוואס, האב איך, און קיינער נישט פארשטאנען.

מיר האבן זיך צוביסלעך דערנענטערט צו די בודקע וואו די מלאכי חבלה זענען געשטאנען. די רייע איז יעצט געקומען אויף אונז. דער דייטש ימ"ש האט ארויס געטרעטן פון זיין שטיבל, און א קוק געטון אויף אונזער משפחה. מיך האט שוין אנגעכאפט א ציטער. ער האט א פרעג געטון הויך: "וויפיל ארבייטערס?" לויט דעם האט ער סעלעקטירט. אויב רוב פון די משפחה איז פעהיג צו זיין ארבייטערס דאן שיקט מען אויף עסטרייך, אויב נישט שיקט מען חלילה אויף אוישוויץ.

ער האט אונז אנגעקוקט מיט זיינע מערדערליכע אויגן, און ער האט אנגעהויבן ציילן. מיר זענען געווען 8 קינדער, רוב פון 8 איז דאך 5, דארף דאך זיין וויניגסטנס 5 ארבייטער. רחל לאה, חי', מרדכי, חנה, און אסתר! אסתר איז נאך נישט געווען גאנצע 12 יאר אלט, אבער דער רבונו של עולם האט דעם רשע פארדרייט דעם קאפ, און ער האט געזאגט צו אסתר, "דו קענסט שוין גיין צו דער ארבעט". ער האט גענומען דעם זיגל Y, און ער האט יעדענס הענט געזיגלט דערמיט. מען אונז געשיקט קיין עסטרייך. בשעת מעשה האט קיינער נישט געוואוסט און פארשטאנען וואס דא גייט פאר. שפעטער האבן מיר זיך איבערצייגט אז די מאמע פון עולם העליון האט זיך זיכער געמיט פאר אונז. מען האט אונז תיכף געשיקט צום טרעין וואס איז געשטאנען גרייט צו פארן קיין עסטרייך. מען האט קלאר געקענט זעהן די אפענע וואונדער.

שפעטער האבן מיר זיך דערמאנט אז וועז די שווערע צייטן האבן זיך אנגעהויבן און מען האט גערעדט פון דעפארטירן האט מען זיך אנגעהויבן זארגן פאר די צוויי קליינע שוועסטערס וואס זענען געווען ביי די באבע ע"ה אין קליינוואלדיין. רחל לאה האט דעמאלטס געוואלט זיי צוריק אהיים ברענגען. זי האט שוין געהאט גרייט א גוי'טע פאר טייער געלט צו פארן קיין קליינוואלדיין און זיי צוריק אהיים ברענגען כדי מיר זאלן זיין אלע צוזאמען. זי האט פארגעלייגט דעם פלאן פאר מיין טאטן ז"ל אבער מיין טאטע האט איר געזאגט: "פון וואנען ווייסטו אז אזוי איז גוט? אפשר

איז בעסער אז זיי בלייבן דארט, אזוי ווי דער באשעפער פירט?". ער האט טאקע צוגעטראפן צו דער השגחה עליונה. אויב די צוויי קליינע שוועסטערס וואלטן געווען מיט אונז, וואלט נישט געקענט זיין רוב ארבייטערס. מיין טאטן'ס הייליגע מחשבות האט אריין געפאסט און די בחינה פון והי' המחנה הנשאר לפליטה.

די אנדערע משפחות מיט קליינע קינדער האט מען געשיקט אויף לינקס. איך האב געקוקט אויף זיי מיט פארוואונדערטע אויגן. איך האב געקלערט צו מיר: פארוואס שיקט מען מיינע חברים'לעך פון חדר אויף די אנדערע זייט? אין מיינע אויגן האבן זיך געזאמעלט טערען פאר בענקעניש נאך מיינע חברים מרדכי'לע רובין און חנא'לע ווייס. דאס איז געווען מיין לעצטער בליק אויף זיי אויף אייביג. מיט דעם זעלבן בליק האבן זיי אויף אונז אויך געקוקט. מיר האבן אלע געווויינט. זייערע מאמעס האבן זיך אנגערופן, "נעבעך, מען טראגט די גאנץ קינדער עקסטערע!" עס איז טאקע געווען אמת, פון הימל האט מען אונז געפירט עקסטערע געראטעוועט צו ווערן.

רחל לאה האט פראבירט אז מיר זאלן זיך אריבער כאפן צו די לינקע זייט, צו די מאמעס מיט קינדער. זעענדיג דאס איז געקומען אן אוקריינער גוי'טע פון די פירערשאפט, און אנגעהויבן שרייען "דארט אהין, דארט אהין!" זי האט געקלאפט מיט די פויסטן אויף מיין שוועסטערס קאפ. "נישט גיין צו די מאמעס נאר גיין עקסטערע וואו מען האט ענק צוגעטיילט". היינט פארשטייען מיר אז מיין מאמע ע"ה האט זיכער איינגעריסן פאר'ן כסא הכבוד אז אירע שעפעלעך דארפן געראטעוועט ווערן, און זי האט אויסגע'פועל'ט א ישועה.

מען האט אונז אריין געפאקט אין די וואגענען ווי סארדינען און אזוי איז מען געפארן ווייטער אונטער שווערע אומשטענדן.

צום שלוס פון די ערציילונג פון די נסים און שטראסהאפף ווייל איך צילייגן די פאלגנדע: עס איז ידוע אז אין די שווערע צייטן פון צרות זענען געקומען נשמות פון יענע וועלט און געוויזן פארשידענע ריכטונגען און אנווייזונגען און געראטעוועט די וואס זיי האבן פון הימל באקומען רשות

צו ראטעוועז. עס איז באקאנט דאס די מאמע פון דאקטאר קאסטנער איז געקומען צי אים אין חלום און געהייסן מיטנעמען דעם סאטמארער רבי אויפ׳ן טרעין קיין שווייץ. פארשידענע מענטשן דערציילן ענליכע געשעענישן. צוויי פון מיינע שוועסטערס זענען מעיד אז דאס האט ביי זיי ווירקליך פאסירט:

וועז די שלאקס רעגן האט אונז באטראפן אויפ׳ן פרייען פעלד אין שטראסהאפף איז נישט געווען וואו זיך צו באהאלטן, יעדער איז געווארן דורכגעווייקט ביזן ביין. מיר האבן אזוי געדארפט גיין שלאפן נאסערהייט ציטערדיג פאר קעלט. מיין שוועסטער רחל לאה דערציילט אז זי האט געזען אין חלום אונזער מאמע ע״ה מיט א מוטערליכע זארג אויף איר פנים זיך דרייען צווישן די קינדער און זיי צודעקן מיט דעקעס. מיר זענען טאקע אויפגעשטאנען פריש און געזונט. די רעגן האט אונז ב״ה נישט געשאדט. אסאך זענען נעבעך קראנק געווארן פון דעם שלאקס רעגן. רחל לאה זאגט אז זי האט זיך מערערע מאל באגעגנט מיט די מאמע ע״ה מיט איר שמייכל אויף איר פנים אין די שווערסטע מאמענטן פון צרות.

א וואונדערליכע מעשה דערציילט מיין שוועסטער חי׳ תח״י: וועז זי איז געפארן פון פרינער קינדערהיים קיין פראנקפורט צו ערלעדיגן די שריפטן צו קומען קיין אמעריקע, איז זי ביינאכט געפארן מיט אן עקספרעס באן. איר זיץ איז געווען גלייך נעבן טיר. פלוצלינג, אינמיטן שנעלן פארן, האט זיך די טיר אליין געעפענט - א טייל מענטשן זענען ארויסגעפאלן פון די אפענע טיר! עס איז געווארן א גרויסע מהומה. חי׳לע איז געזעצן הארט נעבן טיר און געדרימלט נישט וויסנדיג אין וועלכע סכנה זי געפינט זיך. זי האט געזען אין חלום ווי די מאמע ע״ה לייגט ביידע הענט אויף איר אין האלט איר צוריק זי זאל חלילה נישט ארויספאלן. פון די גרויסע גערודער האט זי זיך אויפגעכאפט און געזען וואס דא קומט פאר. אזוי איז זי געראטעוועט געווארן פון דעם שרעקליכן קאטאסטראפע.

די צוויי מעשיות טוען באשטעטיגן אונזער אמונה אז אונזער מאמע האט זיך טריט און שריט געמיט פאר אונז. זכותה יגן עלינו.

קרעמס


דער לאגער אין קרעמס: א הויז פון די זייט בארג, און פון דער צווייטער זייט אין דער פראנט דער דאנוי טייך

נפאנג זומער, אין זעקסטן טאג פון חודש תמוז, זענען מיר ענדליך אנגעקומען אין א לאגער אין די שטאט קרעמס, עסטרייך, 60 קילאמעטער פון די הויפטשטאט ווין. די טייך דאנוי וואס ציט זיך דורך די 4 מדינות, אונגארן, עסטרייך, טשעכיי, און דייטשלאנד, איז דורכגעלאפן נאנט נעבן אונזער לאגער.

אין קרעמס האבן מיר באקומען א בעיסמענט מיט צוויי גרויסע צימערן און א קאך. דארט האט מען פלאצירט 21 נפשות. צווישן זיי זענען געווען צוויי אלטע פרויען, מרת איידליס און מרת הארטמאן וואס זיי זענען געווארן די קעכערנס. די לאגער איז געווען אינטער די קאמאנד פון א טשעכישער גוי Morer, א געפאנגענער ביי די דייטשן. זיין ארבעט איז געווען אנצופירן אונזער קליינעם לאגער. Morer איז געווען א פיינער גוי

און ער איז אומגעגאנגען מיט אונז זייער שיין. די עלטערע געשוויסטער רחל לאה, חי׳, חנה, מרדכי און אסתר זענען יעדן טאג געגאנגען צו צוואנגס ארבעט. זיי האבן געמוזט גראבן וואסער-קאנאלן אויף א דערנעבענדיגן בארג. די ארבעט איז בכלל נישט געווען וויכטיג פאר די מלחמה צווקן, אבער עס איז געווען מן השמים אנגעשריבן אז מיר זאלן בלייבן לעבן.

אין דעם לאגער קרעמס זענען מיר געווען בערך 9 חדשים, פון חודש תמוז ביז חמשה עשר בשבט תש״ד. מיין ברודער מרדכי נ״י וואס איז קוים געווארן פערצן יאר, האט געקענט די שבילי דרקיע פון תפארת ישראל אויף מועד. ער האט געמאכט א homemade לוח צו וויסן ווען די ימים טובים פאלן אויס. שבת האט מען ליידער געדארפט ארבעטן, און כשר׳ס איז נישט געווען. מען האט אונז געגעבן בהמה פלייש, און מיר האבן דאס אויסגעזאלצן, הכל ריווח נישט עסן בלוט. די געשוויסטער האבן געזאגט ברכות און געדאוועט פונקט ווי אינדערהיים. מרדכי האט געלייגט תפילין א יעדן טאג פאר׳ן גיין צו די ארבעט. מיר דריי אינגלעך האבן געדאוועט, און די אלטע קעכערן מרת איידליס האט אויסגעהערט און פארראכטן די גרייזן.



די דאנוי טייך וואס איז געווען ביים ברעג פון אונזער לאגער אין קרעמס, אויך די שיפן וואס פארן דערויף

די דייטשן זענען געווען צושפרייט אינדרויסן פון לאגער. זיי האבן זיך נישט צו שטארק געקימערט וואס עס טוט זיך אינעווייניג. פון צייט צו צייט זענען געקומען די עס. עס. לייט באזוכן דעם לאגער, זעהן

אויב אלעס איז אונטער קאנטראל און מאכן זיכער אז די פליכטלונגען טראגן די געלע לאטע.

איינער פון די עלטסטע אידן אינעם לאגער איז געווען דער מאן פון די קעכערן מרת איידליס (ער האט איבערגעלעבט די קריג). ער איז פונקט געווען אין לאגער ווען אלע זענען געווען ביי דער ארבעט. צוויי יונגע נאציס זענען אריין געקומען. איך בין דערביי געשטאנען. דער אלטער האט שנעל צוזאמגעקלאפט די פיס, מיטן הענט אויפן שטערן, און זיי סאלוטירט. דער דייטשער עס. עס. האט אים געפרעגט "וואס מאכסטו?" דאן האט ער באמערקט אז מר. איידליס האט נישט אויף זיך דעם געלן שטערן. ער האט אים אויפגעפאדערט און געזאגט אז יעדער מוז גיין מיט דעם געלן שטערן אלעמאל. מר. איידליס האט געענטפערט, "יא!" דער דייטשער שגץ האט געשטורעמט און געשריגן "יא וואל זאגט מען!". דאן האט ער ווייטער געגעבן פאראדענונגען, און דער אלטער מר. איידליס האט נאכאמאל געענטפערט, "יא!" דער יונגער עס. עס. האט אים געגעבן א פראסק, אז דער אלטער האט זיך געקארטשעט אויף דער ערד, ביז ער האט זיך צוריק אויפגעשטעלט און הויך געשריגן "יא וואל!". ביי מיר האט זיך דער אטעם אפגעשטעלט ביז די צוויי מלאכי חבלה רוצחים האבן פארלאזט דאס פלאץ. דאס בילד קען זיך פון מיין מח נישט אויסמעקן, ימח שמם וזכרם.



די בריק איבערן טייך דאנוי פירט קיין וויען

די דריי קליינע יונגלעך, שמואל דוד, יואל'יש, און אברהם יעקב, האבן אויף א וואונדערליכן אופן דארט פארברענגט פריי אינמיטן די הייסע זמנים פון די

מלחמה. מיר זענען אפילו געגאנגען מיט א קאפל געמאכט פון סחורה. קיינער האט אונז נישט געטשעפעט, אויסער איין שיקסע וואס האט געוואוינט אין שכינות. זי איז געווען איינגעשלאסן אין די היטלער יוגענט, זי געהאט שנאת ישראל. זי פלעגט קלאפן אויפן קאפל. די שכנים האבן געוואוסט אז מיר זענען אידן, אבער קיינער האט נישט געטשעפעט.

אזויווי עס איז געווען מלחמה צייט איז נישט געווען גענוג ברויט פאר די באפעלקערונג און מיר האבן אסאך געליטן פון הונגער. מען האט אויסגעטיילט פאר יעדן מענטש א 30 טאגיגע ברויט קארטל. וועז מען איז געגאנגען אין בעקעריי נעמען ברויט, האט מען אראפגעריסן די קעסטל פון יענעם טאג. די גוים האבן געהאט אנדערע עסן אויסער ברויט. זיי האבן נישט געניצט זייער גאנצע קארטל און די עקסטערע קעסטעלעך האבן מיר געשנארט. דער מצב פון הונגער האט זיך נישט געבעסערט, און מיר דריי קליינע ברידערס האבן פלייסיג געשנארט ברויט קארטן און פארשידענע עסנווארג. ביינאכט וועז די געשוויסטער זענען אהיים פון דער ארבעט האבן מיר דאס פאר זיי פארטיילט.

נישט ווייט פון אונזער לאגער איז געווען א שיין הויז. דארט האט געוואוינט אן עסטרייכישע גוי׳טע מיט א קליין שגץ מיט׳ן נאמען פריטץ. איר מאן איז געווען אין מיליטער. זי פלעגט זעהן דורכ׳ן פענסטער ווי מיר האבן זיך געשפילט, און זי האט אויך געזעהן ווי מיר האבן געשנארט עסן פון די דורכגייערס. איינמאל האט זי מיך צוגערופן צו די טיר, און געוויזן



די בעק פונעם לאגער, אויף דעם וועג איז מען געגאנגען צו דער ארבעט

אז אויף די אנדערע זייט גאס איז דא א לאנגער פעלזן שטיין. זי האט געזאגט, "זעצט אייך דארט אראפ אויף דעם שטיין אלע דריי קינדער, איך קום שוין באלד". איך האב קודם געצווייפעלט, אבער איך האב געקלערט, וואס קען איך שוין דערלייגן? מיר האבן זיך אראפגעזעצט. א פאר מינוט שפעטער איז זי געקומען מיט דריי גרויסע רעפטלעך ברויט אנגעשמירט מיט מארמאלאד. זי האט געזאגט "עסט דאס אויף און גייטס ענק שפילן, וועט איר וועט זיין הונגעריג, קומט נאך אמאל." זי איז שנעל אריין אין איר הויז. אזוי איז טאקע געווען. וועט מיר האבן זיך געדרייט פאר איר הויז האט זי אלעמאל געברענגט ברויט מיט מארמאלאד. דאס איז געווען פון די וואונדערליכע השגחה עליונה אין פינסטערן גלות.

עס איז געווען די לעצטע חדשים פון די מלחמה. מיר זענען געווען ארום 60 קילאמעטער פון וויען וואס דארט האט מען באמבעדירט אן אויפהער. אויך אויסער די שטאט אויף אלערליי פאבריקן האבן זיי געמאכט חורבנות. מיר האבן געזעהן פון דערווייטנס ווי די באמבעס פאלן. וועט א פליגער איז געווען אין די געגענט, האט זיך געהערט די סיירין פייפן און יאמערן. דאן האט מען זיך געדארפט באהאלטן אין די קעלערס. יעדן טאג ארום 10-11 אינדערפרי האבן די סיירינס געפיפן. דאס פליגער אלארם און באמבעדירן איז געווען א טעגליכע ערשיינונג. איך בין געווען פארנומען צו קוקן ווי זיי פליען גרופעס-ווייס, און נאכדעם האבן איך געהערט די קולות פון די באמבעס קראכן פון דערווייטענס.



דער ברין האט אונז געגעבן וואסער צו טרינקען אין די 9 חדשים וואס מיר זענען געווען אין קרעמסער לאגער

אונזער לאגער איז געווען אויפן בארטן פון דער דאנוי טייך. עס זענען טעגליך געפארן

קליינע און גרויסע שיפן אהין און צוריק. די קליינע שיפלעך פלעגן אויסבונדן נעבן אונז. איך פלעג פיל מאל ארויפגיין אויף די שיפלעך. אסאך מאל האט די מאנשאפט געדארפט אונגאריש. איך פלעג מיך פון די שיפלעך צוקוקן ווי די אמעריקאנע און רוסישע פליגערס קומען באמבאדירן כמעט טעגליך. איך האב געוואוסט וועלכע זענען די אמעריקאנער פליגערס, און וועלכע זענען די רוסישע. די אמעריקאנער פליגער האבן געגלאנצט, און די רוסישע זענען געווען מאט גרוי. זיי זענען געפלויגן קיין וויען, און דער דאנוי איז געווען א גוטער וועג ווייזער.

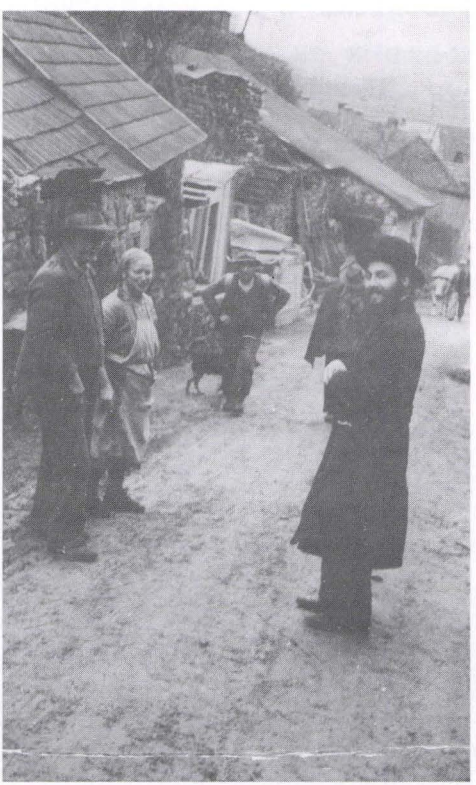
אמאל ווען איך בין געווען אויף א קליינע שיף און זיך גוט אונטערגעהאלטן מיט די מאנשאפט, האט פלוצלינג געפיפן א פליגער אלארעם. די פארשריפט איז, אויב עס איז דא א פליגער אלארעם, מוז דער שיף שנעל אוועק פונעם ברעג, און גיין אין טיפן וואסער. דער שיף האט תיכף פארלאזט דעם ברעג, און געפארן ווייטער מיט מיר צוזאמען. די אלטע קעכערטע פון אונזער לאגער האט מיך באמערקט אויפ׳ן שיף. זי האט געוואונקן מיט הענט און פיס און געשריגן, אבער עס האט נישט געהאלפן. איך בין געבליבן אויף די שיף און ווייטער געפארן אוועק פון לאגער מיט מיין נשמה אין די הענט. איך האב געקוקט צוריק ווי איך דערווייטער זיך פון לאגער און פון מיינע געשווויסטער.



דער קרעמענסער לאגער וואס האט געהאט א אייזענער גראטע צוים בשעת מיר זענען דארט געווען 9 חדשים, איך האב דאס פלאץ באזוכט אין שנת תשכ״ד, איך האב באגעגענט אלטע גוים וואס האבן אונז געדענקט

אין לאגער איז געווארן א מהומה. געוואלד ! שמואל דוד איז פארכאפט געווארן אויף א שיף. אבער דער באשעפער וואס איז א פודה ומציל האט געהאלפן אז נאך מיין געבעט צו די מאנשאפט, האבן זיי מיך צוריק געברענגט נאך א דריי-פיר שעה. מער בין איך אויף קיין שיפלעך נישט ארויף...

אונזער לאגער איז געווען צווישן א גרויסן בארג און די דאנוי. וועז עס פלעגט זיין אן ערנסטער פליגער אלארעם פלעגן מיר דריי אינגלעך, אריינגיין אין די וויין קעלערן וואס זענען געווען אין די בערג, אויסווארטן דעם אלארעם. די שכנים, גוים, פלעגן זיין צו אונז פריינטליך. איינמאל זענען מיר אריין אין וויין קעלער פון אן אלטן גוי וואס האט געהייסן פישינגער. מיר האבן זיך דארט געשפילט, און איך בין געווארן דורשיג. דער אלטער גוי האט מיר געגעבן א גרויס גלעזל ווייסע וויין. איך האב דאס אויסגעטרינקען און אהיים געגאנגען. אינדערהיים האט מיין שוועסטער רחל לאה באמערקט אז עפעס איז מיט מיר. איך האב נישט גערעדט צו די זאך, געלאכט און געווינט אויף אמאל. איך האב איר דערציילט אז פישינגער האט מיר געגעבן ווייסע וויין. מיין שוועסטער האט זיך געזומען שרייען, "אוי דאס איז דאך נסך !" איך האב נאך דעמאלטס נישט פארשטאנען וואס מיינט



די גוים האבן מיך נאך געדענקט וועז מיר זענען דארט געווען אין די קריגס צייט

נסך. אויף די פיס האב איך שוין נישט געקענט שטיין נאר געוואקלט. מיין שוועסטער האט מיך געלייגט שלאפן. איך בין געשלאפן ביזן נעקסטן טאג אינדערפרי. דעמאלטס האב איך זיך אויסגעלערנט וואס מיינט וויין און וואס מיינט נסך וויין.

אמאל וועז די געשוויסטער זענען געווען אינדערהיים מיטאג צייט איז פונקט געווען א פליגער אלארעם. מען האט פונקט געהאלטן ביים זעצן זיך עסן, סך הכל 16 ארבייטערס, צוויי קעכערנס און מיר דריי יונגלעך. עס איז באקאנט אז נישט אלעמעל פאלן די באמבעס אין ציל. עפעס האט פאסירט און באמבעס זענען געפאלן זייער נאנט צו אונזער הויז, אין די בערג. מסתמא האבן זיי געזוכט א פאבריק באהאלטן אין וואלד.

דער לופטדרוק פון די באמבעס האט אויסגעשאסן אלע פענסטערס פון הויז. עס איז געווארן א פאניק. יעדער איז אויפגעשפרינגען, זיך געכאפט דעם קאפ און געלאפן צו די טיר זיך ראטעוונען. אסתר האט זיך נישט פארלוירן, נאר געשווינד געכאפט דעם טאפ עסן פון פייער, און געלאפן צוזאמען מיט יעדן. נאך א פאר מינוט האט זיך דער מצב פארבעסערט, און עס איז שטיל געווארן. יעדער האט אפגעאטעמט און געלויבט דעם באשעפער אויף די חסדים, אז עס איז ב״ה קיינעם גארנישט געשעהן. מען האט זיך דערמאנט פון דעם בילד, ווי יעדער לויפט פארן לעבן, און אסתר לויפט מיטן טאפ עסן אין די הענט.. דאס בילד רעדט פאר זיך אליין.



איך האב
באזוכט דאס
ארבייטס פלאץ
אין קרעמס אין
1958

דא האבן מיר אויך געזעהן די השגחה עליונה אז קיינער איז ב״ה נישט געשעדיגט געווארן. אין דעם לאגער מעלק, נישט ווייט פון אונז, זענען אויך די באמבעס געפאלן. עס זענען נעבעך געווען פיל טויטע און פיל פארוואונדערטע, און מיר זענען ב״ה ניצול געווארן.

דער זומער איז אריבער. מען האט געהאלטן פאר די הייליגע טעג סליחות, ראש השנה, יום כיפור. עס איז נישט געווען קיין מנין, קיין בית המדרש, ניטאמאל קיין מחזורים. אלעס האט מען געפראווען אליין. די הערצער זענען געווען פארקלעמט. א מאמע איז מער נישט דא, זי איז שוין יארן אין גן עדן. דער טאטע ווייסט דער אינציגער באשעפער וואו ער געפינט זיך.

ראש השנה האט מען נישט געדארפט ארבעטן, אבער יום כיפור האט מען יא געדארפט ארבעטן, מען איז געגאנגען פאסטענדיג. מיין ברודער מרדכי האט זיך ערב יום כיפור בכוונה צוקלאפט די הענט, כדי ער זאל נישט דארפן גיין יום כיפור ארבעטן. די הענט האט אים טאקע שטארק וויי געטון, אבער יום כיפור האט ער נישט געארבעט. ער איז אלט געווען נאר 14 יאר, און ווען ער האט געקענט האט ער זיך ארויסגעדרייט פון ארבעטן שבת און יו״ט.

די סידור׳לעך זענען געווען דורך געווייקט פון הייסע טרערן. מען האט געבעטן אז דער ביטערער גלות זאל זיך שוין שנעל ענדיגן. מיר האבן געבעטן אז השי״ת זאל אונז ארויסהעלפן פון דעם ביטערן מצב, מיר זאלן נאך זוכה זיין זיך צו טרעפן מיט אונזער הייליגן טאטן.

איינמאל ווען איך בין אראפ צו די ברעגנס פון דאנוי, האב איך דארטן געזען מיין שוועסטער חנה ע״ה. זי האט שפאצירט ביים בארטן ווען טרערן פון אירע אויגן רינען אויף אירע באקן, און פון אירע ליפן קומען ארויס הייסע תפילות צום רבוש״ע. די תפילות האבן אוודאי געשפאלטן הימלען.

אזוי האבן זיך געריקט די טעג און וואכן ביז אינמיטן ווינטער.

אינדרויסן אויף דער וועלט איז די מלחמה שוין געווען נאנט צו די ענדע. די דייטשן האבן שוין געכאפט מיאוסע מפלות. מיר האבן שוין געזעהן דייטשע מיליטער פארן צוריק. מיר האבן קיין סאך נישט פארשטאנען, אבער מיר האבן געזעהן אז עפעס ערנסט טוט זיך.

איין טאג, וועז איך האב זיך געשפילט פאר׳ן הויז, איז צו מיר צוגעקומען א דייטשער סאלדאט. ער האט אראפגענומען מיין קאפעלע פון קאפ, איבער געדרייט, און אנגעפילט מיט פלוימען. ער האט מיר געזאגט אויף דייטש, ״גיי גיב דאס פאר דיין מאטטי (מאמען), און זאג איר אז איך וועל קומען היינט שפעט ביינאכט רעדן צו איר״. דערנאך איז ער פארשוואונדן. איך בין שנעל אריין און דערציילט פאר מיין שוועסטער רחל לאה. מיר האבן זיך אלע דערשראקן און געווארן שטארק באזארגט.

שפעט ביינאכט האט ער דער סאלדאט געקלאפט אויף די טיר, און שטיל אריינגעקומען. ער האט געזאגט ״איך בין א איד, מיין מאמע האט געהייסן שרה, זי האט געצינדן ליכט יעדן שבת. איך בין א פירער פון א דייטשע דיוויזיע. מען האלט שוין ביי די ענדע פון די קריג, די סאלדאטן מאכן ריקצוג. דערפאר בין איך געקומען זאגן אז איר זאלט זיך באהאלטן, ווייל וועז די דייטשן לויפן אויף צוריק, קענען זיי אייך חלילה אויסשיסן אזויווי זיי האבן שוין געטון אויף אנדערע פלעצער.״ ער האט זיך געזעגענט און געזאגט אז אין א פאר טעג ארום פירט ער ארויס זיין דיוויזיע סאלדאטן צום פראנט, און ער ווייסט נישט צו ער וועט נאך לעבעדיג צוריק קומען. ער האט געלאזט א טרער, געזאגט א גוטע נאכט, און שטיל ארויס פון אונזער הויז. מען קען זיך נישט פארשטעלן דעם איינדרוק וואס דער ׳אידישער׳ דייטשער סאלדאט האט געלאזט.

א פחד ואימה האט געהערשט אויף אונז אלע. מיר האבן נישט געוואוסט וואס צו טון, בלייבן אדער לויפן, וואו אהין? מען האט פארגאסן אסאך טרערן מיט תפילות צום באשעפער פאר א שנעלע ישועה. א פאר טאג שפעטער איז רחל לאה פארביי געגאנגען דעם מארק פלאץ, און געזען א מארש פון דייטשע סאלדאטן. אין פארנט האט זי באמערקט דעם אידישן

דייטשן סאלדאט וואס איז געווען ביי אונז. ער האט געפירט דעם גאנצע גרופע סאלדאטן.

א פאר טאג שפעטער איז געקומען א באפעל אז מיר זאלן זיך פאקן און גרייטן אוועק צו פארן פון דעם לאגער. דער שרעק איז געוואקסן מער און מער.

טרעזיענשטאדט

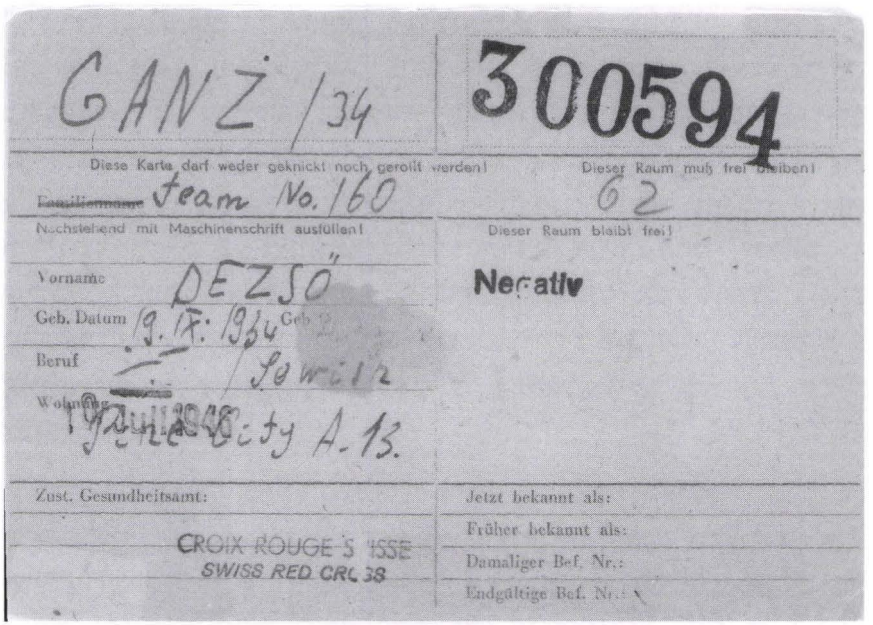
מען האט אונז געפירט צום טרעזין סטעישען אין די שטאט קרעמס. מען האט אונז ארויפגעלייגט אויף בהמה וואגענען און געפירט קיין טרעזיענשטאדט. אויפ׳ן טרעזין זענען געווען אידן פון וויען און פון אנדערע קליינע לאגערן וואס זענען ניצול געווארן פונעם דייטשן ריקצוג. דאס פארן קיין טרעזיענשטאדט איז געווען פיל מיט ניסים. אויפן וועג האבן די אמעריקאנער און די רוסן באמבאדירט די באן שטרעקעס. נאך א וואך זענען מיר אנגעקומען קיין טרעזיענשטאדט.

טרעזיענשטאדט איז געווען א מיליטערישער שטאט וואס די קייסערן מאריא טערעזיא האט געלאזט בויען פאר איר מיליטער. די שטאט איז באשטאנען פון מיליטערישע קאסערינס, גרויסע שטאקיגע בנינים. איך געדענק נאך א פאר נעמען: מאקדענבורג, דרעסדען, האמבורג, האנאוער, און גולדנבורג. דאן זענען געווען א סאך קלענערע בנינים וואו די דייטשע פירערשאפט האט געוואוינט. די שטאט האט אויך געהאט א קרעמאטאריאם, האספיטאלס, פארשידענע בנינים און געגענטן. איין געגענט האט געהייסן אונגארישע געגענט, ווייל דארט זענען געווען אלע אונגארישע אידן. עס איז אויך געווען א האלאנדישע געגענט, און א דענישע געגענט.

וועז מיר זענען אנגעקומען קיין טרעזיענשטאדט האט מען אונז פון דעם טרעין גראד געפירט אין באד אריין. מען האט אונז צוגענומען אלע קליידער צו קלינען, און דיסאינפעקטן. מיר האבן זיך געדרייט נאקעט פול שעות, ביז מיר האבן צוריק באקומען די קליידער. מען האט אונז אפגעפירט צו די אונגארישע הייזער. דארט האבן מיר באגעגענט באקאנטע

משפחות וואס מען האט אהין געברענגט פון פארשידענע לאגערן. איך האב דארט געזען דעם סאטמארער רבי'ן ר' משה טייטלבוים, בעל ברך משה ז"ל. ער איז געווען דאר ווי א שוועבעלע. עס זענען געווען נאך פילע אידן און רבנים.

אין טרעזיענשטאדט איז דער מצב געווען אביסל בעסער ווייל דארטן האבן די דייטשן געצייגט פאר די וועלט דורך די רויטע קרייץ, אז זיי באנעמען זיך גוט מיט די דעפארטירטע אידן. דער לאגער האט פונקציאנירט גאנץ פארגעשריטן. מען האט געטיילט עסן קארטלעך פאר יעדן איינעם אויף א גאנצן חודש, ענליך צו די ברויט קארטלעך אין קרעמס. דארט האט מען שוין נישט געהונגערט, דאס עסן איז שוין געווען אביסל נארמאל. עס איז געווען א צענטראלע קאך וואו מען האט פון דארט געקענט נעמען יעדן טאג געקאכטע עסן. אויך האט מען געטיילט פאר אונז בגדים.


GANZ / 34

300594

Diese Karte darf weder geknickt noch gerollt werden! Dieser Raum muß frei bleiben!

Familienname Team No. 160 62

Nachstehend mit Maschinenschrift ausfüllen! Dieser Raum bleibt frei!

Vorname DEZSÖ Negativ

Geb. Datum 9.IV.1934 Geb.

Beruf Jewiz

Wohnung Ujvidek City A. 13.

Zust. Gesundheitsamt: Jetzt bekannt als:

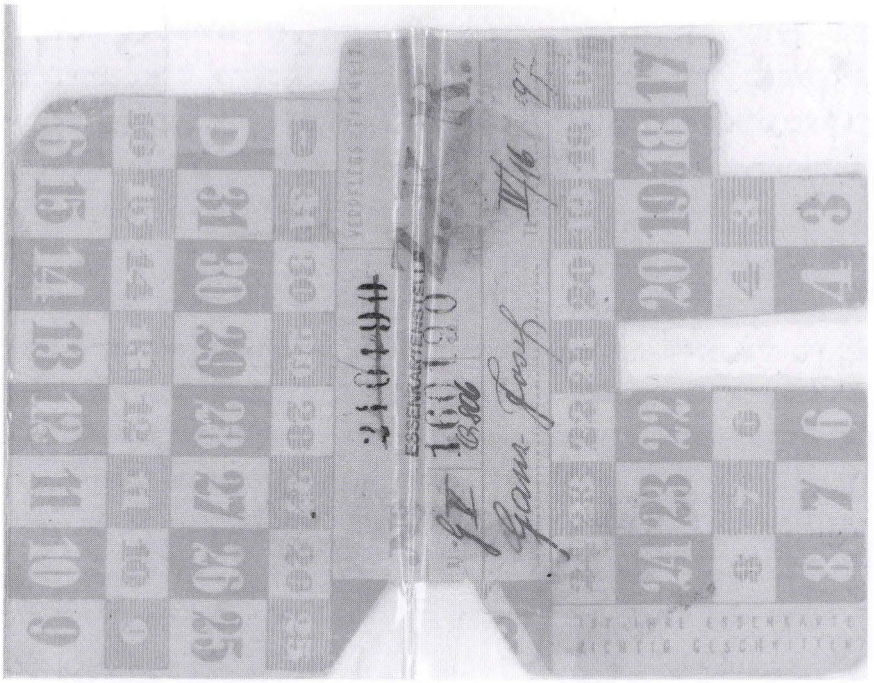
CROIX ROUGE S 'ISSE
SWISS RED CRC 38

Früher bekannt als:

Damaliger Bef. Nr.:

Endgültige Bef. Nr.:

די I.D. קארד אין טרעזיענשטאדט באקומען פון די רויטע קרייץ



די חודש׳ליכע עס קארטן אין טרעזיענשטאדט

די קאסט איז געווען בעסער איבערהויפט פאר אונז קינדער, ווייל מען האט אונז געגעבן ספעציעלע קינדער פעקלעך. מיר האבן דארט געפראווען פורים. מען האט אונז געזאגט אז אויף פסח וועט זיין מצות פון דער שווייץ. די גאנצע צייט האבן זיך געמערט די אידן פון נייע טראנספארטן וואס זענען אנגעקומען טעגליך פון אלע זייטן פון די לאגערן. עס זענען געווען טראנספארטן וואס האבן מארשירט וואכן צופיס אונטער דער דייטשער וואך. אויפן וועג זענען זיי געפאלן ווי פליגן. פון א פאר טויזנט זענען נאר אנגעקומען א פאר הונדערט קראנקע און אויסגעהונגערטע אידן. זיי האבן אויסגעזען ווי סקעלעטנס.

אין איינע פון די טראנספארטן איז אנגעקומען אונזער פעטער, די מאמע ע״ה׳ס ברודער ר׳ דוד פריעדמאן ע״ה. ער האט געוואוינט אין די שטאט באטער. מען האט אים באזעצט אין די דרעסדען קאסערין. דא האט

ווייטער געשפילט די השגחה עליונה. מיר זענען געווען אין טרעזיענשטאדט צוזאמען מיט די שפיטצער משפחה פון בעסערמין. איינער פון זייערע זון הרב ר׳ אברהם חיים שפיטצער האט הארט פאר די מלחמה געלערנט אין באטער וואו מיין פעטער ר׳ דוד האט געוואוינט. איין טאג איז ער אדורך געגאנגען די דרעסדען קאסערין און מיין פעטער האט אים פון דער הייעך דורכ׳ן פענסטער דערקענט. ער האט צו אים אראפ געשריגן און געפרעגט ווער נאך איז דא. האט ער געזאגט ״גיי זאג זיי אז איך בין דא און זיי זאלן מיר ברענגען אביסל עסן, פאטעיטא שאלעכץ איז אויך פיין״.



פעטער דוד ע״ה מיין מאמעס ברודער, דער איינציגער איבערגעבליבענער פון מיין מאמעס משפחה, ביי א מצוה טאנץ

ר׳ אברהם חיים איז שנעל געקומען צו לויפן דערציילן די בשורה טובה. מיין שוועסטער רחל לאה האט מיך אנגעכאפט ביי די האנט, און מיר זענען צוזאמען מיט שנעלע טריט געגאנגען צו פעטער דוד אין דרעסדען

קאסערין. אריינקומענדיג אויף די טרעפ, האבן מיר געפונען טויטע און האלב טויטע מענטשן וואלגערן זיך אויף דער ערד. גייענדיג ארויף האבן מיר נעבעך געדארפט איבער טרעטן טויטע קערפערס, ביז מיר זענען אנגעקומען צום פעטער. ער איז כמעט נישט געווען צו דערקענען, דין ווי א שפענדל, דאס פנים פארשווארצט, ער האט קוים געהאט כח צו רעדן. מיר האבן אים געגעבן לייכטע עסן - נישט קיין פאטעטא שאלעכץ.

אין דרעסדען קאסערין איז מען געפאלן ווי די פליגן. ער איז געלעגן אויף א האלצערנעם באנק, אן בעט געוואנט, נאר מיט עפעס א גרינעם דאכענע. ארום אים זענען געלעגן משונה׳דיגע צורות, די ריכטיגע העפטלינגען. איך האב דאס די ערשטע מאל געזען אין מיין לעבן. העפטלינגען זענען געווען געפאנגענע אידן מיט בלוי און ווייס געשטרייפטע בגדים. זיי זענען געווען זייער א לאנגע צייט געפאנגען און זענען געווען אזוי אויסגעהונגערט און דאר, אז זיי האבן אויסגעזעהן ווי סקעלעטענס. מיין שוועסטער האט תיכף געפלאנט אים פון דארט ארויסנעמען און ברענגען צו אונז.

גייענדיג אראפ צוריק דורכ׳ן הויף, האב איך געזעהן א מורא׳דיגע סצענע. אין הויף האבן זיך געפונען העפטלינגען, א טייל געזעסן אויף דער ערד, א טייל געשטאנען, א טייל געגאנגען. פלוצלינג זעה איך א פאר מענטשן טראגן א גרויסן טאפ מיט עפעס א געקעכץ. זיי האבן דאס געטראגן ערגעץ דאס צו טיילן, אבער די העפטלינגען האבן זיך נישט געקענט איינהאלטן. זיי זענען אלע צוגעלאפן צום טאפ, און נישט געלאזט ווייטער גיין. פון גרויס שטיפערייי איז דער טאפ אראפגעפאלן און זיך אויס געגאסן אויפן בעטאן פון הויף. אלע העפטלינגען האבן זיך אראפגעווארפן אויף דער ערד, און אנגעהויבן עסן פון דער ערד, ממש ווי פיר פיסיגע חיות. דאס האט מיך שרעקליך באירט.

דעם נעקסטן טאג ווען מיר זענען געקומען נאכאמאל צום פעטער דוד, האב איך שוין זיין שכן נישט געטראפן ביים לעבן. אסאך פון זיי זענען געשטארבן פון איבער עסן. זיי האבן וואכן פריער כמעט גארנישט געגעסן.

ביים ׳צופיס מארש׳ האט מיין פעטער דערציילט, האבן זיי געגעסן גראז און בלעטער. ממילא וועז זיי האבן זיך צוגעכאפט צום עסן זענען זיי פון דעם געשטארבן. מיר האבן שוין געוואוסט אז מען מוז שטאטלעך צוביסלעכווייז עסן, ביז דער גוף געוואוינט זיך צו. ביז א פאר טעג האבן מיר מצליח געווען דעם פעטער פון דארט ארויסצונעמען, און צו אונז געברענגט.

כאטש די באדינגונגען אין טרעזיעשטאדט איז געווען כמעשה גוט איז אבער די מחלה פון טיפוס געווען אן עפידעמיע און זייער אנשטעקיג. פון דעם איז מען געפאלן ווי די פליגן. איך האב געזעהן מאסן טויטע מענטשן וואס זענען געשטארבן פון טיפוס. מען האט שוין געהאלטן סוף אפריל, זייער נאנט צו די ענדע פון די מלחמה, אבער די קרבנות האבן זיך ליידער געמערט.



אונזער באפרייען

די ערשטע וואך אין חודש מאי תש״ה האבן מיר געהערט גרויסע קאנאנען און שיסעריי אויסערן לאגער. מען האט געשמועסט אז די דייטשן זענען שוין נעלם געווארן פונעם לאגער. דעם אכטן אין מאי האט מען אויפגעבראכן די טויערן פון טרעזיענשטאדט, און געזען די גרויסע רוסישע טאנקען און טראקס מיט רוסישע סאלדאטן. זיי האבן געווארפן פעקלעך פון די טאנקען און די טראקס. דעמאלטס האט מען געוואוסט אז מען איז ב״ה באפרייט געווארן. די רוסן האבן איבערגענומען די מאכט פונעם לאגער. זיי האבן אויפגעשטעלט שפיטעלער צו ראטעווען וואס מען האט נאך געקענט.

די יונגע מענטשן בעלי כוחות און אויך יונגלעך זענען ארויס געלאפן פון קעמפ. מען איז געלאפן אין די דערפלעך ארום און ארום און פרובירט צו כאפן אין די געשעפטן וואס מען האט נאר געקענט, עסן אדער קליידונג, מיט דער שוץ פון די רוסישע סאלדאטן. איך בין אויך געווען איינער פון די לויפערס, אבער איך האב קיין סאך נישט אהיים געברענגט.

אויף דעם שטראז אויסערן לאגער האב איך געזעהן די צוקלאפטע דייטשע וועכמאכט, מיט צוריסענע מאנדירן פארן אויף ביציקלעך. פון לאגער זענען ארויס די פוילישע העפטלינגען אויפן שטראז און געזען א דייטשן סאלדאט אויף א ביציקל. זיי האבן אים באפאלן, און אראפגעווארפן אויף דער ערד. איינער פון די פוילישע העפטלינגען איז צוגעגאנגען צו אים, און מיט די הילף פון די אנדערע געמען דעם דייטש וועכן ביים האלז. ער האט געשריגן ״וואו איז מיין טאטע, וואו איז מיין מאמע, וואו זענען מיינע געשוויסטער?״ זיי האבן אים דערווארגן צום טויט. אזעלכע סצענעס זענען אפט פארגעקומען די ערשטע פאר טעג נאכן באפרייען.



אידן קוקן ארויס
דורך די
שטעכל דראטן
צו די
אמעריקאנער ארמיי
צו באקומען
צוקערוואַרג



אזוי האבן איסגעזען
רוב באפרייטע אידן
נאך זייער רעטונג
פון די
קאצעט לאגערן

פעטער דוד איז אויך אנגעשטעקט געווארן מיט טיפוס. ער האט דאס געכאפט אין דרעסדען קאסערין בעפאר מיר האבן אים פון דארט ארויס גענומען. וועז נישט וואס ער איז געווען ביי אונז וואלט ער דאס נישט איבערגעלעבט. מיר זענען געשטאנען ביי זיין בעט 24 שעה א טאג, ביז ער האט זיך פאלקאם ערהוילט.



העפטלונגען אבסערווירן די אמעריקאנער באפרייאונגס
טאנקען אויפן שאסיי - זיי זענען צו שוואך זיך צו פרייען

ר׳ עקיבא׳ס איבערלעבענישן

ר׳ עקיבא נ״י איז איינגעריקט געווארן צוזאמען מיט מיין טאטן ז״ל אין ״מאנקא טאבאר״, צוואנגס ארבעט. ר׳ עקיבא איז געווען א דארע שוואך אינגל. א קורצע צייט פריער האט ער געהאט נעמאניע, (pnemonia) און דערצו איז ער געווען נידריג און א גאר קליינער גיבור, אבער זיין יארגאנג האט אים פארפליכט אינצוריקן צו צוואנגס ארבעט.

די טאטע ע״ה מיט ר׳ עקיבא האט מען אוועק געפירט ערב שבת קודש קיין דעברעצין. דארט האט מען אפגעטיילט די יונגע פון די עלטערע און געמאכט אן עקסטערע טראנספארט. דערנאך האט מען געמאכט א סעלעקציע. מען איז געשטאנען פאר א מיליטערישן דאקטער. אונזער גיבור ר׳ עקיבא האט נישט געדארפט דערציילן פאר׳ן דאקטער וועגן זיין געזונטהייט מצב. ער האט זיך געבעטן מען זאל אים אהיים לאזן ווייל זיינע זייטן טוען אים נאך ווי פון נעמאניע, אבער דער דאקטער האט אים געזאגט ״ווייל נישט אהיים גיין - דא וועט דיר זיין אסאך בעסער״. ער איז געבליבן אין דער ארבעט טראנספארט מיט אנדערע בעסערמינער אינגלעך.

דער טראנספארט איז פון דארט געפארן קיין לאדאן, אונגארן. זיי זענען אנגעקומאן אין א גרויסע מיליטערישע קאסערנע (compound). ר׳ עקיבא׳ס פעקלעך האבן זיינע חברים געטראגן. משה מארגיטאו, א באקאנטער בחור פון דערעטשקע, האט אויף אים גוט אכטונג געגעבן.

ר׳ עקיבא דערציילט:

״וען מיר זענען אנגעקומען אין דעם קאסערין, האט מען נאכן פלאצירן אונז געהייסן ארויסגיין אין גרויסן הויף, ווארטן אויף ווייטערדיגע

באפעלן. מיר האבן זיך אראפגעזעצט אויפן גראז אונטער די וואך פון די אונגארישע סאלדאטן. איך האב געפילט זייער עלענד און פארלוירן. פלוצלינג האב איך געזען ווי דער טאטע גייט צו די וואך נעבן מיר, און פרעגט אים: "קען איך רעדן צו מיין זון?" דער וואך האט געגעבן א הויך געשריי, "זיין זון זאל זיך אויפשטעלן". איך האב מיך געגעבן א שטעל אויף. דער סאלדאט האט זיך אנגערופן, "א קראנטן פעסטן זון האסטו פאר א סאלדאט". ער האט אים צוגעלאזט צו מיר רעדן. מיין טאטע האט מיך געפרעגט ווי אזוי איך פיל און איך האב זיך באקלאגט אז איך בין עלענד און אן א חברותא. מיין טאטע האט זיך ארומגעקוקט, און באמערקט א אינגל מיין שטייגער. ער האט אים געפרעגט "ווער ביסטו?" דער בחור האט געענטפערט אז ער הייסט זושא גרינפעלד פון טעגלאש, אן אייניקל פון ר' מרדכי גרינפעלד, א משפחה מיטן מהרש"ג, מיין טאטן'ס רבי. האט מיין טאטע געזאגט, "נא דא האסטו א גוטן חבר, און דער באשעפער וועט ענק העלפן ווייטער". (זושא וואוינט היינט אין אנטווערפן).

"דאן האב איך זיך נאכאמאל געזעגענט מיט'ן טאטן. ער האט מיר מיטגעגעבן דעם ספר אור צדיקים פון ר' מאיר פאפיראש. דער טאטע האט געהאט מיט זיך דעם ספר תנא דבי אליהו. ער האט מיר אנגעוואונטשן אלעס גוטס, און מיט דעם האבן מיר זיך געשיידט.

"אין דעם זעלבן טאג האט מען צוזאמגעשטעלט א דיוויזיע פון 240 אינגלעך. מען האט אונז געפירט צו א דארף אין די געגענט פון בודאפעסט, צו בויען א לופט-פעלד פאר די קריגס עראפלאנען. דאס איז געווען ארום א וואך נאך שבועות תש"ד. מיך האט מען איינגעטיילט צו שלעפן ערד אין א טויליטשקא (wheelbarrow). דעם ערשטן טאג אינדערפרי האב איך געשלעפט 16 טויליטשקעס ערד ביז מיטאג. ווען דער עולם איז געגאנגען עסן אין די קאך, האב איך נאך געהאט כשר'ס אין מיין פעקל. איך האב ב"ה די גאנצע צייט נישט געגעסן טריפות.

"נאכ'ן עסן האב איך זיך אראפגעלייגט אויפ'ן גראז אונטערן בוים. זייענדיג זייער מיד פון די שווערע ארבייט, בין איך תיכף טיף

איינגעשלאפן. יעדער איז צוריק צו די ארבעט, אבער איך בין געשלאפן. פלוצלינג איז אנגעקומען אן דער הויפט אינדזשעניר און פירער פון דעם לופט-פעלד פראיעקט אין זיינע מיליטעריש יונפארם, און ער האט מיך געזען שלאפן אויפ'ן גראז. ער איז צוגעקומען צו מיר. איך בין אויפגעשפרינגען, און געמאכט דעם מיליטעריש סאלוט. ער האט געפרעגט שטרענג "וואס איז מיט דיר? פארוואס ארבעטסטו נישט?" האב איך אים געזאגט אז איך האב פארן אינריקן געהאט "נעמאניע", און מיינע זייטן טוען מיר נאך וויי, און נאך 16 טויליטשקעס ערד האב איך זיך אביסל אפגעריהט. ער האט מיך אנגעקוקט שטרענג און מיך געלאזט גיין. א פאר מינוט שפעטער איז געקומען צו לויפן איינע פון זיינע משרתים, און אויסגערופן "וואו איז דער קליינער גאנץ? דער פירער רופט אים ער זאל קומען מיט אלע זיינע פעקלעך אין זיין אפיס". איך האב מיך דערשראקן, אבער עס איז נישט געווען קיין ברירה. ער האט מיך געפרעגט, "דו קענסט דיך אונטער נעמען צו זיין א שומר אויף די אלע כלים דא וואס מען ניצט צו בויען דעם לופט-פעלד?" האב איך געענטפערט "יא, אבער אז עס וועט קומען איינער וואס איז שטארקער פון מיר און נעמען א שאוועל וואס קען איך טון?" דער אפיציר האט מיר געזאגט מיט א שמייכל, "דו דארפסט נאר היטן אז די כלים זאלן נישט אליין אנטלויפן". אויף דעם האב איך ווייטער געמאכט דעם מיליטעריש סאלוט און געזאגט "צום באפעל, איך בין מסכים".

"אזוי איז דאס מיט השגחה פרטיות געווארן מיין דזשאב א גאנצן זומער ביז הושענא רבה. איך בין געזעסן אין די זייט פון דעם ארבעטס פלאץ אליין, אלס טאג וועכטער, ביינאכט איז געווען אן אנדערער. ביז יעצט האט די השגחה עליונה זייער שיין געשפילט, אבער אויף ווייטער האט אויך דער באשעפער געהאלפן אין זכות פון מיין טאטנס ברכות.

"זיצנדיג אליין אויף דער וואך, איז אדורך געגאנגען א גוי'טע, און זי איז געקומען צו מיר, פרעגנדיג צו איך דארף עפעס. זי האט געזען אז איך בין אן אויסגעדארט אינגל, און זי האט דערציילט אז זי האט אויך א זון אין

דערווייטענס, און זי האפט אז מען וועט אים אויך העלפן אין זיין ליידן. איך האב איר באדאנקט פאר איר אויפמערקזאמקייט, און געזאגט אז זי קען מיר ברענגען א ברויט און א פלעשל מילך. זי האט מיר טאקע געברענגט עסן פון צייט צו צייט, און דאס אראפגעלייגט שטילערהייט ווען קיינער האט נישט געזעהן, און איז שנעל אוועק געגאנגען. דורך דעם האב איך ב״ה נישט געדארפט עסן טריפות. פון דעם ברויט וואס די גוי׳טע האט מיר געברענגט, האב איך אויך געגעבן פאר אנדערע, און אויך געקענט אפשפארן לחם משנה אויף שבת. איך האב דערויף געמאכט קידוש און מוציא געווען מיין חברותא.

(א מורא׳דיגע באמערקונג: מען קען זעהן די השגחה עליונה אפען, אן קיין דמיון. ענליך האט פאסירט מיט די אכט געשווויסטער אין קרעמס׳ער לאגער. א גוי׳טע האט אפטמאל געגעבן פאר די קינדער ברויט מיט מארמעלאד צו שטילן דאס הונגער, זעה קאפיטל קרעמס. דאס איז מבהיל הרעיון!)

״עס איז געקומען די הייליגע טעג. אזויווי איך בין געווען דער שומר נעבן וואלד, האב איך אויף סוכות געמאכט א קליינע סוכה׳לע. אלע היימישע אינגלעך האבן זיך אריינגעכאפט אין מיין סוכה.

״הושענא רבה אינדערפרי ווען איך בין געקומען צו מיין ארבעטס פלאץ, האב איך באמערקט אז עס טוט זיך עפעס נישט פשוט, ווי א שיף אן א רודער. איך האב זיך באקאנט געמאכט מיט א פראנצויזישן שגץ, און ער האט מיר דערציילט די נייעס אז די רוסישע מיליטער זענען שוין 12 km פון פעסט, און די אונגארישע סאלדאטן זיכן צו אנטלויפן. א פאר שעה שפעטער איז געקומען דער באפעל אז מען דארף זיך גרייטן ווייל מען ליידיגט אויס דעם לאגער, און מען גייט ווייטער צו פיס. עס איז געווען א טייל קראנקע וואס זיי האט מען געפירט מיט וועגענער. דער אויבערשטער האט געהאלפן אז מען האט מיך אויך געלאזט פארן און נישט גיין צופיס.

״מיר זענען געפארן דורך א פאר דערפלעך, ביז מיר זענען צוגעקומען צו א באן סטאנציע. דאס לאנד איז שוין געגאנגען אויף רעדער, עס איז

געווען א גרויסע מהומה. דארט האבן מיר געכאפט דעם לעצטן צוג אויף בודאפעסט, אין באגלייטונג פון אן אונגארישן סאלדאט. אויפן צוג האט דער אונגארישער סאלדאט געבעטן פון די אידישע אינגלעך ציווילע קליידער, כדי אז אין פעסט זאל ער קענען נעלם ווערן. מיר זענען אנגעקומען קיין פעסט ווי א שיפל אויפן גרויסן ים, נישט וויסנדיג ווהאו צו לויפן.

"מיין חבר זושא גרינפעלד האט געהאט א חבר שמואל ראזנבערג, ווהאס האט געהאט א פעטער ווהאס האט געווהאוינט אין פעסט פארשטעלט אלס א גוי. ער האט געהייסן ר' יחזקאל מאנדל פון טעגלאש. שמואל האט מיר געזאגט, "עקיבא קום מיט מיר, איך ווייס ווהאו צו גיין". מיר האבן געגומען דעם טראלי, און מיר זענען געפארן צו זיין פעטער ר' יחזקאל מאנדל. דארט האבן מיר זיך אויפגעהאלטן א שטיק צייט. טיילמאל זענען מיר געווען אין א פינסטערן קעלער. מיט נסים האבן מיר דורך געמאכט די שווערע צייט. אין בודאפעסט איז דאן געווען גאסן שלאכטן, און מיר זענען ב"ה ניצול געווארן.

"ר' יחזקאל מאנדל האט מיך געגומען צום שווייצער קאנסולאט און מיך דארט איבערגעלאזט. דארטן האב איך זיך געמאלדן מיטן געבורטסשיין, אז איך הייס David Ganz. איך האב געזאגט אז איך האב זיך אויפגעהאלטן דא אין פעסט ביי מיין מומע, און זי האט געדארפט איינרוקן, בין איך געבליבן אליין. אזוי ווי איך בין געווען אזוי נידריג און דאר איז עס געווען גלויבליך.

"אין קאנסולאט זענען געווען אסאך אידן. איינע פון די אידישע פירערס האט מיך געוואלט שיקן אין א קינדערהיים. איך האב געפרעגט "דארט איז כשר? איך גיי נישט נאר ווהאו עס איז כשר". איינער א פרייער ציוני האט זיך אויפגערעגט און געשריגן, "ווארפט אים אראפ דורך די פענסטער, אין אזא צייט רעדט ער פון כשר'ס?" איך האב זיך אבער געהאלטן ביים מיינס ביז מען האט מיך געשיקט אין א כשר'ע קינדערהיים. דארט בין איך געווען ביז דעצעמבער 18.

"אין די צייט וואס איך בין געווען אין דעם קינדערהיים, איז אין פעסט געווען שווערע צייטן. די נילאשעס (אונגארישע נאציס) האבן געשלאגן און גע׳הרג׳ט אידן אין די גאסן. אסאך אידישע אינגלעך זענען געווען פארשטעלט פאר נילאשעס און געראטעוועט אידן. צו אונז אין קינדערהיים איז געקומען א ׳נילאש׳, דעם פאטיקער שוחט׳ס זון, ראזזי, מיט א מאטער ביציקל. ער איז געווען פארשטעלט פאר אן עכטן גוי. ער האט געקלאפט און געשריגן "פארשטינקענע אידן", און ער האט בשתיקה אונטער געווארפן ברויט.

"איין טאג איז ער אריין געקומען און מיר גערופן אין דער זייט, "עקיבא, איך האב נאך היינט נישט געלייגט קיין תפילין!" איך האב אים געבארגט מיינע תפילין, ער האט געדאוועט, און פארלאזט דעם קינדערהיים אויף זיין מאטער ביציקל.

"דעצעמבער אכצטן, ווען דאס באמבעדירן און שיסעריי האט זיך אביסל אפגעשטעלט, בין איך ארויס גאנץ פרי אין הויף צו ברענגען וואסער פארן עולם פאר נעגל וואסער. איך האב באמערקט א רוסישער סאלדאט שטיין אויף דער וואך. א האלבע שעה שפעטער איז אנגעקומען דער באקאנטער ׳ראזזי׳ וואס פלעגט זיין פארשטעלט אלס נילאש. יעצט איז ער שוין געקומען מיט רוסישע קליידער, און מיט א רוקזאק פול מיט ברויט, אין באגלייטונג פון א רוסישן סאלדאט. ער איז געפאלן אויף מיין האלז, און געזאגט, "עקיבא׳לע, וואס מאכסטו?" אזוי האבן מיר געוואוסט אז מיר זענען ב"ה באפרייט געווארן.

"א קורצע צייט שפעטער בין איך אהיים געפארן קיין בעסערמין, און זיך געטראפן מיט א טייל עלענדע אידן וואס האבן געווארט אויף זייער משפחה. מען האט אויפגעשטעלט א כשר׳ע קאך. ר׳ שמואל שלעזינגער און ר׳ זאלקע גאטליב האבן געקאכט. ר׳ זאלקע גאטליב איז דער גרינדער פון די גאטליב׳ס רעסטאראנט אויף ראבלינג סטריט. עס זענען געקומען נאך אידן, ווי ר׳ מעכעלע בראך, און ר׳ משה וואלף שווארץ מלמד. איך האב זיך אויפגעהאלטן אין בעסערמין האפענדיג אויף בשורות טובות, ביז די געשוויסטער זענען אנגעקומען קיין בעסערמין אנפאנג חודש אלול".

אויפֿן וואנדער וועג



אהיים קיין בעסערמין

אין טרעזיענשטאדט האט מען שוין געריידט פון אהיים פארן. מען האט זיך געדארפט רעגיסטרירן צו טראנספארטן וואס פארן קיין בודאפעסט, אונגארן. עס איז געווען אויסגעשטעלט לאנגע טרעינס פון בהמה וואגענען. אויך זענען געווען אפענע וואגענען אן א דאך. כדי שנעל אהיים צו פארן האט מען זיי געניצט פאר די עלענדע מענער אן משפחות. פעטער דוד פריעדמאן איז אויך צו געטיילט געווארן אין די וואגען. עס איז געווען זומער, ממילא איז נישט געווען געפערליך, אויסער אביסל רעגן.

מיין שוועסטער חי׳לע איז איבערגעליבן מיט מיין מרדכי נ״י וואס איז נאך שוואך געווען אין שפיטאל מיט טיפוס. זי איז געבליבן און געשטאנען ביי זיין בעט ביז ער איז געזונט געווארן און זיי זענען אהיים געקומען א פאר וואכן שפעטער מיט אן אנדערן טראנספארט.

אונז האט מען צוגעטיילט א געהעריגע בהמה וואגען. דער וועג פון טרעזיענשטאדט ביז בודאפעסט האט געדויערט דריי וואכן. די באן ליניעס זענען געווען פארנומען מיט רוסישע סאלדאטן וואס האבן געפירט געפאנגענע דייטשן קיין רוסלאנד. אסאך מאל זענען אונזערע וואגענען געשטאנען אויף זייטן ליניעס א גאנצן טאג, און אויף די הויפט ליניעס זענען געפארן רוסישע אפיצירן אהין און צוריק. אויך זענען געפארן דייטשע געפאנגענע סאלדאטן אין פארשפארטע וואגענען מיט וואך, פונקט אזוי ווי זיי האבן אונז געפירט א יאר פריער.

איך פלעג פון באהעלטעניש ווארפן שטיינער אויף די קעפ פון די דייטשן דורך דעם וואגען פענסטער. דאס איז געווען מיין נקמה שפיל. אסאך מאל בין איך אריבער צו פעטער דוד אין זיין אפענעם וואגען. איך

בין געווען דארטן א יחסן ווייל איך בין געווען א קינד. אזוינס האבן זיי ליידער לאנג נישט געזעהן. זיי האבן געהאפט אהיים צו קומען און טרעפן זייערע אייגענע קינדער. ליידער האבן זייער זייער ווייניג געטראפן זייער משפחה. מיין פעטער דוד האט ליידער פארלוירן זיין משפחה פון 11 קינדער.

מען איז אהיימגעקומען קראנק און שוואך, אויסגעדארט, נישט געהאט קיין צורת אדם. דער טראנספארט איז אנגעקומען קיין פעסט, און פון דארט איז זיך יעדער צופארן מיט'ן געהעריגן צוג צו זייערע שטעטלעך. מיר זענען אהיים געקומען קיין בעסערמין הארט פאר אלול תש"ה מיט גרויס הארץ קלאפעניש, זוכענדיג אונזער טאטן ע"ה. מיר האבן זיך באגעגענט מיט אונזער ברודער ר' עקיבא, אבער נישט מיט'ן טאטן ע"ה.

ווען מיר זענען אהיימגעקומען קיין בעסערמין האבן מיר געטראפן א פוסטע ליידיגע שטאט. עס זענען געווען א פאר עלענדע בעלי בתים אן



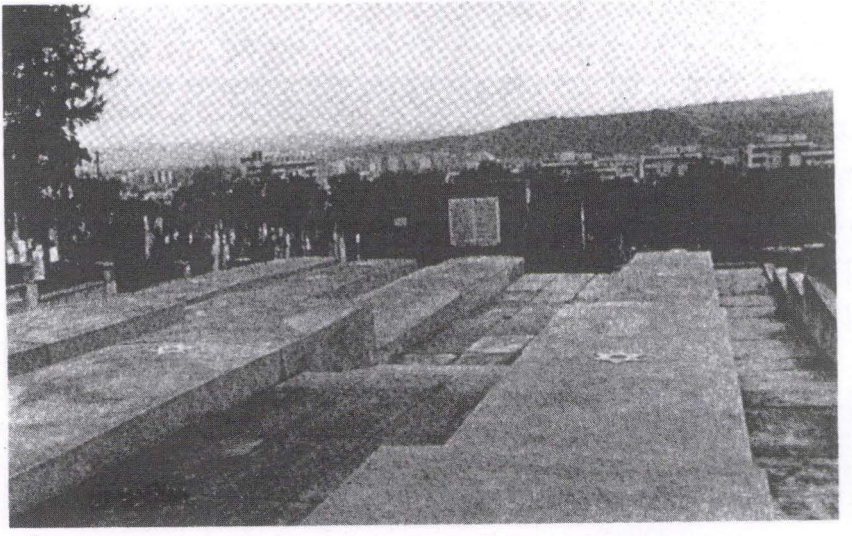
דער בעסערמינער שול בחרבנה - פון פארנט און אונטן

זייערע משפחות. איינער פון זיי איז געווען ר׳ משה וואלף שווארץ מיין מלמד, וואס מיין טאטע ע״ה האט מיך צו אים געגומען א״ב לערנען. מען קען זיך נישט פארשטעלן זייער גייסטיגן מצב. זיי זענען געווען צובראכן ווי שארבנס, זייערע געוועזענע הייזער פוסט און לער, אלעס צוגערויבט. אבער דעם גייסט פון אן ערליכן איד קען נישט צובראכן ווערן אויף אייביג. עס האט זיך ערווועקט אין זיי א נייער כח פון אמונה און האפענונג. זיי האבן אויפגעשטעלט א קאלעקטיווע קאך. אין אנפאנג האט יעדער פון דארט געגומען עסן, ביז מען האט זיך געסעטעלט. דערנאך האט מען געקוקט יעדער וואס זיין גורל איז, און וואו מען ויל ווייטער גיין.



איינע פון די מאסן קברים פארן באדעקן - הי״ד

דער מאַסן-קבר



דער מאַסן-קבר אין יאַסער בית-עלמין, וואו אויפן מצבה לויטעט אַן אויפשריפט: "על אלה אני בוכי'..." און אונטער דעם שטייט געשריבן:

על רבבות אלפי ישראל, הנאהבים והנעימים אחינו בני ישראל מקהילת הקודש יאסי, שהיתה עיר ואם בישראל.

על רבניה וחכמיה, על מנהיגיה ועל משרתיה, על אנשי הרוח והמעשה, יראים ושלמים קדושים וטהורים, אנשים נשים וטף.

שהושמדו על ידי הרוצחים צוררי היהודים, הגזענים, הפאַשיסטים, בשנת ראינו רעה, חמש אלפים ושבע מאות ואחת, בשלישי ברביעי ובחמישי לחודש תמוז.

נשחטו כצאן לטבח יובל, ובושה החמה וחפרה הלבנה על הרציחות ברחובות העיר שנעשה ל"עיר ההריגה".

הוכנסו בקרנות הסגורות של "רכבת מות" והובילו אותם במשך שלשה ימים ולילות, בלי מים, ובלי שום אפשרות לנשום ותעל שועתם אל האלקים, שועת עניים ולא מצאו שום חמלה בלבבות האכזרים, עד שמתו כולם בצמא ובחניקה.

עיני עיני יורדה מים על שבר בת עמי, הם התאחדו עם ששת המליונים יהודים שנהרגו בשנות השואה.

ארץ אל תכסי דמם לעולם לא נשכח את זכרם בנחמת ציון וירושלים נמצא גם את נחמתינו.

וועד הקהלות הקדושות ברומניה

א מאסן קבר - איינע פון די פילע וואס איז נאך געבליבן א זכר

שווערע טעג זענען אויף אונז פאריבער. מיר האבן געזוכט אונזער טאטן אין אלע זייטן. מיר האבן אים געוואלט מבשר זיין אז מיר לעבן אלע צוזאמען און מיר זענען ב"ה גערעטעוועט געווארן, אבער דער צווייפל און זארג איז יעדן טאג געוואקסן. ווען עס איז נאר אנגעקומען א פרישער איד

פון ערגעץ, זענען מיר שוין געלאפן פרעגן אפשר ווייסט ער עפעס פון אונזער טאטן. עס זענען געווען עטליכע מענטשן וואס האבן ליידער געוואוסט דעם אמת אז ער איז שוין ליידער נישט צווישן די לעבעדיגע, אבער זיי האבן נישט געהאט קיין הארץ פאר אונז צו דערציילן.

אזוי האבן מיר געלעבט א שטיק צייט אין א פארצווייפלטע האפענונג, אז ער וועט באלד אהיים קומען. דאס האט זיך ליידער נישט פארווירקליכט. א צייט שפעטער האט מען אונז פארציילט, אז ער איז געפאלן א קרבן אין מאטהאזן לאגער. פסח האבן אים נאך באגעגענט אסאך באקאנטע וועלכע זענען אהיים געקומען, און דערציילט אז ר׳ ברוך יודא האט נישט געוואלט עסן חמץ פסח. ער האט אליין מזרז געווען אנדערע צו עסן, ער האט געזאגט וחי בהם אז מען זאל עסן, די ישועה איז שוין באלד דא, אבער ער אליין האט נישט געוואלט עסן. דעריבער האט ער נעבעך באקומען טיפוס ממש ביים באפרייאונג, א קורצע צייט נאך פסח תש״ה. ער האט זיך נאך קראנקערהייט געזעגנט פון ר׳ מיכאל שפיטצער, א בעסערמינער איד. פון דאן ווייסט מען מער נישט ווי ער איז אהין געקומען. מען האט אים נאך געזעהן אויף זיין באנק מיט גרויס פיבער אבער דעם טאג פון זיין פטירה האט קיינער נישט געוואוסט. מסתמא ריען זיינע ביינער צווישן טויזנטער קדושים אין מאסן גריבער אין מאטהאזן, ה׳ ינקום דמם. זי״ע.

מיר זענען צוריק אין די שול הויף דירה פון וואו מען האט אונז דעפארטירט א יאר פריער. עס האט אונז צוריקגעברענגט זייער ביטערע זכרונות געמישט מיט טרייסט. מיר זענען ב״ה ניצול געווארן, אבער ליידער נישט בשלימות. מיר האבן פארלוירן דעם הייליגן טאטן. צוויי פון אונזערע געשוויסטער, מרים און דאברה רייזל, זענען אומגעקומען אויף קידוש השם אין אוישוויץ, צוזאמען מיט אונזער זיידן און באבן ר׳ חיים און שרה פריעדמאן, מיין מאמעס ע״ה עלטערן. זייער יארצייט איז עש״ק י״ב סיון תש״ד הי״ד. דעם טאטן׳ס עלטערן, זיידע משה און באבע ליבא גיטל זענען אומגעקומען ד׳ תמוז תש״ד הי״ד.

א שמחה אין די משפחה

מיר האבן זיך פארזוימט אין בעסערמין ביז נאך די הייליגע טעג תש״ו. יעדן טאג האבן מיר זיך מער נארמאליזירט, און אביסל אויסגעניכטערט פון דעם ביטערן דורכגאנג. די עלטסטע שוועסטער רחל לאה האט פונקציאנירט ווי א מאמע. מען האט איר תיכף אנגעהויבן רעדן שידוכים. אין א קורצע צייט איז זי געווארן א כלה מיט ר׳ ישראל זאב אקערמאן ע״ה, א חסיד׳ישער בחור. ער איז געווען א זון פון בערעגסאזער שוחט, א הייסע מונקאטשער חסיד פון דערהיים. ער איז געווען דער יונגערער ברודער פון מיין פעטער ר׳ עזריאל אקערמאן ע״ה, וואס איז געווען אן איידעם ביי מיין זיידן ר׳ חיים פריעדמאן. ר׳ עזריאל איז געווען חתונה געהאט צו מיין מאמעס שוועסטער - אונזער מומע אסתר ע״ה. זי איז נישט אהיים געקומען מיט אירע דריי קינדער הי״ד.

די חתונה איז שנעל באשטימט געווארן טאקע אין בעסערמין נאך סוכות אין חשון תש״ו. די חתונה איז פארגעקומען אין צוויי הייזער איינס נעבן אנדערן, מיט א הויף אינמיטן. איין הויז איז געווען פאר די פרויען און איין הויז איז געווען פאר די מענער. קיין קעיטערער איז נישט געווען, מען האט אלעס אליין געקאכט. א 5 מען בענד מוזיק איז נישט געווען, אפילו אן איין מען בענד אויך נישט... עס זענען נאר געווען א פאר זינגערס און גראמערס. עס האט געהייסן זייער א שיינע חתונה, פאר מיר זיכער. איך בין דאס ערשטע מאל אין מיין לעבן געווען אויף א חתונה.



די גאנצע גאנץ משפחה צוזאמען מיט מיין שוואגער ר׳ ישראל זאב אקערמאן
אין בעסערמין שנת תש״ו נאך די חתונה פון אונזער שוועסטער רחל לאה אקערמאן

עס איז פאר אונז קינדער געווען אביסל מאדנע אז אונזער שוועסטער גייט אוועק מיט א פרעמדן מענטש וואוינען אין אן אנדערע הויז. פאר אונזער יונגע שכל איז דאס געווען אביסל אומבאקוועם. מיר האבן נישט קיין מאמע, און יעצט גייט די שוועסטער אויך אוועק פון הויז. תיכף האט אבער מיין שוועסטער חי׳לע איבער גענומען די לייצעס, און ווי א העלד ווייטער געפירט די משפחה אויף גלייכע ליניעס.

פעטער דוד, האט זיך באזעצט אין זיין אלטע היים באטער, עלענד אליין. ער האט פארלוירן זיין משפחה, זיין פרוי מיט 11 קינדערלעך הי״ד. ווען רחל לאה האט חתונה געהאט איז ער אריבער געקומען קיין בעסערמין אויף די חתונה און שבע ברכות. ער איז געווען דער איינציגער קרוב וואס מיר האבן דעמאלטס פארמאגט. מיין שוועסטער חי׳לע האט אים אנגעטראגן א שידוך, מרת גיטל פריעדמאן, דעם סעקעהידער רב׳ס טאכטער. זי איז אויך געווען אן אוישוויץ גערעטעוועטע. די שדכנ׳טע

האט געטויגט, און דער שידוך איז באלד צושטאנד געקומען. זיי האבן חתונה געהאט אין א מזל׳דיגע שעה אין בעסערמין, און זיי זענען צוריק געגאנגען וואוינען קיין באטער. דארט האבן זיי אויפגעשטעלט א משפחה פון 5 קינדער. פעטער דוד איז פארבליבן אין באטער פאר לאנגע יארן ביז תשכ״ז.

נאך די צוויי חתונות האט מען שוין געקוקט אויפ׳ן צוקונפט. עס זענען געווען פארשידענע עצות, אלעס האט געפירט צום זעלבן ריכטונג, נאר נישט צו בלייבן אין דעם ארץ הדמים אונגארן!



ווייטער אויף דעם וואנדער וועג

מיר האבן באקומען א ידיעה אז מען פירט אלע יתומים קיין שווייץ. די אידישע פירערס האבן מיט אונז געמאכט קאנטאקט און געזאגט אז מיר זאלן זיך גרייטן צום פארן. איין טאג איז מען געקומען מיט לאסט אויטאס און אונז געפירט פון בעסערמין קיין בודאפעסט. מיר זענען אנגעקומען אין עפעס א מוסד. אויף די וועגט זענען געווען אויפגעהאנגען טאוולען מיט אויפשריפטן פון פסוקים: ותחזינה עינינו בשובך לציון, זאת התורה תורת משה אמת, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננה, און נאך.

דאס פלאץ איז אונז געפאלן, אבער נאך אין זעלבן טאג זענען מיר געווארן געווארן אז דער מוסד איז די "שומר הצעיר," די ציוניסטישע יוגענט ארגענאזאציע און מיר זענען ביטער אנטוישט געווארן. זייער שאנד נאמען איז שוין דאן געווען באקאנט. מיר האבן אנגעהויבן צו פארפירן. וואס טוט זיך דא, וואס טוט זיך מיט פארן אויף שווייץ? מיר זענען געווויר געווארן אז שווייץ איז בלאף, מען האט אונז נאר געווואלט אריין נארן אין דעם טריפה׳נעם שומר הצעיר. עס איז געווארן נאכט, אבער מיר האבן געפאקט די פעקלעך צו אנטלויפן פון דארט. די בריונים האבן דאס באמערקט, און מיט רשעות אויסגעלאשן די לעקטערס. מיר האבן אין די טונקל זיך איינגעפאקט און זיי איבערגעלאזט. באין ברירה זענען מיר אריבער צו די אגודה וואס איז אויך געווען אונטער די ציוניסטישע פירערס.

די אגודה האט געמאכט א טראנספארט ארויסצופארן פון אונגארן קיין עסטרייך. מיר זענען געפארן קודם קיין זאלצבורג וואו מיר האבן זיך אויפגעהאלטן א פאר טעג. דאן איז געקומען די ידיעה אז מען פארט ווייטער בעצם יום השבת. מיר האבן פראטעסטירט, שבת וועלן מיר נישט פארן. די ציוניסטישע פירערס האבן געזאגט אז עס איז פיקוח נפש, אבער מיר האבן זיך נישט געלאזט זאגנדיג "מיר זענען שוין ב"ה פריי, מיר וועלן נישט פארן שבת". זיי האבן אונז געסטראשעט אז זיי וועלן אונז נעמען מיט געוואלד.

אסאך ערליכע אידן זענען געפאלן צו זייערע שטיק, און ליידער געפארן אום שבת. די פירערס האבן געמאכט קולות אויף אונז אז מיר זאלן נעמען די פעקלעך און איינשטייגן אין צוג. מיינע שוועסטערס האבן זיך אויסגעטון די קליידער און זיך אריין געלייגט אין בעט... זיי האבן מער גארנישט געקענט טוהן. דער צוג איז אוועק געפארן, און מיר מיט נאך אפאר ערליכע עקשנים זענען געבליבן. אינטערסאנט צו באמערקן אז מיר האבן דערנאך געטראפן אויפגעשריבן אויף די וואנט אין די בארקן, "פאלגט נישט די ציונים אויב זיי ווילן אייך פירן אום שבת!".

פאקינג ד. פ. לאגער

מ וצש״ק זענען געקומען אויטאס און אונז נאכגעטראגן דעם צוג וואס איז ארויסגעפארן שבת. מיט דעם צוג זענען מיר ווייטער געפארן קיין פאקינג, וואס איז נעבן די שטאט מינכען אין דייטשלאנד. עס האבן זיך דארט אויפגעהאלטן 60 טויזענט אידן. פון דארט זענען די אידן זיך צופארן איבער די גאנצע וועלט.



די פינף ברידער און מיין שוועסטער חנה ע״ה, מיט מיין עלטסטע שוועסטער רחל לאה און איר מאן ישראל זאב אקערמאן ע״ה אין פאקינג



די דריי שוועסטערלעך יתומים׳לעך חנה, חי׳ און אסתר אין פאקינגער לאגער



די באקאנטע דריי יתומים׳לעך, שמואל דוד, יואליש, און אברהם יעקב



דער געטרייער ברודער גיט אכטונג אויף זיינע ברידערלעך שמואל דוד, יואליש,
און אברהם יעקב, אין פאקינגער לאגער

אין פאקינג אין די בראקן האבן זיך געשאפן קיבוצים פון אלע שיכטן, אגודה, מזרחי, בעטאר, מפיי, מאפאם, אחוד, שומר הצעיר. מיר האבן זיך געשפירט היפש אומבאקוועם צווישן אזויפיל פרייע אידן. אין א קיבוץ זענען געווען אלע מענער צוזאמען און עקסטערע די פרויען אין איין בראק אונטער איין פירערשאפט. די אלע זענען געווען עכטע ציונים וואס האבן געפלאנט צו פארן קיין ארץ ישראל מיט אומלעגאלע עליות. מען האט טאג און נאכט גע׳דרש׳נט ציוניזם. די שומר הצעיר איז געווען די פרייסטע. צווישן די אגודה און שומר הצעיר פארטייען איז געווען די מזרחי פארטיי, האלב פרום, תערובות ביי זיי איז נישט געווען קיין עבירה. די מאפיי און מאפאם פארטייען זענען געווען די אלגעמיינע ציוניסטישע כופרים.

די אגודה איז געווען די פרומסטע פון אלע פארטייען צווישן די קיבוצים. דעמאלטס האבן אלע שטרענגע ערליכע אידן באלאנגט צו די אגודה. מיר האבן אויך געדארפט ערגעץ באלאנגען, האבן מיר באלאנגט אהין. נאך עטליכע טעג וואס מיר זענען געווען אין פאקינג, איז געקומען צו אונז די אגודה און געבעטן אז מיר זאלן אריין גיין צו זייער קיבוץ. מיר האבן קאטעגאריש אפגעזאגט, מיט׳ן אמת׳דיג תירוץ אז מיר ווילן זיך נישט צוטיילן.

נאך א קורצע צייט בין איך שוין באקאנט געווארן מיט׳ן גאנצן לאגער. איך האב געקענט אלע גאסן און ווינקלעך און זיך גאנץ באקוועם ארום געשפילט אין די גאסן. קיין אויטא טרעפיק איז נישט געווען מיר צו שטערן...

ווען אידן קומען זיך צוזאם אויף א נייע פלאץ איז צווישן די ערשטע וויכטיגסטע זאכן צו מאכן א מקוה. דאס איז נישט קיין לייכטע זאך, אבער ביי ערליכע אידן איז גארנישט צו שווער. דער פאקינגער לאגער איז אריגינאל געווארן געבויט פאר די מיליטער, דערפאר איז געווען שוץ קעלערן געבויט אין דער ערד. דאס איז געווען אזעלכע צעמענטענע שטיבלעך צען פיס ביי צען פיס גרויס און זעקס פיס הויך. אויף איינס אזא

צעמענט שטיבל האט מען ארויף געבויט פון דרויסן א שטוב, אריין געלאזט וואסער אין דעם צעמענט גרוב, און עס איז געווארן א פארטיגע מקוה.

איינמאל שפילנדיג אויף דער גאס, איז מיר אנטקעגן געקומען א איד מיט א הדרת פנים. איך האב אים געגעבן שלום, און ער האט מיך געפרעגט, "אינגעלע ווייסטו אפשר וואו איז די מקוה?" איך האב דעם אומבאקאנטן איד צוגעפירט צו די פריש געבויטע מקוה. ער איז מיר געווען זייער דאנקבאר און איך האב מיך געפילט זייער גליקליך. שפעטער האב איך אויסגעפונען אז דאס איז געווען דער בארימטער שארמאשער רב ז"ל ר' נפתלי הירצקא העניג. ער איז געווארן דער רב פון פאקינגער לאגער. בארק נומער A-13 איז געווארן זיין בית המדרש, א מקום תורה ותפלה. דער שארמאשער רב האט תיכף געגרינדעט א ישיבה. דאס איז געווען פון די ערשטע ישיבות נאך די מלחמה. דארט האבן געלערנט די אחים גאנץ, די אחים גליק בני ר' יושע צבי גליק, און די אחים גאלדבערגער, ר' יצחק, ר' שלום, ר' מרדכי, ר' מענדל, בני ר' חיים צבי גאלדבערגער. עס איז געווען א שיינע ישיבה וואו עס האט זיך באוויזן צוריק דער אלטער היים מיט די ווארעמע תפילות און שלש סעודת תורות. שנת תש"ז האבן מיר דארט געדאוועט די הייליגע טעג. די הקפות פון שמחת תורה געדענק איך גוט. כאטש די הערצער זענען געווען צובראכן, האט דער שמחת יו"ט איבערגעוואויגן. איך געדענק דעם אתה הראת וואס ר' ברוך'ל מעליצער ז"ל האט געזאגט. ער האט געזינגען א רעפרעם צווישן די פסוקים. מער איך האב אזוינס קיינמאל נישט געהערט. די ניגונים זענען מיר אריין אין די נשמה אז איך וועל דאס קיינמאל נישט פארגעסן.

די אידישע צורות האבן זיך ב"ה מער און מער באוויזן. עס זענען געווען פיל חסיד'ישע אידן מיט בערד און פיאות, און די רבנים מיטן רבנישן קליידונג. עס זענען געווען זייער וויניג ספרים, אבער דער קול תורה האט זיך ארויס געהערט פון A-13 בארק, דאס ליכט טורעם פון פאקינגער לאגער. דארט האבן געדאוועט אונגארישע, ראמענישע,

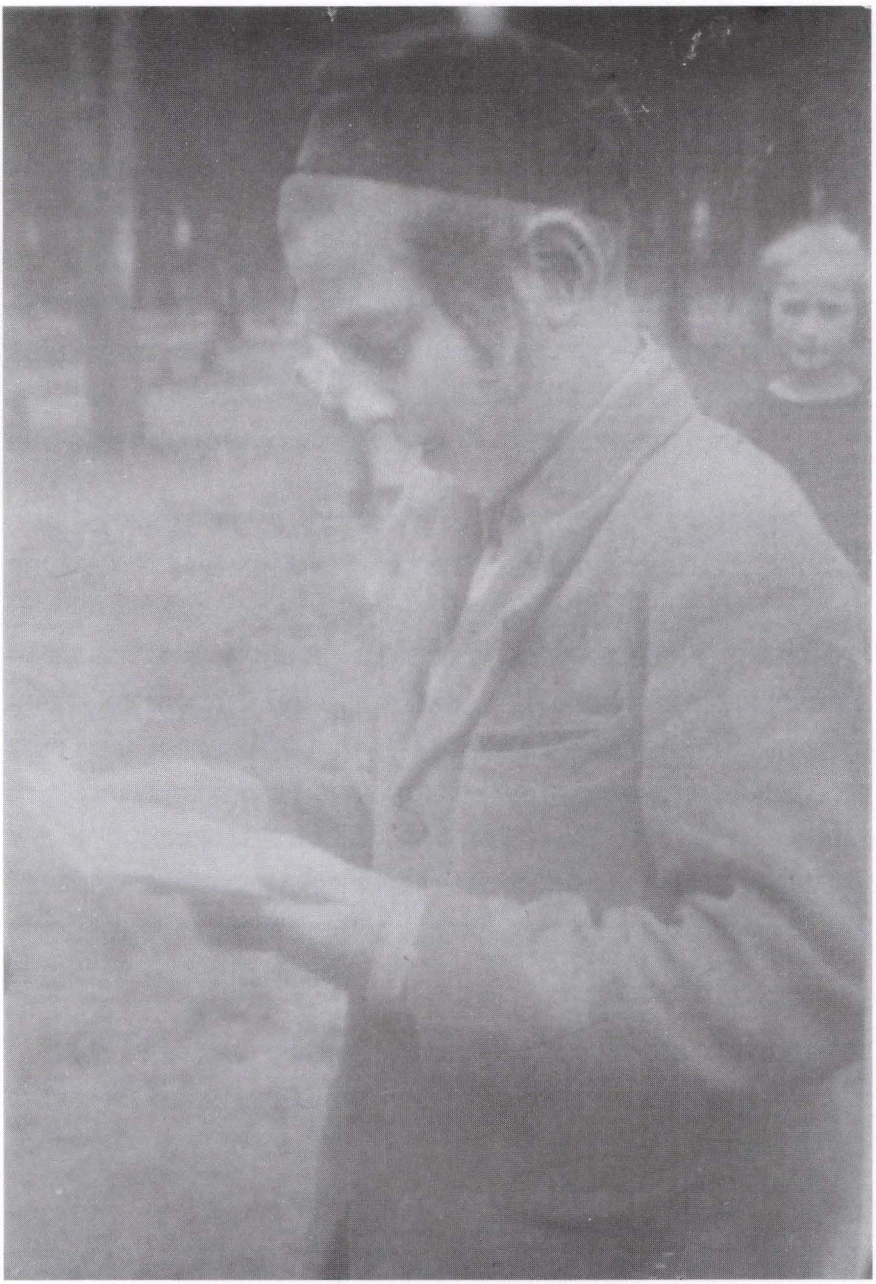
גאליציאנער, פוילישע, און אויך רוסישע לויבאוויטשער אידן. זיי זענען געווען הייסע וואראמע אידן.

מיט דער צייט זענען שוין געווען מקואות כשרות, און אויך אפילו א מצה בעקעריי. מען האט אין איילעניש געלאזט דרוקן א פאר גמרות, און אויך א פאר חסידישע ספרים ווי נועם אלימלך, קדושת לוי, א.ד.ג. פאקינג איז פארוואנדלט געווארן אין א אידישער צענטער.

אין דער זעלבער צייט האבן אונזערע פרייע ברודערס אויך זיך אנטוויקלט. זיי האבן אויפגעשטעלט א סקול צו לערנען פאר די יונגע קינדער ליינען, שרייבן, און רעכענען. דאס איז געפירט געווארן דורך די פרייע משכילים. זיי האבן אויפגעשטעלט ספארט פלעצער צו שפילן פוטבאל, און אנדערע ספארטס. אזוי ווי דער לאגער פאקינג איז געווען געבויט פארן מיליטער, איז אויך געווען דארט א גרויסע צוזאמקום זאל וואס האט געהאט פלאץ פאר טויזנטער מענטשן. דאס האבן די פרייע געניצט פאר אינעווייניג ספארטס, אדער טעאטער פארשטעלונגן. דאס איז נישט געווען איינשטימונג מיטן ערליכן אידישן גייסט. ליידער זענען זיי, די פרייע, געווען דער שטארקער רוב, און די ערליכע זענען געווען דער מינדערהייט.

אין פאקינג האט מען נישט געדארפט ארבעטן צו זוכן פרנסה. יעדער איז געווען געוועכנט אלץ פליכטלונג, און UNRA האט צוגעשטעלט אונזער געברויכן אומזיסט. עס איז געווען אסאך צייט. דער עולם איז געווען פארטון מיט'ן עסן, שלאפן, און דרשות פון ציוניזם אויפן העכסטן גראד.

די קינדער האבן געדארפט גיין אין סקול. די לערערס זענען נישט געווען קיין קדושים. אסאך פון זיי זענען געווען פיל מיט אפיקורסישע דיעות. דער סקול פרינציפל איז געווען אן אלטער אפיקורס נאך פון ווילנע אדער וואַרשא. ער האט געגומען לערערס זיינס גלייכן.



שמואל דוד אין פאקינגער לאגער שנת תש״ו

אמאל האט מיין לערער געדרשנט אידישע היסטאריע, און ער האט געערעדט אפיקורסות וועגן קריעת ים סוף, און וועגן דעם מן אין מדבר. איך בין אלט געווען ארום 11 יאר. איך האב זיך אויפגעשטעלט אינמיטן קלאס, און אנגעהויבן שרייען, "דו רעדסט אפיקורסות, דו ביסט אן אפיקורס, קיינער זאל נישט גלייבן וואס ער זאגט!". ער איז געווארן זייער פארשעמט און אויפגערעגט און ער האט אריינגערופן דעם פרינציפל. מען האט מיך ארויס געפירט פון קלאס, און אריינגעפירט צום פרינציפל'ס אפיס. דארט האט מען מיך געהאלטן פארשפארט ביז יעדער איז אהיים. מען האט געמאכט א מיטינג וואס מען זאל טאן מיט דעם קליינעם עזות פנים וואס האט געשריגן אויפן לערער אז ער רעדט אפיקורסות.

ביי מיר אינדערהיים אין בראק A-12 האט מען נישט געווואוסט ווי איך בין אהין געקומען. מיין שוועסטער רחל לאה איז געגאנגען פרעגן די שכנים יונגלעך, אפשר ווייסן זיי וואו איך בין. זיי האבן דערציילט וואס עס האט פאסירט אין קלאס, און ווייטער ווייסן זיי גארנישט. מיין שוועסטער איז געלאפן אין שולע מיך זוכן. זי האט מיך געטראפן איינגעשפארט אין א צימער פאר א שטראף. עס איז שוין געווען 6 אזייגער נאכמיטאג. נאכדעם ווי זי האט געערעדט מיט'ן פרינציפל האט זי מיך גענומען ביים הענטל, און מיך אויפגעפאדערט וואס איך האב געטון. איך האב מיט א רואיגע זיכערקייט געענטפערט, אז איך קען נישט צולאזן צו דרש'נען אפיקורסות. מיין שוועסטער האט מיט א באהאלטענעם שמייכל מיך שטייף אנגעכאפט ביים האנט און אהיים געפירט.

מארגן איז שוין די מעשה געשטאנען אין די צייטונג פון פאקינגער לאגער. אין פאקינג איז געווען א גרויסער בולעטין בארד. אויף דעם איז געווען אלע קול קורא'ס און נייעסן, און דארט איז אויך געהאנגען מיין בילד...



אין פאקינגער לאגער, מיר זענען געווען אויסגע׳שורה׳ט פאר דער שולע בילדינג, עס זענען שוין געווען אסאך פרייע אידן, אין שנת תש״ו האבן מיר שוין געהאט לאנגע פיאות. שמואל דוד, יואל׳יש, און אברהם יעקב

איין ערב שבת ווען איך האב זיך געשפילט אין א הויף, האב איך געזען ווי אן אלטער איד מיט א ווייסע בארד מיט א גרויסן לאנגן ווינטער קויט, פארעט זיך אין הויף. ער האט ציזאמגעקלויבט שפענדלעך און טריקענע צווייגן, און געשלעפט א פאר ציגל שטיינער. איך בין געווען זייער נייגעריג וואס דער אלטער איד וויל דא אויפטון און איך האב מיך צוגעשארט צו אים. נאך א קורצע צייט איז מיר דאס בילד געווארן קלאר. ער האט אויף געשטעלט די ציגל פון צווויי זייטן אויף דעם האט ארויפגעלייגט א בלעכענעם .5 LB באקס, וואס אין דעם איז געקומען די קעיקס און קוקיס פון אמעריקע. ער האט דעם באקס אנגעפילט מיט וואסער, און ארויפגעלייגט אויף די ציגל. ער האט אונטערגעלייגט די שפענדלעך און צווייגן, און אנגעצינדן א פייער אויפצוקאכן דאס וואסער. איך האב אים געפרעגט, ״וואס ווילט איר דא קאכן?״ ער האט מיך אנגעקוקט מיט א שמייכל, און ארויסגעשלעפט פון זיין ווינטער קויט טאש, א קליינע ברוינע בעג. ער האט מיר געזאגט ״דאס איז לאקשן. איך

ויל קאכן אויף שבת זוף מיט לאקשן". דאס האט מיך באירט ביזן טיפן הארצן, איך וועל דאס קיינמאל נישט פארגעסן. א איד מאכט זוף פון א פעקעלע לאקשן פון א פאר אנסעס, צו א גרויסן טאפ וואסער אן פלייש, זאלץ אדער גרינצייג, אבער עס וועט זיין זוף מיט לאקשן לכבוד שבת! דאס איז געווען א לויבאוויטשער איד מיט א רגש פון שבת קודש.

מיט די ליובאוויטשע אידן און זייערע וועגן האב איך זיך דארט דאס ערשטע מאל באקענט. שמחת תורה האב איך זיי געזען טרינקען משקה לרוב, דערנאך האבן זיי געטאנצן די הקפות מיט א פלאם פייער. די ליובאוויטשער אידן האבן אויך געדאווענט אין שארמאשער בית המדרש. זיי האבן געדאווענט מיט גרויס דביקות און השתפכות הנפש.

די ערליכע אידן אין לאגער האבן פראבירט צי קאנטראלירן דעם חילול שבת בפרהסיא. מיר זענען נאר געווען די מינדערהייט ליידער, ווייל רוב זענען געווען חפשים, ממש פרייע אידן. דער מצב האט טאקע גורם געווען עטליכע צוזאמענשטויסן צווישן די רעליגיעזע און פרייע. כאטשיג ביי די פרייע איז געווען עמטליכע תערובות האט מען גארנישט געקענט טאן דערצו נאר אכטונג געבן נישט אריינפאלן צי זיי. צוזאמענשטויסן צוליב שמירת שבת האט אבער יא אפט פאסירט.

איינמאל שבת קודש בייטאג אינמיטן דאווענען איז געקומען א ידיעה אז מען שפילט פוטבאל אין פעלד. נאכ'ן דאווענען האט דער גבאי אויסגערופן בשם דעם שארמאשער רב, אז קיינער זאל נישט אהיים גיין, נאר אלע אינאיינעם זאלן גיין צום פוטבאל פעלד. אלע אידן פון ביהמ"ד מיט'ן טלית אויף די פלייצעס האבן אהין שפאצירט. מען האט גראד אריינמארשירט אויפ'ן פעלד, אנגעהויבן זאגן תהלים, און געשטערט דאס שפילן פוטבאל אום שבת קודש. באין ברירה זענען די שפילערס אראפ פון פעלד און אהיים געגאנגען. דערנאך זענען אלע ביהמ"ד אידן אהיים געגאנגען קידוש מאכן און עסן סעודת שבת. אזוי האט מען פרובירט צו באגרעניצן דעם חילול שבת. ליידער האט עס נישט אויף לאנג געווירקט.

אן אנדערע מאל איז מען געקומען זאגן אז דער סקול פרינציפעל מר. ברוין, א בודאפעסטער נעאלאג, האלט אפן זיין אפיס אום שבת קודש אפילו נאך אסאך ווארענונגען. מען האט ווידער אויסגערופן אז נאכן דאוונען זאלן די מתפללים גיין צו זיין אפיס, מיט שארמאשער רב בראש. מיר זענען אנגעקומען צו זיין אפיס, וואו דער פארעך איז געזעסן נישט באירט פרעגנדיג וואס מען ווייל פון אים. דער ענטפער איז געווען מיט קולי קולות "שבת!" "שבת!" "דו גוי!" דער שייגעץ, דער מחלל שבת, וואס איז געווען א פראפעסאר פון קולטור, א גרויסער בעל גאוה, האט זיך נישט געירט פון זיין פלאץ. פלוצלינג האט מען אנגעהויבן צו שרייען פוי, פוי, און דער גאנצע עולם האט אנגעהויבן צו שפייען אויף אים. אין איין מינוט איז ער געווארן נאס פון אויבן ביז אראפ. ער איז געווארן מאכטלאז, און מען האט אים איבערגעלאזט אין זיין אפיס אין א ים פון שפייעכץ.

זונטאג האט מען געהערט אז פראפעסאר ברוין האט באקומען א נערוון צוזאמברוך, און איז אוועק געפירט געווארן אין שפיטאל. די בושה וואס מען האט אים צוגעטיילט פאר חילול שבת, איז פאר אים געווען צו פיל.

עס איז דאן פארגעקומען נאך א גרויסע געשעעניש צוליב חילול שבת. אינעם גרויסער טעאטער-זאל זענען פארגעקומען פארשידענע צוזאמקומען. די ערליכע אידן זענען קיינמאל נישט געגאנגען. איינמאל פרייטאג צו נאכטס ווען דער שארמאשער שול איז געווען געפאקט מיט מתפללים פון אלע שיכטן, איז געקומען די ידיעה אז אין דעם טעאטער שפילט מען א פילם, א פארשטעלונג. עס איז געווען א חילול שבת בפרהסיא!

נאכ'ן ענדיגן דאס דאוונען האט מען אויסגערופן בשם דעם רב, אז קיינער טאר נישט אהיים גיין קידוש מאכן, נאר יעדער מוז גיין צוזאמען צום טעאטער און מוחה זיין אויף חילול שבת. איך בין געווען אינגאנצן עלף יאר אלט און איך בין אויך מיטגעגאנגען. דאס מאל איז שוין נישט געווען אזוי ווי אין די פריערדיגע מחאות. אזוי ווי מיר זענען אריין אין

טעאטער און געשריגן שבת, האבן זיך די פרייע זיך אקעגנגעשטעלט. עס האט אויסגעבראכן א גרויס געשריי, און תיכף א גרויס שלעגעריי, ממש א ראיאט. מען האט געכאפט קלעפ און געגעבן קלעפ. עס איז געווען א שרעקליך בילד. די פרייע האבן פון דער הויך געעפנט א פייער-האוז און געשפריצט וואסער אויפ׳ן עולם. דער ערליכער עולם האט זיך נישט צוריק געצויגן. איך געדענק ספעציעל אז די לויבאוויטשער רוסישע אידן האבן זיך געשלאגן ווי די לייבן.

פאקינג האט געהאט אייגענע פאליציי. דער פאליציי שעף איז געווען א מאפאמניק. ער האט געהאלפן די פרייע. א ליובאוויטשע איד האט אריין געשלעפט דעם פאליציי שעף אין א בית הכסא, צוקלאפט זיינע ביינער, און געלאזט אים ליגן באוואוסטלאז. די מחאה איז אנגעגאנגען ביז חצות הלילה, ביז די אמעריקאנער מיליטער פאליציי M.P. איז אנגעקומען. זיי האבן פראבירט מאכן ארדענונג. מען האט ארעסטירט מענטשן פון ביידע זייטן און זיי האבן אפגעשטעלט דעם געשלעג. ווען מיר האבן קידוש געמאכט איז שוין געווען נאך איינס אזייגער ביינאכט.

שבת בייטאג האבן מיר זיך נאכגעפרעגט אויף די ארעסטירטע. מיר האבן זיי געטראפן אין זייערע בראקן. זיי האבן אונז דערציילט, אז מען האט זיי איינגעשפארט אין א בראק. ווען די M.P. איז אוועק געגאנגען, האבן זיך די אידן בארעכנט אז מען דארף גיין קידוש מאכן און עסן סעודת שבת. זיי האבן געמיינט אז מען וועט זיי נאך ארויסלאזן ביינאכט, דערווייל איז שוין קיינער נישט געווען צו עפענען. עס איז געווען צווישן זיי א ליובאוויטשער איד א גבור חיל. ער האט געזאגט ״אידן, מיר מוזן דאך גיין קידוש מאכן, עס איז דאך שבת קודש!״ ער איז צוגעגאנגען צום וואנט פון בראק, און געגעבן א פעסטן שטויס. מיט דעם איינעם זעץ האט ער דורכגעבראכן די וואנט. זיי זענען אלע בשלום ארויס דורך דעם לאך, און געגאנגען קידוש מאכן. עס איז שוין דאן געווען דריי אזייגער ביינאכט.

די פאסירונג האט איבערגעדרייט דעם לאגער, איבערהויפט ווען מען האט אינדערפרי געטראפן דעם פאליציי שעף ליגן אין בית הכסא באוואוסטלאז. די גאנצע מעשה האט געהאט אן אפקלאנג אויך אין די שכינות׳דיגע לאגערן. עס האט געמאכט א ריס צווישן די פרייע און רעליגיעזע. מען האט געטייטעלט די שולד איין צד אויפ׳ן צווייטן. פאר אונזער משפחה האט דאס געוויזן א שטיקל בילד פון די ציוניסטן און עס האט געווארפן אויף אונז א פחד און גרויס צווייפל אויף אונזער צוקונפט. עס האט גענומען א שטיק צייט ביז די מעשה איז ארויס פון טעגליכן געשפרעך.

די ציוניסטישע ארגאניזאציעס האבן דאן פעסט געארבעט אז יעדער זאל פארן קיין ארץ ישראל. צו גיין מיט ציונים האבן מיר שוין קיין חשק נישט געהאט אפילו מיט די אגודה, אבער סייעתא דשמיא האבן מיר שטענדיג געהאט. אונזערע הייליגע עלטערן האבן זיך פאר אונז כסדר געמיט אין אן עת צרה. מיינע עלטערע געשוויסטער האבן זיך דערמאנט אז מיר האבן קרובים אין אמעריקע, אין טשיקאגא. ווי דערמאנט פלעגן זיי אונז שיקן פעקלעך קיין בעסערמין. וואו נעמט מען אבער די אדרעס? מיר האבן געדענקט די גאס נאמען אבער נישט די נומער. מיר האבן זיי געשריבן א בריוו אז מיר זענען געראטעוועט געווארן, און זענען אין פאקינגער לאגער אין דייטשלאנד. מיר האבן אוועק געשיקט דעם בריוו מיט א צווייפל. וועט דאס בכלל אנקומען? מיר האבן זיך געמאכט א סימן אז אויב דער בריוו וועט אנקומען, איז א באווייז אז אונזער שיקזאל איז צו גיין קיין אמעריקע, נישט קיין ארץ ישראל.

עס איז קוים אדורך דריי וואכן, און עס איז געקומען א פאסט טראק ברענגענדיג פאר אונז א גרויס פעקל. עס איז געווען פון אונזער ׳פעטער׳ און ׳מומע׳ אין אמעריקע. דאס פעקל איז געווען אן אנטווארט אויף אונזער בריוו. עס האט ענהאלטן אסאך גוטע זאכן פון וואס מיר האבן נהנה געווען, טשאקלאד, זייפן, נאשן און נאך חפצים. דער בריוו איז געווען אונטערגעשריבן ׳אנקל דשעק און אאנט ציליא׳. עס האט אונז זייער

דערפרייט, אבער נישט דאס איז געווען דער עיקר. מיר האבן געזען אין דעם אן ענטפער אויף אונזער סימן וואס מיר האבן געמאכט אז מיר זאלן פארן קיין אמעריקע. מיר האבן אנגעהויבן צו פלאנען, אבער בסוד גדול צוליב די מורא פון די ציוניסטן וואס האבן געלייגט גרויס געוויכט נישט צו לאזן פארן אין ערגעץ נאר קיין א״י.

פון פאקינג האט מען זייער שווער געקענט פארן קיין אמעריקע - פון די פראנקפורטער געגענט איז געווען גרינגער די מעגליכקייטן. די פלאן איז געווען אז רחל לאה וואס איז געווען חתונה געהאט וועט בלייבן אין פאקינג, און מיר די 8 געשווויסטער וועלן פארן קיין פראנקפורט אלץ נייע געקומענע פליכטלונגען. דארט וועלן מיר זיך באזעצן און דאן רעגיסטרירן צו פארן קיין אמעריקע. מיין שוועסטער חי׳לע איז געווען דער אנפירער פון דעם פראיעקט. מיר האבן געפאקט די פעקלעך, און פארלאזט פאקינג. מיר זענען געפארן מיט׳ן צוג א גאנצע נאכט ביז מען איז אנגעקומען קיין פראנקפורט. דארט האבן מיר זיך געמאלדן אלץ פליכטלונגען. מען האט אונז פלאצירט אינעם לאגער בענסהיים, וואס איז געווען בערך 50 קילאמעטער פון פראנקפורט.

בענסהיים

בענסהיים איז געווען א קליינער לאגער, אסאך קלענער ווי פאקינג. מיר האבן נאכאמאל באקומען איין גרויסע צימער און ווייטער צוטיילט די שטוב מיט א מחיצה. מיר האבן באקומען לעבענס מיטלען פון UNRA. חי׳לע איז אפט געפארן קיין פראנקפורט צום אמעריקאנער קאנסולאט צו ערלעדיגן אונזערע פאפירן.

מיר זענען אנגעקומען קיין בענסהיים אנפאנגווינטער תש״ז. די ערליכע אידן האבן גלייך אויפגעשטעלט א תלמיד תורה פאר די אינגלעך, און אויך א ישיבה פאר א קליינע גרופע בחורים. א מלמד האבן מיר תיכף געפינען, און מען האט אנגעפאנגען פעסט צו גיין אין חדר. א ראש ישיבה האט מען אבער נאך נישט געהאט און מען האט געזוכט א פאסיגן קאנדידאט. גייענדיג אין בית המדרש דאוועגען יעדן טאג, האבן מיר באמערקט א איד וואס זיצט אין א זייט און לערנט פעסט מיט א באַטעמ׳טן ניגון. אויף זיין פנים האט זיך דערקענט אז ער איז העכער ווי סתם



די ישיבה אין בענסהיים, אינדערמיט מיט די בארד איז דער ראש ישיבה ר׳ משה אהרן גיישינסקי ז״ל

א מענטש. ער איז געווען צוריקגעצויגן, שטיל און איידל. מיר האבן זיך צוגעשארט צו אים און געזען אז מיר האבן פאר זיך א איד מלא וגדיש אין תורה. ער איז געווען ר׳ משה אהרן גיישינסקי ז״ל, א לויבאוויטשער חסיד. מיר האבן זיך מיט אים שטארק באפריינדעט, און אים באקרוינט אלץ ראש ישיבה. ער האט געגעבן א שיעור פאר די בחורים יעדן טאג. ער איז געווען א יונגער מענטש מיט קליינע קינדער. זיין עלטסטע אינגל האט געהייסן אלחנן.

דער ראש ישיבה ר׳ משה אהרן האט געמאכט אויף אונז א געוואלדיגן גוטן איינדרוק. ער האט משפיע געווען אויף אונז זיינע גייסטיגע כוחות. עס האבן זיך אנגעזאמלט נאך לויבאוויטשער אידן וואס מיר האבן באוואונדערט זייער אויפפירונג, זייער לערנען און דאוענען. זיי האבן געלערנט און פארגעלערנט תניא. דאס דאוענען איז געווען לאנגזאם און מיט גרויס דביקות, איבערהויפט שבת אינדערפרי.



מיר האבן געוואוינט מיט זיין ר׳ משה אהרן׳ס משפחה טיר ביי טיר. מיינע שוועסטערס האבן זיך אויך באפריינדעט מיט זיין רביצין, וועם מען האט געפון פרוי רבקה. זי איז געווען פון אן עכטע רוסישע אפשטאם. ביי די רוסישע אידן האבן זיך די פרויען נישט אפגעשוירן די האר, נאר גוט צוגעדעקט. פאר אונז אונגארישע איז דאס געווען זייער פרעמד, ווייל ביי אונז איז דאך ביי-האר זייער א הארבע זאך. פרוי רבקה האט

ר׳ עקיבא אין בענסהיים דייטשלאנד

לכבוד מיינע שוועסטערס זיך אינגאנצן אפגעשוירן. דאס איז געווען א גרויסער אפפער פון איר צד.



ביי די טיר פון ישיבה, פון רעכטס ר׳ נפתלי פירער, ר׳ משה אהרן גיישינסקי, און פארנט ר׳ עקיבא און ר׳ מרדכי



די 5 ברידערלעך אין בענסהיים



אליין אליין
צווישן הימל און ערד,
קיין טאטע קיין מאמע,
נאר דער איינציגער
באשעפער
וואס היט און שיצט
גרויס און קליין -
יואל׳יש
און אברהם יעקב

די לויבאוויטשער אידן פלעגן צוזאמקומען פאר׳ן דאוונען צו לערנען און אויך טוען זיין. דערנאך האט מען זיך געשטעלט דאוונען מיט מתיקות און דביקות. איך האב געזעהן איינמאל שבת אינדערפרי וואו זיי זיצן צוזאמען, און איינער האט געשיילט גרויסע גרינע פיקלעס און געגעסן

מיט חלה. קיין בעסערס איז דאך נישט געווען. דערנאך האט מען געלערנט תניא, און געגאנגען דאוונען. עס קלינגען מיר נאך אין די אויערן דעם השתפכות הנפש פון זאגן עזרת אבותינו אתה הוא מעולם. איך בין נאך געווען פאר די בר מצוה, אבער עס האט געמאכט אויף מיר א געוואלדיגן איינדרוק.

מיט אונז זענען אויך געווען אנדערע בחורים יתומים, וואס מיינע שוועסטערס האבן זיי ארויסגעהאלפן. צוויי פון זיי זענען אנגעקומען צוזאמען מיט אונז קיין אמעריקע. ר׳ יעקב קאפלאוויטץ און ר׳ וואלוויש גרינוואלד האבן געלערנט מיט אונז אין די מאטערסדארפער ישיבה, און געווארן תלמידים מובהקים פון הרה״ג ר׳ משה ביק זצ״ל. ר׳ וואלוויש איז שפעטער געווארן א דירעקטאר אין בארא פארק ביי די .U.J.O, אן ארגאניזאציע וואס העלפט אלע אידישע איינוואוינער אין בארא פארק.

אויך איז געווען מיט אונז א פוילישער בחור, ר׳ נפתלי פירער. ער איז שפעטער מפורסם געווארן אלץ איש חשוב אין ארץ ישראל. ער האט מיט אונז קליינע קינדער געלערנט. ער איז געווען א ווארעמער חסיד׳ישער בעלזער חסיד. יארן שפעטער האב איך אים באגעגענט אין ארץ ישראל. זיין זון איז נאכגעגאנגען אינעם טאטנ׳ס פיסטריט. ער איז היינטיגע צייטן א גרויסער בעל מעשים טובים העלפנדיג ארויס קראנקע מיט דאקטוירים און פארשידענע הילף אין א״י. ער איז א שטארקער מקורב ביי אדמו״ר מבעלזא שליט״א.

מיר האבן זיך אויפגעהאלטן אין בענסהיים א קנאפע יאר. דארט האבן מיר געארבעט אויף די שריפטן קיין אמעריקע. אונזער קהלה, תלמוד תורה און ישיבה האט זיך אזוי שיין אנטוויקעלט, אז מיר זענען געווארן מפורסם. דער קלויזנבורגער רבי זצ״ל האט געוואוינט אין פערנוואלד און דארט געמאכט די ישיבה שארית הפליטה. ער האט געשיקט א דעלעגאציע צו אונז, בעטן אז מיר זאלן זיך אנשליסן צו זיין מוסד און ער וועט אונז געבן הילף. ער האט געשיקט צוויי חשובע שלוחים קיין בענסהיים, דער נייפעסטער הרב ר׳ חנני׳ יו׳ט ליפא גאלדמאן ז״ל און ר׳ אהרן טייטלבוים ז״ל. זיי האבן באזוכט די תלמיד תורה און די ישיבה. מען האט געלאזט

מאכן א גרויסן שילד "ישיבה שארית הפליטה". מען האט געמאכט בילדער און געטיילט פאר יעדן א פיקטשער I.D. קארטל, וואס איז מיר פארבליבן אלס אנדענק. אזוי איז געווארן אז מיר האבן זיך אויפגעהאלטן אין מוסד פון קלויזנבורגער רבי'ן זצ"ל אינעם צייט וואו מיר זענען דארט געווען.


JESIVA »SEHARITH HAPLETAH«
SCHOOL FOR RABBIS IN GERMANY
under Direction of Rabbi S. L. Halberstam
Chief-rabbi of the U. S. Zone
BRANCH, BENSHEIM
HEBRAW
Name: GANCZ.
Surname:
Date of birth: 18.12.1928.
Orth: BERGHOVO. (OSH).
Lerteng in the School: PUPIL.
From: 17.12.1946. Till 4.11.1947.
Signature of the Secretar
Signature of the Office
BENSHEIM SCHOOL FOR RABBIS


JESIVA »SEHARITH HAPLETAH«
SCHOOL FOR RABBIS IN GERMANY
under Direction of Rabbi S. L. Halberstam
Chief-rabbi of the U. S. Zone
BRANCH BENSHEIM
Name: DAVID
Surname: GANCZ.
Date of birth: 19.11.1934.
Orth: BERGHOVO. (OSH).
Lerteng in the School: PUPIL.
From: 17.12.1946. Till 4.11.1947.
Signature of the Secretar
Signature of the Office
BENSHEIM SCHOOL FOR RABBIS

אין בענסהיים ממש פארן אוועקפארן בין איך געווארן בר מצוה. איך האב געזאגט א פשעטל, און געהאט א בר מצוה סעודה אויפן לאגער שטייגער. עס איז צוזאמענגעקומען א שיינער עולם מיטצוהאלטן די שמחה.



שמואל דוד אין בענסהיים
האַרט פאַר די בר מצוה



מיין בר מצוה אין בענסהיים נעבן ר׳ משה אהרן גיישינסקי דער ראש ישיבה, ר׳ עקיבא שטייט און האַרט דאַס פשעטל, און מען זעהט יואליש און אברהם יעקב פון אונטן



די בר מצוה איז נישט געווען אין א קעטערינג האלל

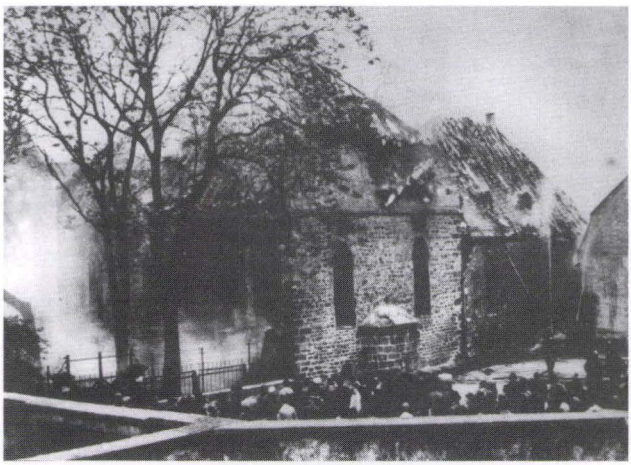


ביי מיין בר מצוה
איך זיץ נעבן א רב א זקן אין בענסהיים

בהשגחה עליונה האב איך זוכה געווען צו באקומען תפילין פון מיין טאטן׳ס ז״ל כתב. אין נעקסטן לאגער ווינסהיים האט זיך אויפגעהאלטן דער בארימטער סופר ר׳ אהרן פאללאק ז״ל. ער האט געקענט מיין טאטן ז״ל, און דערקענט זיין כתב. ער האט געשטרעבט צו פארשאפן פאר מיר תפילין מיט מיין טאטן׳ס כתב און עס איז אים ב״ה געלונגען. מיין ברודער ר׳ עקיבא האט אים באצאלט דערפאר און אזוי האב איך זוכה געווען צו תפילין וואס מיין טאטע האט אליין געשריבן. שפעטער האבן אויך מיינע קלענערע ברידערס זוכה געווען צו דעם אוצר.

אין בענסהיים איז נישט געווען קיין מקוה. ר׳ עקיבא און ר׳ מרדכי זענען יעדן פרייטאג געפארן צום נעקסטן לאגער צו די מקוה. נאך מיין בר מצוה בין איך אויך יעדן עש״ק מיטגעפארן. איך האב מיך זייער גוט געשפירט צו זיין פון די גרויסע.

אונזער לאגער בענסהיים איז געווען נאנט צו די גרויסע שטאט פראנקפורט. אין שכנות פון פראנקפורט זענען דא דריי שטעט וואס האבן געשפילט א גרויסע ראלע אין די אידישע היסטאריע: ווארמס/ווירמייזא, מאגענצא און שפייער. מיר האבן אויסגעניצט די געלעגנהייט און ארגאניזירט א באס צי פארן באזוכן ווירמייזע. דארט האט רש״י געוואוינט און געהאט זיין ישיבה און ביהמ״ד. עס איז נאך געבליבן א זכר פון די בית המדרש וואס די דייטשן ימ״ש האבן אטאקירט אין קריסטאלנאכט. דער בית החיים אין ווירמייזא איז זייער אן אלטער און א חשוב׳ער. דארט זענען דא קברים פון סוף בית שני. אויך ליגט דארט דער מהרי״ל, דער מהר״ם



רש״י׳ס בידמ״ד
ברענט



מיר שטייען אויף די יסודות פון רש״י הקדוש׳ס שול אין וואַרמייזא אין שנת תש״ז, וואס די דייטשן ימ״ש האבן אויפגעשפרענגט אין קריסטאל נאכט, מיר זענען געפארן אהין פון בענסהיים (וואַרמייזא איז נעבן פראנקפורט)



אויף די חורבות
פון רש״י׳ס
בידמ״ד

מרוטנבורג, זיין פאטער רבינו ברוך, און די י״ב קדושים. עס איז געווען א געוואלדיגע עקספיריענס צו זיין ביי די חורבה פון רש״י הקדוש׳ס ביהמ״ד, זיין מקוה, בית דין שטוב, און צו זעהן זיין גרויסע שטיינערנע שטול. שפעטער האט די רעגירונג צוריק אויפגעבויט דאס ביהמ״ד פונקטליך לויטן אלטן אויסזעהן. אין ווירמייזא איז אויך פארהאנען רש״י׳ס טויער וואס איז באריימט אויף דער וועלט. רש״י האט דארט באוויזן א גרויסן מופת. (אין מאגענצא איז שוין נישט אויסגעקומען דעמאלטס צו פארן, אבער אסאך יארן שפעטער האב איך דארט באזוכט. דאס איז די שטאט פון די בעלי תוספות. דארט ליגט רש״י׳ס רבי רבינו גרשון מאור הגולה, און רבי יעקב יקר, און נאך אסאך ראשונים).

מיין שוועסטער רחל לאה און איר מאן זענען געבליבן אין פאקינג, און מיר זענען געווען אין פארבינדונג דורך בריוו. איין נאכט איז פלוצלינג מיין שוואגער פון פאקינג אנגעקומען אנגעלאדענט מיט פעקלעך עסנווארג, ווי עס וואלט געווען א הונגער יאר. צו אונזער גרויסן וואונדער האט ער אונז דערציילט אז איינער אין פאקינג האט זיי בטעות געזאגט אז מיר הונגערן דא אין בענסהיים. דערפאר האט אים מיין שוועסטער אנגעלאדענט מיט אלע גוטע זאכן, און אים געשיקט צו אונז. דאס איז ב״ה געווען אן אמת׳ער טעות. אזוי ווי מיר זענען געווען קינדער אן עלטערן האבן מיר געהאט עקסטערע גוטע באהאנדלונג. עס איז געווען א קינדער קאמיטע פון דער אמעריקאנער רעגירונג וואס האבן אויף אונז אכטונג געגעבן, און געהאלפן מיט וואס מען האט געדארפט.



פון רעכטס: חי׳לע און חנה׳לע, אסתר, מרדכי, יואל׳יש, אברהם יעקב, און שמואל דוד, אין בענסהיים

אין פרין׳ער קינדערהיים

נפאנג זוממער תש״ח האט די USA Childrens Commitee פאראדערנט אז מיר זאלן זיך אריבערציען קיין פרין, א שטאט נעבן מינכען. יענע לאגער איז באשטאנען נאר פון יתומים וואס זענען געווען רעגיסטרירט צו פארן קיין אמעריקע. עס איז געווען א גרויסער קינדערהיים, א שיינער בנין נעבן א לעיק. די עסן פון די גרויסע קאך האט געהאט א שוואכע כשרות, דערפאר האבן מיר געמאכט א כשר׳ע קאך פאר אונז און די אנדערע ערליכע קינדער.



בחורים יתומים אין פרינער קינדערהיים, איך האב שוין א דאשיק היטל, איך שטיי פארנט אינדערמיט מיט קורצע הויזן, פאר מיר זיצט יואל׳יש און אברהם יעקב, נעבן מיר לינקס איז ר׳ עקיבא, דער צווייטער רעכטס אין די אונטערשטע רייע איז מרדכי

עקיבא און חי׳לע זענען אריינגעפארן קיין מינכען ברענגען כשר׳ע פראדוקטן, וואס די אמעריקאנער הצלה האט געטיילט דורך זייער ארגאניזאציע. מיין שוועסטער חנה ע״ה איז געווען די קעכערין און זי האט געקאכט די גאנצע צייט וואס מיר זענען דארט געווען.

אויף דעם גאנצן וועג פון וואנדערן אין גלות, זענען מיר דורך פולע נסיונות. מיינע ברידער און שוועסטער האבן אבער געקעמפט ווי לייבן, און נישט געפאלן פאר א נסיון. אין פרין אין קינדערהיים האט מען אין עס-זאל ביינאכט געמאכט טעאטער פארשטעלונגען, אדער געשפילט א פילם. מיינע געשוויסטער זענען נישט אראפ אין עס זאל. דאס איז ממש געווען א גבורה פון שמשון הגבור.

אין פרין איז נישט געווען קיין עמטליכע תלמיד תורה. מיינע ברידערס ר׳ עקיבא און ר׳ מרדכי האבן געלערנט מיט אונז קינדער.

איינמאל ווען מיר זענען געזעסן און געלערנט גמרא נדרים, איז אריינגעקומען דער לאגער פירער, א פרייער איד. ער האט זיך געבייזערט אויף ר׳ עקיבא און אויף מיין שוועסטער חי׳לע, פארוואס זיי לאזן נישט אראפ די קינדער אין עס זאל, זיך אונטערהאלטן. מיין ברודער ר׳ עקיבא האט אים געענטפערט, ״מיר טוען זיך אונטערהאלטן מיט די הייליגע גמרא, און מיינע שוועסטער מיט די תהלים׳לעך״. דער לאגער פירער איז ארויס בייז מיט ליידיגע הענט.

בייטאג האבן מיר געהאט א פאר שעה סקול וואו מען האט געלערנט שרייבן און רעכענען. אויך האט מען אביסל געשפילט, אדער געשיפלט אויפן לעיק. די איבריגע צייט איז געווען פאר דאווענען און לערנען. די אווענט צייט איז געווען נאר פאר לערנען. אין פרין האב איך זיך אויסגעלערנט אז ׳פארן שלאפן גיין לערנט מען׳.

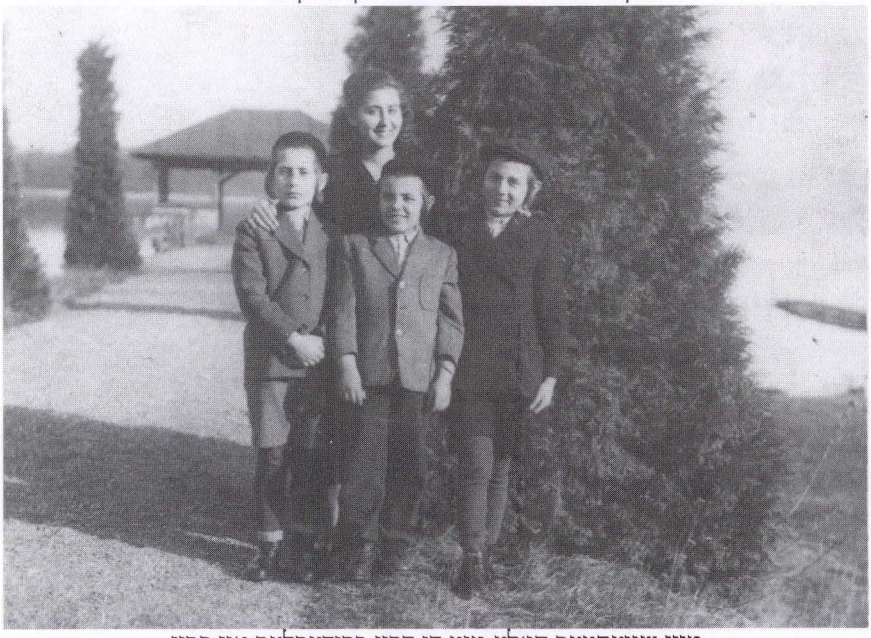
עס איז דארט געווען א תערובות׳דיגע שווים פלאץ וואו מיר זענען קיינמאל נישט נאנט צוגעגאנגען. מיר האבן זיך קיינמאל נישט גע׳חבר׳ט מיט די פרייע אינגלעך, און מיינע שוועסטער האבן נאר געהאט ערליכע אידישע חבר׳טעס.



די פינף ברידער און ר׳ יונה ראטה ע״ה אין פרינער קינדערהיים



ר׳ עקיבא לערנט מיט אונז אין פרינער קינדערהיים
פון ל. שמואל דוד, אברהם יעקב, און יואליש



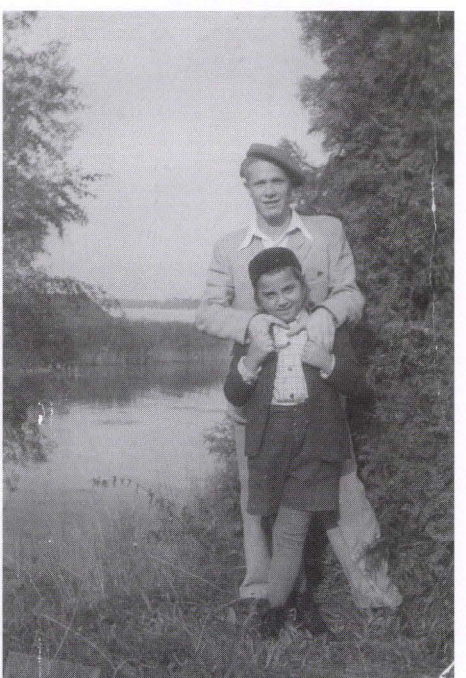
מיין שוועסטער חי׳לע מיט די דריי ברידערלעך אין פרין
פון ר. שמואל דוד, אברהם יעקב, יואליש

מיר זענען געווען אין פרין דורכן גאנצן זומער. מיין שוועסטער חי׳לע איז געווען פארנומען מיט פארן און קומען פון פראנקפורט צו ערלעדיגן די שריפטן קיין אמעריקע. מיט די ידיעה פונעם סאטמארער רבי׳נס אנקומען אין אמעריקע, איז אונזער האפענונג פילפאכיג געשטיגן א יעדן טאג. עס האט זיך ביי אונז נאך מער אנגעצינדן דאס חשק אנצוקומען ווי פריער קיין אמעריקע. די ווערטער וואס אונזער טאטע ע״ה האט געזאגט יאהרן פריער, זענען געשטאנען פאר אונזערע אויגן, ״וועז דער סאטמארער רבי וועט פארן קיין אמעריקע וועלן מיר אויך פארן״.

מיר האבן קוים אויסגעווארט צו באקומען די שריפטן פון אמעריקאנער קאנסולאט, און זיך זעהן בשלום אין אמעריקע, אין די קרייזן פון סאטמארער רבין ז״ל. סוף זומער תש״ח אין חודש אלול, האבן מיר דורך די קינדער קאמיטע באקומען די געזיגלטע שריפטן. מיר האבן געדארפט פארן קיין מינכען, און פון דארט קיין ברעמען פון וואו די שיפן זענען ארויסגעפארן.



די אכט געשווויסטער אין פרין



ר׳ אברהם יעקב אלס אינגל אין פרין
ער איז געווען באליבט ביי יעדן

אונזער שיף קיין אמעריקא האט געדארפט ארויספארן חול המועד סוכות. מיר זענען אריינגעפארן קיין מינכען אויף די הייליגע טעג. ראש השנה און יום כיפור האבן מיר געדאוועט אין לאגער פריימאן נעבן מינכען ביי פריימאנער רב ז״ל מוה״ר יושע העשיל דייטש.

די געשוויסטער זענען געווען צוטיילט ביי אידן אויף יו״ט. איך בין געווען ביי מוה״ר ר׳ אברהם קאהן, א שוחט, דער גרינדער פון קאהן׳ס בוטשער סטאר אין וויליאמסבורג. איך האב ביי אים געגעסן ראש השנה. די צווייטע נאכט צום שהחיינו האט ער געקויפט באנאנעס און מיר האבן געמאכט דערויף א בורא פרי העץ. איך האב געזעהן א באנאנע די ערשטע מאל אין מיין לעבן. איך האב דאן געמיינט אז דאס איז פערצופאל איינגעבויגן. וועז איך בין געקומען קיין אמעריקע, בין איך געווואויר געווארן אז א באנאנע איז נישט קיין פרי העץ און אז עס וואקסט אלעמאל געבויגן.

איך געדענק נאך די כל נדרי דרשה פון פריימאנער רב ז״ל. איך האב דעמאלס געפאסט מיין ערשטע תענות. יום כיפור נאכמיטאג בין איך געלעגן אויסגעשטרעקט געל ווי א לימענע, אבער עס איז ב״ה אדורך בשלום.



ביים שיפלען אין פרין



די אכט געשוויסטער אין פרין׳ער קינדערהיים



דאס בילד רעדט פון זיך אליין, די אכט געשוויסטער ביים וואנדערן פון איין לאגער צום צווייטן פאר׳ן קומען קיין אמעריקע



די פנימ׳ער דערציילן אז מיר געזעגענען זיך שוין פון פרינער קינדערהיים אויפן וועג קיין אמעריקע - די אבט געשווויסטער צוזאמען אלעמאל געווען און אלעמאל זיין



אין פרינער קינדערהיים, שמואל דוד, יואל׳יש, און אברהם יעקב, מיט אונזער טיטשער

אויפ׳ן וועג קיין אמעריקא

חול המועד סוכות זענען מיר געפארן קיין ברעמען, א פארט שטאט אין דייטשלאנד. הושענא רבא זענען מיר אויפגעשטיגן אויף דעם מיליטעריישען שיף מיט׳ן נעמען ׳גענעראל בלעק׳, נאך א העלד פון WWII. וועז די שיף האט זיך געירט פון פארט, האבן די מיליטעריש מוזיקאנטן געזינגען מיט אינסטרומענטן דעם אמעריקאנעם הימנע (anthem). אלע גוים האבן זיך אראפגענומען די היטן און געשטאנען אין סאלוט ביז צום ענדע. דאן איז די שיף ארויס צום גרויסן ים אויפ׳ן לאנגן וועג קיין אמעריקע.

עס איז געווען עקסטערע קאבינען פאר מענער און פרויען. דאס עסן איז נישט געווען כשר, דערפאר האבן מיר זיך באגניגט נאר מיט גרינצייג פון די קאך. דעם דריטן טאג בין איך געווארן ערנסט ים-קראנק, און מען האט מיך אריין געפירט אין שיף האסיפטאל אויף א פאר טעג. ניין טעג זענען מיר געפארן. ביים ענדע פון די רייזע האב איך ב״ה שוין גוט געפילט, און הנאה געהאט פונעם רייזע אויפ׳ן ים.

שבת קודש פ׳ בראשית תש״ט אום צוויי אזייגער נאכמיטאג האט זיך אנפלעקט פאר אונז דער Statue of Liberty, און דער לאנג ערווארטערט געבענטשטער בארטן פון אמעריקע. מיר האבן געאנקערט אויף די West 47th St. Terminal.

מיר האבן געדארפט אפשטייגן ביז א שעה, צוויי. מיר קינדער זענען זענען געווען מיוחסים. עס זענען ליידער כמעט נישט געבליבן קיין קינדער, און די פרעסע האט געוואלט ווייזן אויף TV קינדער

איבערלעבער. דער פלאן איז געווען אז מיר וועלן די ערשטע אפשטייגן. דער שיף קאפיטאן האט אונז מודיע אז מיר דארפן אפשטייגן די ערשטע כדי די פרעסע זאל קענען נעמען בילדער. מיר האבן אים געזאגט אז פאר 6 אזייגער, זמן מוצש״ק, קענען מיר נישט אפשטייגן.

דער מצב איז געווען אביסל אנגעצויגן אבער דער שיף קאפיטאן האט געזאגט אז ער וועט ווארטן ביז 6 אזייגער. די פרעסע און די בילדער מאכערס האבן געמוזט ווארטן ביז מוצש״ק, ווייל מיר זענען געווען פאר זיי א וויכטיג ארטיקל. די גאנצע שיף האט געווארט ביז מיר זענען גרייט געווען אראפצוגיין. אזוי האבן מיר שוין נאך אויף דער שיף ב״ה בייגעווואוינט דאס פרייהייט פון אמעריקע. מיר האבן געזעהן אז אויב מען וויל זיין אן ערליכער איד קען מען גרינגערהייט זיין, מען זאל נאר דעם הייליגן שבת נישט וועלן פארשוועכן.


ork World-Telegram

If ... Worth Telling...
it's in the World-Telegram

Bright New World for 63

First Displaced Orphans From Europe Exult Over Magic City, New Clothes

Never was the Statue of Liberty a more welcome sight to anybody than to the 63 orphan children who saw it recently for the first time. For they're the vanguard of 3000 youngsters who will find here their only hope for a happy, secure, free future. Staff writer Robert H. ... tells their moving story in two articles ...

Past the Statue of Liberty moves the Army Transport General Black (left) bringing to this country the first 63 orphans to be admitted under the new DP act. Among them were the Gancz children (above), whose mother, father and two sisters died in a concentration camp. They are (from left) Abraham, 9; Joel, 11; David, 14; Esther, 15; Hajnal, 17; Marton, 18, and Genia and Herman, both 19

דער ברוך הבא אין אמעריקע

אמעריקא



א נייע לאנד

עס איז אנגעקומען די גליקליכע מינוט. פונקטליך 6 אזייגער האבן מיר, די גאנץ קינדער, אנגעהויבן אראפ מארשירן פון דער שיף אויפן אמעריקאנער באדן. א גאנצע מיליטער פון צייטונגס שרייבערס מיט בליצן פון אלע זייטן, ווי אויך די נייע ערפינדונג טעלעוויזיע איז געווען אונזער אויפנאמע. עס איז דאן געווען Nov. 4 1948, די טאג וואס אמעריקאנער האבן געפייערט פרעזידענט טרומאן׳ס זיג אין די וואלן. די רויטע קרייץ האט אונז געמאכט א קבלת פנים. זיי האבן געטיילט קליינע קאנטעינערס מילעך, מזונות און פרוכט. איך האב פרובירט אויסצוגראדן די קרומע באנאנעס (די צווייטע מאל וואס איך האב מיך באגעגנט מיט די אינטערעסאנטע פרוכט) אבער אן הצלחה... מיר האבן זיך דערנאך באגעגנט מיט היימישע אידן וואס האבן אונז זייער שיין אויפגענומען. שפעט אין די נאכט האט מען אונז אפגעפירט אין א צייטווייליגע קינדערהיים אין די בראנקס. דארט איז שוין געווען כשר׳ע עסן.

ר׳ משה פיש ז״ל, אונזערס א קאזין, האט אונז מקבל פנים געווען אין די בראנקס׳ער קינדערהיים. ער איז געווען אן אייניקל פון ר׳ יעקב פיש דער ראש הקהל פון קאלוב. ר׳ יעקב איז געווען א קאזין צו מיין באבע שרה פריעדמאן, מיין מאמעס מאמע ע״ה. ער האט פאר אונז פארשאפט דעם עפידעיויד וואס מיר האבן געדארפט האבן כדי צו קומען קיין אמעריקא. אן עפידעיויד איז א גראנטי פון א קרוב אדער נישט-קרוב אז דער אימיגראנט וועט נישט פאלן אויף די פלייצעס פון די אמעריקאנער רעגירונג. אסאך וואוילטעטיגע מענטשן האבן פארשאפט אזעלכע שריפטן פון אמעריקאנער סוחרים פאר די פליכטלונגען, אז זיי זאלן קענען קומען

קיין אמעריקע. פאר אונז איז דאס נישט אזוי גרינג געווען, ווייל דער עפידעיוויד האט געדארפט גארנטירן פאר א משפחה פון 8 פערזאנען. ר׳ משה פיש האט פארשאפט אונזער עפידעיוויד פון א איד וואס האט געהייסן פיליפ, דער ערפינדער פונעם פיליפ שטריק מאשינען. ער איז געווען א גרויסער עושר וואס האט געוואוינט אין די בראנקס.

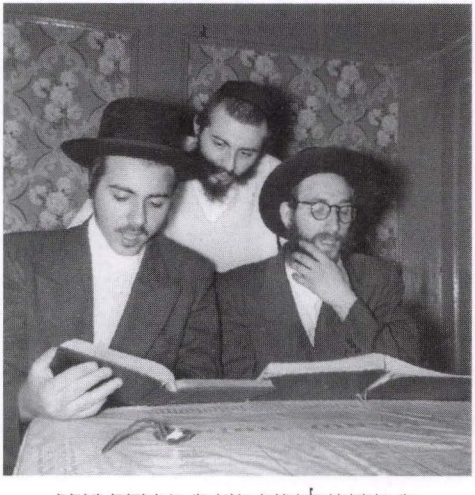


ר׳ משה פיש ז״ל לינקס - סאמבאטהעלער רב ז״ל רעכטס

א גאנצע וואך זענען מיר געווען אין דעם קינדערהיים און אנגעהויבן זיך צו באקענען מיט אמעריקע. די ערשטע זאך וואס איך האב באוואונדערט איז געווען דער פאבליק טעלעפאן. דעם כלי האב איך דאס ערשטע מאל געזען אין מיין לעבן. אפילו דאס קלינגען איז מיר געפאלן. איך האב זיך געדרייט ארום דעם טעלעפאן אהין און צוריק, ווי א קעצל נעבן א מויזן לאך, און געווארט אז עס זאל קלינגען. מען האט דאס הענטל אויפגעהויבן און אלעמאל געזאגט דאס זעלבע ווארט ״העלא״. דערנאך איז מען גאלאפן רופן יעדעס מאל אן אנדערן. איך בין געשטאנען און

געקוקט מיט אפענע אויגן. ביז א קורצע צייט האב איך שוין פארשטאנען וואס פאר א ראלע די כלי שפילט, און איך האב באקומען חשק אויך צו זיין א שפילער. וועז די פאבליק טעלעפאן האט געקלינגען בין איך שנעל צו גאלאפן, אויפגעהויבן, און געזאגט "העלא", איך האב געהערט א מענטשליכן קול זאגן "רוף מיר צו פעלדמאן צום טעלעפאן". איך האב געענטפערט "יא, איך גיי אים רופן". איך האב שיין צוריק געלייגט דאס הענטל אויפ'ן פלאץ, און איך בין שנעל געגאנגען רופן דעם פעלדמאן. ער איז געקומען צו לויפן, און ער זעהט דעם טעלעפאן מיט'ן אראפגעלייגטן הענטל. ער האט געקוקט אויף מיר מיט וואונדער, און געזאגט "דער טעלעפאן איז דאך אראפגעלייגט". האב איך אים געזאגט "יא, איך האב דאך מיט אים גערעדט. ביז איך ביך דיך געגאנגען רופן האב איך דאס אראפגעלייגט". ער האט זיך צולאכט, און געזאגט "ביז דו פארשטייסט נישט א טעלעפאן גיי נישט צו". דאן האב איך געזעהן אז איך פארשטיי נאר די ערשטע העלפט פון טעלעפאן, און נאך נישט די צווייטע העלפט. נאך א קורצער צייט האב איך שוין די וואונדערליכע מאשין פארשטאנען.

נאך א וואונדערליכע זאך פאר מיר איז געווען אז א באן פארט אין דער הויך צווישן די הייזער און פאלט נישט אראפ - דער עלעוועיטעד טרעין. א יעדן טאג האב איך זיך באקענט מיט נאך נייע וואונדער, ווי למשל די צימער וואס פארט ארויף און אראפ - אן עלעוועיטער.



ר' מרדכי לערנט מיט ר' אברהם יעקב אלס יונגער בחור

עש"ק פ' נח זענען מיר אנגעקומען קיין וויליאמסבורג אויף ראדני סטריט, אלץ שבת געסט ביי אונזער פעטער ר' משה פיש. דארט האב איך אויך באגעגענט נייע זאכן. דאס

אינטערעסאנטסטע איז געווען דער ווינישן בליינד (verticals), געמאכט פון האלצערנע ברעטלעך. דאס איז געווען מיין הערליכער שפילצייג. שעות בין איך געזעסן פרובירנדיג צו אויסשפעקעלירן וויאזוי די בענדלעך ציען די ברעטלעך ארויף און אראפ. דאס איז געווען פאר מיר א מורא׳דיגע פלא.

פרייטאג פארנאכטס נאך ליכט צינדן איז ענדליך אנגעקומען די גליקליכע מינוט. דער פעטער משה האט אונז 5 ברידערס צוגעפירט צום הייליגן סאטמארער רבי׳ן זצ״ל אויף 500 בעדפארד. מיר האבן אריין מארשירט אין דעם פראכטפולן הייליגן צימער. דער רבי איז געזעסן אין די בגדי שבת, אויסזעענדיג ווי א מלאך אלקים. פאר אים אויפ׳ן טיש איז געלעגן טועמיה, א טעלער געפילטע פיש.

מיין אטעם האט זיך אפגעשטעלט. מיין הארץ האט אנגעהויבן צו קלאפן מיט איילעניש. מיינע אויגן האבן זיך צוגעקלעפט צו זיין הייליגע צורה. דער רבי האט געקוקט אויף אונז מיט א צופרידנקייט. מיר זענען צוגעגאנגען אים שלום געבן אין די רייע, ערשט ר׳ עקיבא, דערנאך ר׳ מרדכי, און דערנאך איך. וועז איך האב אים שלום געגעבן און געקושט זיינע הענט, האט ער מיר געגעבן א גלעט אין פנים. ער האט געזאגט ״געלויבט דער באשעפער אז מען זעהט אידישע קינדער״.

נאכ׳ן שלום געבן האט דער רבי אונז געוויזן געוואלדיגע פריינדליכקייט. מיר זענען אראפ אין בית המדש צו קבלת שבת. אין שוהל איז דאן געווען א קליינער עולם, נישט מער ווי א בריטער מנין, וועלכע האבן געווארט אז דער רבי זאל אריין קומען. דערווייל האבן אונז די אידן העפליך ענטפאנגען. פלוצלינג האט זיך יעדער אויף אמאל אויפגעשטעלט און איך האב דערזעהן דעם רבי׳ן. מיינע אויגן האבן זיך בריט געעפנט. דער רבי איז געווען מיט׳ן טלית און שטריימל אויפ׳ן קאפ, מיט ווייסע זאקן ביז די קני און האלבע שיך. איך האב נאך אין מיין לעבן אזוינס נישט געזען. וויפיל מיין ברודער ר׳ עקיבא האט מיר פארגעשטעלט דעם רבי׳ן, האב איך זיך דאס נישט געקענט פארשטעלן, א מלאך בצורת אדם. וועז

דער רבי איז צוגעגאנגען צום עמוד און אנגעהויבן הודו לה׳ כי טוב, האב איך מיך געשפירט ווי אין גן עדן. דעם רבי׳נס מנחה דאוונען, און די הויכע שמונה עשרה איז דאך געווען זיסער פון האניג, ווי עס איז באקאנט אין די גאנצע וועלט.

בייטאג האבן מיר געדאוונט אין ביהמ״ד חרדים אויף ראדני סטריט. אויף שלש סעודות זענען מיר געגאנגען צום קלויזנבורגער רבי׳ן. איך געדענק נאך היינט זיין תורה אויף פרשת נח. פרשת לך לך זענען מיר צוריק אין סאטמאר, אזוי ווי א בין קלעבט צו האניג, אזוי האבן מיר געקלעבט צום סאטמארער רבי׳ן אויף אייביג.

מיר זענען געווען אין בראנקסער קינדערהיים נאך א פאר וואכן. דערנאך האט די אמעריקאנער אידישע צדקה ארגאניזאציע, הייאס, אונז איבערגענומען און געזארגט פאר אונז. מען האט אונז געוואלט שיקן קיין טשיקאגא, און צוטיילן. די אינגלעך האט מען געוואלט שיקן עקסטערע און די מיידלעך עקסטערע אויף פארשידענע פלעצער, זאגנדיג אז עס איז פאר אונזער טובה וועגן. מיר האבן געזאגט ״מוחל טובות, אפילו היטלער ימ״ש האט אונז נישט געקענט צוטיילן, וועט איר אוודאי אויך נישט קענען אונז צוטיילן.״ זיי האבן דאן געסטראשעט אז זיי וועלן אפשטעלן די געלט שטיצע, אבער מיר האבן זיך ב״ה נישט דערשראקן.

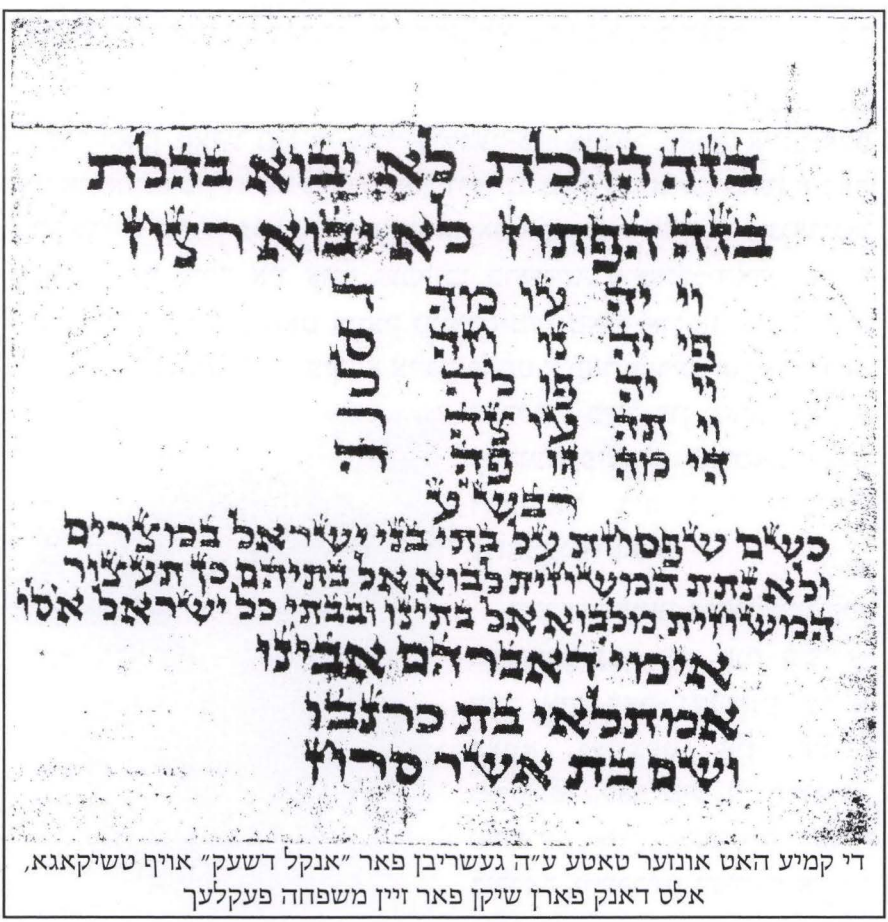
אונזער דירה
אין דער איסט סייד

מיר האבן איבערגעלאזט דעם קינדערהיים, איבער געלאזט הייאס ארגאניזאציע, און געדינגען א דירה אין דער לאוער איסט סייד אויף 187 Forsythe St., פאר 26 דאלער א חודש רענט. מיט די הילף פון באקאנטע האבן מיר צוזאמען געשטעלט א קליינע דירה פון 4 צימערן. עס איז געווען א קאך, א דייניג רום, און צוויי שלאף צומערן. אין א קורצע צייט איז דאס געווארן א שיינע אויפגעפיקסטע דירה. דאס ערשטע מאל זייט דעם דעפארטירן פון אונזער היים אין בעסערמין, האבן מיר ענדליך געווואוינט אין אן אייגענע דירה.

אונזער פעטער און מומע פון טשיקאגא האבן אונז מודיע געווען אז זיי גייען קומען אונז מקבל פנים זיין. אין א שיינעם טאג, וועז איך בין אהיים געקומען פון חדר, האב איך געזעהן דאס פאלגענדע: א שיינער הויכער מענטש, זיין פנים גלאט ראזירט מיט א גרויעם היט - דאס איז מיין 'פעטער'. נעבן אים א פרוי מיט אפענע אייגענע האר - דאס איז מיין 'מומע' פון טשיקאגא.

עס איז מיר געווארן אביסל טונקל פאר די אויגן, אבער איך האב מיך שנעל צוריק געכאפט און זיך קאנטראלירט. עס האט נישט לאנג געדויערט קלאר צו ווערן, אז מיין פעטער און מומע זענען איינע פון די פיל קרבנות פון די טריפענע אמעריקע. זיי זענען נעבעך געווארן אינגאנצן פריי. אלזא, דאס איז דער פעטער און מומע וואס האבן געשיקט מיינע עלטערן פעקלעך צו דער אלטער היים צו קענען פארלייכטערן די פרנסה. מיין טאטע און מאמע זענען געווען דאנקבאר פאר דעם 'פעטער און מומע'.

זיצנדיג און שמועסנדיג נעמט מיין פעטער ארויס פון זיין בערזל א קליין פעקעלע, און ווייזט דאס פאר אונז. ער האט דערציילט: "דאס איז א קמיע וואס ענקער פאטער האט געשריבן און געשיקט פאר מיר אלס מתנה. דאס האט מיך שוין מציל געווען פיל מאל פון אומגליקן, און איינמאל פון א זיכערן טויט. מיין אויטא איז אראפ פון וועג, זיך אראפגעגליטשט פון ראוד, און זיך איבער געדרייט. די פאליציי האבן געמיינט אז איך בין זיכער א טויטער, אבער איך בין ארויס מיט מיין היט אין די הענט און דער ציגאר אין מיין מויל..."

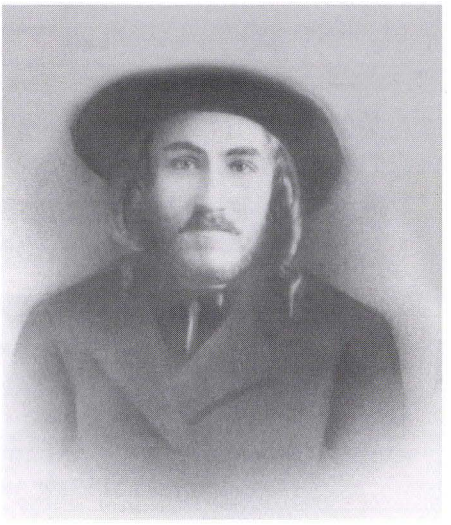


די קמיע האט אונזער טאטע ע"ה געשריבן פאר "אנקל דשעק" אויף טשיקאגא, אלס דאנק פארן שיקן פאר זיין משפחה פעקלעך

מיר האבן געבעטן ער זאל דאס אונז געבן אבער האט ער געענטפערט, "אפילו נישט פאר מיליאנען, אבער איך וועל דאס איבער לאזן פאר ענק בירושה". (איך בין טאקע געפארן מיט חי'לע קיין טשיקאגא צו זיין שבעה. ער האט די קמיע איבער געלאזט פאר מיין שוועסטער חי' תחי'. זי האט דאס ביז'ן היינטיגן טאג). דאס איז די קמיע וואס מיין טאטע האט אים געשיקט אלס דאנקבארקייט!

די מומע האט אויפגעמאכט דעם פאקעט-בוק און ארויסגענומען א קליין בילד פון מיין טאטן ע"ה אלס חתן פון 18 יאר. מיין מאמע האט איר דאס געשיקט אלס אנדענק פון איר חתן, מיט מיין מאמעס האנטשריפט פון יאר 1924. אזוי איז ב"ה דער אוצר אנגעקומען צו אונז אין די משפחה.

מיר האבן טאקע נאר די צוויי בילדער פון אונזער טאטן. איינס אלס חתן און איינס פון די שפעטערע יארן ווען ער האט געדארפט מאכן א פאס בילד כדי צו קענען פארן אויף סאטמאר אויף רומעניע דורך די אונגארישע גרענץ. דאס בילד איז אויך געבליבן בהשגחה פרטיות. הארט פאר'ן דעפארטירן ווען מען האט אוועק געפירט מיין טאטן און אונזער ברודער ר' עקיבא נ"י, האט זיך ר' עקיבא איינגעפאקט א פאר ספרים, און אויך דאס הערליכע בילד פון טאטן - אין א קליינעם פיצעלע פארמאט - און דאס איז ב"ה ניצול געווארן צוזאמען מיט אים.



אונזער טאטע ע"ה אלס חתן

ווען מיר זענען אנגעקומען קיין אמעריקע נאך אין שנת תשי"א, האב איך דאס געטראגן צו א פאטא געשעפט און איבער געמאכט קלאר מיט די היינטיגע טעכניק. אזוי זענען די צוויי בילדער צושפרייט געווארן אין די משפחה.

אין די איסט סייד זענען חי׳לע און חנה׳לע געגאנגען ארבעטן און די 5 ברידערס זענען געגאנגען אין ישיבה אריין. פון די שוועסטער׳ס געהאלט האבן די ברידערס געקענט לערנען אין ישיבה. יעדן טאג זענען חי׳לע און חנה ארויף אויפ׳ן באס צו פארן צו די קליידער פאבריק. זיי האבן געארבעט זייער שווער אין די sweatshops אויף Broome St. און Bleecker St. אין די איסט סייד. זייער עבודה איז ממש געווען מסירת נפש כדי מיר ברידערלעך זאלן קענען לערנען תורה מיט הרחבת הדעת. אין אנפאנג איז אסתר געגאנגען לערנען אין סאיד פארק היי סקול, אבער שפעטער איז זי אויך געגאנגען נייען אין א קליידער פאבריק. מיר ברידערליך זענען אייביג דאנקבאר די געטרייע שוועסטערס וואס האבן אונז ערמעגליכט צו שטייגן אין תורה!



מיינע געשוויסטער ביים ארבעטן אין די אמעריקאנער פאבריקן, כדי מיר זאלן קענען לערנען אין די ישיבה

רעבטס אסתר, לינקס חי׳לע

אין די איסט סייד איז געווען ישיבת חתן סופר - מאטערסדארפער ישיבה, אויף AVE. C און די זיבעטע גאס. מיר ברודערס האבן דארט געלערנט. הגה״צ מוה״ר שמואל עהרנפעלד, מאטעסדארפער רב, וועלכע איז געווען אן אייניקל פון הייליגן חתם סופר האט געגרינדעט די ישיבה. זיין זון, דער באקאנטער ר׳ עקיבא עהרנפעלד, האט געפירט די ישיבה. הרב ר׳ משה ביק און הרב ר׳ בנימין פאללער זענען געווען די ראשי ישיבה. עס זענען געווען חשוב׳ע מלמדים, ווי הרב ר׳ יודא טירנויער רב פון שומרי הדת אין בארא פארק.



ב"ד פון הרב ר' אלעזר טיטויער ז"ל נשיא פון אגודת הרבנים און פון "ועד הצלה", רעכטס מאטעסדארפער רב ז"ל, לינקס ר' מיכאל וויסמאנדל ז"ל

די ישיבה איז געווען איינע פון די שענסטע היימישע ישיבות אין יענע צייט. עקיבא און מרדכי האבן געלערנט ביי ר' משה ביק און ר' בנימין פאלער. שמואל דוד, יואל'יש און אברהם יעקב האבן געלערנט ביי ר' יודא טירנויער. דעם מאטעסדארפער רב'ס אן איידעם ר' בנימין פישער, האט באזארגט די בחורים מיט קליידונג און עסן. אין אנפאנג האבן מיר געגעסן אינדערהיים, עס איז אבער שווער געווען פאר מיינע שוועסטערס צו ארבעטן און אויך קאכן נאכטמאל. שפעטער האט זיך געעפנט א כשר'ע רעסטאראנט אויף דעלענסי און נארפאלק סטריט. ר' מרדכי לייב טירנויער, דער פאטער פון די היינטיגע ויואל משה קעטערער, מיט זיין שותף הרב אמסעל, זענען געווען די בעלי בתים. עס איז געווען א קליינע שיינע רעסטאראנט. דארט האט די ישיבה איינגעארדענט א פרייע נאכטמאל פאר אלע יתומים און בחורים פון די ישיבה. מיר פלעגן דארטן גיין עסן, און אזוי איז אביסל לייכטער געווארן פאר מיינע שוועסטערס אויפצוהאלטן דאס הויז.

אויף שבת קודש האבן מיינע שוועסטער צוגעגרייט פון אלעם גוטן. מיר זענען געגאנגען דאוונען צום טשחויבער רבי'ן, אן עכט אייניקל פון הייליגן דברי חיים. דארטן זענען געווען נאך פריש געקומענע חסיד'ישע אידן ווי למשל ר' אברהם'עלע יאקאבאוויטש, זון פון ר' הערצקא יאקאבאוויטש, וואס איז געווען בעל קורא. ווען מיר זענען אהיים געקומען פון ביהמ"ד האבן מיר געטראפן א לעכטיגן שבת טיש. מיר האבן צוזאמען געפראווען שבתים און ימים טובים. ר' עקיבא האט געפירט דעם טיש, געזינגען שלום עליכם, געמאכט קידוש און געזינגען זמירות. נאך די

סעודה האבן זיך די מיידלעך געלייגט שלאפן און די אינגלעך זענען געגאנגען איבער די ווילִיאמסבורג בריק צום הייליגן סאטמארער רבין זצ״ל. נאך אידן פון דער איסט סייד ווי ר׳ ליפא יאקאבאוויטש פלעגן מיטקומען, און נאכ׳ן טיש זענען מיר אינאיינעם צוריק אהיים געגאנגען.

מוצש״ק תיכף נאכ׳ן זמן זענען מיר אריבער געפארן צום רבי׳נס שלש סעודות מיטן טראלי. (היינט איז דאס דער סיטי באס). עס האט דעמאלטס געקאסט א ניקל אריבערצופארן די ווילִיאמסבורג בריק. כמעט יעדן מוצאי שבת זענען מיר געפארן הערן די שלש סעודות תורה, איבערהויפט אין די ימי השובבי״ם. איך בין אלט געווען 14 יאר וועז דער רבי האט נאך געפירט די טישן אויף 500 בעדפארד עוו. איך האב זייער ליב געהאט צו גיין צום רבי׳ן.

איין שלש סעודות תורה וועל איך קיינמאל נישט פארגעסן. עס איז דאן געווען אין שנת תש״י, 5 יאר נאך דעם ביטערן חורבן. דער רבי האט געזאגט תורה אין די טונקל ווי זיין שטייגער איז געווען. אינמיטן די תורה האט דער רבי געזאגט א משל מיט גרויסע בכיות וואס האט יעדן מורא׳דיג איבערגענומען. דער משל איז געווען; א טאטע מיט א זון האבן געווואנדערט א לאנגע צייט דורך פעלדער און וועלדער אנצוקומען צו א געוויסע שטאט. דער זון האט געפרעגט דעם טאטן, ״ווי לאנג נאך וועלן מיר וואנדערן? איך בין שוין זייער מיד, וועז וועלן מיר שוין אנקומען אין דער שטאט?״ האט דער טאטע געענטפערט, ״מיין קינד, וועז דו וועסט זעהן א בית החיים וועסטו וויסן א מיר זענען שוין זייער נאענט צו די שטאט״. דער רבי האט געיאמערט און געווויינט, ״מיר אלע זענען שוין נעבעך אריבער א שרעקליכן בית החיים, אבער אין דער שטאט זענען מיר נאך נישט אנגעקומען. מיר האבן פארלוירן דאס שענסטע און דאס בעסטע פון כלל ישראל, מיר זענען געבליבן ארעם און פאר״יתום׳ט, מיר האבן זיך נישט וואו צו קערן און וועגן, און די ישועה איז נאך אלץ נישט דא״. די בכיות האבן אנגעהאלטן א לאנגע צייט. אלס יונגער בחור א יתום מאב ואם האב איך זייער מיטגעווויינט. איך וועל דאס קיינמאל נישט פארגעסן.

דעם רבין׳ס שלום עליכם און קידוש האט געׂשם׳ט אויף די גאנצע וועלט. איך האב דאס כמעט קיינמאל נישט פארפעלט, אויסער וועז איך האב געלערנט אין די נייטרא ישיבה. צו זיין ביים רבי׳ן זצ״ל האט אינז ליכטיג און פרייליך געמאכט די שבתים און ימים טובים.

מיר זענען פיל מאל איינגעשטאנען אין ווילאמסבורג אויף שבת אדער אויף יום טוב צו זיין ביים רבי׳נס דאוונען און די הייליגע טישן. מיר זענען איינגעשטאנען ביי ר׳ נתנאל פארקאש פון די זילבער סטאר, וועלכע האט געווואוינט אויף סאוט 2. ער און זיין רעבעצין זענען געווען גרויסע בעלי מכניס אורחים, עס איז געווען פאר אונז א זכיה איינצושטיין ביי זיי. ער איז געווען פון די דערהויבענע חסידים פונעם רבי׳ן זצ״ל. ר׳ נתנאל און זיין ווייב האבן אונז באדינט ווי אייגענע קינדער.

ביי אסאך געלעגנהייטן זענען מיר געווען אין ווילאמסבורג אויף שבתים און ימים טובים. די הצלחה פון די גאנץ משפחה וועלכע זענען נישט פארלוירן געווארן אין דעם גרויסן אמעריקע, איז אויך געווען צו פארדאנקען מיינע ברידער ר׳ עקיבא און ר׳ מרדכי נרם יאיר, זיי האבן זיך אלעמאל געשארט צו ערליכע אידן. פון וועז מיר זענען באפרייט געווארן און געבליבן יתומים, האבן זיך מיינע ברידער אלעמאל געטראפן אן ערליכן רב אדער רבי׳ן צו זיין צו אים צוגעבונדן. אין פאקינג צום שארמאשער רב. אין בענסהיים צו ר׳ משה אהרן גיישינסקי. דא אין אין אמעריקע תיכף נאכן אנקומען האבן זיך מיינע ברידער געטראפן זייער פלאץ ביי טשחויבער רבי׳ן, אן עכט אייניקל פון הייליגן דברי חיים, און אויך ביים שארמאשער רבי, ביים אשויער רב, ביים לאנדסבערגער רב, ווי אויך צום הייליגן סאלקער רב פון מארטאן סטריט, און ווי נאר זיי האבן אויסגעשמעקט א גוטן איד האבן זיי זיך געשארט צו אים, ועל כולם דער הייליגער סאטמארער רבי זצ״ל.

מיר האבן געהאט א קליינע פרוכט סטאר פאר א שטיק צייט אין די איסט סייד, ביז מיר האבן זיך אריבער געצויגן קיין ווילאמסבורג. דאס האט געׂשמ׳ט אלס אן ערליך געשעפט, און מען האט געוויסט אז דארט איז דער וואג פונקטליך אויף די האר.



וויליאמסבורג
די גאנץ קינדער האבן חתונה

אין שנת תשי״ד (1954) האבן די גאנץ געשוויסטער זיך אריבערגעצויגן פון דער איסט סייד קיין וויליאמסבורג אויף 168 Rutledge St. מיר האבן געוואוינט אויפ׳ן צווייטע שטאק העכער א לאנדראמעט. היינט שטייט דארט Midtown Camera. דארט האבן מיר וויייטער געוואוינט צוזאמען. פון דארט האט מיין ברודער ר׳ מרדכי, און אויך מיינע שוועסטערס חנה׳לע און אסתר, חתונה געהאט.

אין די צייט האט זיך אידישקייט אנגעהויבן צו פארשפרייטן אין אמעריקע, נעבן דעם גרויסן ליכט דער סאטמארער רבי זצ״ל. דער היימישער עולם איז נאך געווען קליין. יעדער האט געזוכט פרנסות, אלעס איז אנגעקומען שווער. דער גרויסער טרייסט איז געווען דער הייליגער סאטמארער רבי וואס מיר זענען געווען צו אים צוגעבונדן ווי קינדער צו זייערע עלטערן. מיט אלע שווערigkeiten און פראבלעמען ווי למשל פרנסה ענינים און שידוכים האבן מיר זיך געווענדעט צו אים, צו הערן זיין עצה טובה. אונזער טעגליכע לעבן איז געווען צו אים געבינדן מיט טויזענטער פעדימער.

מיין שוועסטער רחל לאה אקערמאן איז אנגעקומען קיין אמעריקע א יאר שפעטער פון אונז, און זיך באזעצט אין דער איסט סייד, אויף גרענד סטריט. דארט איז געבוירן געווארן זייער זון ברוך מרדכי, און דער רבי ז״ל איז געקומען אין שטוב אויף סנדקאות. נאך א פאר יאר האבן זיי זיך אויך אריבערגעצויגן קיין וויליאמסבורג, און זיך באזעצט אויף סאוט 9 אויף

לאנגע יארן. דארט האבן זיי אויפגעבויט זייער פאמיליע פון 9 קינדער, 6 זין און 3 טעכטער. דער רבי ז״ל איז געווען סנדק ביי אלע אינגלעך.

און שנת תשי״א האב איך פארלאזט מאטעסדארפער ישיבה און איך בין געפארן לערנען אין די נייטרא ישיבה.

מיין ברידער יואל׳יש איז אין דעם יאר געווארן בר מצוה. הארט פאר די בר מצווה איז ר׳ עקיבא אריין מיט אים צום רבי׳ן מיט א קוויטל און געבעטן די רבי זאל אים לייגן תפילין. ר׳ עקיבא האט אויך אריינגעשריבן אין קוויטעל דעם נאמען פון מיין שוועסטער חי׳לע פאר א זיווג טוב והגון בקרוב. דער רבי האט געליינט דעם קוויטל און האט איינגעדרימלט ווי ער פלעגט טון אפטמאל. זעענדיג דער רבי דרימעלט האט יואל׳יש געזאגט פאר ר׳ עקיבא ״דער רבי שלאפט, לאמיר גיין״. ר׳ עקיבא, האט שוין געווואוסט דער סדר און התנהגות פון רבי׳ן האט אים געזאגט שטילערהייט ״ניין, ניין, דער רבי שלאפט נישט, ווארט!״ א מינוט שפעטער האט דער רבי געעפענט די אויגן און געזאגט ״ער וועט קומען״. ער האט געווואונטשן ברכות און געזאגט אז יואל׳יש זאל מארגן קומען צום דאוונען און תפילין לייגן. דער רבי האט אים געלייגט תפילין. עקיבא האט אויפגעכאפט די ווערטער ״ער וועט קומען!״

טאקע א קורצע צייט שפעטער איז אנגעקומען פון לאנדאן מיין חשוב׳ע שוואגער ר׳ הערשל קליין מיט זיין ברודער ר׳ מאיר שלום.

אין שנת תשי״א איז מיין שוועסטער חי׳לע געווארן א כלה צו אים. ר׳ הערשל קליין איז געווען א זון פון דעם חשוב׳ן באקאנטן תלמיד חכם מוה״ר יצחק אייזיק קליין פון קערעסטיר.

אין יעדע צייטן איז נאך געווען שווער אין אלע ענינים, מיט פרנסות, מיט אידישקייט, און אויך מיט שידוכים. אמעריקע איז געווען ווי א מדבר שממה, עס זענען געווען זייער וויניג ערליכע אידן מיט׳ן לבוש, אדער אפילו מיט בארד און פיאות, ביז דער הייליגער סאטמארער רבי האט צוריק אויפגעשטעלט דאס אידישקייט בשלימות און אן קיין פשרות.

וועז מיין שוואגער ר׳ הערשל קליין איז אנגעקומען פון לאנדאן, איז ער געווען א בחור מיט בארד און פיאות. ער איז אריין צו א רבי׳ן וואס איז אויך אין יענע צייטן אנגעקומען פון די דייטשע לאגערן און זיך באזעצט אין וויליאמסבורג. יענער רבי האט געהאט א ישיבה און בית המדרש. וועז מיין שוואגער האט זיך דארט געפינען איין טאג, איז צוגעקומען צו אים איינער פון די מקורבים פון יענעם רבי׳ן. ער האט אים געפרופן אין א זייט, און אים גע׳עצה׳ט, ״שער דיר אפ די בארד, ווייל דא איז זייער שווער צו טרעפן מיידלעך וואס ווילן א בחור מיט בארד און פיאות״. מיין שוואגער האט געענטפערט, ״איך דארף נישט מער ווי איין מיידל, און בעהשי״ת איינע וועל איך טרעפן וואס וויל א בחור מיט בארד און פיאות״. אין א קורצע צייט האט מען אים אנגעטראגן פאר מיין שוועסטער חי׳ תחי׳, און דער שידוך איז ב״ה צושטאנד געווארן. אלס חתן האט ר׳ עקיבא אים דערציילט די מעשה מיט די קוויטעל. ר׳ הערשל האט געזאגט אז ער האט טאקע דאמאלטס נאך א לאנגע צייט ווארטן באקומען די שריפטן צו קומען קיין אמעריקא. דאס איז געווען דאס הייליגע רבי׳ס דרימלען.

וועז מיין שוועסטער חי׳לע איז געווען א כלה, איז זי געגאנגען צום רבי׳ן ער זאל איר אנווינטשן. דאס הדרת פנים און די צורה קדושה פון דעם רבי׳ן ז״ל האט געווארפן א פחד אויף יעדן וואס איז אריין צו אים אין שטוב. מען האט געפילט א הארץ קלאפעניש, און פרויען האבן זיך ממש ציווינט קוקנדיג זיין הייליגע צורה. וועז



דער רבי זצ״ל אין די אנפאנג יארן איז מסדר קידושין, וועז כמעט יעדער איז נאך געגאנגען אנע בארד

חי׳לע, איז אריין צום רבי׳ן ז״ל האט זי זיך ציווייגט, און נישט געקענט קומען צום ווארט. האט דער רבי ז״ל געזאגט צו איר, ״וואס וויינסטו, דו באקומסט דאך א וואוילן חתן?״ דער רבי האט איר אנגעוואונטשן אסאך ברכות און אריכות ימים.

די חתונה איז פארגעקומען אין א האל וואס האט געהייסן גאלד מענער אויף ווילאבי סטריט. דער רבי ז״ל איז געווען מסדר קידושין. זיי האבן זיך באזעצט אין וויליאמסבורג אויף 155 Rutledge St.

דערנאך איז מיין ברודער ר׳ מרדכי געווארן א חתן מיט סאסע ווערצבערגער, די טאכטער פון דעם גוט באקאנטן ר׳ אברהם ווערצבערגער ז״ל. ר׳ אברהם ווערצבערגער איז געווען א שוחט, א מוהל, און א בעל תפילה. ער איז געווען א גרויסער מקורב ביים סאטמארער רבי׳ן, און געווען געריכט צווישן די שטוב מענטשן פון רבי׳ן זצ״ל.

אין די צייט האבן זיך אנגעהויבן צו מערן ב״ה חתונות, און דער רבי ז״ל איז געגאנגען איבעראל מסדר קידושין זיין. עס איז געווארן א גרויסער עול און א טרחא און דער רבי האט געוואלט אויפהערן גיין. מען האט געוואלט מאכן א תקנה אז נאר אויב מען מאכן די חופה פאר׳ן ביהמ״ד וועט ער מסדר קידושין זיין. עס האט זיך אבער אלץ געמאכט עפעס א יחסן און דער רבי איז ווייטער געגאנגען.

איינמאל האבן די הויז מענטשן אפגעשמועסט, אז דאס איז עס, דער רבי גייט מער נישט מסדר קידושין זיין, נאר דא פאר׳ן ביהמ״ד. די נעקסטע חתונה איז אבער געווען אן אריימער בחור, און דער רבי האט געזאגט, ״דא וועל איך מיך נישט אפשטעלן״. ער איז געגאנגען מסדר קידושין זיין.

די נעקסטע חתונה איז געווען מיין ברודער מרדכי. דער רבי האט געזאגט פאר ר׳ אברהם ווערצבערגער, ״ביי דיר וועל איך מיך יעצט שטעלן און דו וועסט ברענגען אהער די חופה״. ר׳ אברהם האט אוודאי מסכים געווען. איין טאג פאר מרדכי׳ס חתונה, האט מיך דער רבי געלאזט רופן, און מיר געזאגט, ״מארגן איז דאך דיין ברודער׳ס חתונה. זעה צו ערלעדיגן באסעס פאר מענער און פרויען צו קומען צו די חופה און אויך

צוריק. איך ווייס אז דו קענסט דאך. נאך אלעם זיי מוחל קום מיר זאגן ווי אזוי עס איז דורך". איך האב געטון צום זאך און ערלעדיגט באסעס פון דעם גרענד פערעדייס האל אויף גרענד סטריט. איך בין געקומען צום רבי'ן און אים דערציילט אלעס פונקטליך מיט די פרטים, אז עס איז ב"ה געלונגען ערשט קלאסיג. דער רבי איז געווען זייער צופרידן נישט צו שטערן יענעם'ס שמחה. דער רבי האט געענדיגט מיט די ווערטער "איך האב געוואוסט אז דו קאנסט!" דאס איז געווען א מוסטער שפעטער פאר אלע חתונות וואס האבן געוואלט דעם רבין'ס סידור קידושין.

אויך מיין שוועסטער חנה ע"ה איז געווארן א כלה מיט מיין חשוב'ן שוואגער ר' אברהם גליק נ"י, א ברודער פון דעם בארימטן סאטמארער מלמד ר' לייבעלע גליק. זיי האבן זיך באזעצט און סאוט 2nd סטריט נעבן די ישיבה תורה ודעת.

נאכדעם איז מיין שוועסטער אסתר ע"ה א כלה געווארן מיט מיין חשוב'ן שוואגער ר' דוב בעריש פעקעטע, א זון פון נאנאשער רבין ז"ל ר' צבי אביגדור פעקעטע. ער איז געווען צוזאמען מיט מיין טאטן ז"ל אין די לאגער ביי די מלחמה. עס איז געווען ביי אים א יחוס צו נעמען א טאכטער פון ר' ברוך יודא גאנץ פאר א שניר. דא האב איך אויך ערלעדיגט דאס פארן צו די חופה צום רבי'ן ז"ל פאר סידור קידושין.

איך בין שוין דעמאלטס געווען פארגעשריטן. איך האב געהאט א טאשן טעיפ רעקארדער מיט וואס איך פלעג אראפנעמען די שלש סעודות תורות. מיט דעם האב איך געמאכט א טעיפ פון די גאנצע חופה וואס איז היינט א טייערער אוצר.

ווען מיין שוועסטער אסתר ע"ה האט חתונה געהאט, האט זיך די דירה אויף 168 ראטלידש סטריט אויפגעלעזט, און מיר אינגלעך זענען געשלאפן אין די ישיבה. א שטיק צייט האב איך געהאט א צימער אין מיין ברודער מרדכי'ס דירה אויף בעדפארד עוועניו. דערנאך האב איך געהאט א צימער ביי מיין שוועסטער אסתר ע"ה, און פון דארט האב איך חתונה געהאט בשטומ"צ.

נאך פאר מיין ברודער מרדכי׳ס חתונה, האט זיך פאר ר׳ עקיבא שווער געטראפן א שידוך. ער מיט אנדערע בחורים, זענען לויט די עצה פון רבי׳ן זצ״ל געפארן קיין ארץ ישראל זוכן א שידוך. ר׳ עקיבא איז איינגעשטאנען ביי פעטער שמעלקא, דער טשאבער רב ז״ל. ער האט זיך דארט געזוימט א לאנגע צייט. ער איז געווען אסאך אין בעלזא און אויך ביי אנדערע רבי׳ס.

ביים פארן אויף א״י האט זיך געמאכט א שטיקל עגמת נפש. אויף מארטן סטריט האט געוואוינט א גרויסער גאון און צדיק, דער טיסא סאלקער רב זצ״ל, ר׳ יואל ראטה, מחבר פון ספר הכריתות. ר׳ עקיבא פלעגט אים שטיצן מיט מעמדות. ער פלעגט צוזאם זאמלען א סומע און דאן אים אריין געטראגן. ער האט דאס געלט געהאלטן אין א נייעם סוט וואס ער האט געהאלטן אין קלאזעט. וועז ער איז געפארן קיין ארץ ישראל, האט ער אנגעטאן דעם נייעם סוט און פארגעסן אז ער האט אין טאש די מעמדות געלט.

מיר האבן אים באגלייט צום עירפארט. מיר האבן אין זיין ווינטער קויט טאש געשטיפט עסן פאר׳ן וועג, ווייל אין רענצל איז שוין נישט געווען קיין פלאץ. זעהט אויס אז ער איז געווארן פארדעכטיגט ווייל וועז ער איז אנגעקומען קיין ארץ ישראל האט מען אים אריינגענומען אין א צימער, אונטערזיכט, און געטראפן דאס מעמדות געלט פון סאלקער רב ז״ל. אין יענע צייטן איז צו פארן קיין ארץ ישראל געווען זייער שטרענג. מען האט געדארפט איינמעלדן וואס מען טראגט, און וויפיל דאלארן מען נעמט מיט. מען האט געמאכט פון דעם א גרויס געשעפט. זיי האבן געזאגט אז ער האט געשמוגלט דאלארן און נישט איינגעמאלדן. עס האט גארנישט געניצט קיין טענה, מען האט אים געגעבן א געלט שטראף. צומארגנס איז געשטאנען אין אן אונגארישע-ישראל׳דיגע צייטונג די פאלגענדע אויפשריפט ׳געלט ברענגט ער און א וויב טראגט ער׳.

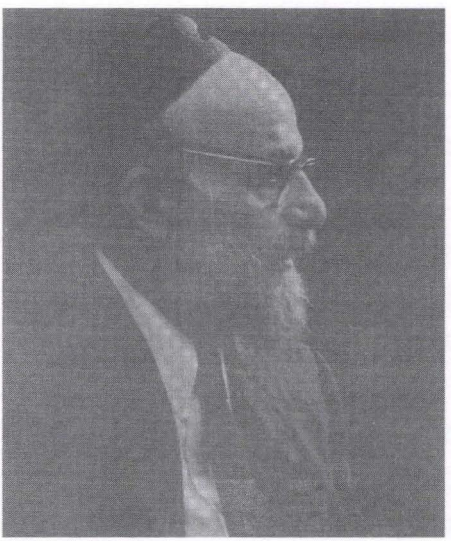
וועז עס איז געקומען דער טאג פאר מיר צו זיין הויז בחור ביים רבי׳ן ז״ל, האט מיך דער רבי געפרעגט ״זאג נאר, וואס שרייבט עפעס ר׳ עקיבא?״ ער פלעגט מיך דאס פיל מאל פרעגן. איך האב אים דערציילט די

מעשה מיט׳ן מעמדות געלט אין זיין ביזעם טאש. דער רבי איז געווארן משנה צורה און האט שפאצירט ארויף און אראפ אין צימער. דאן האט ער זיך אויסגעדרייט צו מיר און געזאגט ״רשעים ארורים! א יעדער פון זיי האבן געשטאפטע באנק ביכל אין דער שווייץ, און ווען עס קומט א פארשמאדערט אידל און מען טרעפט ביי אים א פאר טאלער איז עק וועלט. ער מאכט קאליע די מדינה״.

אויסער דעם האט ער אלעמאל געזארגט וואס הערט זיך מיט ר׳ עקיבא. צום סוף האט זיך אים נישט געמאכט קיין שידוך פון ארץ ישראל. דער רבי ז״ל האט שטארק געזארגט פאר אלע עלטערע בחורים, ר׳ עקיבא איז געווען אלעמאל אויף זיין געדאנק. איינמאל האט זיך דער רבי ז״ל אנגערופן ביי א געלעגנהייט, ״די צוויי בחורים לעכערן מיין מוח״. זיי זענען געווען צוויי עלטערע בחורים פון נייטרא ישיבה. אזוי האט דער רבי געטראגן די דאגות אויפ׳ן קאפ פון די אלע וואס האבן געדארפט געהאלפן ווערן. צום סוף זענען אלע דורך דעם רבי׳נס ברכות געהאלפן געווארן. דער רבי זצ״ל איז געווען אזוי ווי אונזער טאטע. מיר האבן זיך געהאדעווט אונטער זיינע פליגל, יעדער ריר איז געווען דורך זיין ידיעה און זיין הסכמה.

אין דער זעלבער צייט האב איך געלערנט אין רבי׳נס ישיבה. מיט דער צייט בין איך געווארן א הויז בחור, דאס הייסט א משמש ביים רבי׳ן איין טאג א וואך. דעמאלטס איז שוין נישט געווען קיין שטענדיגער הויז בחור, ווייל דער פריערדיגער הויז בחור האט חתונה געהאט, און מען האט נאך נישט באשטימט אן אנדערן אויף זיין פלאץ. דערפאר האט מען איינגעטיילט 7 בחורים, יעדער איין טאג אין די וואך. פאר מיר איז דאס געווען א געוואלדיגע מציאה. איך האב מיך געשפירט אין א נייע וועלט, עס איז טאקע געווען א נייע וועלט.

אונזער "פעטער" ר' ליפא פריעדמאן



ר' ליפא פרידמאן ע"ה - דער מנהל פון די סאטמארער מוסדות אין אמעריקע

וען מען באשרייבט משפחת גאנץ אין אמעריקע, קען די ערציילונג נישט זיין גאנץ אן צו דערמאנען אונזער באליבטן 'פעטער ליפא', ווי מיר האבן באצייכענט ר' ליפא פריעדמאן ז"ל, ער איז געווען זון פון די זיידע ר' חיים'ס ברודער, ר' אברהם. ער איז געווען א קאזין צו אונזער פעטער ר' דוד פריעדמאן.

ר' ליפא איז געווען א שם דבר אין אמעריקע, איבערהויבט ביי סאטמארע אידן, און נאך מער אין וויליאמסבורג. עס איז נישט געווען נאך אזא געלונגענער מענטש און איבערגעגעבענער כלל עסקן. ער האט מיט זיין גרויס פקחות ארויסגעהאלפן יעדן איד, הן בעניני הכלל און אויך אין פרטיות'דיגע אנגעלעגנהייטן.

ר' ליפא איז געווען די רעכטע האנט פון דעם הייליגן סאטמארער רבי זצ"ל. ער האט אנגעפירט די הייליגע מוסדות סיי אין פינאנציעלע אנגעלעגנהייטן, און אויך מיט די בנינים און שטאטישע לעגאליטעטן. ער איז שטענדיג געווען אויף דער וואך צו היטן די הייליגע מוסדות. ר' ליפא איז געווען דער יועץ המלך, און געשטאנען צו הילף פארן רבי'ן אין די מערכות פון לוחם קעגן די כופרים מסיתים ומדיחים, די ציונים, אין ארץ ישראל און דאהי אין אמעריקע. ביי די גרויסע דעמאנסטראציעס אין מאנהעטן, און אויך ביי די פראטעסטן פארנט פון די קאנסולאטן איז ער געווען דער געגנער. ר' ליפא פריעדמאן איז געווען אן אונטערנאציאנאלער פיגור, מען האט פון אים מורא געהאט און



ר׳ ליפא פריעדמאן ז״ל דער מנכ״ל פון די סאטמארע מוסדות, זיצט מיטן מעיאר פון ניו יארק מעיאר לינזי, אינדערמיט שטייט זיין זון ר׳ אברהם נ״י דער רעדאקטער פון וואכן בלאט ״די צייטונג״

רעספעקטירט אין אלע קרייזן. ער האט רעפרעזענטירט ׳סאטמאר׳ אויף אלע געביטן.

פאר אונזער משפחה איז ר׳ ליפא געווען א שטארק איבערגעגעבענער משפחה-מענטש. אונזער נאנטע קשר האט זיך געזען בכל עת ובכל שעה, צי דאס איז געווען ביי א שמחה, אדער ביי א פראבלעם וואס מען האט געדארפט איבערשמועסן. ער האט מיט זיין תורה׳דיגער בליק - זייענדיג אן אויסערגעווענליכער תלמיד חכם - און פראקטישער צוגאנג, באלד באלויכטן די אויגן, און אונז ארויסגעהאלפן מיט אלעם וואס מיר האבן געדארפט.

עס קומט אין זכרון אונזערע חתונות. זייענדיג יתומים האבן מיר זיך ממש מחי׳ געווען מיט יעדן קרוב וואס האט באשיינט אונזער שמחה. ר׳ ליפא איז געווען בראש המסובים, ווי שווער עס איז אים נאר אנגעקומען, איבערהויפט אויפן עלטער, איז ער אבער געקומען און זיך מיטגעפריידט. ער האט באמת מיטגעלעבט די שמחה ווי ביי אן אייגן קינד, געבנדיג אונז די געפיל פון א געליבטע טאטע.

אינעם נעקסטן קאפיטל וועט איר ליינען וועגן מיין רייזע קיין וויען. דאס איז געקומען אויף די אויפפאדערונג פון ״פעטער ליפא״. דאס פארן קיין וויען צו העלפן ראטעווען פעטער דוד און זיין משפחה, איז געווען בלויז איין ביישפיל פון דעם איבערגעגעבנקייט וואס ר׳ ליפא האט געהאט צו אונזער משפחה.



ר׳ ליפא פריעדמאן ע״ה זיצט אינדערמיט ביי א שמחה,
רעכטס נעבן אים זיין עלטערער ברודער ר׳ יושע פרידמאן ע״ה,
ר׳ ליפא׳ס איידעם ר׳ מרדכי יודא גראס נ״י, לינקס זיין זון ר׳ אברהם נ״י

זיין שטוב איז אלס געווען אפען פאר אונז. וועו ער איז נתבקש געווארן לישיבה של מעלה האט דאס אונז זייער שטארק געטראפן. מיר האבן געפילט ווי מיר זענען נאכאמאל פאר׳יתום׳ט געווארן. אבער די הכרת הטוב וועט קיינמאל נישט פארגעסן ווערן פון אונז. מיר זענען אלץ דאנקבאר צו אים, און מיר וועלן אים שטענדיג געדענקען און שעצן. יהא זכרו ברוך!

די אונגארישע אויפשטאנד

ע ס איז געווען נאענט צו חנוכה Nov. 1957. די וועלט האט געזודערט פון די נייעס אז אונגארן וואס געווען אונטער די ממשלה פון די רוסן האט רעוואלטירט קעגן די קאמוניסטן. די אונגארישע האבן אויפגעבראכן די גרעניצן און מען האט אנגעהויבן צו אנטלויפן צו די פרייע מדינות. די נאנטסטע איז געווען עסטרייך. שארית הפליטה פון אלע שטעטלעך וואס זענען נאך איבער געבליבן אין אונגארן, זענען יעצט געלאפן צו די גרעניצן צו אנטלויפן ווי לאנג די רעוואלוציע האלט אן. זיי האבן איבערגעלאזט זייער האב און גוטס און געלאפן דורך די גרעניצן קיין עסטרייך ביז וויען.

אונזער פעטער ר׳ דוד פריעדמאן האט געוואוינט אין באטער מיט פינף קינדער. ער איז דארט געווען ש״ץ, מו״ץ, און א מוהל. ר׳ ליפא פריעדמאן, דער מנהל פון די סאטמארער מוסדות, איז געווען זיין ערשטער קאזין. ר׳ ליפא האט מיך געפרופן און געבעטן ״איך צאל דיר די שפעזן און פאר קיין וויען. זעה וואס דו קענסט טאן פאר דיין פעטער ר׳ דוד, אים ארויס צו ראטעווען פון אונגארן״. די אידן וואס האבן נישט געקענט לויפן איבער די גרעניצן, האט מען פון וויען געשיקט שלוחים פאר געלט זיי אריבער צו ברענגען. ר׳ ליפא פריעדמאן האט מיר אנגעזאגט אז אויב פעטער דוד איז נאך נישט אין וויען זאל איך שיקן נאך אים א שליח אים צו ברענגען.

איך האב געקויפט א טיקעט און תיכף אפגעפלויגן קיין וויען. דארט האב איך זיך באגעגנט מיט די שלעזינגער און קעסטנבוים פאמיליעס פון אונזער שטאט בעסערמין, וואס זענען פארבליבן אין אונגארן נאך דער באפרייאונג. אויך האב איך באגעגנט מיין קאזין ר׳ זושא שניטצלער און

פאמיליע, ר׳ מענדל מיללער און פאמיליע, פעטער שמעלקא׳ס טאכטער חי׳ וואס איז געווען אלמנה מיט דריי קינדער, און נאך פילע באקאנטע.

אין וויען איז געווען א גאס מיטן נאמען וויבורג שטראסע. דארט איז געווען א שוהל וואו די פליטים האבן זיך אויפגעהאלטן. דערנעבן איז געווען וויבורג רעסטאראנט, א כשר׳ע פלאץ וואו מען האט געקענט עסן. וועו איך האב באגעגענט די קעסטנבוים משפחה האב איך זיי תיכף אריינגענומען אין רעסטאראנט, און זיי געגעבן א וואראמען פרישטאג ביז זיי וועלן זיך פלאצירן. ר׳ זושא שניטצלער האט נישט געהאט וואו צו פלאצירן זיין משפחה מיט קינדער. מיט מיין אמעריקאנעם פאספארט האב איך ארויסגענומען צוויי האטעל צימערן מיט צוויי בעטן אין יעדן צימער. איך האב אפגעצאלט דעם פארטער ער זאל ארויף טראגן די פאמיליע דורך די בעק סטעפס כדי מען זאל די קינדער נישט באמערקן. אין איין צימער האבן מיר צוזאם געריקט די בעטן און געלייגט די קינדער אין די ברייט שלאפן..

די פליטים וואס זענען געקומען דורך די גרעניצן זענען געווען אפגעריסן מיט בלאטעדיגע בגדים. איך האב געגעבן 20 דאלער פאר די שלעזינגער משפחה צי פארלייכטערן זייער מצב. זיי האבן מיר געזאגט שפעטער אין אמעריקע אז דאס איז זיי דעמאלס ווערד געווען ווי 20 טויזנט דאלער. איך האב באגעגענט הרב חנוך שלום גליק ז״ל, און געזען ווי זיין רעבעצין דייפערט א קינד אין אן אונטער העמדל. איך האב איר געגעבן 20 דאלער צו קויפן דייפערס. דאן האב איך באגעגענט מיין קאזין ר׳ מענדל מיללער, דער טאטע פון דעם באריטן בדחן ר׳ יעקב מיללער, מיט זיין משפחה. זיין טאכטער ברכה האט אויסגעזען שרעקליך אפגעריסן, איך האב איר אריין געשיקט אין א קליידער געשעפט זיך אויסקליידן לייטיש אויף מיין קאסטן. שפעטער איז זי א כלה געווארן צי מיין חשוב׳ן קאזין ר׳ נפתלי לעבאוויטש. זיי זענען געווען ערשטע קאזינס.

דער מצב פון די פליטים איז נישט געווען צו גוט. איך האב געשיקט א לאנגען טעלעגראם פאר׳ן רבי׳ן מודיע זיין דעם מצב. דער רבי ז״ל האט

געשיקט ר׳ שלמה בראוער און ר׳ ישראל זופניק צו העלפן מיט וואס מען קען.

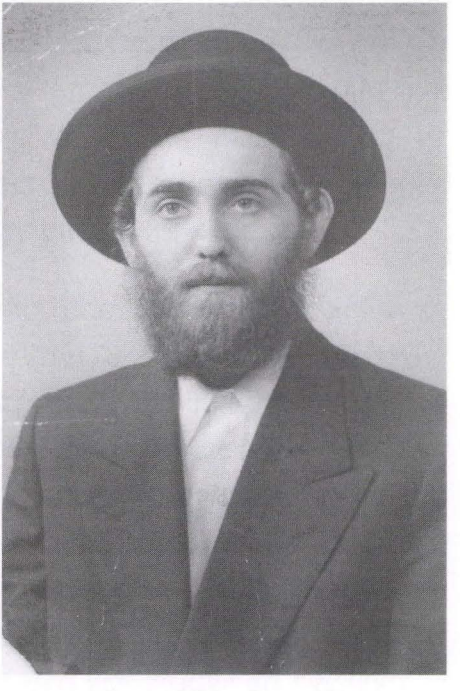
איך האב זיך אנגעהויבן נאך פרעגן אויף פעטער דוד, און באקומען די ידיעה אז ער האט שריפטן. ער איז אנגעקומען פון אונגארן מיט׳ן טרעין אינאיינעם מיט זיין גאנצע פאמיליע אויפ׳ן לעגאלן אויפן. איך האב שוין נישט געדארפט שיקן קיין שלוחים נאך אים. וועז איך האב געפרעגט פעטער דוד ווי אזוי ער האט דאס באוויזן, האט ער מיר רואיג געענטפערט ״איך בין געגאנגען צום רוסישן פריץ פאר הילף. איך האב שטיל געשעפשעט מיינע סגולות, און איך האב אים פארגעלייגט מיין בקשה. ער האט מיר אפגעזיגעלט מיינע פאפירן, און איך האב זיך ארויפגעזעצט אויפן צוג מיט מיין פאמיליע און געפארן. ביי די גרעניצן האב איך געזאגט די פסוקים און סגולות, און עס איז ב״ה אדורך״. דאס איז געווען א הימלישער כח. נאר דער וואס האט פערזענליך געקענט פעטער דוד קען דאס פארשטיין. ער איז אנגעקומען קיין וויען אינמיטן יאנואר (1958), א וואך פאר איך בין אהיים געפארן. ער און זיין פאמיליע האבן זיך צייטווייליג איינגעארדנט אין א לאגער, אסטין, אינאיינעם מיט נאך אידן. א ווייל שפעטער האט די משפחה זיך באזעצט אין אמעריקע.

היימישע רעליגיעזע מיידלעך און בחורים וואס זענען ארויס פון אונגארן האבן זיך אויפגעהאלטן אין וויען. פון אמעריקע זענען געקומען בחורים זוכן שידוכים, אזוי ווי די בני בנימין. איך האב תיכף געשיקט א טעלעגראם פאר מיין ברודער ר׳ עקיבא, אז ער זאל אפפליען קיין וויען און ער וועט בעזר ה׳ טרעפן זיין זיווג. ער איז תיכף געקומען אינאיינעם מיט נאך היימישע בחורים. ר׳ שמעון גרינפעלד איז געווארן א חתן ביי ר׳ חיים מאסקאוויטץ. ר׳ יחזקאל גליק איז געווארן א חתן ביי רעבעצין שווארץ. נאך א פאר טעג איז ר׳ עקיבא א חתן געווארן מיט ר׳ יחזקאל ראזענצווייג׳ס שוועגערן, א שם דבר, מרת צבי׳ ריטטער פון דעברעצין. די תנאים איז פארגעקומען ביי ר׳ שמואל יצחק סטרולאוויטש ע״ה, א

חשוב׳ער איד פון וויען. ער האט געטון געוואלדיגע הכנסת אורחים מיט די אונגארישע פליטים.

וועז דער סאטמארער רבי איז געוואויר געוואָרן אז ר׳ עקיבא איז א חתן געוואָרן, האט ער געזאגט אז אונגארן האט זיך געדארפט איבער דרייען כדי ר׳ עקיבא זאל א חתן ווערן. דער רבי איז געווען מלא שמחה. צענדליגע בחורים זענען דאן חתנים געוואָרן מיט די אונגארישע מיידלעך.

איך בין געווען אין וויען איבער זעקס וואכן ווייל איך האב געהאט אסאך אויפגאבעס אויסצופירן. נאך פאר׳ן ארויספארן פון ניו יארק איז געקומען ידיעות אז די רעליגיעזע ציוניסטן האבן אויסגעשפרייט זייער נעץ אריינצוכאפן די ערליכע אידן, און זיי שלעפן קיין ארץ ישראל אין קיבוצים. די ניי געקומענע האבן נישט געווואוסט בין ימינם ושמאלם פון רעכטץ אדער לינקס. דער שאפראנער רב זצ״ל האט מיט מיר געשיקט א פלאקאט מיט׳ן אויפשריפט ׳שמע ישראל׳ צו ערוועקן די אונגארישע אידן זיי זאלן זיך נישט לאזן פארפירן פון די רעליגיעזע ציוניסטן. מיר, די ערליכע אידן, האבן געמאכט א שטארקע ווידערשטאנד אנטקעגן די ציוניסטישע פראפאגאנדע. מיר האבן געטיילט פלאקאטן און אויפקלערונגס צעטלעך. איך האב טאג און נאכט, ווו און ווען איך האב נאר געקענט, געהאלטן וויכוחים און פראבירט צו וויזן דעם ריכטיגן וועג פאר די ניי געקומענער עולם.



ר׳ עקיבא אלס חתן

אונזער מיה האט זיך אויסגעצאלט וועז עס איז געלונגען צו ברענגען צוויי אונגארישע ישיבות, די פאקשער אוז וואדקעטער ישיבה קיין אמעריקע. אין די ציוניסטישער צייטונג איז געווען א בילד פון מיר, מיך אנרופנדיג 'דער סאטמארער מרגל'.

דער אלטער משה פרוש פון די אגודה האט געהאלטן פייערדיגע דרשות, אוז געפרעדיגט אז די 'מאמע ארץ ישראל' רופט די 'קינדער' אהיים. איך האב אים געפרעגט, "וואו אהיים? אין די קיבוצים אוז אין די מיליטער? אדער אין די ניי אויפגעשטעלטע שאטערס?" קיין קלארן ענטפער האט ער נישט געהאט.

אין די צייט וועז איך בין געווען אין וויען שבת פ' וישלח, האט דער רבי געזאגט ביי שלש סעודות די וועלט בארימטע וישלח תורה. דאס איז געווען אן ענטפער פאר די רעליגיעזע ציוניסטן וואס האבן געוואלט פארכאפן דעם אונגארישן ערליכן עלעמענט.

זעקס וואכן האבן מיר לוחם געווען קעגן די ציונים. לכבוד דעם זענען 99 פראצענט ערליכע אידן געקומען קיין אמעריקע. אין די נעכט, וועז קיינער איז שוין נישט געווען אין בית המדרש, האבן מיר אויסגעלייגט אויף די בענק פארשידענע צעטלעך אנטקעגן די ציונים. וועז די בעלי בתים פון די שטאט וויען זענען געקומען אינדערפרי האבן זיי דאס געפונען צעשפרייט אין בית המדרש. אסאך פון די וויענער אידן זענען געווען ציוניסטיש געשטימט אוז עס האט זיי זייער געערגערט. מען האט נישט געוואוסט ווער עס האט געלייגט די צעטלעך אוז זיי האבן מיך באשולדיגט דערין.

איך בין געווען פאר די ציונים ווי א ביין אין האלז. איינמאל האב איך געזעהן ווי איינער א ציוני מיט א לאנגע בארד, שמואל ווייגארטן, רעדט מיט ר' מרדכי פריעדמאן, א ברודער פון מיין מומע גיטא פריעדמאן. ר' מרדכי איז צום סוף געווארן שוחט אין מאנטרעאל. איך האב געזען וואו דער שמואל רעדט צו אים, בין איך אדורך אוז געזאגט, "פעטער, הער נישט אויס דעם מסית ומדיח". וועז שמואל האט דאס דערהערט האט ער

אנגעהויבן שרייען אויף מיר, "דו שגץ, איך בין א מסית ומדיח? דו ביסט א מסית ומדיח!" ער האט אנגעהויבן מיך נאך צו יאגן. איך בין אריינגעלאפן אין ווייבורגער בית המדרש. דארט איז אויך געווען פול מיט ציונים, האב איך ארויס געשפרינגען פון פענסטער און ניצול געווארן.

איין פרייטאג צו נאכטס איז אריינגעקומען א חשוב'ער גאסט פון ארץ ישראל, ר' יעקב בענעדיקט. ער איז געקומען מיט זיין שבת בעל הבית, א ויענער איד. ווען איך האב אים געוואלט שלום געבן, האט דער ויענער איד געזאגט צו זיין גאסט, "געבן זי דעם שגץ ניקס קיין שלום!" אזוי באליבט בין איך געווען צווישן די ציוניסטישע ויענער אידן...

איין מוצש"ק ביים סוף דאוונען, פאר'ן ארויס גיין פון שול, האט מיך פלוצלינג פון אונטערווויללעכס ארום גענומען א איד. ער האט מיך אויפגעהויבן און געשושקעט אין מיין אויער, "איך בין אן אייגענער, גיי נישט ארויס ווייל מען ווארט אויף דיר. די ציונים ווילן דיך שעדיגן, קום מיט מיר". ער האט מיך צוגעשלעפט צו א פענסטער, און מיר זענען ביידע ארויסגעשפרינגען אין הויף פון א גוי. פון דארט זענען מיר שנעל אהיים. דער איד האט געהייסן ר' דוד שלמה ווייזער, א טרעוול אגענט פון לאנדאן. מען האט אים געפון טאָמי ווייזער. ער איז געווען א סאטמארער חסיד און ער האט היינט חסיד'ישע קינדער דא אין אמעריקע.

איך בין אהיים געקומען בשלום קיין אמעריקע בשמחה רבה פון מיין גוט שטיקל ארבעט, און אויך אז מיין ברודער איז געווארן א חתן. דער רבי האט מיך אויפגענומען בסבר פנים יפות, און מיך אויסגעפרעגט וועגן דעם מצב פון די אונגארישע אידן. איך האב אים דערציילט מיינע ליידן פון די ציונים, און מיין אויפטאן מיט די צוויי ישיבות. דער רבי איז געווען זייער צופרידן. די פאקשער און וואדקעטער ישיבה בחורים זענען פאר מיר דא געווען שטארק דאנקבאר אז איך האב זיי געפירט אויפ'ן ריכטיגן וועג.

ר' עקיבא האט נאך יענעם ווינטער חתונה געהאט און דער רבי איז געווען מסדר קידושין. זיי האבן ארויסגענומען א דירה אויף 184 פען

סטריט. ער האט געדאוועט אין סאמבאטהעלי, און שבתים און ימים טובים אין סאטמאר.

אזוי ווי דאס סאטמארע חדר האט זיך בעליה״ר צעוואקסן, און דער בארימטער מלמד ר׳ לייבעלע גליק האט שוין נישט געקענט פארפיגן אויף אזויפיל קינדער, האט דער רבי אויפגענומען ר׳ עקיבא׳לע גאנץ צו זיין דרדקי מלמד אין שנת תשי״ז. ער האט געלערנט מיט די קינדער בלי עין הרע מיט גרויס צופרידנהייט פון רבי׳ן, און אויך פון כל הקהל הקודש. עס איז שוין היינט כמעט 50 יאר וואס ער איז מלמד עד מאה ועשרים שנה.



פעטער דוד פריעדמאן מיט זיין פאמיליע אין יאר תשכ״ז (1958)
ביים אנקומען קיין אמעריקע

פעטער דוד, מומע גיטא און די 5 קינדער זענען קורץ דערנאך אנגעקומען. מיר האבן פאר זיי געגומען א דירה אויף מארסי קארנער פען סטריט. אפאר יאר שפעטער האט די משפחה געמופט אויף 172 קליימער סט. דער פעטער איז געגאנגען ארבעטן אין בוטשער סטאר, אבער נאך א קורצע צייט איז ער געווארן א מלמד אין די סאטמארער תלמיד תורה. ער

איז געווען א מתפלל אין שאפראנער ביהמ״ד ביי שאפראנער רב זצ״ל. ער האט דארט געדאווענט שבתים און ימים טובים ביז זיינע לעצטע יארן. אין די וואכן האט ער געדאוונט אין רבין׳ס ביהמ״ד אויף 500 בעדפארד עוו.

איך וויל דא ארויסברענען דאס געטרייישאפט פון פעטער דוד און מומע גוטא צו אונז גאנץ קינדער דא אין אמעריקע. כאטש זיי האבן ב״ה אויפגעשטעלט זייער אייגענע דור מיט קינדער און אייניקלעך, זענען זיי געווען צו אונז אזוי איבער געגעבן ווי א טאטע-מאמע. זיי זענען שטענדיג געווען גרייט אונז צו העלפן מיט עצות, און זיך מיטגעפרייט מיט אונזערע שמחות אזוי ווי זייער אייגענס.

רוב פון אונזערע קינדער פון ערשטן דור, געדענקען נאך גוט ווי די משפחה פלעגט זיך יעדן פורים צוזאמקומען אויף קליימער סטריט ביי פעטער דוד, און זיך משמח געווען צוזאמען. עס האט זיך ביי יעדן געפילט ווי מען איז ביי זיידע באבע אין שטוב.

פעטער דוד איז געווען א זעלטענע טיפ ערליכער איד נאך פונעם אלטן דור. ער האט אונז שטענדיג אויפמערקזאם געמאכט איבער לוקסוס און מותרות אויף וואס מען לעבט דא אין אמעריקע. עס האט אים זייער וויי געטון דאס ירידות הדורות אין דעם ענין. ער האט דערלעבט א טיפן עלטער, און נסתלק געווארן ביי די 100 יאר זקן ושבע ימים, די גאנץ משפחה האט אים באווויינט ווי א געטרייע טאטע און זיידע. זכרונו לברכה.

מומע גוטא איז געווען א קלוגע און גוטהארציגע פרוי. זי איז געווען אזוי ווארעם און געטריי צו אונז, אז מיר פלעגן איר רופן ׳מאמע גוטא׳. זי איז אייביג געווען צופרידן, און שטענדיג געהאט א שמייכל אויף איר פנים. מיר האבן געהערט פון איר אסאך קלוגע ענינים פון דער אלטער היים.

זי איז ליידער נפטר געווארן ליידענדיג יסורים פון די ביטערע מחלה ל״ע, זייענדיג 72 יאר.

זיי האבן אויפגעשטעלט א שיין דור. זייערע קינדער זענען: שרה אשת ר׳ שלמה שלעזינגער בעיר מאנסי. ר׳ משה יצחק פריעדמאן. אסתר אשת ר׳

יוסף בראך. פערל אשת ר׳ ברוך שווארץ. ר׳ חיים פריעדמאן בעיר מאונט קיסקא. און א דור אייניקלעך און איר אייניקלעך ישרים ומבורכים.

מיר זענען ב״ה ביזן היינטיגן טאג זייער נאנט צו זייערע קינדער, און משפחת פריעדמאן איז געבליבן א חלק פון די גאנץ משפחה.

שמואל דוד טרעפט זיין כלה אין א״י

א יך בין געווען א בחור אין די שידוכים יארן און עס איז געקומען מיין צייט צו ווערן א חתן. מיין צוקונפטיגער שוואגער ר׳ ישראל ווייס האט געהאט א פיש סטאר אויף לי עווניו צווישן Hewes און Penn. (מען האט אים גערופן ׳לויתן׳ ווייל ער האט פרודאצירט טאנא קענס אונטער׳ן נאמען לויתן). ער איז געווען דער ערשטער איידעם ביי מיין שווער ע״ה. ער האט געדאווענט אין סאטמאר און זיך אומגעקוקט אויף די בחורים. ער האט מיך אויסגעקליבן פאר זיין וויב׳ס שוועסטער, מיין כלה. זיין שווער, ר׳ יצחק וועבער פון מאקעווע, איז געווען א חשוב׳ער איד א גרויסער בעלזער חסיד. ר׳ יצחק האט געוואוינט אין ימין משה געגענט אין ירושלים וואו ער האט געהאט א גראסערי. ער איז אנגעקומען קיין ארץ ישראל שנת תשי״א. מיין כלה האט געארבעט אלס א מדריכה אין בית לפליטות אין ירושלים ביי ר׳ נפתלי ראזענפעלד שליט״א.

מיין שוואגער ר׳ ישראל ווייס האט געגומען א שדכן, ר׳ יוסף סופר, מיר אנצוטראגן דעם שידוך. ער האט זיך געווענדט צו מיינע ברידער, און בעיקר צו מיר, און מיך געשיקט פרעגן דעם רבי׳ן וועגן שידוך. עס איז מיר מתחלה נישט געווען צום הארצן, ווייל א מיידל פון ארץ ישראל איז געווען א גרויסע אונטערנעמונג. איך האב נאך געדענקט ווי אזוי ר׳ עקיבא האט זיך דארט געמוטשעט א לאנגע צייט און צוריקגעקומען מיט ליידיגע הענט. דער שדכן האט געמוטשעט, ״גיי פרעג דעם רבי׳ן, גיי פרעג דעם רבי׳ן״. איך בין אריין צום רבי׳ן און פארגעלייגט די מעשה. דער רבי האט מיך אויסגעפרעגט און מסכים געווען צום שידוך. איך בין ארויס פון רבי׳ס שטוב אבער געבליבן מיט ספיקות.

נאך א ווייל האט דער שדכן מיך געפרעגט, "נו וואס זאגט דער רבי?" איך בין נאכאמאל אריין צום רבי'ן וועגן דעם שידוך, און דער רבי האט געזאגט, "דו זאגסט אז עס איז א גוטע זאך, נו וואס קלערסטו אריין?" איך האב פארגעלייגט מיין צווייפל, "צו נעמען א מיידל פון ארץ ישראל איז זייער קאסטבאר. צו פארן א"י און דערנאך ברענגען די עלטערן צו די חתונה, ציהט אריין אין גרויסע קאסטן". דער רבי איז נישט געווארן באאיינפלוסט און געזאגט, "ס'איז דאך א גוטע זאך". איך האב ווייטער געזאגט "רבי איך פארמאג נישט קיין געלט, ווי קען איך טון דעם שידוך?" דער רבי האט אויף דעם רעאגירט, "און אויף דאהי האסטו דען יא געלט? דער באשעפער וואס וועט באשערן אויף דא וועט אויך אויף דארט באשערן". איך האב געזעהן אז דער רבי האלט פון דעם שידוך, האב איך דרייסט געזאגט, "איך ווייס נישט וואס צו טון, דער רבי זאל מיר זאגן קלאר יא אדער ניין". אויף דעם האט דער רבי אויסגעשטרעקט זיין הייליג האנט צו מיר, און געזאגט הויך און קלאר "צאתך ובואך לשלום".

איך האב געהאט א חבר ר' יצחק שטוהל נ"י. מיר האבן צוזאמען געארבעט אין דיימאנט צענטער נאך אלץ בחורים. איך האב געבארגט פון אים 500 דאלער, און געקויפט א טיקעט און א דיימאנט רינגעל. איך בין געגאנגען זיך געזעגענען פון רבי'ן. מיט'ן ווארעמען וואונטש פון רבי'ן בין איך אוועק געפארן.

פאר מיין שוועד האט מען אנגעטראגן אויך אנדערע בחורים פון אמעריקע. ער האט אין אמעריקע געהאט א ידיד נאמן, ר' ליפא מאנן נ"י. זיי האבן זיך נאך געקענט פון דער אלטער היים פון מאקעווע. זיי זענען געווען צוזאמען תלמיד תורה גבאים. מיין שוועד האט אים כסדר געפרעגט אינפארמאציע אויף שידוכים. ווען ער האט אנגעפרעגט אויף מיר, האט ר' ליפא געענטפערט, "א קינד פון ר' ברוך יודא גאנץ איז א זכי' צו קענען באקומען". אויך האט מיין שוועד געפרעגט ביי מיין פעטער שמעלקע דער טשאבער רב וואס האט געוואוינט אין שכינות פון אים אין ירושלים. דאס האט אים געמאכט פארציען מיך פון אנדערע.

איך בין אנגעקומען אין א״י פאר שבת הגדול, און איינגעשטאנען ביי מיין פעטער דער טשאבער רב. איך בין דאן געווען דאס ערשטע מאל אין ארץ ישראל. איך האב מיך געשפירט עלענד אליין, אבער המגיד מראשית אחרית האט דער באשעפער געפירט. א יאר פריער וועז איך בין געווען אין וויען, האב איך דארט באגעגענט דעם טשאבער רב׳ס טאכטער, אן אלמנה מיט דריי קינדער. איך האב איר דאן געבעטן צו קומען קיין אמעריקע, אבער זי האט געוואלט גיין צו איר פאטער קיין ארץ ישראל. איר נאמען איז געווען חי׳ שווארץ, איך האב איר געזופן מומע חי׳. אין ארץ ישראל האט זי געטראפן איר זיווג. זי האט חתונה געהאט מיט ר׳ בן ציון שווארץ, א בעלזער חסיד וואס האט געהאט א צירונג געשעפט אין ירושלים. איינע פון אירע זון איז ר׳ יונה שווארץ א רב אין וויען.

וועז איך בין אנגעקומען צו פעטער שמעלקע׳ס הויז, איז זי אריבער געקומען, מיך באגריסט, און מיר געזאגט אז זי וועט מיר מיט אלעם העלפן. זי האט געהאלטן וואס און האט מיך פארגעגרייט פאר מיין באשוי, וואס איז פארגעקומען ביי מיין שווער אין הויז. נאכ׳ן צווייטן באגעגעניש בין איך געקומען צו איר הויז. איך בין געווען א נאאיוועו בחור אין די ענינים, און זי האט מיר געלייגט די וועדטער אין מויל. זי האט מיך געפרעגט, ״נו, דיר געפעלט דאס מיידל?״ האב איך געענטפערט ״יא. איך האב דאך קיינמאל קיין אנדערע נישט געזעהן״. האט זי מיר געראטן, ״הער מיך גוט צו. וועז דו גייסט דיך נאכאמאל טרעפן מיט איר, זאלסטו זאגן אזוי: איך בין געקומען קיין ארץ ישראל צו זעהן אייך און נאר אייך. פאר מיר געפעלט איר, איך בין זייער צופרידן. איך בעט אייך, זאגט איר אויך צו איך געפעל אייך, יא אדער נישט, און נישט צעגערן די צייט״. וועז איך האב איבערגעזאגט די וועדטער האט די מיידל זיך צושמייכלט און געזאגט ״יא, איר געפעלט מיר״. דאן האב איך געזאגט, ״אויב אזוי לאמיר דעם ׳איר׳ און ׳אייך׳ אוועק לייגן, און ניצן ׳איך׳ און ׳דו׳, און זאגן איינס דעם אנדערן מזל טוב און באשטימען דעם טאג פון די תנאים״. מיין כלה איז אביסל רויט געווארן און מסכים געווען.



מיין חתן בילד



די כלה בילד



מיין שוועגער און שטיף שוויגער און מיין כלה שיחי׳

ביז א פאר טאג איז פארגעקומען די תנאים. א דיימאנט רינגל האב איך שוין געהאט מיט געברענגט פון אמעריקע. מומע חי׳ האט מיר געהאלפן קויפן א זייגער, און אויך שיקן בלומען אויף די תנאים. ביי די שמחה זענען געקומען זייער חשוב׳ע געסט, מיין פעטער דער טשאבער רב, רב פראנק דער זון פון הרב פסח צבי פראנק וואס איז געווען מיין שוועי׳ס שכן, הר׳ ישראל משה דושינסקי שפעטערדיגער רב פון די עדה החרדית, ר׳ נפתלי ראזענפעלד פון בית לפליטות, און נאך חשוב׳ע געסט. מיין שוועי׳ר און שוויגער זענען געווען שבע רצון פון דעם שידוך.

מיט מיין שידוך האב איך אין איינוועגס איינגעהאנדלט מיין חשוב׳ן שוואגער ר׳ דוב צבי וועבער וואס וואוינט ביז היינט אין בני ברק. ער האט אויפגעשטעלט א שיינע משפחה זון מגידי שיעור אין בעלזא און איידעמער בני תורה.

נאך די תנאים האב איך מיט גרויס פרייד צו וויסן געטון מיינע געשוויסטער, אז דער ברודער שמואל דוד, דער יתום וואס איז עלענד אליין אין א פרעמדע מדינה און סביבה, איז אין א מזל׳דיגע שעה א חתן געווארן מיט א חשוב חסיד׳יש מיידל. מען איז געגאנגען דערציילן די נייעס פאר׳ן רבי׳ן, און דער רבי האט עס אויפגענומען מיט גרויס שמחה.



מיין שוואגער ר׳ דוב צבי וועבער



ביי מיין תנאים, פון רעכטס ר׳ נפתלי
ראזנפעלד פון בית לפליטות, מיין
פעטער טשאבער רבי, ערלויער רב,
הרב פראנק זון פון ר׳ פסח צבי פראנק,
און ר׳ ישראל משה דושינסקי ראש פון
עדה החרדית



ביי מיין תנאים, פון רעכטס,
ר׳ חיים דוד עהרנפעלד, ר׳ פנחס צבי
מאשקאוויטש, ר׳ נפתלי ראזענפעלד,
ר׳ אברהם׳לע פאללאק, (דעם נעקסטן קנין איך
נישט), טשאבער רב, דער חתן,
ערלויער רב, הרב פראנק,
הרב דושינסקי, ר׳ יצחק גרינבוים



מיין פעטער ר׳ שמעלקע
דער טשאבער רב
זאגט תורה ביי מיין תנאים



מיין שוועד ע״ה זינגט ביי די שמחה

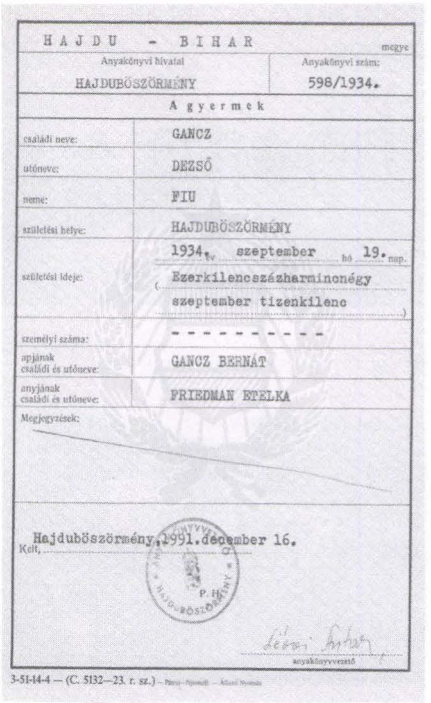


מיין שוועד
מיט הרב ישראל משה דושינסקי
ביי מיין תנאים



מיין שוועד
מיטן ערלויער רב
ביי מיין תנאים

תיכף נאכ׳ן תנאים האבן מיר שוין געפלאנט וויאזוי צו ערלעדיגן די שריפטן פאר מיין כלה צו קומען קיין אמעריקע. די עמיגראציע קיין אמעריקע איז דאן געווען א שווערע זאך. די בעסטע עצה איז געווען לעגאל חתונה צו האבן, ממילא וועלן די שריפטן גיין שנעלער. אין ארץ ישראל האט מען געדארפט א דאקומענט פון רבנות הראשית אז א רב האט מסדר קידושין געווען. דאס איז געווען דער לעגאלער חתונה שריפט. מען האט מיך געשיקט צום רבנות הראשית אין דעם באקאנטן היכל שלמה, צום סעקרעטאר. ער איז געווען אן אמעריקאנער איד פון דיטרויט, הרב וואלגעלערנטער. ער האט געהאט דעם כח צו ערלעדיגן די הייראט דאקומענטן כדי צו געבן פארן אמעריקאנער קאנסולאט.



HAJDU - BIHAR megye

Anyakönyvvi hivatal: HAJDUBÖSZÖRMÉNY

Anyakönyvi szám: 598/1934.

A gyermek

családi neve: GANCZ

utóneve: DEZSŐ

neme: FIU

születési helye: HAJDUBÖSZÖRMÉNY

születési ideje: 1934. szeptember hó 19. nap.
(Ezerkilencszázharminonégy szeptember tizenkilenc)

személyi száma: - - - - - - - - - -

apjának családi és utóneve: GANCZ BERNÁT

anyjának családi és utóneve: FRIEDMAN ERZELKA

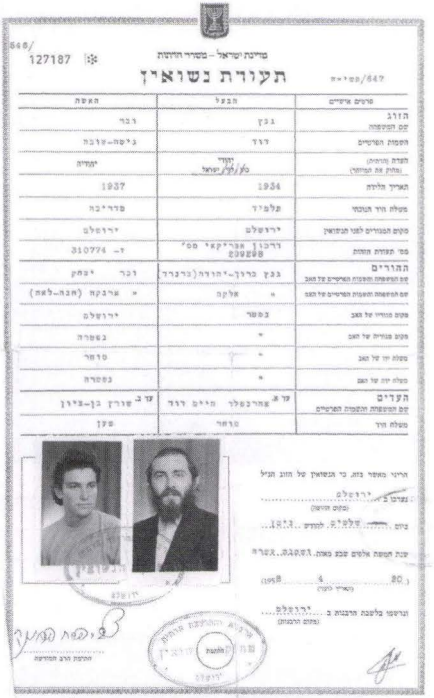
Megjegyzések:

Hajdúböszörmény, 1991. december 16.
Kelt,

P. H.

anyakönyvvezető

3-51-14-4 — (C. 5132—23. r. sz.) – Pátria Nyomdák – Kiadó Vállalat



646/ 127187

מדינת ישראל – משרד הדתות

תעודת נשואין

פרטים אישיים	הבעל	האשה
הזדג שם המשפחה	גנץ	גנצר
השמות הפרטיים	דוד	גיזה-שרה
לאום (נתרום) נתון את המחוז	יהודי ישראל	יהודית
תאריך הלידה	1934	1937
מקום הולדה	בודפשט	בודפשט
מקום המגורים לפני הנישואין	ירושלים	ירושלים
מס׳ תעודת הזהות	310774 ד׳	290858 דרכון אמריקאי מס׳
התוארים שם המשפחה והשמות הפרטיים של האב	גנץ ברוך-הורוה (ברנרד)	רבר יצחק
שם המשפחה והשמות הפרטיים של האם	" אלקה	" צרקה (חנה-לאה)
מקום מגוריו של האב	בשמר	ירושלים
מקום מגוריה של האם	"	בשמרה
משלח יד של האב	סוחר	סוחרה
משלח יד של האם	"	בשמרה
העדים שם המשפחה והשמות הפרטיים	עו״ד שהרבלר חיים דוד	עו״ד שורץ בן-ציון
משלח יד	סוחר	דין

ארחיב מאשר בזה כי הנישואין של הנזכר לעיל

נערכו ב׳ ירושלים (מקום הנישואין)

ביום ... שלח׳ה ... לחודש ... 1813 ...

עפ״י חוק השוה אלים סבב באה... 5744 ... לשטרות (לפי תאריך לועזי) ... 30 ... 9 ...

ונרשמו בלשכת הרבנות ב׳ ירושלים (מקום הרישום)

הלשכת מרכז הרבנות

ארכיון הרבנות הראשית לישראל

די הייראט שיין פון ארץ ישראל

ווען איך בין אריין צו אים, איז ער געזעצן אין א קאנפערענץ צימער אויבן אן ביי א לאנגן טיש מיט מענטשן. ווען איך האב אריין געטרעטן אין צימער, האט ער מיך באמערקט, און געווינקען אז איך זאל צוגיין צום

טיש. ער האט מיך געפרעגט ווער איך בין און וואס איז מיין פארלאנג. איך האב אים געזאגט מיין נאמען, און אז איך בין דעם סאטמארער רבין׳ס א תלמיד פון אמעריקע. אויף דעם איז ער אויפגעשפרינגען, און געזאגט ״רבותי אנטשולדיגט מיר א פאר מינוט״. ער האט געלייגט זיין האנט אויף מיינע פלייצעס, און מיך אריין געפירט אין זיין אפיס. ער האט אויסגעהערט מיין פארלאנג, און ביז א פאר טעג זענען שוין די פאפירן געווען אונטער געשריבן. אזוי ווי ספירה מאכט מען דאך נישט חתונה, זענען די פאפירן אונטער געשריבן געווארן יום ל׳ לחדש ניסן שנת תשי״ח.

אין ארץ ישראל בין איך געווארן שנעל היימיש און מיט נייגער אלעס געוואלט זהען און הערן. איך בין געווען באזוכן די גדולים ר׳ עמרם בלוי ז״ל, און ביי ר׳ אשר זעליג מרגליות ז״ל.



רבי אשר זעליג מרגליות זצ״ל
איש מירון

ווען איך בין אריין צו ר׳ אשר זעליג מרגליות בדיקת חמץ ביינאכט, האט ער מיר שלום געגעבן און געפרעגט וואס איך וויל. איך האב אים געענטפערט, אז איך בין געווען דעם סאטמאר רבי׳נס הויז בחור, און איך וויל אים באקענען. ער האט מיר געזאגט, ״אויב אזוי וועל איך דיר דערציילן א מעשה פונעם רבי׳ן: ״וען ער איז דא געווען אין שנת תש״ו האט ער געדארפט א הלואה. ער האט אריבער געשיקט צו מיר זיין גבאי ר׳ יוסף אשכנזי צו בארגן דאס געלט, ווייל איך האב געהאט א גמ״ח״. ר׳ אשר זעליג האט ארויסגענומען אן אלטן גרויסן בוך, עס מיר געוויזן, און ווייטער דערציילט, ״איך האב געבעטן ביי ר׳ יוסף א משכון אויף די הלואה. פרייטאג צו נאכטס ווען דער רבי האט געפירט טיש, האב איך געשטרעקט די הענט פאר שיריים פונעם פירות

טיש. דער רבי האט מיך געגעבן א קוק אן, און געזאגט שטילערהייט מיט א שמייכל, 'אויף דעם געטרויעט איר מיך יא?' איך האב מיך זייער נישט גוט געשפירט דערוועגן. מוצש"ק האב איך געזומען דעם בוך, און אריבער צום רבי'ן, צייגנדיג די תקנות פונעם גמ"ח אז עס עקזיסטירט נישט קיין אויסנאם. וועד אימער אפילו כגובה ארזים גבהו מוז געבן א משכון פאר א הלואה. איך האב אזוי דעם רבי'ן מפייס געווען. דער רבי האט געגעבן א זילבערנע בעכער אלס משכון. דער רבי האט געדארפט דאס געלט צו פארן קיין אמעריקע. אינטערעסאנט איז אז אינמיטן וועג האט ער שוין אפגעשיקט די הלואה, ווייל מענטשן האבן אים באווארפן מיט געלט.." אזוי האט ר' אשר זעליג געענדיגט די מעשה.

דער בעלזער רבי'ן זצ"ל האב איך ליידער געשפעטיגט מיט איין יאר. איך בין געווען ביי די עדה החרדית, ר' פנחס עפשטיין, ר' דוד יונגרייז, און ביי ביידע תולדות אהרן רבי'ס.



הגאון ר' דוד יונגרייז זצ"ל
ראב"ד העדה החרדית



הגאון ר' פנחס עפשטיין זצ"ל
ראב"ד העדה החרדית

אין די צייט וואס איך בין געווען אין ירושלים, האט די ערליכע געגנט געקאכט און געשטורעמט. עס האט געׂרעש׳ט וועגן א מועדון און א סווימונג פול. אין ירושלים איז פארגעקומען שטורעמישע דעמאסטראציעס אין די גאסן. איך בין מיטגעגאנגען נעבן ר׳ פנחס עפשטיין דעמאנסטרירן קעגן די כופרים און פושעים וואס האבן געוואלט אונטערדרוקן די ערליכע אידן. מען איז געגאנגען טשעפען מיט מיין כלה אז איר חתן איז א קנאי, אבער אלץ תלמיד פון דעם הייליגן סאטמארער רבי׳ן האב איך געטון מיין ערליכן פליכט.

נאך א פאר וואכן וויילן אין א״י בין איך אהיים געפארן אין א מזל׳דיגע שעה. מיין ערשטע אויפגאבע איז געווען צו גיין צום רבי׳ן אפנעמען דעם מזל טוב. איך בין אריינגעקומען צום רבי׳ן, און אים געגעבן שלום. תיכף האט מיך דער רבי געפרעגט, ״וואס הערט זיך דארט אין ירושלים?״ איך האב אינפארמירט דעם רבי׳ן וועגן די דעמאנסטראציעס און אזוי ווייטער. פלוצלינג האט זיך דער רבי געגעבן א קלאפ צוזאם די הענט און אויסגערופן, ״אוי זיי מיר מוחל, מזל טוב! איך האב אויף די רגע פארגעסן, נו ווי אזוי האסטו געטראפן?״ איך האב אלעס דערציילט, און אויפ׳ן רבי׳נס פנים האט זיך באוויזן גרויס פרייד.

מיין חתונה

נאכן לאנגער זומער איז מיין כלה אנגעקומען אויף די הייליגע טעג. נאך יו״ט האב איך אנגעהויבן זוכן א דירה, וואס דעמאלטס איז דאס זייער שווער געווען צו באקומען. איך האב געטראפן אויף 70 Rush St. וואו עס שטייט היינט די קלעמענטי פראדזשעקטס. די חתונה איז פארגעקומען כ״ב טבת תשי״ט און דער רבי איז געווען מסדר קידושין. פעטער שמעלקע איז געקומען פון ארץ ישראל צו די חתונה. אויך האט מיין כלה שוין געהאט דא אין אמעריקע אן עלטערע פארהייראטער ברודער ר׳ אברהם וועבער נ״י אין בארא פארק. ער האט געהאט א פיש געשעפט אויף 16 עווניו. ער איז געווען אן איידעם ביי ר׳ יחזקאל לעווי ז״ל. מיינע צוויי שוואגערס פון מיין כלה׳ס צד, און מיינע געשוויסטער פון מיין צד, האבן צוגעשטעלט די שיינע חתונה אין גרענד פארעדייס.



מזל טוב
מזל טוב

Mr. and Mrs. J. Weber
Family Ganaz

request the honor of your presence
at the marriage of their daughter and brother

Gita
to
David

Thursday evening, January first
at six-thirty o'clock

at the Grand Paradise
320 Grand Street, cor. Havemeyer Street
Brooklyn, N. Y.

Bride's Residence
83 South 9th Street
Brooklyn, N. Y.

בעזהי״ת

עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים

קול ששון — מזל טוב — וקול שמחה

קול חתן — וקול כלה

הננו מתכבדים בזה להזמין את קרובינו וידידינו לבוא לקחת
בשמחת כלולות בנינו היקרים

ה״ה הבחור החתן המופלג בתורה״ש

כמר **שמואל דוד נ״י**

בן הרה״ת מוהר״ר ברוך יהודה נאנץ הי״ד סתים מהבעסערמין

עב״ג הכלה הבתולה המהוללה

כרת נישל ראנץ תחי׳

שתתקיים א״ה״ש למזל טוב ובשעה טובה ומצלחת

יום ה׳ לס׳ שמות, כ״א טבת, תשי״ט הבע״ל
ולמספרם למען יאנואר
בשעה 6:30 בערב כדיוק

באולם גראנד פאראדייס
318 גרענד סטריט, קאר. העוועמייער סטריט
ברוקלין, נ. י.

ואי״ה״ש בשמחת בניכם נשוב לכם בגמולכם הטוב

מצד החתן	אבי הכלה
עקיבא נאנץ ורעיתו	יצחק וועבער ורעיתו
ברוקלין, נ. י.	עיה״ק ירושלים ת״ו

דאס אריגינאלע חתונה בריוו

צו די חופה איז מען געפארן צום רבין׳ס הויז מיט באסעס. עס איז שוין געווען אן איינגעפירטער מנהג וואס איך האב א יאר פריער אנגעפאנגען אויפ׳ן רבי׳נס פארלאנג. דער רבי האט נאך געהאלטן אינמיטן פארלערנען א שיעור, דעריבער בין איך געשטאנען און געווארט א היבש ביסל אונטער די חופה ביז דער רבי איז ארויס געקומען און מסדר קידושין געווען. עס איז אבער אלעס וועדר געווען.

צו מיין חתונה האב איך באקומען פון די סאטמארער רעבעצין ע״ה צוויי זילבערנע לייכטער, א טלית קטן און א פאר ווייסע זאקן פונעם רבין. דעם טלית קטן האב איך נאך היינט; איך טראג עס סדר נאכט און יום כיפור.

צוויי טאג נאך די חתונה האב איך אויסגעצאלט די חתונה הוצאות פאר׳ן קעיטערער פון די חתונה מתנות. איך האב נאך געהאט א גמ״ח ביכל פון א 6 טויזנט דאלער הלוואה. מיר האבן ביידע געארבעט, און דורך די הכנסה האבן מיר ביז צוויי יאר אויסגעצאלט דעם חוב.



פעטער שמעלקע טשאבער רב ביי א באזוך
אויך מיין שוואגער ר׳ צבי קליין



דער טשאבער רב פעטער שמעלקע איז געקומען צו אונזער חתונה

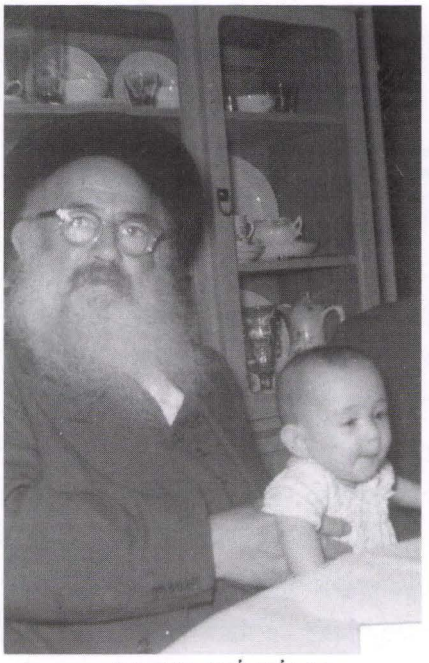


די צוויי יונגסטע ברידערס חתונות

ארט פאר מיין חתונה האב איך געארבעט ביי א דיימאנט געשעפט און געווארן א גוטער דיימאנט שלייפער. איך האב אפילו אויסגעלערנט אנדערע שלייפן, ווי למשל ר׳ מאיר דייטש, א זייער חשוב׳ער איד. (נאך 45 יאר איז ער געווארן מיין מחותן, זיין אייניקל פריעדמאן האט גענומען מיין אייניקל האניג). נאך מיין חתונה איז דער דיימאנט מארקעט שטארק געפאלן, און אסאך זענען דעמאלס ארויס פון די דיימאנט ליין. איך האב איבערגענומען א קלינינג סטאר פון מיין פריינד ר׳ יצחק שווארץ, דער זון פון ר׳ יהוסף שווארץ. די סטאר איז געווען אויף קליימער ביי ווייט עוועניו. (פאר עס האט עקזיסטירט די פראדזשעקטס.) איך האב דאס אריבער געברענגט אויף קליימער ביי דיוויזשאן, דארט ווי קליימער טערעס שטייט היינט.

מיין ברודער יואל׳יש איז געווען א חתן בחור, ווען איך האב אים איבער געגעבן דאס געשעפט. און עס איז געווארן באוויסט אלס ׳גאנץ קלינערס׳ פאר יארן לאנג. ער האט צו גוטן חתונה געהאט מיט זיין כלה חי׳ שרה תחי׳, א מיידל פון מילוואקי, וויסקאנסן. איר טאטע איז געווען א חשובע איד, ר׳ מרדכי מענדל איינהארן ע״ה. ער איז געווען א זון פון ר׳ זלמן לייב איינהארן ע״ה, וואס איז געווען א תלמיד פון קדושת יו״ט. ר׳ זלמן לייב און ר׳ מרדכי מענדל האבן געוואוינט אין מילוואקי אנפאנג יארן ווען אידישקייט אין אמעריקע איז געווען אויף א נידריגן שטאפל. זיי האבן זיך געהאלטן מיט מסירת נפש און געלעבט ווי ערליכע אידן אלע זייערע יארן. ר׳ זלמן לייב האט דרייסיג יאר נישט געגומען קיין רינדערן פלייש אין

מויל. סוף ימיו האט ער זיך באזעצט אין ירושלים, און איז נתקבר געווארן אויפ׳ן הר המנוחות. זכרונו לברכה.



ר׳ זלמן לייב איינהארן

מיט׳ן רבי׳נס עצה און הסכמה האט יואל׳יש געקויפט א הויז אויף דיוויזשאן, און דארט געמופט דעם בארימטן קליניג סטאר. (ער האט געוואוינט העכערן סטאר). ער האט זוכה געווען אז דער רבי איז געקומען צו אים אין הויז אויף א ברית, און איבערגעלאזט הייליגע ברכות. יואל׳יש האט אויך געהאט די זכי׳ צו זיין א געטרייער הויז בחור. ער איז געווען געקניפט און געבינדן צום רבי׳ן מיט הארץ און נשמה, ביז אין לעצטן טאג פון רבי׳נס לעבן.

נאכדעם וואס איך האב איבער געגעבן דעם קליניג סטאר פאר מיין ברודער יואל׳יש, בין איך געגאנגען זיך לערנען שטריקערייי. וועז איך האב געארבעט א פאר וואכן אין איין פאבריק, בין איך געגאנגען צו א צווייט פלאץ און געזאגט אז איך ארבעט שוין חדשים. נאכ׳ן ארבעטן א פאר חדשים בין איך ווידער געגאנגען ערגעץ אנדערש און זיך איינגעגעבן אז איך ארבעט שוין יארן. נאך א שטיק צייט בין איך געווארן א גוטער פארדינער.



שמואל דוד, געארבעט ביי סוועטער שטריקעריי


צוויי גוטע ברידער - שמואל דוד און יואליש

וועז איך האב שוין גוט געקענט די פאך, בין איך געגאנגען ארבעטן צו א גערער איד, ר׳ דוד וואסערטייל. ער האט געזוכט א גוטן ארבעטער, א מעכאניקער, און מיך געפרעגט ״וויפיל ווילסטו באצאלט?״ איך האב אים געזאגט, ״איך וויל ארבעטן צוויי וואכן, דאן וועל איך זאגן וויפיל איך וויל א שעה״. נאך צוויי וואכן האט ער מיר גערן געגעבן וויפיל איך האב געבעטן. איך בין דארט געבליבן ארבעטן 6 יאר. דערנאך בין איך געגאנגען ארבעטן צו די שלעזינגער ברידערס. זיי זענען געווען בעסערמינער, און ווי געשריבן האב איך האב זיי באגעגענט אין וויען וועז זיי האבן געשווערצט די גרעניץ פון אונגארן בשעת די רעוואלוציע. אין אמעריקע האבן זיי אויפגעשטעלט א שטריקעריי און סוועטער פאבריק. אין דעם פאבריק האבן געארבעט נפתלי, יצחק, שלמה, און זייער שוואגער ר׳ מרדכי גליקמאן.

אונזער יונגסטער ברודער ר׳ אברהם יעקב נ״י, האט אויך זוכה געווען צו באדינען דעם צדיק אלס הויז בחור ביים רבי׳ן ז״ל. ער האט חתונה געהאט מיט די טאכטער פון ר׳ יצחק גאלדבערגער ז״ל, איינער פון די חשובע אידן אין וויליאמסבורג. ער האט באקומען זייער א חשוב׳ע פרוי, שרה גאלדבערגער תחי׳, און אינאיינעם מיט איר אויפגעשטעלט א הערליכע משפחה. זיין חתונה איז געווען א גרויסע שמחה פאר אונז עלטערע געשווויסטער. אונזערע געפילן זענען געווען גאר דערהויבן אין יענע מאמענטן. דעמאלס איז אוודאי איז געווען א שמחה אין די עולמות עליונים פאר אונזערע טייערע עלטערן, אז אלע זייערע קינדער האבן ב״ה חתונה געהאט.

שמואל דוד
און זיין פאמיליע

תשרי, שנת תש״כ איז געבוירן אונזער ערשטע קינד רבקה רחל עמו״ש. זי הייסט נאך מיין שוויגער הי״ד. שפעטער איז געבוירן אונזער צווייטע טאכטער וואס איך האב א נאמען געגעבן עלקא נאך מיין טייערע מאמע. די דריטע טאכטער אין די רייע הייסט שרה מרים נאך די באבע שרה.

אין שנת תשכ״ד איז מיין ווייב מיט די קינדער געפארן קיין ארץ ישראל צו אירע עלטערן אויף די הייליגע טעג. איך בין געפארן עקסטער, ווייל איך האב געוואלט קודם פארן קיין אונגארן צו מיין מאמע׳ס קבר אין בעסערמין. דערנאך בין איך נאכקומען קיין ארץ ישראל.



מיין שווער ר׳ יצחק וועבער האלט אונזער ערשט געבוירענע קינד רבקה׳לע ראטטענשטיין אין די קאנטרי

איין טאג האט מיך ר׳ יוסף אשכנזי געלאזט רופן. דער רבי האט מיר געבעטן א בקשה: ״דו פארסט דאך קיין אונגארן, איך ווייל דיך מאכן פאר א שליח זאלסט פארן קיין איהעל, און משתדל זיין וועגן ציון פון ישמח משה. איך הער אז עס

איז אין א סכנה, אז מען זאל דאס חלילה שעדיגן. ר׳ יוסף וועט דיר געבן דעם נאמען און אדרעס פון דעם יעניגן וואס איז שייך צו רעדן מיט אים״. איך האב זיך געזעגנט און אוועק געפארן מיט דעם טייערן שליחות.

אנגעקומענדיג קיין איהעל, האט מען מיר אנגעוויזן דעם אדרעס וואו דער פריץ וואוינט. ער איז געווען א איד, נעבעך א פארבליבענער קאמוניסט. איך בין אריין אין גרויסן צימער, וואו מענטשן זענען געזעסן און געשפילט קארטן. איינער איז צוגעקומען צו מיר און געפרעגט, ״וועמען זיכסטו?״ איך האב אים געזאגט דעם נאמען. ער איז צוגעגאנגען צו יענעם זאגן אז מען זיכט אים. עס האט זיך אויפגעשטעלט א הויכער פעסטער מענטש און מיר געפרעגט ״וואס ווילסטו?״ איך האב אים געזאגט מיין בקשה, ״איך קום מיט א שליחות פון סאטמארער רבי׳ן, א פינפטער דור פון ישמח משה וואס ליגט דא אויפ׳ן בית החיים. ער איז א רבי פאר טויזנטער חסידים. ער האט מיך געשיקט צו אייך בעטן אז מען זאל דעם ציון חלילה נישט בארירן״.

פלוצלינג האט ער אויסגאבראכן אין א געוויין, ממש געכליפעט, און מיר געזאגט נאכ׳ן אפווישן זיינע טרערן, ״גיי זאג פארן רבי׳ן אז ווילאנג איך לעב וועט מען דעם ישמח משה׳ס ציון נישט בארירן. איך בין בעל הבית אויף די אויסגאבן און איך וועל נישט געבן איין גרייצער אויב מען וועט וועלן עפעס טון אין דעם בית החיים״. איך האב תיכף טעלעפאנירט צו ר׳ יוסף אשכנזי ער זאל איבערגעבן די גוטע נייעס פאר׳ן רבי׳ן. דאס געשטעל פון דעם איד און זיין רעאקציע ווען איך האב דערמאנט דעם רבין׳ס נאמען, האט געמאכט אויף מיר א שטארקן איינדרוק אויף א לאנגע צייט.

(א שטיק צייט שפעטער, דורכ׳ן השתדלות פון ר׳ סענדער דייטש ז״ל, דער ראש הקהל פון סאטמאר, האט מען אפגעקויפט דעם שטח פון בית החיים פאר קהל יטב לב. תיכף דערנאך האט ר׳ סענדר שוין געהאט א פלאן איבערצובויען דעם אוהל פון הייליגן ישמח משה. עס זענען ב״ה געווען פיל נדבנים פאר דעם צוועק און ביז א קורצע ווייל איז דאס ארט

געווארן א פנים חדשות. פון די גאס ביז צום אוהל איז אלעס איבערגעבויט געווארן און די אוהל איז אויפדאסנייי געווארן רענעווירט. דאס האט געהאלפן אז דער גאנצער בית החיים ווערט געהיטן ביז'ן היינטיגן טאג).

פון איהעל בין איך פריילין אפגעפארן קיין ארץ ישראל, וויסנדיג אז איך האב אויסגעפירט דאס שליחות פון רבי'ן מיט הצלחה. אין ארץ ישראל האבן מיר געפראווען א פריילין יו"ט. איך האב געדאוונט מיט מיין שוועי אין בעלזער בית המדרש. איך האב דארט געזעהן דעם היינטיגען בעלזער רבי'ן נאך אלץ יונג בחור. אונזער משפחה'לע האט זייער שיין פארברענגט די ימים טובים. די זיידע האט זיך זייער געפריידט מיט די דריי זיסע אייניקלעך וועם עס איז נישט אויסגעקומען צי זענען אזוי אפט. נאך א ווייזיט פון א פאר וואכן זענען מיר בשלום אהיים געפארן.

די יארן זענען געלאפן. מיינע שוויגער-עלטערן זענען געקומען וויזיטן אויף אמעריקע, וועו דאס פערטע קינד חי' דבורה עמו"ש איז געבוירן. זי איז געבוירן אויף א שבת פארמיטאג. וועו איך בין צוריק פון שפיטאל ביי מנחה, האט דער רבי געזאגט פאר ר' יוסף אשכנזי ער זאל מיר געבן שלישי. איך האב טאקע ביי מנחה געמאכט א א מי שברך און געגעבן דעם נאמען. די נעקסטע וואך שבת האב איך געמאכט א גרויסן קידוש לכבוד די פערטע מיידל.

א פאר יאר שפעטער בין איך איינמאל אריין צום רבי'ן מיט א קוויטל. דער רבי האט געליינט מיין קוויטל און געפרעגט "וואס זאגסטו?" האב איך געזאגט פאר'ן רבי'ן אביסל שעמעדיג, "רבי דער תכלית איז דאך איבער געבן די תורה ווייטער פאר די דורות, איך וויל קענען פירן א אינגל אין חדר אריין". דער רבי האט מיך אנגעקוקט מיט א שמייכל, און מיר אנגעוואונטשן אז איך זאל קענען פירן א אינגל אין חדר. די ברכה פון רבי'ן איז מקוים געווארן 2 יאר שפעטער. אין א גוטע שעה האבן מיר געהאט דאס פינפטע קינד א אינגל, אונזער בן יחיד ברוך יודא יוסף עמו"ש. ער טראגט דעם נאמען פון מיין טאטן ז"ל, און פון מיין שוועי'ס פאטער ר' יוסף. (איך האב געזעהן אויף ר' יוסף'ס מצבה געשריבן אז ביי דער טיילונג

פון די נעאלאגן און ארטאדאקסן, איז ער געווען א לוחם מלחמות ה׳). קורץ נאכ׳ן מיר וואונטשן א בן זכר איז דער רבי נעבעך קראנק געווארן. אזוי ווי דער רבי איז שוין נישט געזונט געווען, האט ער שוין נישט געקענט זיין קיין סנדק. וואוינענדיג אין לעיקוואוד האב איך מכבד געווען מיט סנדקאות דעם ראש ישיבה פון לעיקוואוד הרב ר׳ שניאור קאטלער ז״ל, דער ממלא מקום פון הגאון ר׳ אהרן קאטלער ז״ל. ווען ברוך יודא איז אלט געווארן 3 יאר, האט ער ביי מיין ברודער ר׳ עקיבא געזאגט דעם א״ב, ער איז דאן געווען דער מלמד אין סאטמארער חדר אין לעיקוואד.

לעיקוואוד, ניו דזשורסי

אין די צייט האבן זיך צוזאם געזומען מיט מיר א פאר יונגלייט מיט זייערע משפחות, און זיך ארויסגעצויגן פון דער שטאט אויף לעיקוואוד ניו דזשערסי. מיר האבן דארט געגרינדעט א סאטמארער תלמוד תורה און א בית רחל סקול. מיין ברודער ר׳ עקיבא איז געווען דער מלמד. עס האבן זיך ארויסגעצויגן חשוב׳ע משפחות, די אחים בראך, ר׳ שמואל און ר׳ חיים אלטער, זייער שוואגער ר׳ יוסף חיים גלאנץ, ר׳ מאיר ישראל גאלדבערגער דעם רבי׳נס תורה שרייבער, ר׳ מרדכי בעק היינט ראש ישיבה אין מאנסי, און נאך חשוב׳ע משפחות. אונזער רב איז געווען הרב ר׳ יואל׳יש מארגנשטערן אן אייידעם פון שארמאשער רב ז״ל. שפעטער האט ער איבערגענומען דאס רבנות, און מען רופט אים היינט שארמאשער רב.

מיר האבן געקויפט א בילדינג פאר׳ן ביהמ״ד אויף פארעסט עוועניו, נאנט צו די גרויסע לעיקוואודער ישיבה ווי ר׳ שניאור קאטלער די זון פון ר׳ אהרן קאטלער ז״ל איז געווען דער ראש ישיבה. ער איז געווען זייער א חשוב׳ער מענטש. נאך א קורצע צייט האבן מיר געבויט א מקוה. איך האב געמאכט דעם בלו פרינט, און אליין אנגעפירט מיט די ארבעט. דעם צעמענט פון די בורות האב איך אליין מיטגעהאלפן ביים גיסן בשתי ידים, זיכער מאכן אז עס זאל נישט זיין קיין זוחלין ח״ו. די מקוה ניצט מען נאך ביז׳ן היינטיגן טאג.

מיר האבן דארט געווואוינט ארום 4 יאר, ביז עס האט זיך געמאכט דאס מאנרא׳ער שטעטל. ווען דאס שטעטל אין מאנרא האט זיך געגרינדעט,

האט ר׳ עקיבא זיך אריבער געצויגן קיין מאנרא צו זיין דארטן א מלמד אין די תלמיד תורה. אויך האט זיך אריבער געצויגן דער שארמאשער רב, און ר׳ מאיר ישראל גאלדבערגער. די איבריגע משפחות זענען צוריק וואוינען קיין וויליאמסבורג.

אזוי ווי אונזער זון ברוך יודא יוסף איז געווארן גרעסער, האב איך אים געטראגן צום רבי׳ן צום דאוונען, כדי ער זאל קענען זעהן דעם רבי׳ן. דער רבי האט געוואוינט א שטיק צייט נאכ׳ן קראנק ווערן אין בעל הארבער, דערנאך איז ער אריבער קיין קרית יואל. איך פלעג טראגן בחורים פאר מנין צום רבי׳ן, און אלץ מיטגענומען ברוך יודא׳לען צו זעהן דעם רבי׳ן. יעדן ראש חודש בין איך געפארן קיין מאנרא צום דאוונען כדי ברוך יודא׳לע זאל זעהן דעם רבין. ביז שנת תשל״ט האב איך אים אלעמאל מיטגענומען כדי אריינצוכאפן וואס מער צו זעהן דעם רבי׳נס הייליגע צורה. ער איז טאקע אדוק צום רבי׳ן און צו זיינע הייליגע ספרים.

יארן שפעטער ווען דער סיגוטער רב איז שוין געזעסן אויפ׳ן כסא הרבנות פון סאטמאר, האט זיך געמאכט א וויכטיגער ענין ווענן די בתי החיים אין אייראפא און נאך אנדערע ענינים. הרב ר׳ אפרים שטיין דעם פאלטיטשאנער רב׳ס זון האט ערלעדיגט אן אויפנאמע פון רבנים ביים פרעזידענט אין ווייסן הויז אין וואשינגטאן. איך בין ערווועהלט געווארן צו ארגאניזירן די נסיעה, און אויך זיי פערזענליך באגלייטן. ר׳ אפרים איז געווען דער דיפלאמאט, און איך בין געווען דער באגלייטער פון דריי גרויסע רבנים, סאטמאר, באבוב און ויזניץ. איך האב דאס ערלעדיגט מיט הצלחה און זיי צוגעטיילט כבוד מלכים.

דער וויזיט האט געברענגט גוטע רעזולטאטן. מען האט דעם פרעזידענט געגעבן א מתנה א זילבערנעם בעכער. דער וויזיט איז געווען צושפרייט אין אלע צייטונגען.



פון אלטע ארכיוון



ביים פרעזידענט אין קאבינעט שטוב



א מתנה פארן פרעזידענט

"A Friendly Jew"

Now comes Mr. David Ganz
A man among his peers
Wearing plats around his ears
Not showing his actual years

A man of many virtues
But staunch in every way
A devout religious symbol
For those who come to play

When vibrations of friendship develope
There is music in the air
Sounds of amiable sensations
Far beyond compare

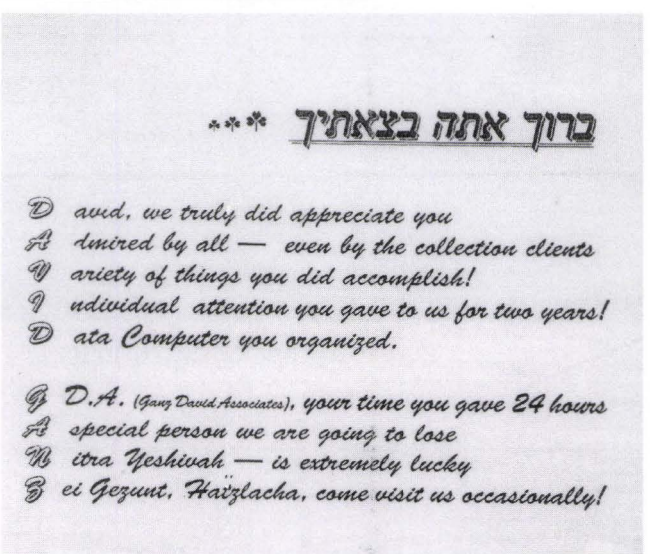
We come alive, with attentive surprise
All things seem like new
Grasping the moment with total surmise
The picture comes into view

I found a friend in David
I'm sure that you would too
He's recognized for what he is
Just, 'A Friendly Jew'!

Doc Forrest
10371-158

P.S.
Dedicated to David Ganz, my friend.

א גוי האט געמאכט
דעם פאעם



א פריינד פון א
ארבעטס פלאץ

בעזהשי"ת

ה פֿרוּמ הטוב אויסצוּדריקן מיטמיקי הלב זאלן אט די פֿאלגנדע ווערטער אין זאצן ד־ענין

ר־יטיג דאס אר־וי־סבר־ענגן קיינען מיר ס״י ווי נישט אבער פֿאר־ט פּטור בלאָ כלום לאָ אמיר־ינן

ב־ דעם נעלעגנהי־ט ווען פֿאר אַ צ־יט צור־יק שוין נעפֿי־ערט ד־ חזנה פֿונעם אַ־נגסטן ק־ינר

ש פֿ־ירן מיר אלע ד־ צ־יט פּאָס־ג אין גע־אַ־נעט ד־ אנגעוואָפֿנט נעפֿ־לן מיטצוטי־לן אצינר

מ עלי־ך אי־ז נישט צו שי־לדערן וואָס עס באַר־יט באַמית אזא ב־טערע צרה פֿאר אַ משפּחה

ו ון ד־ טאָטע פֿארלאָזט פֿר־צ־יטיג ד־ ווען אי־בערלאָונד־ג פֿארלי־רענע יתומים לאַנחה

א מגלי־קלי־ך אין ער־שי־טערט. נישט וואָסנד־ג וואָ מען נ־יט אפֿילו אין טר־יט

ל עכט־ג א־דישע ק־נדער לאָון אבער נישט פֿאלן אין קומען צו הילף אי־ך ד־ מינוט

ד ער של־ח נאָמן קומט אין נעמט א־בער מיט האַרצ־נק־יט דעם גאַנצן לאָסט און שוט־רן יאָך

ו ואר־ומ א־בער־ענע־בנק־יט אנצופֿ־רן דעם ק־רן יתומים וו־ וו־ט מ־גלי־ך פֿאר־הי־לן דעם בראך

ד־ משפּחה ד־ער־האלטן. ד־ ק־נדער ער־צ־ען ווי־טער אין ז־ין צו ד־ חופּה בשע־ה טובה ומצלחת

ג אנצנטע דוריות אפֿראַטעוונען במלא מובן המלה צו קענען וו־טער שפּענען א־ריש נחת

א ומ־ער צ־בראַבענע הע־צער צו ד־ער־פֿר־־ען אין ד־ער־מוט־נען מיט אזא נעטר־־שאפֿט

כ אבעלע אקט־ויט־עט מיט נענ־שאפֿט צו פֿאר־־בערן על צד הי־זקר טוב די גאַנצע ווי־רשאפֿט

ז אל ד־ער אבי הי־מים א־ך באַצאלן פֿאר ד־ אלע מפּעלים בבי־דים בכפּלי כפּלים

ג חת ב־ אי־נענע אלע־מיט אלע ער־לי־ ברכה בלי ד־ לאַרך ימים ושנות חי־ם

ר אר־ן לאָנגע און נעזונטע מיט פֿיל פֿר־־ד און גלי־ק אלע־מאל ער־ נזכה לנחמת ירושלים

א פֿר־ילי־כן פּורים

וואוינט

משפחת ר־אפֿ (האנ־ם)

לדוד מזמור

אני אסיר תודה, לכבוד ידידינו הנאמן והחשוב, ראש
וראשון לכל דבר שבקדושה, אוהב ומקיר רבנן
ותלמידיהון, איש יקר רוח ורב תבונה, בשכלו הבהיר
טרבה פעלים לתורה ולתעודה, היה

מוה"ר שמואל דוד גאניץ הי"ו

להגיד לאדם ישרו, כי הוא הגבר העומד תמיד לימינינו
בלב ונפש חפיצה, ועוזר רבות לכל צרכי מוסדותינו

ברכותינו מעומק לבבינו, שזכות התורה יעמוד לו
למשפחת שולם, להתנוסך בכל משאלות לבו לטובה, עדי
נזכה לביאת גואלנו במהרה בב"א

ברגשי הכרת הטוב, בשם הנהלת המוסדות

דוד אפשטיין, מנכ"ל

מוסדות קהלת יעקב פאסא

מגבית אבני קודש

שלוס





שלוס

אזוי ווי איך האב געענדיגט אראפשרייבן מיינע זכרונות, וועל איך יעצט צוטיילן כבוד פאר מיינע געשוויסטער באזונדער און באשרייבן א קורצן איבערבליק פון יעדן עקסטער. דאס וועט געבן א נענטערן בילד פאר די חשוב׳ע ליינערס פון דעם ספר הזכרונות.

❖❖❖

רחל לאה

מיין עלטסטע שוועסטער מרת רחל לאה אקערמאן תחי׳ איז געווארן א יתומה ביי קנאפע 16 יאר. עס איז געפאלן אויף איר די אחריות פון א שטוב מיט 11 יתומים, און א טאטן, א הייליגער איד אין א שוואכן געזונט צושטאנד. זי האט זיך ארויסגעשטעלט ווי א העלד אויפן שלאכט פעלד, טוענדיג אלעס וואס איז נאר מעגליך, און אפילו מער ווי עס איז מעגליך.

ווען מיין טאטע האט פיל מאל צייטווייליג אינגעריקט צום מיליטער, דאס הייסט צוואנגס ארבעט, איז רחל לאה געבליבן אינגאנצן אליין צו פירן די ווערטשאפט. זי פלעגט קאכן, באקן, שבת מאכן, און שיקן פעקלעך פארן טאטן אין (מאנקא טאבער) ארבעטס לאגער, ווי אויך האלטן פארבינדונגען מיט די מיליטער כדי אהיים צו ברענגען דעם טאטן אויף אורלויב. דאס איז איר אסאך מאל געלונגען.

דאס איז אנגעגאנגען ביז צום דערפארטירן, ארום 4 יאר. פון ווען מען האט אונז דערפארטירט ביז נאכן באפרייען, איז זי געווען אונזער מאמע. דאן זענען די אנדערע שוועסטערס עלטער געווארן און איבערגענומען דעם עול, פירנדיג דאס הויזגעזינד ווייטער מיט שיינהייט און גלאנץ.



מיין שוועסטער רחל לאה - זיי האבן חתונה געהאט נאך אין בעסערמין שנת תש״ו

נאך די מלחמה אין שנת תש״ו האט מיין שוועסטער רחל לאה חתונה געהאט אין דער אלטער היים בעסערמין, מיט מיין געטרייעם שוואגער ר׳ ישראל זאב אקערמאן ז״ל. זיי זענען אינאיינעם דורך געגאנגען די D.P. לאגערן, און אנגעקומען קיין אמעריקע אין שנת תש״י. זיי האבן זיך באזעצט אין דער איסט סייד אויף גרענד סטריט אויף א פאר יאר. דערנאך האט זיך משפחת אקערמאן אריבער געצויגן קיין ווילליאמסבורג אויף סאוט 9 סטריט. פון דארט האבן זיי זיך געצויגן צו 281 Rutledge St., וואו מיין שוועסטער וואוינט ביזן היינטיגן טאג.

זיי האבן אין משך פון די געבענטשטע יארן אויפגעשטעלט א הערליכע משפחה פון 9 קינדער לשם ולתפארת. מיין שוואגער איז דא געווען אדוק אין הייליגן סאטמארער רבי׳ן זצ״ל און אלע קינדער האבן געלערנט אין די סאטמארער מוסדות. זיי זענען אויסגעוואקסן א גארטן מיט הערליכע בלומען, א מוסטער פאר די אידישע גאס, און א פראכט פאר די גאנץ משפחה.

זייערע קינדער זענען: עלקא חי׳ אשת ר׳ אנשיל שווארץ נ״י, ר׳ ברוך מרדכי חתן של ר׳ ישראל דוד ווייס ע״ה, חוה מרים תחי׳ אשת ר׳ ארי׳ מאשקאוויטש נ״י, ר׳ אברהם יוסף אקערמאן נ״י חתן של ר׳ משה גרין ע״ה, גיטה פריידא תחי׳ וואס איז געווען אן אשת חבר פון ר׳ אברהם יעקב שפיערער ז״ל, א תלמיד חכם מופלג און א בעל דרשן נפלא וואס האט פארלאזט די וועלט אין זיינע בעסטע יארן. נאכדעם איז א זון ר׳ יודא הערש אקערמאן נ״י חתן של ר׳ מאיר יעקב שווארץ ע״ה, ר׳ מנחם משה דוד נ״י חתן של ר׳ אלימלך גאלדמאן נ״י, ר׳ שמואל נ״י חתן של ר׳ ישראל ווייס ע״ה, ר׳ ליפא אקערמאן נ״י חתן של ר׳ אלי׳ דייטש נ״י.

זיי זענען אלע חסידים ואנשי מעשה לשם ולתפארת, און פון דעם גארטן איז ב״ה אויסגעוואקסן קרוב צו הונדערט אייניקלעך און איר אייניקלעך, ירבו כמותם בישראל.

ר׳ עקיבא

מיין עלטסטער ברודער ר׳ עקיבא נ״י, איז געווען דער פארטרעטער פון אונזער טאטן ז״ל. ער האט איבערגענומען און איינגעפלאנצט אין אונז געשווויסטער די מדות טובות און מנהגים פון אונזערע עלטערן ע״ה. ער האט איבערגעגעבן און אריינגעפרעגלט אין אונזערע הערצער זייערע הייליגע וועגן כדי מיר זאלן ווייטער נאכפאלגן אינעם דרך הישר.

ר׳ עקיבא איז באקאנט מיט זיין מובחר המדות, און שטענדיגע שמייכל אויף זיין פנים. ער איז באליבט ביי יעדן איינעם וואס קומט אין קאנטאקט מיט אים. וואו אימער מיר האבן זיך געפונען דורכאויס אונזער וואנדערן, האט ר׳ עקיבא געפינען חן אין יעדענס אויגן ביזן היינטיגן טאג.

ר׳ עקיבא האט חתונה געהאט אין שנת תשי״ז מיט זיין אשת חיל מרת צבי׳ תחי׳. תיכף נאך זיין חתונה האט דער סאטמארער רבי זצ״ל אים אויפגענומען אלס מלמד אין די סאטמארער מוסדות. ר׳ עקיבא האט אויפגעשטעלט א משפחה פון הונדערטער תלמוד תורה אינגלעך, וואס זענען אויסגעוואקסן ביז היינט חשוב׳ע בעלי בתים, מלמדים און רבנים. אלע פון זיי רעכענען זיך אלס ר׳ עקיבא׳ס תלמידים. ער איז היינט א

בארימטער מלמד אין מוסדות סאטמאר קרית יואל און לערנט שוין מיטן צווייטן און דריטן דור פון זיינע תלמידים.



ר׳ עקיבא און מומע צבי׳ אלס חתן כלה



ר׳ עקיבא ביי א באזוך אין די בעסערמינער שול שנת תשי״ח



ר׳ עקיבא און זיין רעבעצין ביי די טיר פון ווייבער שול אין בעסערמין

דער ״כולל שומרי החומות״ לצדקת רבי מאיר בעל הנס, שפילט א גרויסע ראלע אין זיין לעבן. מיט די הילף פון זיין אשת חיל תחי׳ איז ער גאר אקטיוו אין דעם מוסד און איז א חשוב׳ער גבאי קודש פון דעם כולל.

אין יאר תשמ״ד איז ער געערט געווארן דורכן ״כולל שומרי החומות״ מיט געוואלדיגע טיטלען, אלס איינער פון די וויכטיגסטע און אייגעזעענע גבאים פונעם כולל אין די לעצטע 35 יאר. אונזער גאנצע משפחה, די נאנטע און ווייטע, זענען געקומען לכבודו צו דעם מסיבה.

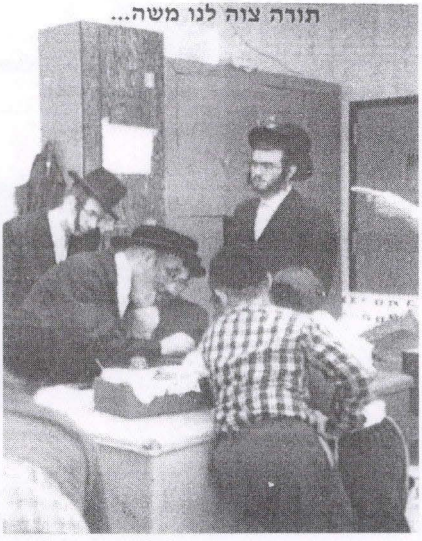
מען שטייט פאר ר׳ עקיבא׳ס טיר אריינצובערענגען די נדבות פארן כולל. דערביי כאפט מען א הייסע ברכה פון ר׳ עקיבא, און מען זעהט דערביי

ישועות און רפואות. אויך ר׳ עקיבא זאגט מען דאס וואַרט ״דין פרוטה כדין מאה״, ביי ר׳ עקיבא איז נישט קיין חילוק צו מען גיט א פרוטה אדער א מאה, ער גיט די זעלבע הייסע ברכה.



ר׳ עקיבא אין די מיטעלע יארן

אין שנת תשס״ד איז ר׳ עקיבא געווארט דורך די סאטמארער מוסדות אין קרית יואל, צום יובל השלושים. ער דינט דארט געטרייי אין די מוסדות פונעם הייליגן רבי׳ן זצ״ל, וועלכער האט אים פארבעטן צו קומען קיין קרית יואל הארט פארן גרונדן דעם שטעטל. ר׳ עקיבא איז פון די חשובי זקני חסידי סאטמאר, ה׳ יאריך ימיו ושנותיו בנעימים.



ר׳ עקיבא מיט די ניי צוגעקומענע תלמידים



ביים לעקן האניג און זאגן אלף-בית



הרה"ח ר' עקיבא גאנץ שליט"א אין ת"ת אין בארום סטרויט, וואו ער
האט אנגעהויבן זיין קייט בהרבצת התורה במוסדות רביה"ק זי"ע

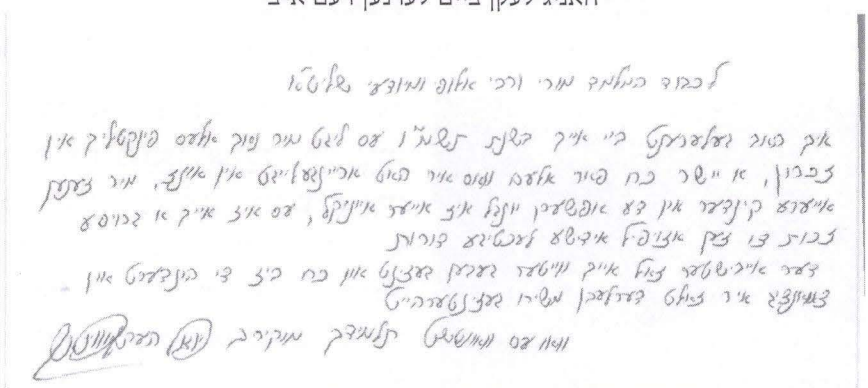


אויפן וועג צו א קרי"ש לייענען



ר׳ עקיבא
ביים לערנען א״ב
מיט די געשוויסטערס
קינדער

א בריוועלע פון א אינגערמאן וואס האט געברענגט זיין אינגעלע צו ר׳ עקיבא
האניג לעקן ביים לערנען דעם א-ב



לכבוד המלמד מורי ורבי אלופי ומיודעי שליט״א

איך האב געלערנט ביי אייך בשנת תשמ״ו, עס ליגט מיר נאך אלעס פונקטליך אין זכרון, א יישר כח פאר אלעם וואס איר האט אריינגעלייגט אין אונז, מיר זענען אייערע קינדער און דע אפשערן יונגל איז אייער אייניקל, עס איז אייך א גרויסע זכות צו זען אזויפיל אידישע לעבטיגע דורות.

דער אייבישטער זאל אייך ווייטער געבן געזונט און כח ביז די הונדערט און צוואנציג, איר זאלט דערלעבן משיח געזונטערהייט

וואו עס וואונטשט תלמידך מוקירך

יואל הערשקאוויטש

חי׳לע



מיין שוואגער ר׳ הערשל קליין און מיין שוועסטער חי׳ - חתן כלה בילד

מיין שוועסטער חי׳ תחי׳ האט פונעם גאר יונגן עלטער געגומען א טייל צו פירן די שטוב פון קליינע יתומים. וועז רחל לאה האט חתונה געהאט איז חי׳לע געווען א מיידל פון 18 יאר און געגומען אויף זיך די עול ווייטער צו פירן די שטוב מיט גבורה. זי האט חתונה געהאט מיט מיין חשוב׳ן שוואגער ר׳ צבי קליין פון קערעסטיר אין שנת תשי״א. מיין שוואגער איז א תלמיד חכם א ירא שמים, א ידען נפלא און א ספרא רבה, נושא ונותן באמונה און נהנה מיגיע כפיו. זיי האבן אויפגעשטעלט א פראכטפולן שטוב פון פינף קינדער:



ר׳ הערשל מיט זיין ערשטע טאכטער חנה לאה ע״ה - אין שנת תשט״ו

די ערשטע טאכטער חנה לאה ע״ה איז נעבעך אוועק זייער יונג פון דער וועלט, איבערלאזנדיג זעקס יתומים. זי איז געווען א מוסטער פון א פרוי, חכמה געקניפט מיט אויסנאם מידות טובות, און איז געווען א שטאלץ פאר די משפחה. זי איז געווען אן אשת חבר פון ר׳ אהרן יוסף לאנדוי נ״י. דערנאך איז א זון ר׳ ברוך יודא קליין נ״י חתן של ר׳ גדלי׳ שפיטצער נ״י, ר׳ אברהם ישעי׳ קליין נ״י חתן של ר׳ מאיר דייטש נ״י, עלקא תחי׳ אשת ר׳ פנחס שפירא

נ״י, שרה תחי׳ אשת ר׳ יחיאל מיכאל פישביין נ״י. זיידע-באבע קליין האבן ב״ה פיל נחת פון די קינדער און אייניקלעך כולם אהובים כולם ברורים.

❖❖❖

ר׳ מרדכי

מיין ברודער ר׳ מרדכי נ״י, איז געווען א שותף צו ר׳ עקיבא נ״י אין אנהאלטן די גאלדענע קייט. ער איז אויך געווען א שטארקער משפיע אין אונזער הויז אונז צו אויסלערנען זיך צו פירן על דרך התורה והיראה, און אנהאלטן די הייליגע ירושה פון אונזערע עלטערן. כאטש ביי די 14 יאר איז ער שוין ליידער געווען אן א טאטן, אבער דאס יראת שמים וואס ער האט פון אים געי׳רש׳נט האט געקלאפט אין זיין הארץ ווי א גלעקל. אויף מרדכי׳ס התנהגות האט מען דערקענט אז ער איז אן אפגעהיטענער בחור. עס איז געווען פון אים אסאך צו לערנען אין תורה, מידות און יראת שמים.



ר׳ מרדכי און סאסע אלס חתן כלה



סאסע מיט אירע עלטערן ביי די תנאים



ר׳ מרדכי מיט זיין שווער ר׳ אברהם ווערצבערגער

ר׳ מרדכי נ״י האט חתונה געהאט אין שנת תשי״ז מיט מרת סאסי תחי׳, א טאכטער פון החסיד המפורסם ר׳ אברהם ווערצבערגער ע״ה, א גרויסער מקורב ביים סאטמאר רבי׳ן זצ״ל. זיי האבן אינאיינעם אויפגעבויט א הויז פון פיר קינדער, צוויי זין און צוויי טעכטער:

ר׳ ברוך יודא משה גאנץ נ״י חתן של הרה״ח ר׳ ישי בוכינגער ע״ה, ר׳ אהרן דוד יצחק גאנץ נ״י חתן של ר׳ אברהם דוד קארצאג נ״י, עלקא תחי׳ אשת ר׳ מרדכי יודא פאלקאוויטש נ״י, חי׳ תחי׳ אשת ר׳ בערל שטערן נ״י. כולם אהובים כולם ברורים.

❖❖❖

חנה

מיין שוועסטער חנה ע״ה, האט חתונה געהאט שנת תשט״ו מיט מיין טייערן שוואגער ר׳ אברהם גליק נ״י פון דעעש. זיי האבן אויפגעשטעלט א חשוב׳ע שטוב מיט פיר קינדער:



מיין שוואגער ר׳ אברהם גליק
חתן כלה בילד

ר׳ ברוך יודא גליק נ״י חתן של אהרן עיגער ע״ה, מאשא ברכה תחי׳ אשת ר׳ ראובן שמעון דייטש נ״י, עלקא רבקה שיינדל תחי׳ אשת ר׳ חיים מיללער נ״י, שרה מירל תחי׳ אשת ר׳ נתן סאנדער נ״י. אלע זייערע קינדער זענען גרויסע גומלי חסדים. כולם אהובים כולם ברורים.

חנה ע״ה איז געווען אן איבערגעגעבענע מאמע צי אירע קינדער און אייניקלעך. מיט געטרייישאפט האט זי זיי באגלייט אויף יעדן טריט און

שריט. זי איז געווען פארנומען א גאנץ לעבן נאכלויפן חסד און איז געווען באליבט ביי יעדן וועם זי האט נאר געקענט. חנה גליק ע״ה איז נפטר געווארן - אלט זייענדיג 72 יאר. אירע טעג זענען געווען פול מיט מעשים טובים, און אירע קינדער זענען געבליבן מיט ווארעמע זכרונות פון אירע נאבעלע מעשים.



איינע פון די לעצטע בילדער פון מיין שוועסטער חנה׳לע ע״ה

❖❖❖

אסתר



מיין שוואגער ר׳ בעריש פעקעטע חתן כלה בילד

מיין שוועסטער אסתר ע״ה האט חתונה געהאט אין שנת תשט״ז, מיט מיין טייערן שוואגער ר׳ בעריש פעקעטע נ״י, א זון פון הרב צבי אביגדור פעקעטע פון נאנאש. ר׳ בעריש איז א תלמיד חכם מופלג און א ירא שמים במלא מובן המילא. זיי האבן אויפגעשטעלט זייער שטוב מיט פינף קינדער:

עלקא תחי׳ אשת ר׳ חנוך עלפער נ״י, יהודית תחי׳ אשת ר׳ יעקב משה ווייס נ״י, ר׳ ברוך יודא פעקעטע נ״י חתן של ר׳ חיים צבי וואלנער נ״י, ר׳ יעקב פעקעטע נ״י חתן של ר׳ קלמן שטיין נ״י, ר׳ הערשל פעקעטע נ״י חתן של ר׳ נח משה בערגער נ״י.



מיין שוועסטער אסתר ביים באשוי

אסתר ע״ה איז געווען זייער א ערליכע נשמה און א מורא׳דיגע יראת שמים שוין פון אלס קינד. אלס יונג מיידל האט זי האט געהאלטן דעם ׳קב הישר׳ אין איר פאקעט-בוק צו ליינען בשעת׳ן פארן צו די ארבעט. אלע אירע באקאנטע האבן איר געשעצט פאר איר גוטסקייט און ווארעמע באנעמונג. זי האט פארלאזט די וועלט זייענדיג בלויז 70 יאר.

❖❖❖

ר׳ שמואל דוד

איך, שמואל דוד, האב חתונה געהאט כ״ב טבת שנת תשי״ט, מיט מיין אשת חיל מרת גיטל תחי׳, די טאכטער פון מיין חשוב׳ן שווער ז״ל ר׳ יצחק וועבער. מיר האבן מיטן אויבערשטנס הילף געבויט א הויז פון פינף קינדער בליע״ה:



מיין שוואגער ר׳ ישראל ווייס ע״ה און זיין משפחה אונטן
און מיין שוואגער ר׳ אברהם וועבער און שוועגערן שיחי׳

רבקה רחל תחי׳ אשת ר׳ יוסף ראטענשטיין נ״י, עלקא תחי׳ אשת ר׳ ראובן אלי׳ האניג נ״י, שרה מרים תחי׳ אשת ר׳ צבי מאיר פריעדמאן נ״י, חי׳ דבורה תחי׳ אשת ר׳ נח אלימלך פריעדמאן נ״י, ברוך יודא יוסף נ״י חתן של ר׳ עקיבא גאלדשטיין. מיר האבן ב״ה אסאך נחת פון אונזערע קינדער, אייניקלעך אור אור אייניקלעך.

❖❖❖

ר׳ יואל׳יש



ר׳ יואליש - חתן כלה בילד

מיין ברודער ר׳ יואל׳יש האט חתונה געהאט אין שנת תש״כ מיט זיין כלה מרת חי׳ שרה. ער איז געווארן אן איידעם ביי ר׳ מרדכי מענדל איינהארן פון מילוואקי. זיי האבן אויפגעשטעלט א חסיד׳ישע שטוב מיט אלע מפרשים, פיר זון און א בת יחידה:

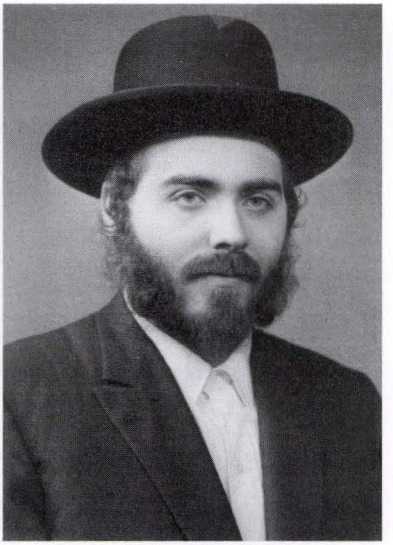
ר׳ ברוך יודא גאנץ נ״י חתן של ר׳ הערש אלימלך האס נ״י, ר׳ שאול גאנץ נ״י חתן של ר׳ חיים שטערן נ״י, ר׳ דוד מאיר גאנץ נ״י חתן של ר׳ חיים הערש שפיטץ נ״י פון לאנדאן, עלקא תחי׳ אשת ר׳ אברהם חיים גראסבארד נ״י.

זיי האבן בליע״ה א גארטן בלומען אייניקלעך און איר אייניקלעך.

❖❖❖

ר׳ אברהם יעקב

מיין יונגסטער ברודער ר׳ אברהם יעקב נ״י, האט חתונה געהאט שנת תשכ״א. ער איז געווארן אן איידעם ביי ר׳ יצחק גאלדבערגער ז״ל, איינער פון די אויסגעצייכענטע בריידער פון די גרויסע משפחת גאלדבערגער. זיי האבן ב״ה אויפגעשטעלט א הערליכע שטוב מיט אכט קינדער, ממש א גארטן מיט בלומען:



ר׳ אברהם יעקב אלס חתן



ר׳ אברהם יעקב - חתן כלה בילד

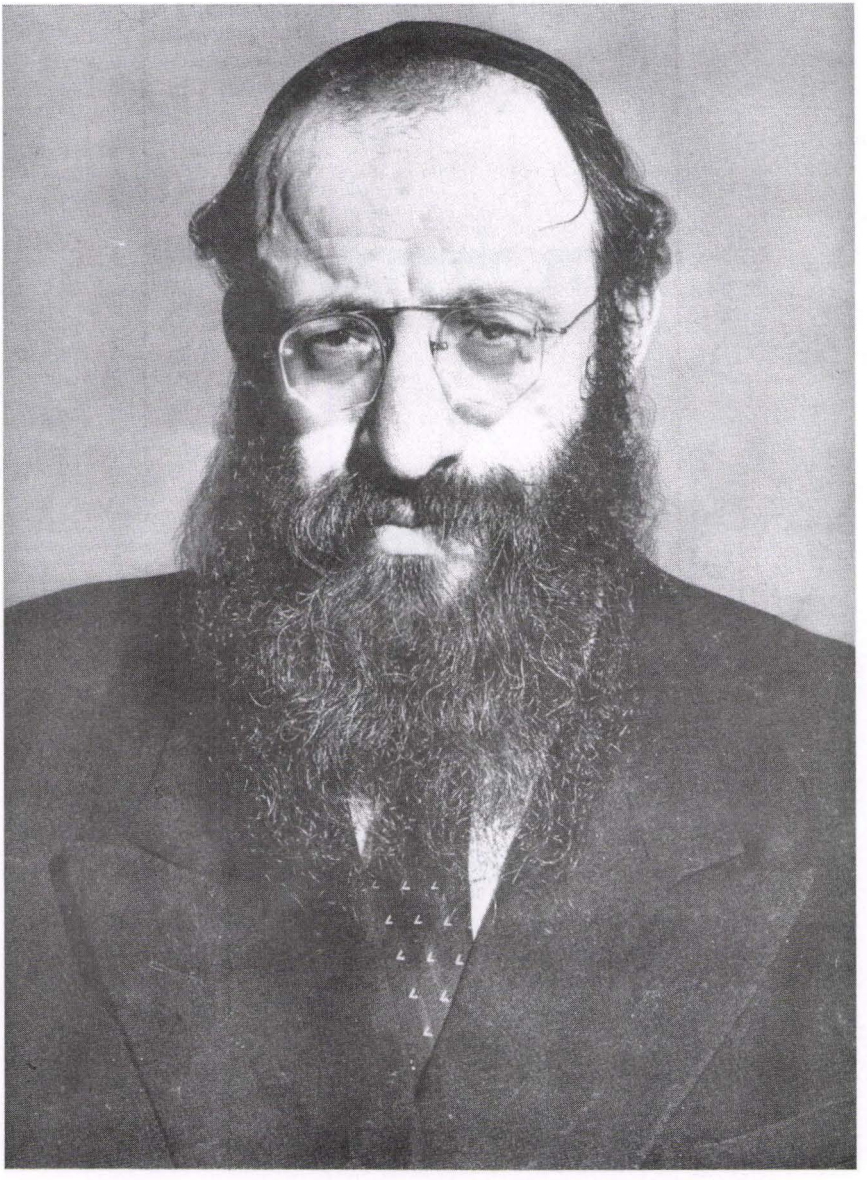
ר׳ ברוך יודא גאנץ נ״י חתן של ר׳ ישעי׳ קליין, עלקא תחי׳ אשת ר׳ אברהם הערש אינדיג נ״י, רייזל תחי׳ אשת ר׳ אהרן זאב שפיטצער נ״י, צארטיל תחי׳ אשת ר׳ וואלף בער גאלדבערגער נ״י, חי׳ תחי׳ אשת ר׳ יושע פנחס שענפעלד נ״י. לאה תחי׳ אשת ר׳ משה יודא באש נ״י, ר׳ חיים הערש נ״י חתן של ר׳ יוסף יואל קרויס נ״י, אחרון אחרון חביב די טאכטער הכלה בלומא׳לע מיטן חתן ר׳ מנחם מענדל גאלדבערגער. מיין ברודער אברהם יעקב איז געווען זייער צופרידן פון זיין אייגענעם שידוך, דערפאר האט ער געגומען נאך צוויי גאלדבערגערס פאר איידעמער. ער האט ב״ה א הערליכע משפחה קינדער און אייניקלעך. די כלה בלומא׳לע האט חתונה די וואך וואס איך ענדיג מיין ערשטע שרייבן, ר״ח ניסן תשס״ו, אין א מזל׳דיגע שעה. די גאנצע משפחת גאנץ קוקט ארויס צום חתונה פון יונגסטן אייניקל.



דאס איז געווען דער שפריך-וואַרט פון די גאס

ביי די גדולי הדור





הרה״ג רבי מיכאל בער ווייסמאנדל זצ״ל ראש ישיבת נייטרא

אזוי ווי איך האב באשריבן א טייל פון מיין לעבנסגעשיכטע קען איך נישט אויסלאזן מיין העכסט אינטערעסאנטע איבערלעבענישן מיט די צוויי גדולי הדור, ר׳ מיכאל בער ווייסמאנדל ז״ל און רבינו הקדוש מ׳סאטמאר זצ״ל. זיי זענען געווען א חלק פון מיין לעבן, א שטיק פון מיין הארץ, און א טייל פון מיין ׳משפחה׳.



די נייטרא ישיבה איז געגרינדעט געווארן אין אמעריקע שנת תש״ז אין סאמערוויל, ניו דזשערסי. עס איז געפירט געווארן דורך דעם וועלט בארימטע גאון ישראל און ראש ישיבה מוה״ר מיכאל בער ווייסמאנדל ז״ל, און זיין שוואגער דער נייטרא רב הרה״צ ר׳ שלום משה הלוי אונגאר זצ״ל. דער משגיח איז געווען דער בארימטער הרה״צ ר׳ יונה פארסט ז״ל. ער איז געווען א לעבעדיגער מוסר ספר. הגאון ר׳ יצחק זאב מאיער ז״ל, דער מחבר פון ספר מהרש״א הארוך, איז געווען א מגיד שיעור. אויך איז געווען א מגיד שעיר די וועלט בארימטער הרב הגאון ר׳ יעקב הארנשטיין ז״ל.

ווען דער סאטמערער רבי זצ״ל איז אנגעקומען קיין אמעריקע אין יאר תש״ח, האט ר׳ מיכאל בער ווייסמאנדל זצ״ל אים איינגעלאדענט צו וויילן אין די ישיבה. די רבי איז געווען אין די נייטרא ישיבה אין סאמערוויל פאר 6 וואכן, פון נאך פסח ביז איבער שבועות. דערנאך האט זיך די ישיבה אריבער געצויגן קיין מאונט קיסקא וואו עס געפינט זיך ביז׳ן היינטיגן טאג.

ווען איך בין אלט געווארן 15 יאר האב איך באקומען חשק צו גיין לערנען אין די נייטרא ישיבה. אריינגענומען צו ווערן אין די ישיבה איז נישט געווען א לייכטע זאך. מיין ברודער ר׳ עקיבא האט זיך משתדל געווען פאר מיר. איינער פון די מנהלי הישיבה איז געווען ר׳ מנחם משה פעלזנבערג ז״ל, א ידיד נפש פאר ר׳ מיכאל בער ז״ל. ער איז געווען אן אויסטערלישער חשוב׳ער מענטש, א בעל הבית און דערהויבענער איד. ער האט געהאלפן די ישיבה מיט געלט און אנדערע זאכן בלב ונפש. מיין ברודער ר׳ עקיבא האט מיך אריין געפירט אין נייטרא ישיבה אפיס אויף דיוויזשאן עוועניו, מיך געשטעלט פאר ר׳ מנחם משה פעלזנבערג און געזאגט, ״מיין ברודער שמואל דוד איז א יתום. ער וויל גיין לערנען אין די נייטרא ישיבה״.



די נייטרא ישיבה אריגינעלע בילדינג

ר׳ מנחם משה האט מיך אנגעקוקט מיט א נעבעכדיגן שמייכל, און געפרעגט, ״וועסטו זיין א וואוילער בחור?״ האב איך געענטפערט ״יא״, איך בין געשטאנען מיט גרויס ביטול און געווארט אויף זיין ענטפער. קיין מלומדת האט מען דעמאלטס נישט געצאלט, און די גאנצע עול פון

אויפהאלטן די ישיבה איז געפאלן אויפ׳ן ראש ישיבה! נאך א שטיקל צייט האט ר׳ מנחם משה מיר געזאגט די גוטע בשורה, אז מען נעמט מיר אן. די שמחה איז געווען גרויס, נישט צום באשרייבן. ער האט געהייסן ר׳ עקיבא זאל מיר ארויס פירן צום ישיבה, און פלאצירן צווישן די בחורים.

א פאר טעג שפעטער בין איך אין באגלייטונג פון מיין ברודער ר׳ עקיבא אין א מזל׳דיגע שעה אנגעקומען אין די נייטרא ישיבה. ר׳ עקיבא האט פיבערהאפטיג געארבעט מיך צו פלאצירן צווישן די בעסערע, עלטערע בחורים. ער האט זיך איינגעבעטן אין איינע פון די בעסטע שטיבער. די פיינע בחורים האבן אים נישט געוואלט אפזאגן, און מסכים געווען. ר׳ עקיבא איז אהיים געפארן בשמחה אז ער האט פלאצירט זיין קליינעם ברודער אין די בארימטע נייטרא ישיבה.

אזוי ווי ר׳ עקיבא איז אוועק געפארן, האבן מיר די עלטערע בחורים מסביר געווען אז זייער שטוב איז נישט פאר מיר, איך זאל גיין זוכן אן אנדערע שטוב צווישן יונגערע בחורים, מיינס גלייכן. איך האב מיך געפילט פארלוירן און עס האט מיך געשטיקט דאס ווייטען, אבער מיין געוויסן האט מיך דיקטירט ״זיי נישט פארלוירן, דו ביסט אן ערוואקסענע בחור און דו דארפסט שוין אליין באשטיין דיין שטעטל״. פון יענע מינוט האב איך איבערגענומען דעם גאנצן אחריות, און מיט׳ן באשעפער׳ס הילף געזארגט פאר מיר אליין.

איך האב פארשאפט א פיינע שטוב מיט גוטע חברים. איך האב זיך באפריינדעט מיט אסאך גוטע בחורים, עלטערע פון מיר, ווי ר׳ משה גראס, ר׳ איסר גרינפעלד, ר׳ לייבוש גאטעסמאן, ר׳ מענדל קליין, ר׳ אלי׳ קאהן, ר׳ אהרן פישער, ר׳ דוד באש, און נאך. מיינע חברים זענען געווען ר׳ יעקב הערצאג ע״ה, ר׳ ברוך דוד און ר׳ יעקב יוסף האלבערשטאם, ר׳ חיים אלעזר פאזען, ר׳ אלי׳ שרייבער, ר׳ שמשון כ״ץ, ר׳ ישראל שמעי׳ ראזנער, און נאך.

די ישיבה לעבן האט מיר גאנץ גוט געשמעקט. איך האב געלעבט אין מיין אייגן וועלטל, פון מיינע געשווויסטער האב איך כמעט פארגעסן.

איינמאל אין א פאר וואכן האב איך אהיים געופן אויב איך האב עפעס געדארפט. מיינע שוועסטערס האבן געוואשן און געביגעלט פאר מיר אז איך זאל קענען רואיג לערנען. מיינע חברים האבן זיך געמערט, און דאס לערנען איז געווארן בעסער יעדן טאג. איך בין געווען א שטיקל נאטירליכער יחסן, ווייל מיין נאמען איז די זעלבע ווי דעם נייטרא רב׳ס טאטע וואס האט אויך געהייסן שמואל דוד. דער יחוס האט מיך אבער נישט אויף צו ווייט געטראגן... מיינע ראשי ישיבה האבן געהאלטן אויף מיר א וואכזאם אויג. פאר מיין ראש ישיבה ר׳ מיכאל בער ווייסמאנדל האב איך געהאט גרויס דרך ארץ, אבער אין אנהויב אויך גרויס פחד. נאכ׳ן הערן זיינע דרשות און זיינע בכיות׳דיגע תפילות, האב איך אים אנגעהויבן ליב צו האבן. הערצער שפירן זיך און נאך א קורצע צייט האט ער מיך אויך ליב באקומען און איך בין געווארן זייער נאנט צו אים.

דא איז דאס פלאץ צו דערמאנען מיין ראש ישיבה׳ס געוואלדיגע השתדלות פאר כלל ישראל אין די מלחמה יארן. ער איז געווען פון די איינציגע מענטשן וואס האבן מיט געוואלדיגע מסירות נפש געהאנדלט מיט די דייטשן און גערעטעוועט טויזענטער אידן ממות לחיים. צום סוף איז ער געכאפט געווארן און פארשיקט געווארן קיין אוישוויץ מיט זיין ווייב און זעקס קינדער הי״ד. ער האט ליידער געוואוסט וואו די באן פארט און ער איז אראפגעשפרינגען אינמיטן וועג, אין וואלד אריין. ער האט דערנאך איינגעריסן און גע׳שתדל׳ט אפצושטעלן דעם באן פון פארן ווייטער קיין אוישוויץ. עס האט זיך ליידער נישט איינגעגעבן און זיין משפחה איז נעבעך אומגעקומען על קידוש ה׳ הי״ד. זיין ספר ׳***מן המצר***׳ איז עדות אויף זיין געוואלדיגע מסירות נפש צו ראטעווען אידן. זיין גאנץ לעבן האט ער זיך שרעקליך מצער געווען אז ער האט ליידער נישט מצליח געווען צו ראטעווען וואס מען האט נאך געקענט. ער האט נישט אויפגעהערט צו ווינען און קלאגן אויפ׳ן חורבן אייראפע, איבערהויפט אין די ימי הספירה און אין די דריי וואכן. ביי א יעדע געלעגנהייט, ביי א פריוואטע דרשה אדער עמטליכע דרשה האט ער דאס קיינמאל נישט פארפעלט צו דערמאנען. ביי דער אונגארישע אויפשטאנד, אין 1956, וועו

די אונגארישע אידן זענען אנטלאפן קיין וויען, עסטרייך, איז פונקט אויסגעפאלן די נייטרא ישיבה׳ס יערליכע מלוה מלכה. ר׳ מיכאל בער פלעגט דאן זאגן זיינע בארימטע דרשות צו זאמלען געלט פאר די ישיבה. יענעם יאר ביי די דרשה האט ער געזאגט, אז אזוי ווי יעצט נעמט מען צוזאם געלט פאר די אונגארישע פליטים, בעט ער דעם עולם אז ווער עס וויל געבן פאר די ישיבה, און דורכדעם וועט ער נישט קענען געבן פאר די אונגארישע אידן, זאל פאר די ישיבה נישט געבן, נאר פאר די אונגארישע אידן. אויסערדעם וועט ער פון דעם היינטיגן מלוה מלכה געבן א חלק פאר די אונגארישע פליטים. די מעשה איז א קליין פענסטער אריינצוקוקן אין זיין צובראכן הארץ. פון די פול עגמת נפש און אויפעסעניש איז ער קראנק געווארן אויפ׳ן הארץ און דאס האט פארקורצט זיין לעבן. צו די בחורים האט ער זיך געפירט נישט נאר ווי ראש ישיבה, נאר אויך ווי א טאטע.

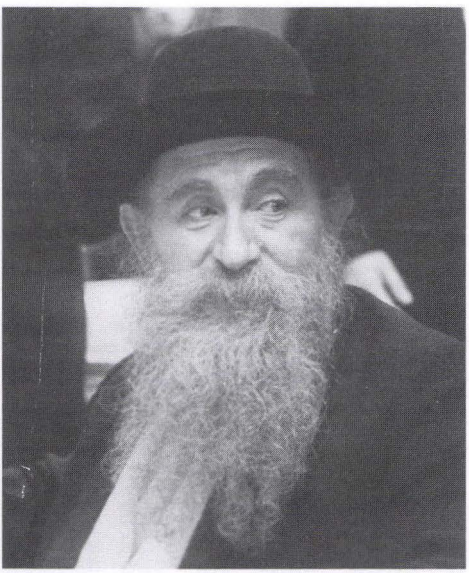
איינמאל וועז ער איז געלעגן אין בעט וועגן זיינע הארץ פראבלעמען האט ער פארהערט יעדע בחור באזונדער. וועז עס איז געקומען מיין רייע האט ער מיך צוגערופן נאנט צו זיין בעט און געזאגט: "הער מיך צו, דו האסט דאך נישט קיין טאטע, דיין ברודער האט דיך אהער געברענגט צו מיר, בין איך דאך דיין טאטע. איך בעט דיר, דו ביסט דאך א וואוילער בחור, לערן פלייסיג כדי דו זאלסט אויסוואקסן א תלמיד חכם און ערליכער איד. דאס איז מיין אויפגאבע כלפי דיר, ווילאנג דו ביסט אין ישיבה". מיינע אויגן האבן געגלאנצט פון טרערן וואס האבן מיך געשטיקט צו ווייזען, און א שוידער איז אדורך מיין קערפער. פון יענע מינוט איז ער טאקע געווארן מיין גרויסער ראש ישיבה פון וועם איך האב געשעפט תורה, חכמה און יראת שמים ווי מען שעפט וואסער פון א ברין. איך האב צו אים אריפגעקוקט מיט ליבשאפט, עהרע און שעצונג, אבער מיט א פחד ואימה!

אין אן ערב שבת האב איך באקומען א טעלעפאן קאל פון דערהיים מיט די גרויסע נייעס אז מיין שוועסטער חי׳ תחי׳ וועדט א כלה, און אזויווי די תנאים וועט זיין מוצש״ק זאל איך אהיימגיין אויף שבת. די בשורה האט

מיר זייער דערפרייט און איך האב ארויסגעקוקט זיך צו באטייליגן אין די שמחה. איך בין געגאנגען בעטן די ראש ישיבה רשות אהיימצופארן. ר׳ מיכאל בער פלעגט אפטמאל שפאצירן ארויף און אראפ אין בית המדרש פארטיפט אין לערנען. איך בין צו אים לאנגזאם צוגעגאנגען, מיינע ציינער אין מויל האבן געציטערט. ער האט מיך אנגעקוקט פון אויבן אראפ, און געפרעגט ״וואס ווילסטו?״ איך האב פארגעלייגט מיין בקשה ״מיין שוועסטער וועט מוצש״ק א כלה, מעג איך אהיים פארן אויף שבת?״ ער האט מיך אנגעקוקט, באהאלטנדיג א שמייכל. מיין אטעם האט זיך אפגעשטעלט. ״דיין שוועסטער וועט ווארן א כלה אין א מזל׳דיגע שעה, דו וועסט אי״ה פארן אויף די חתונה, און יעצט בלייבטסו דא.״ ער האט זיך אויסגעדרייט און ווייטער געגאנגען. אויף דעם האב איך מיך נישט גערישט. איך בין געבליבן פארשטיינערט און דאס ווייגען האט מיך געשטיקט. איך בין טאקע נישט געפארן צום תנאים נאר צו די חתונה. יארן שפעטער האב איך איינערקענט מיין רבי׳ס קלוגשאפט און פארשטאנד מיט זיין האנדלונג מיט די בחורים. פאר דעם און נאך בין איך אים דאנקבאר א גאנץ לעבן.

מיט דער צייט בין איך געווארן אזוי נאנט און צוגעבינדן צו אים, אז ער האט מיר פארטרויעט געהיימע זאכן. שפעטער בין איך און מיין חבר להבדיל לחיים טובים ר׳ יעקב הערצאג ז״ל געווארן גבאים אין די ישיבה.

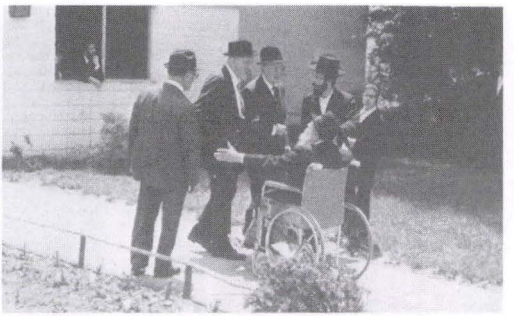
ר׳ מיכאל בער איז באמת געווען א מפורסם׳דיגער גדול בתורה, א חכם מחוכם, און געוואלדיגער ירא שמים. יעדע דרשה וואס ער האט געזאגט פאר די בחורים, איז געווען געפלאכטן מיט אן א שיעור יראת אלקים, פארגיסנדיג דערביי הייסע טרערן. אין ישיבה זענען רוב בחורים געווען יתומים און עס איז נישט שווער געווען ארויסצונעמען א טרער פון אונזערע אויגן. זיינע דיבורים האבן געמאכט א געוואלדיגן רושם אויף אונז אלע. זיין פארלערנען פי׳ המשניות פון רמב״ם אויף פרקי אבות, חובת הלבבות, אדער רמב״ם הלכות תשובה, איז אינגעקריצט געווארן אין די נשמה פון א יעדן בחור אויף אייביג.



ר׳ יונה פארסט זצ״ל

דער משגיח פון די ישיבה איז געווען א הייליגער איד, ר׳ יונה פארסט. ער איז געווען א תלמיד פון די ישיבה חכמי לובלין. ר׳ יונה איז געווען א גרויסער תלמיד חכם, געוואלדיגער ירא שמים, און לעבעדיגער חובת הלבבות. ער איז געווען א אומפארהייראטע מלחמה איבערלעבער, און ר׳ מיכאל בער ז״ל האט אים געפונען וואוינען אין די נייטרא ישיבה. ער האט געזארגט פאר׳ן וואוילזיין פון די בחורים אין אלע ענינים ווי עסן, קליידונג, און געזונטהייט. אלטס יונג בחור האט ר׳ יונה נעבעך געהאט פאליא און געלעמט געווארן אויף ביידע פיס, און ער איז דערפאר געזעצן אין א ווילטשעיר. צוליב זיין געזונט מצב בין איך געווען זיין רעכטע האנט און אים אסאך באדינט.

זיינע מדות און צדקות איז אליין געווען א מוסר ספר און דאס האט געמאכט אויף מיר א געוואלדיגן איינדרוק. ער האט זיך אראפגעלאזט צום שוואכסטן בחור כדי אים אריפצוברענגען צו א תכלית. איין ווינטער ביינאכט, ארום 10:30 אוונט, איז ר׳ יונה געזעצן אין די לאבי פון בית המדרש. איך בין געווען אביסל פארקילט און ארויס פון בית המדרש גייענדיג דורך די לאבי צו מיין שטוב. פאר די שטיגן האב איך מיך אויסגעדרייט און געוואונטשן ר׳ יונה א גוטע נאכט. ער האט מיך געפרעגט ״וואס איז?״ איך האב אים דערציילט אז איך פיל מיך נישט אזוי גוט און איך גיי שלאפן. ר׳ יונה רופט זיך אן ״פילייכט מאך איך דיר א גלעזל טיי?״ איך בין געווארן שאקירט, ״וואס, ר׳ יונה זאל מאכן פאר מיר א טיי?״ איך האב אנגעהויבן לויפן די סטעפס. פלוצלינג הער איך זיין ערנסטע שטימע,



ר׳ יונה מיט ר׳ מנחם משה פעלזנבערג אין נייטרא



ר׳ יונה מיט ר׳ מנחם משה





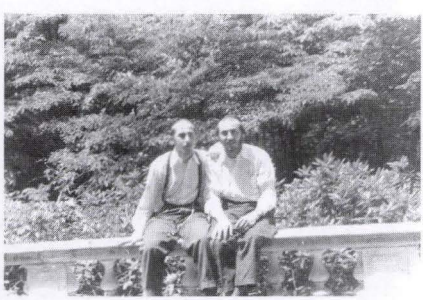
ר׳ יונה שמועסט מיט א תלמיד

״שמואל דוד״. איך האב מיך צוריק געדרייט, און ר׳ יונה האט געווינזן מיט זיינע הענט, ״קום צוריק״. ער האט געקוקט אויף מיר מיט א הערצליכן שמייכל: ״הער צו מיין קינד, ווען איך וואלט געדארפט א טיי וואלסטו מיר דאס געמאכט?״ ״א שאלה? אוודאי!״ ״וויסן זאלסטו״ האט ער ערקלערט ״מען קען נישט זיין קיין געבער אויב מען איז נישט אמאל א נעמער״. עס האט מיך איבערגענומען א געוואלדיגע אונטערטעניגקייט און איך האב מסכים געווען צו גיין מיט ר׳ יונה אין זיין שטוב, אבער נאר אויב איך וועל מיר אליין מאכן דעם גלעזל טיי. ר׳ יונה האט דערויף מסכים געווען. דאס איז געווען איינע פון די לעבנס-לענגליכע אנווייזונגען און לערעס וואס ר׳ יונה האט אונז געלערנט.

נאך איין אויסטערלישע נאבעלע אקט פון ר׳ יונה ז״ל: אינמיטן די חתונה פון מיין ערשטע קינד, באמערק איך

עפעס וואס איך וואלט נישט געטראכט אין ווילדסטן חלום. איך זע ר׳ יונה מיטן ווילטשעיר אריינקומען אין חתונה זאל, מיט א גרויסן שמייכל און אויסגעשטרעקטע הענט. די איבערראשונג איז געווען אזוי גרויס, אז א הייסע טרער איז געלאפן פון מיינע אויגן ווען ער האט מיר געגעבן א הארציגן מזל טוב. איך האב אויסגעשריגן, ״ר׳ יונה, אזא טירחא?״ ער האט געענטפערט רואיג, ״א תלמיד מאכט חתונה דאס ערשטע קינד, דארף איך דאך זיכער קומען אפגעבן דעם מזל טוב״. דאס איז א שטיקל בילד פון ר׳ יונה זצ״ל.

מיין ערשטער מגיד שיעור איז געווען הרה״ג ר׳ יצחק זאב מאיער זצ״ל. נאכ׳ן לערנען א יאר ביי אים, איז מיין קלאס אריבער לערנען צום באריממטן מגיד שיעור ר׳ יעקב הארנשטיין ז״ל, פון לאנדאן. דארט האט ער זיך גערעטעוועט ביי די קריג. ר׳ יעקב איז געווען מפורסם אלס אויסערגעווענליכער מגיד שיעור. ער האט געהאט א גאלדענע וואגשאל אין זיין מויל, יעדעס ווארט וואס ער האט ארויסגעזאגט איז געווען געוואויגן און געמאסטן. זומער אין די 100 גראד היץ ווען עס איז נאך נישט געווען קיין עיר-קאנדישאן פלעגט ער זיצן מיט׳ן הוט און רעקל און פארלערנען שעות נאכאנאנד מיט א געוואלדיגע קלארקייט. ער האט קיינמאל נישט אויסגעטון דאס רעקל, אפילו זיין העמד האט זיך צוגעקלעבט צו זיין קערפער.



הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד
שמואל דוד און יואל׳יש
אין די נייטרא ישיבה



שמואל דוד און יואל׳יש אלס גרעסערע
בחורים אין די נייטרא ישיבה



שמואל דוד אלס בחור אין די נייטרא ישיבה



גוטע ברידערס אין די נייטרא ישיבה
שמואל דוד, און יואליש



בחורים בילד פון די נייטרא ישיבה, פארנט גאנץ רעכטס איז ר׳ יואליש,
אינדערמיט איז ר׳ שמואל דוד

איך בין געווען ביי אים ווי א שטוב קינד, און אים אסאך געהאלפן. ער האט געהאט זיבן טעכטער און איין בן יחיד, יאסע׳לע. איך האב גוט געקענט שערן מיט די נייע עלעקטראנישע שער מאשין, איך פלעג אים און זיין זון יאסע׳לע שערן. אויך האב איך זוכה געווען צו שערן ר׳ מיכאל בער, ר׳ יונה, ר׳ יעקב, און אויך דעם נייטרא רבי׳ן. יארן שפעטער, זייענדיג הויז בחור ביים סאטמארער רבי׳ן האב איך זוכה געווען צו שערן דעם רבי׳ן .



הרב הגאון ר׳ יעקב האריגשטיין ז״ל
מיין מגיד שיעור אין די ישיבה

פיר יאר האב איך געלערנט ביי ר׳ יעקב הארנשטיין אין די נייטרא ישיבה. דאס צווייטע יאר האב איך געפרופן מיין ברודער ר׳ יואל׳יש זאל אויך קומען לערנען אין ישיבה. ער איז געווארן א באליבטער תלמיד ביי ר׳ מיכאל בער ז״ל און ר׳ יעקב הארנשטיין ז״ל.

מיין חברותא איז געווען ר׳ שמשון כ״ץ, זון פון רב באב״ד פון וועסט סייד, אן איידעם ביים פאפא רב, הרה״ג ר׳ יוסף גרינוואלד זצ״ל. ער איז געווען באליבט ביי ר׳ מיכאל בער. ער איז געווען יונגער פון מיר, אבער ער האט געקענט אסאך בעסער לערנען פון מיר. מיר האבן פאר א קורצע צייט געלערנט מסכת גיטין.



ר׳ יצחק זאב מאיער ז״ל שטייט ביים עמוד און לערנט



פון ר׳ מיכאל בער׳ס פנים לייענט זיך אראפ די ווייטאג אויף דאס פארגאסענע אידיש בלוט, ה׳ ינקום דמם



א היסטאריש בילד - משתה גדול - שהיו גדולי הדור מסובין שם
פון ר' צו ל': הגה"ק ר' מענדעלע סטראפקוב'ער זי"ע,
הגה"ק משאפראן זי"ע, יבדלחט"א הגה"צ מנייטרא שליט"א, רבי מיכאל בער זי"ע,
הגה"צ ר' יצחק זאב מייער זצ"ל בעמח"ס מהרש"א הארוך



רבי מיכאל טאנצענדיג ברשפי אש קודש ביי א שמחה אין די ישיבה - פון
ר' צו ל': הגאון ר' יעקב אהרן פישער ר"מ, הגאון ר' יעקב ארענשטיין ר"מ,
רבי מיכאל בער, הגה"צ מנייטרא שליט"א, הגאון ר' יצחק זאב מייער ר"מ

דער ערשטער בחור רעכטס איז שמואל דוד גאנץ



די ראשי הישיבה, פון ר' צו ל': הגאון ר' יעקב
ארענשטיין זצ"ל, הגאון ר' יצחק זאב מייער
זצ"ל, רבי מיכאל בער זצ"ל

אין נייטרא ישיבה איז פארגעקומען די חתונה פון ר׳ יונה פארסט מיט אן אלמנה. די בחורים האבן זיך געשפירט ווי משפחה און געטריי געארבעט אז די שמחה זאל זיין בשלימות. אזויווי ר׳ יונה ז״ל איז געווען צוגעבינדען צום בענקל האט מען געדארפט מיט אים ארבעטן אז ער זאל קענען גיין צו די חופה בדרך כבוד. איך, מיט א פאר אנדערע בחורים, האבן יעדן טאג געמאכט איבונגען מיט אים מיט שטעקענעס און פיס ברעיסעס. אין דעם טאג פון זיין חתונה האבן די אונטער פירערס אים געפירט צו די חופה אויף זיינע אייגענע פיס. נאך די חתונה האבן מיר אים מיט טענצעריי ארויף געטראגן צו זיין דירה אויף א שיינעם בענקל. ר׳ מיכאל בער ז״ל איז געווען זייער צופרידן פון אונזער ארבעט.

נאך זיין חתונה איז ר׳ יונה ז״ל געבליבן וואוינען אין ישיבה. ער האט נעבעך נישט געהאט קיין קינדער. זיין פרוי האט געהאט צוויי זון וואס ר׳ יונה האט ערציגן ווי אייגענע קינדער. זיי זענען אויפגעוואקסן זייער חשוב׳ע מענטשן. זיי האבן זייער רעספעקטירט ר׳ יונה און געלאזט דריקן א ספר, ׳***דברי יונה***׳, פון זיינע תורות און דרשות.

אויך איז אין די ישיבה פארגעקומען די חתונה פון ר׳ יעקב אהרן פישער. ער האט חתונה געהאט מיט נייטרא רב׳ס שוועסטער, א מלחמה געראטעוועטע. ר׳ יעקב אהרן פישער איז געווען א שוואגער צו ר׳ יעקב הארנשטיין, רעבעצין הארנשטיין׳ס ברודער. די חתונה איז דורכגעפירט געווארן אינגאנצן דורך די בחורים, אן קיין אויסערליכע הילף. אויף די חתונה זענען געקומען אסאך רבנים און גאונים. די כלה איז געווען די שוועסטער פון די קלויזנבורגער רעבעצין, דערפאר איז דער קלויזנבורגער רבי געבליבן אויף שבת. פרייטאג צו נאכטס האט ער נאכאמאל געטאנצן מצוה טאנץ מיט גרויס התלהבות. עס איז געווען זייער אינטערעסאנט ווייל מיר האבן אזוינס נאך קיינמאל נישט געזעהן. אין די יארן וואס איך האב געלערנט אין די נייטרא ישיבה, האב איך זוכה געווען צו באגעגענען פון דער נאנט אסאך גדולי ישראל פונעם דור, ידידים נאמנים פאר ר׳ מיכאל בער זצ״ל.

וועז עס איז געבוירן געווארן ר׳ מיכאל בער׳ס ערשטער זון, ר׳ יוסף עמרם ז״ל, זענען געקומען צום ברית אסאך גדולים, דער סטראפקאווער רב, דער צעלימער רב, דער קאפיטשניצער רב, דער קלויזנבורגער רב, דער אמשינאווער רבי, ר׳ יעקב טייטלבוים, הרב אייזענשטאט, ר׳ יונתן שטייף, און נאך. ביים סעודת ברית פאר׳ן בענטשן, האט ר׳ מיכאל בער ז״ל געזאגט וואונדערליכע דברי תורה, ער האט געדרשנ׳ט ווי משה מפי הגבורה. אין ביהמ״ד איז געווען זייער שטיל, עס האט יעדן איבערגענומען א חרדת קודש. ביי די סעודה האט דער קלויזנבורגער רבי, א שוואגער צום נייטערער רב ר׳ שלום משה ז״ל, געבענטשט. ר׳ מיכאל בער איז בזיווג ראשון געווען אן איידעם ביים נייטרא רבי׳ן ר׳ שמואל דוד הלוי זצ״ל. דאס ידידות פון די רבנים צו ר׳ מיכאל בער איז געווען געוואלדיג.

שלישי למילה איז דער סאטמארער רבי זצ״ל ארויסגעקומען אויף א וויזיט צו ר׳ מיכאל בער. מיר האבן צוגעגרייט א ברוך הבא, אנגעצינדן 100 watt באלבס, און געווארט פון די צוויי זייטן פון הויף. וועז דער רבי איז אנגעקומען איז ר׳ מיכאל בער אים אקעגן געגאנגען. איך בין געשטאנען נעבן אים. ר׳ מיכאל בער האט זיך א בויג געטון די קומה שלימה, און געזאגט הויך ״שלום עליכם, סאטמארער רב״. ער האט געגעבן דעם רבי׳ן א קיש אין די האנט, אין אנווענדונגהייט פון אלע בחורים.

דאס ארעמקייט אין ישיבה איז געווען גרויס. עס איז נישט געווען מיט וואס אנצוגרייטן א געהעריגע סעודה לכבוד דעם רבי׳ן, האט מען ארויסגעלייגט בלויז כיבוד, מזונות און פירות. די בחורים האבן דעמאלטס געגעסן נאכטמאל, און עס האט געגעבן א שטיקל צורה פון א סעודה. דער רבי זצ״ל האט טוען געווען ספאנדש קעיק, און געוואלט טיילן שיריים. די בחורים זענען געווען געוואשן צו א סעודה, איז געווארן א שאלה וועגן די ברכת בורא מיני מזונות אויב עס איז דברים הבאים בתוך הסעודה. דער רבי זצ״ל האט זיך אנגערופן אן אמת׳ע וועטל ״פאר א בחור איז אלעס דברים הבאים בתוך הסעודה, ווייל א בחור איז אלעמאל הונגעריג.״ צום סוף איז געווען א בחור וואס האט זיך נישט געהאט געוואשן. ער האט געמאכט א ברכה הויך און יעדן מוציא געווען.

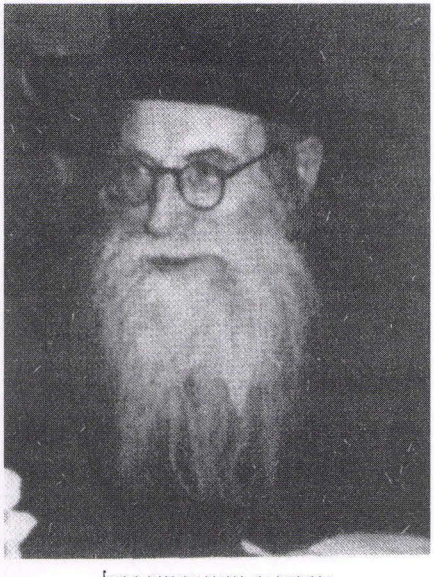
דער באזוך פונעם רבי׳ן זצ״ל איז געווען זייער א אנגענעמע, מען האט געזעהן דאס צופרידנהייט אויף זיין פנים. ער האט זיך געזאגט פונעם עולם מיט א פריינדליכן גוטע נאכט. דער ויזיט האט געלאזט א געוואלדיגן רושם אויף אלע בחורים.

דאס גרויסע עניוות פון ר׳ מיכאל בער זצ״ל איז געווען מערקווירדיג. ווען איינער פון זיינע נאנטע האבן אים געפרעגט פארוואס ער האט נישט מכבד געווען דעם סאטמארער רבי׳ן מיט סנדקאות, האט ער תמימות׳דיג געענטפערט, ״ווי האב איך אזא חוצפה מטריח צו זיין דעם רבי׳ן ארויס צו קומען אהער פאר מיין כבוד וועגן?״ דער רבי ז״ל האט אבער געקענט זיין גדלות און צדקות און איז געקומען אויף א ויזיט שלישי למילה לכבודו דעם גרויסן ראש ישיבה. אזוי האט זיך אפגעשפילט דאס גרויסע ידידות פון שני גדולי ישראל זכרונם לברכה.

אין די ישיבה איז געווען צו גאסט אויף א פאר וואכן אין די זומער, דער גרויסער גאון וצדיק ר׳ יונתן שטייף. ר׳ יונתן זצ״ל איז געווען א גרויסער צדיק און גאון אין לערנען, אבער אויך א גאון אין מדות און עניוות. זיין קאראקטער איז געווען א זעלטנהייט אויף דער וועלט, זיינס גלייכן איז מער נישט פארהאנען. ער איז קיינמאל נישט געזעסן אינגאנצן אויף א בענקל נאר אויף די פאדערשטע העלפט פונעם בענקל, נישט קיין חילוק וויפיל שעות ער האט פארגעלערנט. ער האט זייער אכטונג געגעבן אויפן כבוד פון א דבר שבקדושה. אין בית המדרש האט ער מסדר געווען די צעווארפענע ספרים אויפ׳ן טיש ארום זיך. דורך גייענדיג אנדערע טישן האט ער אויך פאראכטן די צעווארפענע ספרים. איינמאל איז ער דורך נעבן א באקס מיט צוריסענע און צעווארפענע ספרים און שמות, האט ער זיך אראפגעבויגן און פראבירט דאס צו ברענגען אין ארדענונג. איך בין צוגעלאפן העלפן און ער האט מיר געזאגט: ״המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות״.

ר׳ יונתן האט געהאט א שוועסטער, אן אלטע אידענע און גרויסע צדיקת וואס איז געווען צו גאסט אין די ישיבה צוזאמען מיט אים. מען האט איר גערופן טאנטע יאדיט. זי איז געווען זיין עלטערע שוועסטער, און

ר׳ יונתן האט איר זייער מכבד געווען. אין שטאט פלעגט ער קויפן א ברויט און טראגן צו איר אין הויז, כדי מקיים צו זיין כיבוד אב ואם. זי איז געווען א מוסטער פון יראת שמים. זי פלעגט מוסר׳ן די בחורים אז מען זאל בענטשן אינעווייניג ״אזוי ווי די גוי׳אישע ביכער זענען מטמא די אויגן, זענען די סידור׳לעך זיי מקדש״. זי פלעגט שטיין ביי די שפאלט פון די טיר צוקוקן ווי ר׳ יונתן גיט זיין שיעור פאר די בחורים. זי פלעגט זאגן אז זי שטייט דארט ״ווייל קוקן אין מיין ברודערס פנים איז א סגולה פאר יראת שמים״.



הגה״צ ר׳ יונתן שטייף זצ״ל
איז געווען רב פון דער וויענער קהילה



דער רבי זצ״ל און הגה״צ ר׳ יונתן שטייף זצ״ל

אין די דריי וואכן איז ר׳ יונתן געקומען יעדן טאג אפרעכטן חצות מיט די בחורים. אויך ליל שישי איז ער געקומען חצות לילה טיילנעמען מיט די בחורים אפרעכטן חצות. ער האט געזאגט דעם פיוט עירה נא ימינך רמה. איך האב זוכה געווען אים צו באדינען און זיך וואראמען פון זיין הייליגן ליכט.

איך האב אים פיל מאל געפירט אין מקוה נאכ׳ן דאוועגען פאר ער האט זיך אראפגעזעצט שרייבן זיינע הייליגע תורות. אמאל, ארום צעהן אזייגער נאכ׳ן דאוועגען, האט ער מיך געבעטן, ״פילייכט קענען זי מיך אין מקוה פירן?״ די מקוה איז געווען אין בעיסמענט פון די ישיבה. איך האב אים געזאגט ״זייער גערן, אבער עס איז שוין נישט דא קיין מקוה״. האט ער מיר געבעטן, ״פילייכט קענען זי מיר תשעה קבין געבן?״ איך האב געענטפערט, ״רבי, זייער גערן, אבער איך ווייס נישט ווי אזוי.״ האט ער מיר געזאגט, ״ביטע קומט מיט מיר, איך וועל אייך שוין ווייזן״. איך בין מיט אים ארויף אין זיין דירה. ער האט אנגעפולט די וואנע העלפט מיט וואסער, און דערנעבן האט ער געלייגט א קליינעם אמפער. ער האט מיר געזאגט, ״איך וועל זיך אריין שטעלן אין די וואנע, און איר וועט מיט דעם אמפער שעפן און גיסן אויף מיין קערפער פון אויבן אויפ׳ן קאפ, שעפן גיסן, שעפן גיסן, ביז איך וועל אייך אפשטעלן״.

מיינע הענט האבן געשוויצט נאך בעפארן אנהייבן. ר׳ יונתן האט זיך אריין געשטעלט אין די וואנע מיט׳ן פנים צו די וואנט, און געזאגט ״נא״. איך האב אנגעהויבן שעפן און גיסן די תשעה קבין אויף דעם הייליגן איד. פלוצלינג הער איך א ווייענדיגע שטימע, ״חטאתי עוויתי פשעתי״. מיט זיין האנט האט ר׳ יונתן געקלאפט אויף זיין בריסטקאסטן איינס נאכן אנדערן. מיינע הענט האבן אנגעהויבן ציטערן און עס האט מיר אנגעהויבן שווינדלן. צו מזל האט ער זיך אויסגעדרייט צו מיר און געזאגט ״א דאנק״. איך בין שנעל ארויס געלאפן כאפן מיין אטעם און צוריק קומען צו זיך. ווען איך האב דאס דערציילט פאר מיינע נאנטע, האבן זיי מיר געזאגט, אז ער פלעגט זיך מתוודה זיין אויך אין די מקוה.

ר׳ יונתן׳ס עניוות איז געווען צום באוואונדערן. איך האב אמאל בייגעוואונט אזא פאסירונג: ר׳ יונתן זצ״ל האט געהאט א דירה פון א צימער און א קאך אויפ׳ן זעלבן שטאק ווי די בחורים׳ס שטיבער. איין נאכט ווען איך בין צוריק געקומען פון ניו יארק, האב איך על פי טעות געעפענט זיין טיר. איך האב פארגעסן אז ר׳ יונתן איז אין ישיבה, און

געמיינט אז עס איז א בחורים שטוב. איך האב דראסטיש געעפנט זיין טיר, און אים באמערקט שלאפן. איך האב שנעל געוואלט צוריק ציען די טיר, אבער איך האב געהערט ווי ר׳ יונתן זעצט זיך אויף און זאגט, ״קומען זי, קומען זי, וואס ווילן זי?״ מיט גרויס שרעק האב איך געזאגט, ״גארנישט, גארנישט, ס׳איז א טעות, אין בין א בחור און איך האב מיך טועה געווען״. ער האט נישט נאכגעלאזט. ״אבער פילייכט דארפט איר עטוואס״. ער האט אנגעהויבן אראפצוקריכן פונעם בעט. איך האב שנעל צוגעמאכט די טיר און אנטלאפן. דאס איז א שטיקל בילד פון ר׳ יונתן שטייף זצ״ל.

די אהבה פון ר׳ יונתן צו די בחורים איז געווען גאוואלדיג. אין די 9 טעג האט ער יעדן טאג געמאכט א סיום אויף א מסכת, כדי די בחורים זאלן קענען עסן פליישיגס. אמאל פרייטאג שפעט אין די נאכט, האט זיך אויסגעלאשן דער גאז אונטער די טשאלענט פאר די בחורים. ער איז אראפגעקומען אין קאך פסק׳נען ווי אזוי מען קען דעם טשאלענט לייגן אויף אן אנדערן גאז, כדי די בחורים זאלן האבן טשאלענט אויף שבת.

ווען ר׳ יונתן איז נסתלק געווארן, האט דער סאטמארער רבי זצ״ל אים באוויינט, אים גערופן אן ענוותן רבא, און געזאגט אויף אים צר לי עליך אחי יונתן. איך האב זוכה געווען צו מאכן א טעיפ פון דעם הספד.

אין די ישיבה האט זיך אויפגעהאלטן א פוילישער איד, ר׳ אשר שוועביל, אן עלנדער לאגער גאראטעווטער זקן. ער איז געווען א גרויסע תלמיד חכם און געקענט ש״ס בעל פה. ער פלעגט לערנען מיט בחורים, דער בחור אינעווייניג, און ר׳ אשר אויסענווייניג. מיט מיר האט ער געלערנט ליקוטי אמרים פון תניא. ער האט מאריך ימים געווען לאנג נאך וואס איך האב פארלאזט די ישיבה. ער האט געהאט תלמידים וואס פלעגן קומען פון צייט צו צייט אים באזיכן און זארגן פאר זיינע געברויכן.

נאך א איד וואס האט געשפילט א גרויסע ראלע אין מיין לעבן איז געווען ר׳ טובי׳ ראזנוואסער, א פוילישער איד וואס איז געקומען צו די

ישיבה אויף ר׳ יונה פארסט׳ס איינלאדענונג. זיי זענען געווען חברים נאך פון וויען. פאר די מלחמה איז ר׳ טובי׳ געווען דער גבאי פון געראר רבי׳ן, דער אמרי אמת זצ״ל, און א נאנטער פריינט פון ר׳ איטשע מאיר לעווין פון פוילן, א הויפט אנפירער פונעם גרינדונג פון די ציוניסטישע מדינה. די פריינטשאפט איז פאר אונז נישט געווען קיין צו גוטער רעקלאם, אבער ר׳ מיכאל בער׳ס רצון איז געווען אים צו העלפן. ר׳ טובי׳ איז נעבעך געווען קראניש קראנק אן קיין רפואה. איך האב זיך מיט אים אסאך מטפל געווען און ער האט מיר אסאך דערציילט פון דער אלטער היים, פון וועג ער איז געווען גבאי ביים געראר רבי׳ן. מיין קרבות צו ר׳ טובי׳ האט זיך געצויגן אויך וועג איך האב שוין געלערנט אין די סאטמארער ישיבה, און ר׳ טובי׳ איז איינגעשטאנען אין שטאט.



איך זיץ ביים לינקען פאדערשטן טיש - אונטן ביים סוף זיצט ר׳ אשר ז״ל



רבי מיכאל בער זיצענדיג אינאיינעם מיט די תלמידי הישיבה
ביי א סעודת פורים - רעכטס הגה"צ מנייטרא שליט"א

פון לינקס די שטייענדיגע שורה דער פערטער איז שמואל דוד גאנץ

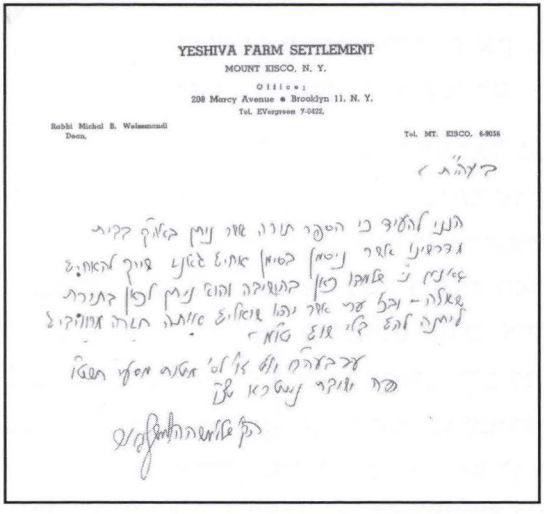
אמאל פאר פורים האט ר׳ מיכאל בער ז״ל געזאגט פאר די בחורים אז דאס יאר וועט מען נישט אהיים פארן אויף פורים, נאר פראווען אין ישיבה. עס איז טאקע געווען זייער א שיינער פורים, שמחה מיט התעוררות צוזאמען.

די פאלגענדע מעשה האב איך געהערט פון מיין חבר ר׳ הערשל האלבערשטאם, א צאנזער אייניקל, א קרוב צום באבוב׳ער רבין זצ״ל: ער האט זייער געוואלט אהיים פארן צו זיין ביים באבוב׳ער רבי׳ן אויף פורים. א חבר האט אים געגעבן אן עצה אז ער זאל זאגן פאר ר׳ מיכאל בער ז״ל אז ער וויל צוזאמען נעמען געלט פאר ר׳ טובי׳ ראזענוואסער. ווען ר׳ הערשל האט פארגעלייגט דעם פלאן פאר ר׳ מיכאל בער ז״ל האט ער געפרעגט, ״וויפיל ווילסט צוזאם שטעלן?״ האט ר׳ הערשל געענטפערט ״50 דאלער״. ר׳ מיכאל בער האט דערויף געזאגט, ״אויב דו ווילסט גיין נאך געלט פאר דעם קראנקען איד, קענסטו אהיים פארן, אבער קודם

וועסטו איינלייגן די 50 דאלער זיכער צו מאכן אז דו וועסט דאס טאקע טוען".

ר׳ הערשל דערציילט: "איך האב נישט געהאט קיין פרוטה, אבער איך האב צוזאמען געבארגט די 50 דאלער פון די גאנצע ישיבה, און איינגעלייגט ביי ר׳ מיכאל בער ז״ל. איך בין אריין געפארן אויף פורים, און שוועד געארבעט צוזאם צו שטעלן די 50 דאלער, וואס איז דעמאלטס געווען א גרויסע סומע געלט. וועז נישט דאס וואס איך האב איינגעלייגט דאס געלט וואלט איך זיכער נישט געמאכט דעם סכום". אויף א קלוגן אופן האט ר׳ מיכאל בער ז״ל פארשטאנען צו די בחורים, און איינוועגס געזארגט פאר דעם קראנקן איד.

אזוי האבן די ישיבה בחורים געהאט די זכות און כסדר׳דיגע געלעגנהייט צו טון גמילות חסדים מיט ר׳ אשר שוועביל און ר׳ טובי׳ ראזענוואסער.


YESHIVA FARM SETTLEMENT
MOUNT KISCO, N. Y.
Offices:
208 Marcy Avenue • Brooklyn 11, N. Y.
Tel. EVergreen 7-0422,
Rabbi Michel S. Weissmandl
Dean,
Tel. MT. KISCO. 6-9056

דער כתב מודעה איבער די ספר תורה

אין נייטרא ישיבה ליגט א ספר תורה וואס מיר, גאנץ קינדער, האבן געבארגט פון אייראפע. וועז מיר זענען געווען אין טרעזיענשטאדט האבן מיר געראטעוועט א ספר תורה וואס איז דארט געלעגן הפקר מיט אנדערע ספרים. איך בין באקרוינט געווארן אלס "שר התורה" צו היטן די ספר תורה אויפן וועג אהיים ביז בעסערמין. וועז מיר האבן געוואנדערט פון לאגער צו לאגער

האב איך געזארגט צו היטן און געבן דעם ריכטיגן כבוד פאר די ספר תורה לויט די הלכה. וועז איך בין געגאנגען לערנען אין די נייטרא ישיבה האב איך דאס מיט די רשות פון מיינע ברידער מיטגענומען און אוועקגעבארגט פאר׳ן ישיבה. דעמאלטס האט נאך געמאנגעלט ספרי תורה. ביים פארלאזן די ישיבה האב איך באקומען א כתב אז דער ספר תורה געהער פאר די אחים גאנץ. די ספר תורה איז נאך פארבליבן אין די ישיבה ביז׳ן היינטיגן טאג.

מיינע ישיבה יארן זענען געלאפן ווי א קייט פון רינגעלעך. יעדע רינגעלע האט געהאט א באדייט. די נייטרא ישיבה איז געווען אן אויבערלענדישע ישיבה ווי מען האט געדאוועט אשכנז. דאס איז פאר מיר געווען אביסל פרעמד, אבער איך האב זיך שנעל צוגעוואוינט. אין די דריי וואכן, יעדן טאג פאר׳ן עסן מיטאג, ארום איינס אזייגער נאכמיטאג, האט זיך די גאנצע ישיבה אראפגעזעצט אויף דער ערד זאגן תיקון חצות. די חסיד׳ישע בחורים האבן צו דעם נישט געהאט קיין חשק און עס זענען געווען אזעלכע וואס האבן עוקר געווען און נישט מיטגעהאלטן. ר׳ מיכאל בער ז״ל איז געוואויר געוואָרן דערפון און געהאלטן א דרשה אויף דעם ענין. נאכדעם האט מען שוין נישט געפעלט.

ר׳ מיכאל בער ז״ל איז נישט אלעמאל געווען אין ביהמ״ד, אבער צו תיקון חצות האט ער זיך משתדל געווען צו קומען. ער האט זיך געזעצט גלייך אויף דער ערד, נישט אויף א בענקעלע, געזאגט תיקון חצות און יאמערליך געווויינט. שבעה עשר בתמוז האט ער געזאגט א דרשה מיט ביטערע בכיות. ער האט דערמאנט חורבן אייראפא מיט אוישוויץ, עס איז נישט געבליבן קיין איין טריקן אויג. רוב פון זיינע דרשות זענען געווען געווייקט מיט טרערן. ער האט געשטורעמט און פארלאנגט ערליך דאוונען, שטארקן יראת שמים, און אפילו געדעדט וועגן ערליך קריאת שמע ליינען פאר׳ן שלאפן. זיין באוואוסטע וואָרט איז געווען: ״אין תהלים שטייט ״אם זכרתיך על יצועי באשמורות אהגה בך״, אויב איך געדענק דיך רבוש״ע אויף מיין געלעגער ביים זיך לייגן שלאפן, דעמאלטס באשמורות

אהגה בך, דאן וועל איך זיכער אויפשטיין פארטאגס לערנען". ער פלעגט דאס זאגן פיל מאל מיט גרויס התלהבות. א טייל פון זיינע דרשות איז אלעמאל געווען וועגן ערליך דאוועגען, און וועגן זיין באצייטנס צום דאוועגען. ער האט אלץ געזאגט, "נישט 'מן ההר אל העם' פונעם בעט גראד צום דאוועגען. א בחור דארף זיך גרייטן צום דאוועגען מיט א מקוה, א פאר קאפיטלעך תהלים, און אפילו אמאל זאגן די הייליגע תפלה פון ר"ר אלימלך זצ"ל". ער האט זייער געלויבט די תפילה. ער פלעגט כסדר דערמאנען אז מען זאל דאוועגען לאנגזאם, פון אנפאנג, נישט קומען שפעט און מיטכאפן מיט'ן בעל תפלה. ער האט אפט געזאגט "טעמו וראו כי טוב ה', אז מען דאוועגט ערליך און ווי עס דארף צו זיין, שפירט מען דעם גוטן טעם א גאנצן טאג". ער האט פארגעלערנט חובת הלבבות, געהייסן די בחורים דאס לערנען און עס אפילו פארהערט. ער האט געשטרעבט אז די בחורים זאלן האבן יראת שמים אויפ'ן העכסטן אופן. איך האב אים איינמאל געהערט לערנען חובת הלבבות אויפ'ן קול ממש מיט בכיות. זיין דאוועגען איז רוב מאל געווען מיט בכיות, ספעציעל ביי יוצר אור און אהבה רבה.

ר' מיכאל בער ז"ל איז געווען א גרויסער חסיד פון סטראפקאווער רבי'ן זצ"ל, מיט וועם ער איז צוזאמען געווען אין בונקער אין די קריגס צייט. דער סטראפקאווער רבי זצ"ל איז ביי פול געלעגנהייטן געקומען צו ר' מיכאל בער'ס שמחות, און געווען סנדק ביי זיין ערשטן זון ר' יוסף עמרם'ס ז"ל ברית.

שבת נאכמיטאג, אין יאר תשי"ד איז דער סטראפקאווער רבי זצ"ל נסתלק געווארן, אין בית ישראל האספיטאל. אין יענע צייטן איז נישט געווען קיין פרייווע טעלעפאנען, נאר פאבליק טעלעפאנס אין די לאבי פונעם בית המדרש. יענעם מוצש"ק, ארום עלף אזייגער, האב איך געזעהן ווי ר' מיכאל בער ז"ל רעדט אויפ'ן טעלעפאן. עס איז מיר געווען זייער אויפפאלענד. איך בין געשטאנען אין די זייט און געווארט. ר' מיכאל בער האט אויפגעהאנגען דעם טעלעפאן און זיך געווישט די אויגן. ער האט זיך

אויסגעדרייט צו מיר, און געזאגט, "גיי רוף אראפ די בחורים וואס זענען נאך אויף".

איך בין געווארן דערשראקן און אים אנגעקוקט פארוואונדערט. ער האט מיר געזאגט מיט א ווייענדיגע קול, "עס איז יעצט אריינגעקומען א שלעכטע בשורה, דער סטראפקאווער רבי זצ"ל איז נסתלק געווארן". איך בין געלאפן ווי א הערש, צוזאמען גערופן אלע בחורים, און זיי געזאגט אז ר' מיכאל בער רופט יעדן אראפ צום בית המדרש. איך האב אבער נישט געוואוסט פארוואס, נאר איבער געגעבן די טרויעריגע נייעס. אין איינציגע מינוטן זענען א גרויסע טייל פון די בחורים פארוואונדערטערהייט געשטאנען ארום דעם אויסגעווינטן ראש ישיבה. ר' מיכאל בער האט זיך אנגערופן צו די בחורים, "דער הייליגער סטראפקאווער רבי איז נסתלק געווארן, לאמיר אריינגיין לערנען ברבים א פרק משניות".

מיר האבן זיך געזעצט צו א לאנגן טיש און געלערט מקואות משניות. ר' מיכאל בער איז געזעצן אויבן אן און אנגעהויבן פארלערנען אנפאנג מקואות שש מעלות. ער האט אנגעהויבן מיט א ווייענדיג קול, אבער תיכף זיך געטוישט אויף א לומד'ישן קול וואס האט געדינערט און געשטורעמט מיט'ן משנה אחרונה און אנדערע. מען איז געווען אזוי אריינגעטוען אינעם לערנען אז מען האט פארגעסן פון דעם גאנצן געשעעניש. אזוי איז אנגעגאנגען פאר איבער א שעה. נאך דעם האט ר' מיכאל בער זיך אויפגעשטעלט און געזאגט קדיש דרבנן, מיט ערנסטע בכיות. ער איז ארויס פון בית המדרש ווישנדיג זיך די טערערן. די מעשה איז געווען א לעבנסלענגליכע לערע וואס מען האט צו טוהן אין אזא מצב.

די לוי' איז פארגעקומען גאנץ פרי ווייל די סטראפקאווער רבי'ס גרויסער חסיד, ר' ישראל זופניק, האט געקויפט פאר אים א נחלה אין ארץ ישראל. איך האב געזהן ווי ר' מיכאל בער ז"ל האט זיך געטוישט די שבת'דיגע בגדים, און געבעטן ר' שלמה פאללאק נ"י אים אריינצופירן קיין ניו יארק צום לוי'. א פאר מינוט שפעטער איז ר' מיכאל בער שוין געווען אויפ'ן וועג קיין ניו יארק. די בחורים זענען געבליבן ווי שעף אנע פאסטוך.

וואס טוט מען, ווי אזוי קענען מיר זיין זונטאג גאנץ פרי ביי די לוי׳?

אין יענע צייטן איז נישט געווען קיין באסעס, און ביינאכט איז נישט געווען קיין טרעין. מיר האבן זיך צוזאם געזומען, ארום צען בחורים, און אנגעהויבן גיין צופיס צו טרעפן א וועג. די הונט האבן אונז באפאלן אויפ׳ן וועג און דער שרעק איז געווען גרויס, אבער מיר האבן זיך נישט אפגעשטעלט. אריינקומענדיג קיין מאונט-קיסקא, האבן מיר באגעגענט א גרויסן פאסט טראק. מיר האבן דערציילט פאר׳ן דרייוער אונזער פראבלעם און ער האט באוויליגט אונז צו נעמען מיט זיין טראק ביז יאנקערס וואס איז העכער די בראנקס. דארט האבן מיר גענומען די סאבווועי ביז וויליאמסבורג. מיר זענען אנגעקומען זיבן אזייגער אינדערפרי.

אכט אזייגער איז די לוי׳ ארויסגעגאנגען פון סטראפקאווער בית המדרש אויף הופער סטריט. הונדערטער רבנים צוזאמען מיט אונזער ראש ישיבה האבן באגלייט די ארון מיט אראפגעלאזטע קעפ. איך, מיט די גרופע בחורים, זענען געגאנגען נעבן ר׳ מיכאל בער די גאנצע צייט.

נאכמיטאג זענען מיר שוין געווען צוריק אין ישיבה. ר׳ מיכאל בער ז״ל האט געזאגט א הספד אויף דעם הסתלקות פון דעם צדיק. דאס גאנצע אויפפירונג פון ר׳ מיכאל בער ז״ל ביי די געשעעניש איז פאר יעדן אריינגעקריצט אין זכרון אויף אייביג.

ר׳ מיכאל בער ז״ל פלעגט אליין גיין וועקן די בחורים וואס זענען שווער אויפגעשטאנען. ער פלעגט מיט זיין שטעקן קלאפן אויף די פיס קנעכלעך און ווען דער בחור איז אויפגעשפרינגען פלעגט ער מיט א שמייכל זאגן, ״אויפשטיין״ און ווייטער גיין. אזוי איז ער געגאנגען פון צימער צו צימער. יארן שפעטער האב איך דאס פארציילט פארן סאטמארער רבי׳ן זצ״ל און ער האט דאס זייער באוואונדערט. חנוכה ביי א דרשה האט ר׳ מיכאל בער געזאגט אז מען זאל נישט שפילן קיין קוויטלעך. ער איז ארומגעגאנגען אין די שטיבער זעהן מען זאל נישט שפילן.

אין א נאכמיטאג פאר ניטל נאכט האט ר׳ מיכאל בער געהאלטן א דרשה אין בית המדש און געזאגט ווי פאלגנד: ״בכן, עס איז היינט נאכט ניטל, און נאך מעריב לערנט מען שוין נישט, האב איך א שטארקן פארשלאג״. קודם האט ער ארום געריידט וויפיל שעה א בחור דארף שלאפן, מיט א גאנצן פלפול אין א רמב״ם אויפ׳ן פסוק אז ישנתי יניח לי. ״על כל פנים״, האט ער געזאגט ״אויב מען וועט זיך לייגן שלאפן תיכף נאך נאכטמאל, קען מען לכל הדיעות אויפשטיין ארום דריי אזייגער פארטאגס. איך וועל אליין וועקן, די מקוה וועט זיין וואראם, און די קאך וועט זיין אפען פאר קאווע, מען וועט נישט דארפן ברעכן די שלעסער, (ווייל דאס פלעגט זיין אן אפטער ערשיינונג...) ממילא אויף 4 אזייגער וועט שוין יעדער קענען זיצן ביי זיין גמרא און לערנען״.

אזוי איז טאקע געווען. ר׳ מיכאל בער האט אויפגעוועקט די גאנצע ישיבה און ביז 4 אזייגער איז דער ביהמ״ד געווען פול מיט בחורים און דער קול תורה האט אנגעפילט דעם גאנצן בנין. ר׳ מיכאל בער ז״ל האט שפאצירט אהין און צוריק אין ביהמ״ד, פאר׳מוח׳ט. פון צייט צו צייט האט ער געבעטן א גמרא, א רמב״ם, אריינגעקוקט און ווייטער שפאצירט. זיין פנים האט געשיינט פון שמחה זעענדיג דאס פולע ביהמ״ד מיט דעם קול תורה.

אויסער זיין דער ראש ישיבה איז ר׳ מיכאל בער ז״ל ער אויך געווען די ישיבה׳ס פאנד רעזער. דאס איז אים זייער שווער אנגעקומען, אבער דער קול תורה איז ביי אים מער ווערד געווען ווי א מיליאן דאלער.

ער איז געווען א וועלט בארימטער בעל דרשן, א בעל בכי, און א שיינער התעוררות׳דיגע בעל תפילה. איין יו״ט שבועות האב איך זוכה געווען צו הערן זיין מערבית און אנדערע תפילות. ער פלעגט הערליך ראש חודש בענטשן און ליינען די מגילה.

תשעה באב פלעגט ער אלעמאל עולה זיין מפטיר און זאגן די הפטורה פון אסף אסיפם, ׳הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם מדוע לא עלתה ארכת בת עמי׳. ער פלעגט דאס זאגן מיט געוואלדיגע קולות און בכיות אז די

וועגט האבן מיטגעווייגט. יארן שפעטער האב איך ביי א שלש סעודות תורה ביים סאטמארער רבי'ן אויך געהערט דעם רבי'ן ז"ל יאמערן און ווייגען אויף דעם זעלבן פסוק הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם. עס האט אין מיר ערוועקט א געוואלדיגע רגש, אז ביידע צדיקים האבן ביי די זעלבע פסוק געיאמערט און געווייגט.

ראש חודש אלול האט ער געבענטשט מיט'ן ראש השנה ניגון, מיט גרויסע בכיות אז עס האט יעדן אנגעכאפט א ציטער. ביי די געזעגענונג דרשה פאר'ן אהיימפארן אויף ראש השנה האט ער געזאגט א פייערדיגע דרשה, פארגאסן אסאך טרערן, און די בחורים האבן מיטגעווייגט. דאס האט אריינגעברענט התעוררות אין די נשמה פון א יעדן בחור. ער האט ווארעם אנגעגרייט די בחורים צום גרויסן יום הדין.

וועגן זיינע הארץ פראבלעמען פלעגט ער אסאך מאל ליגן אין בעט, און פון דארט געבן שיעורים. איך בין צוויי מאל געווען ביי אזא שיעור, איינמאל אויף מקואות, און די צווייטע מאל אויפן סוגיא פון בין השמשות. ער האט אנגעהויבן מיט א שוואך קול, אבער גלייך איז דאס פארוואנדלט געווארן צו א קול ווי א לייב. מען האט נישט געקענט דערקענען אז ער איז א הארץ קראנקער מענטש. בכלל, ווען ער האט פארגעלערנט, אדער געזאגט א דרשה איז דאס געווען מיט קולות וברקים מלהבות אש.

די יארן זענען גאלאפן און מען האט ליידער נישט געטראפן קיין רפואה צו זיינע הארץ פראבלעמען. איז ער מער און מער קראנק געווארן פון זיין הארץ ליידן, אבער דאס האט אים נישט צוריק געהאלטן פון זיין עבודת הקודש. איינמאל, אינמיטן התלהבות'דיגן דאווענען, איז אים נישט גוט געווארן און מען האט אים ארויף געטראגן אין שטוב אויף זיין בענקל. ער איז געלעגן אין בעט א פאר טעג, און נאכדעם ווייטער אנגעגאנגען מיט זיין סדר.

איך האב געלערנט אין נייטרא ישיבה קרוב צו 5 יאר אונטער די השפעה פון ר' מיכאל בער, ר' יונה פארסט, און ר' יעקב הארנשטיין זכרונם לברכה. אין שנת תשט"ו בין איך ארויס פון ישיבה און געגאנגען

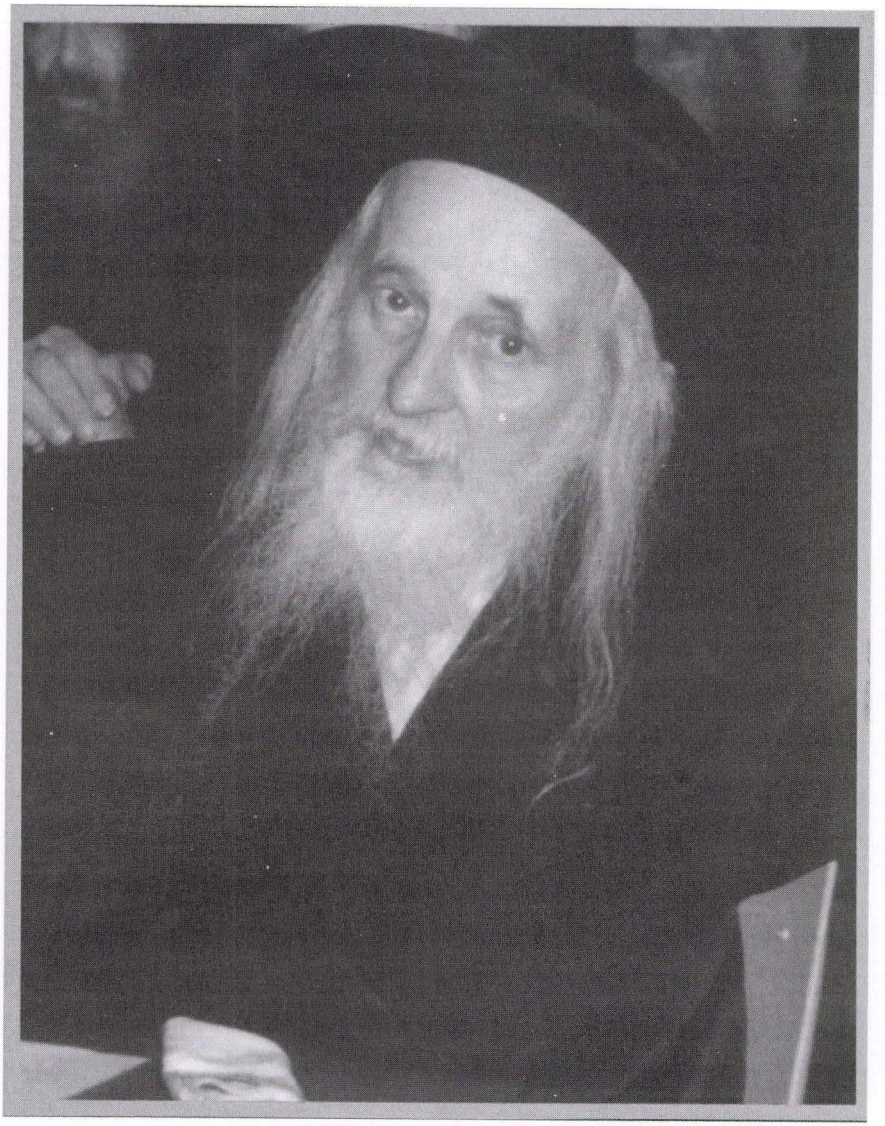
לערנען אין ווילִיאמסבורג ביים הייליגן סאטמארער רבי׳ן.

די יארן האבן זיך געריקט און ר׳ מיכאל בער איז אלץ שוואכער און שוואכער געווארן. אין שנת תשי״ח (איך האב שוין נישט געלערנט אין נייטרא) נאך די הייליגע טעג איז ער אריין אין שפיטאל אין מאונט-קיסקא. ו׳ כסלו איז ער נסתלק געווארן מיט׳ן ספר רבינו בחיי אפען אין זיין האנט אלט זייענדיג בלויז 54 יאר.

יענע נאכט איז פארגעקומען די חתונה פון ר׳ חיים אלעזר פאזען, זון פון שאפראנער רב ז״ל. ר׳ מיכאל בער ז״ל האט אים נאך געשריבן א מזל טוב בריוו. אנפאנג חתונה האבן מיר ערהאלטן די ביטערע בשורה און מיר זענען תיכף ארויס געפארן צו די ישיבה.

א גאנצע נאכט האבן מיר געלערנט משניות נעבן זיין הייליגן קערפער. פארטאגס האט זיך אנגעהויבן די טהרה, און דערנאך די לוי׳. איך בין געווען איינע פון דריי תלמידים וואס האבן זוכה געווען צו טובל׳ן זיין הייליגן גוף. מיר זענען אריין אין די מקוה ממש, אים אריינגענומען אין אונזערע הענט און אזוי גע׳טובל׳ט. איך האב דאס געהאלטן פאר א געוואלדיגע זכי׳. דאן איז די חברה קדישא, ר׳ יונה הערצאג און נאך, געקומען מאכן די טהרה. די לוי׳ האט זיך אנגעהויבן אין די ישיבה און געענדיגט אין דעם ווינער בית המדרש אין שטאט. דער סאטמארער רבי זצ״ל האט אים מיט הייסע טרערן מספיד געווען זאגנדיג אז דער גרויסער נפטר איז אווען פון צרות ישראל. דאס גאנצע כלל ישראל האט באוויינט די גרויסע אבידה, זכר צדיק לברכה.

שרייבנדיג די זכרונות אין שנת תשס״ו, איז צו באמערקן אז זיין אייניקל וואס טראגט זיין נאמען ״מיכאל בער״ האט געגרינדעט א ישיבה מיט׳ן נאמען ״ישיבת תורת חמד״. ער פירט די ישיבה מיט א ברען און דרך פון זיין גרויסן זיידן ר׳ מיכאל בער זצ״ל. זכותו הגדול יגן עליו ועל כל ישראל אמן.





אין סאטמארע ישיבה

איך האב געלערנט אין נייטרא ישיבה ביז שנת תשט״ו, דערנאך בין איך אריבער לערנען צום הייליגן סאטמארער רבי׳ן׳ס ישיבה. איך האב דעם רבין׳ס גדלות שוין געזען זייענדיג ביי זיינע שבת און יו״ט טישן, די ימים נוראים תפילות, און סוכות ביי די הושענות, אבער צו זיין א תלמיד פון די נאנט, אונטער די דירעקטע השפעה פון רבי׳ן זי״ע, איז גאר אן אנדערע זאך. דא איז מיין הכרה פילפאכיג געשטיגן. רגליו מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. ער איז געווען א יחיד בדורו מיט תורה און חכמה און עבודת ה׳, א מנהיג הדור מיט׳ן פולן זון פון וואַרט. ער האט געגעבן א שארפן איינדרוק, אבער זיין הארץ איז געווען ווייעך ווי פיטער. ער איז געווען א גרויסער קנאי אבער א גרויסער בעל נימוס און בעל רחמנות. ער האט פארשטאנען אפילו א שוואכן עלעמענט און געזוכט זכותים אויף יעדן, אויסער אויף א מסית מיט דיעות כוזבות. דארט האט ער אויסגעצויגן זיין שווערד און לוחם געווען מלחמתה של תורה און מקנא געווען קנאת ה׳ צבאות.

20 געזונטע יארן פון שנת תש״ח ביז שנת תשכ״ח האט ער מנהיג געווען דאס דור. בגופו איז ער געווען אין אמעריקע אבער מיט זיינע תורות, פסקים, דרשות, און הייליגע ספרים האט ער משפיע געווען איבער דער גארער וועלט. די אנדערע עלף נישט געזונטע יארן, האט ער באלויכטן די וועלט מיט זיין הייליגקייט און השפעה. עס זענען פארהאן פול ספרים, וואס באשרייבן דאס גדלות פון דעם מובחר האנושי. אזוי ווי איך בין

געווען א תלמיד אין די ישיבה, (איך וואלט מיך נישט געמעגט רופן זיין תלמיד ווייל א אמת׳ער תלמיד זעהט אנדערש אויס) און זוכה געווען צו זיין זיין משמש פאר א שטיק צייט, נעם איך דעם ערלויבעניש מיט מיין קליין שכל פארצושטעלן פאר די לייענערס דעם גרויסן הייליגן צדיק. איך וועל דערציילן די געשעענישן וואס איך האב אליין געהערט, געזעהן, און מיטגעלעבט.

אין די אנפאנג יארן תשי״ד-ט״ו האט נאך דער רבי ז״ל געדאוועט אין זיין קליינעם ביהמ״ד אינטער זיין דירה. ביינאכט איז געווען בריט מנין, אבער אינדערפרי, דער רבי ז״ל זיך לאנג גערישט צו דאוועגען און פלעגט זיך שטעלן ארום 12-11 אינדערפרי וועז אלע אידן זענען שוין געווען ביי דער ארבעט. דערפאר, האט די ישיבה יעדן טאג צוגעשטעלט 10 בחורים, כדי דער רבי זאל האבן מנין. (דעם רבי׳ס ז״ל הכנות צום דאוועגען האט געדויערט פון ½ 1 ביז 2 שעה, קיינמאל ווייניגער, אסאך מאל אפילו מער).

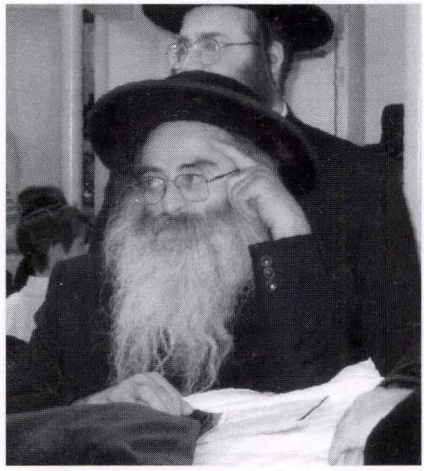
אלס נייער בחור אין די ישיבה האב איך שוין געווארט אויף דעם כבוד איינגעטיילט צו ווערן צו דאוועגען מיט׳ן רבי׳נס מנין. ווען דער געווואונטשענער טאג איז אנגעקומען האב איך געכאפט מיינע תפילין, און מיט א גרופע בחורים געשפאנט מיט חשק צום רבי׳נס ביהמ״ד אויף 500 Bedford Ave. איך בין אריין אין בית המדרש ווי א ניי יונגל אין חדר. דאס בית המדרש איז געווען אינגאנצן ליידיג. מיר האבן געלייגט תפילין, און געווארט אז דער רבי זאל ערשיינען צום דאוועגען.

דער רבי איז אריינגעקומען פון א זייטיגן שטוב. זיין געשטאלט איז געווען ווי א מלאך אלקים. ער האט זיך געוואשן די הענט ביים סינק, און אנגעהויבן זאגן די ברכה פון אשר יצר. דאס גאנצע ביהמ״ד איז פיל געווארן מיט זיין הייליגע זיסע שטימע. מיך האט אזוי איבערגענומען די ברכה, אז עס איז מיר אדורך געלאפן א שוידער. דאס איז געווען דאס ערשטע מאל אין מיין לעבן וואס איך האב געהערט אזא אשר יצר. דערנאך האט מען זיך געשטעלט דאוועגען. דעם רבי׳נס תפילין לייגן איינגעוויקלט אינעם טלית איז אויך געווען הייס ווי פייער, מיט גרויס מתיקות. שפעטער האב איך זוכה געווען צו דאוועגען פאר׳ן עמוד ביים רבי׳נס מנין. ווען איך

האב געזאגט די הויכע שמונה עשרה האט דער רבי ז״ל געקוקט אין מיין פנים און דאס האט מיך דערהויבן ביז צו די הימלען.

די ישיבה האט זיך אויפגעהאלטן אין קנעפ מענשין וואס איז געשטאנען אויף בעדפארט קארנער ראסס. די ישיבה קוואטיר איז געווען אויפ׳ן צווייטן שטאק, העכער די ביהמ״ד. איך בין דארט געשלאפן צוזאמען מיט ר׳ פייוויש שווארץ נכד פון בעל קול ארי׳, ר׳ בעריש לויפער איידעם פון דעעשער רבי׳ן, אחים בראך, ר׳ ארי׳ אונגאר, און נאך חשוב׳ע בחורים.

איך האב געלערנט אין ישיבה ביי הרב הגאון ר׳ משה יאזעפאוויטש, און ביים שאפראנער רב זצ״ל. איך פלעג אויך זיין ביים רבי׳נס ז״ל שיעור. דאס איז נישט געווען בקביעות. דעם רבי׳נס שיעור פלעגט צו זיין א לעבעדיגע, מיט אסאך פלפול פון די בחורים און בעלי בתים לומדים מופלגים. מיט איינער פון מיינע חברים, מיין קאזען ר׳ נפתלי לעבאוויטש נ״י, אן אייניקל פון טשאבער רב זצ״ל, האב איך געלערנט ביינאכט הלכות שבת. ר׳ נפתלי מיט זיין חבר ר׳ מאיר ישראל גאלדבערגער האבן זוכה געווען צו שרייבן דעם הייליגן רבי׳נס תורות. (מיט זיין זון הרב יחזקאל גאלדבערגער שליט״א לערן איך בחברותא א שיעור ביז׳ן היינטיגן טאג).



הרב ר׳ נפתלי לעבאוויטש שליט״א דער תורה שרייבער פון סאטמארער רבי׳ן זצ״ל

איך האב געגעסן אין די ישיבה קאך אונטער די ביהמ״ד. דער קעכער איז געווען דער חשוב׳ער בעל תפלה ר׳ משה יוסף שווארץ. שפעטער האט איבערגענומען די קאך דער באקאנטער יוסי באטשי, ר׳ יוסף ראזנוואסער מיט זיין חשוב׳ע בעל בית׳טע. זיי האבן געפירט די קאך פון די ישיבה און פון בית רחל. איך בין געווען באזארגט מיט רוחניות און גשמיות צו מיין פולן צופרינדנהייט.

אלס סאטמארער רבין׳ס הויז בחור

אַרום צוויי יאר האב איך געלערנט אין רבי׳נס ישיבה, ישיבה תורה ויראה ד׳סאטמאר. אין משך פון איבער א יאר בין איך געווען הויז בחור. יעדע וואך איין טאג, נישט דעם זעלבן טאג, במילא האב איך געקענט דעם גאנצן הלוך ילך פון די גאנצע וואך. איך בין געווען הויז בחור יום כיפור, סוכות, חנוכה, פורים, פסח, און פיר וואכן אין שטראן ספרינגס, ניו יארק ווי דער רבי איז געפארן זומער זיך אפריען.

איך וועל אביסל מיטטיילן וואס איך האב בייגעווואוינט אין די הערליכע, חדשים, וואכן און טעג וואס איך האב זוכה געווען צו זיין אין די קרייזן פון רבי׳ן ווי א קינד אין שטוב.

דער רבי ז״ל האט קיינמאל נישט געשאפט פאר׳ן הויז בחור, נאר געזאגט ״זיי אזוי גוט״ אדער ״זיי מוחל און...״ אויך די רעבעצין ע״ה האט קיינמאל נישט געזאגט ״דו״ נאר ״איר״, אדער ״זייט אזוי גוט און...״ זי האט מיך באהאנדלט ווי אן אייגן קינד. די הויפט אויפגאבעס פונעם הויז בחור זענען געווען: ברענגען דאס עסן פאר׳ן רבי׳ן פון די קאך, באגלייטן דעם רבי׳ן אין מקוה, מיטנעמען פרישע וועש, טראגן דעם טלית בייטל אין בית המדרש צום דאווענען, און דערנאך אים אהיים באגלייטן.

איך בין געשלאפן אויף א קאוטש אין גבאי שטוב, וואס איז געווען צווישן דעם טאג צימער פונעם רבי׳ן און זיין ספרים שטוב. דער רבי איז אויפגעשטאנען ארום זיבן, האלב אכט אינדערפרי. ווען ער איז אדורך געגאנגען מיין שטוב צו גיין אין ספרים שטוב האב איך זיך אויפגעווועקט.

איך בין אויפגעשטאנען, ארויסגעטראגן די נעגל וואסער, און אוועק געלייגט מיין בעט געוואנט אזוי אז עס איז מער נישט געווען א זכר פון א שלאף צימער. ווען איך בין פארטיג געווארן, האב איך שוין געהערט דעם רבי'ן זאגן ברכת התורה און קריאת שמע. דאס האט מיך גוט ערוועקט און פריש געמאכט.

דעם רבי'נס דירה איז געווען אויפ'ן פארלאר, אין די קאך אין בעיסמענט. ווען איך בין אראפגעגאנגען האט מיר די רעבעצין שוין אפגעווארט מיט א קאווע וועלכע איך האב ארויפגעטראגן פאר'ן רבי'ן. דער רבי האט געטרינקען די קאווע, און געטון זיין עבודה ביז ארום 10 אזייגער. דאן האט ער אנגעהויבן די הכנות צום דאווענען וואס האט געדויערט ביז ארום 12 אזייגער. דערנאך איז מען אין איילעניש געגאנגען צום בית המדרש אויף ראסס סטריט. דער רבי איז קודם געגאנגען אין מקוה און נאכדעם צום דאווענען.

אין די צייט וואס איך בין געווען הויז בחור האט שוין דער רבי נישט געדאווענט פריוואט מיט בחורים. עס איז שוין געווען מנין פון בעלי בתים וואס האבן געוואלט דאווענען מיט'ן רבי'נס מנין אין גרויסן ביהמ"ד. אין די צייט וואס דער רבי האט געמאכט די הכנות בין איך געלאפן דאווענען, צוריק געקומען, געגעסן א קליינעם פרישטאג, און געווארט אויפ'ן רבי'ן צו גיין צום דאווענען. די מקוה און שחרית האט געדויערט בערך 2 שעה. בשעת'ן דאווענען בין איך צוריק געלאפן אין רבי'נס הויז ווי די רעבעצין האט מיך שוין געווארט מיט א גרויסע פליישיגע סעודה. נאכ'ן עסן בין איך צוריק אין ביהמ"ד ווארטן ביז דער רבי וועט ענדיגן דאווענען, און אים אהיים באגלייטן.

ווען דער רבי איז געגאנגען אויף די גאס, איז ער געווען זייער פארזיכטיג נישט אריין צו טרעטן אין א שמוציגע ארט. דערפאר איז ער געגאנגען מיט די אויגן אויף זיינע טריטן. איינמאל ביים אהיים גיין האט זיך אים געדאכט אז ער האט אין עפעס אריין געטרעטן. ווען מיר זענען אנגעקומען פאר די טיר, האט ער זיך אויסגעטאן די שיך, און אריין אין

הויז מיט די זאקן. ער האט מיר געזאגט, "זיי אזוי גוט און וואש אפ די שיך און דערנאך גיב דאס מיר".

וועז מיר זענען אהיים געקומען איז שוין געווענליך געווען נאך 2 אזייגער. אויפן רבי'ס טיש איז אלעמאל געווען אסאך ספרים. אויבן אן איז געווען געדעקט א ווייסע טישטוך און אויף דעם א גלעזל גרעיפ-פרוכט דזשוס, א גאנצע עפל, און א צוקער האלטער מיט קאצקע ציקער. מיט דעם האט דער רבי אלעמאל אנגעהויבן זיין ערשטע סעודה פון טאג. ער איז צוגעגאנגען צום קליינעם סינק נעבן זיין טיש, און זיך געוואשן די הענט אן א ברכה. ער האט זיך אראפ געזעצט, געזומען דאס עפל, אביסל אפגעשיילט, געלאזט דערויף די שאלעכץ, און געמאכט א ברכה אויף די גאנצע פרי. דאן האט ער אראפגענומען די שאלאכץ, ארויס געשניטן א שטיקל און געגעסן. ער האט געזומען א קאצקע צוקער און איינגעטינקען אין די דזשוס, און געמאכט דערויף א שהכל. אזוי האט ער דעם דזשוס לאנגזאם אויסגעטרינקען.

דאן האב איך אריפגעבערענגט א טעלער טאמעטא זיפ, מיט ביילינ קניידלעך וואס די רעבעצין האט געקאכט. דער רבי האט די קניידלעך צושניטן, און לאנגזאם געגעסן. דערנאך האב איך געבערענגט א טשיקן באדעם מיט א האלבע געבראטענע פאטעטע אויף א פלאכן טעלער, און דערנעבן א קליין טעלער געמאלענע עפל קאמפאט. שבת איז געווען א גאנצע שווארצע פלוים אין די קאמפאט צו קענען מאכן א ברכה דערויף. דערנאך האב איך געבערענגט א קליין פלעשל סאראטאגע וואסער צום טרינקען. אינמיטן עסן האט ער געבלעטערט אין מדרש תנחומא. די סעודה האט געדויערט ביז 1 ½ שעה, עס איז געווארן נאנט צו 4 אזייגער.

נאכ'ן עסן האב איך אלעס אוועק געפאקט, אראפגענומען דאס ווייסע טישטוך, און מען האט אנגעהויבן אריינצולאזן דעם עולם. מענטשן האבן שוין געווארט אין גבאי שטוב, אריינצוגיין צום רבי'ן מיט א קוויטל. דאס האט זיך געצויגן ביז זמן מנחה מעריב, און דערנאך ביז איינס-צוויי ביינאכט.

וען יעדער איז אוועק געגאנגען האט מען צוגעשפארט דעם טיר, געדעקט טיש, און אריינגעטראגן א טעלער לאקשן מיט קעז, א קעז דעלקעלע, און א גלאז קאווע. דאס איז געווען דער רבי׳ס צווייטע סעודה פון טאג. איינמאל האט דעם רבי׳נס דאקטער אים פארשריבן א מעדעצין, און געזאגט אז ער זאל דאס נעמען דריי מאל א טאג פאר׳ן עסן. האט אים דער רבי געפרעגט, ״דריי מאל א טאג עסט מען?״

ביי פארשידענע געלעגנהייטן בשעת דער רבי האט געגעסן נאכטמאל איז די רעבעצין ארויף געקומען, און זיך צוגעזעצט צום טיש מיט א גלאז קאווע אין די הענט. זי האט געשמועסט מיט׳ן רבי׳ן, וועגן דעם דורכגאנג פונעם טאג, אירע פראבלעמען, אירע צדקה צוועקן, די קראנקע וועלכע זי האט היינט באזוכט אין שפיטאל, און אזוי וויטער. ביז דער רבי האט איר געזאגט, ״גיי שוין שלאפן, עס איז שפעט״. ״און דו?״ פרעגט די רעבעצין. ״איך וועל באלד גיין״ איז געווען דער ענטפער.

איינמאל, שמועסנדיג מיטן רבי׳ן מיט איר גלעזל קאווע אין די הענט, האט די רעבעצין איינגעדרימלט, און די קאווע איז ארויסגעפאלן פון אירע הענט. דער רבי האט געזאגט, ״זעהסט ווי מיד דו ביסט, גיי שוין שלאפן״. זי האט אויפגעווישט די קאווע און געגאנגען שלאפן. די רעבעצין האט געהאט א פולן לאנגן טאג, וואס א סתם ברי׳ וואלט דאס נישט געקענט אדורך טראגן.

די רעבעצין ע״ה איז געווען טאג און נאכט פארנומען מיט קראנקע, צדקה געלטער, הכנסת כלה, און אנדערע חסד. איין טאג פאר׳ן דאווענען האט מיך דער רבי אריינגערופן אין שטוב און געזאגט, ״האלט דיין האנט מיט די פינגערס צושפרייט״. צווישן יעדן פינגער האט ער אריינגעלייגט א סומע צוזאמגעדרייטע געלט, און געזאגט: ״גיי טראג דאס צו די רעבעצין אין קאך. זי ווייסט שוין וואס דאס איז״. עס איז געווען א היבש ביסל געלט פאר אירע צווקן. דאס איז געווען א אפטע ערשיינונג וואס דער רבי האט אזוי געשיקט געלט פאר די רעבעצין.

וען די רעבעצין איז געגאנגען שלאפן, איז דער הויז בחור אויך

געגאנגען שלאפן אויף זיין געלעגער אין גבאי שטוב. ביינאכט, וועז מען האט זיך מער נישט געדרייט, פלעגט די רבי נישט ווילן זיצן אליין אין זיין צימער מיט א פארשפארטע טיר. דערפאר, איז די טיר צום גבאי שטוב געבליבן אפען. וועז איך האב זיך געלייגט האב איך געקענט זען דעם רבי'ן אין די גלאז פון די ספרים שאנק וואס האט געשפיגלט. איך האב געזעהן דעם רבי'ן לערנען אין א אפענע ש"ס גמרא. ער האט עס געהאלטן אין דער האנט, נישט אויפן טיש, כדי נישט איינצושלאפן. ער האט געלערנט אויפ'ן קול, זיס ווי האניג. דער רבי איז געגאנגען שלאפן צווישן 4 און 5 אינדערפרי. ער איז געשלאפן ארום 3 שעה א נאכט אין בעט. ער פלעגט אמאל אמאל דרימלען נאך די מיטאג סעודה.

דאס איז געווען זיין סדר היום סתם א טאג. אין דעם איז געווען נכלל ברית'ן, סידור קידושין, און שיעורים און פארהערן אין די ישיבה, מיטינגען מיט די מלמדים, און מנהלים, ווי ר' ליפא פריעדמאן ע"ה דער מנהל פון מוסדות סאטמאר, און ר' בנימין הערש בערקאוויטש דער מנהל פון בית רחל שולע, מיטינגען מיט התאחדות הרבנים, מסיבות פון מסודות התורה, כולל שומרי החומות, כ"א כסלו, יארצייט סעודות, ייטב לב, און קדושת יו"ט, אויפנעמען מנהלים פון אנדערע מוסדות, שלוחים פון עדה החרדית פון ירושלים, אויפנעמען רבנים וואס זענען געקומען צום רבי'ן, און אזוי ווייטער. דאס איז געווען אין צוגאב פון שרייבן בריוון און תשובות, און זארגן פאר די אידישקייט פונעם גאנצן כדור העולם.

א גאנצע וואך האט דער רבי געגעסן אליין. נאר ראש חודש האט מען אנגעגרייט א ראש חודש סעודה אין רבי'נס שטוב, פאר א פאר מקורבים, רבנים, און הויז מענטשן. די רעבעצין האט געדעקט טיש. איינמאל האט די רעבעצין געדארפט גיין אין שפיטאל באזוכן א קראנקע, האט זי מיך געבעטן אז איך זאל טיש גרייטן צו די ראש חודש סעודה. איך האב צוגעגרייט אזוי ווי עס דארף צו זיין. וועז די רעבעצין איז צוריק געקומען און געזעהן מיין ארבעט, האט זי מיר געגעבן א גרויסן קאמפלימענט, און געזאגט, "אייערע שוועסטערס האבן אייך גוט אויסגעלערנט". ביי די

רעבעצין איז נישט געווען גרינג צו באקומען א קאמפלימענט, אבער איך האב ב״ה פיל מאל באקומען, ווייל איך האב געמאכט מיין ארבעט פונקטליך און גוט. איך האב ארויף געטראגן דאס עסן פארן רבי׳ן, און דאן צוריק געברענגט די כלים, נישט אויסגיסנדיג אויפן וועג. דאס האט געדארפט זיין א פונקטליכע מלאכה.

כאטש דעם רבי׳נס געוואלדיגע טרדות פאר׳ן כלל און פרט, איז ער אויך געווען וואכזאם צו זיינע קרובים, נאנטע און ווייטע. די פאלגענדע מעשה האב איך אליין בייגעוואוינט. עס איז באקאנט אז דער רבי ז״ל פלעגט אסאך שטורמען וועגן דינע שטרימפ. איינמאל איז ער געוואויר געווארן אז זיינס א קרובה וואס וואוינט אין פלעטבוש גייט אין דינע שטרימפ. דער מאן איז געווען א שטיקל שיינער איד, און דעם רבי׳ן האט דאס שטארק ווי גע טון.

איינמאל, אלס הויז בחור, האב איך געהערט אז היינט נאכט פארט דער רבי צו דעם קרוב אין פלעטבוש אויף א וויזיט. דער רבי פלעגט זייער זעלטן גיין וויזיטן, אמאל צוריק צו געבן א וויזיט פאר א רב אדער א רבי וואס זענען צו אים געקומען אויף א וויזיט, אבער נישט צו פריוואטע מענטשן. ביים קרוב אין שטוב האט מען דעם רבי׳ן זייער שיין אויפגענומען. איך און אלע רבי׳נס באגלייטער זענען ארויס פון שטוב. דער רבי איז געבליבן אליין מיט די קרובים שמועסן אביסל און דערנאך זענען מיר צוריק אהיים געפארן. איך בין געווען שטארק נייגעריג צו וויסן וואס דא איז פארגעקומען. שפעטער בין איך געוואויר געווארן, אז דער רבי האט אליין געבעטן די קרובה אז זי זאל נישט גיין אין דינע שטרימפ. דער רבי האט טאקע אויסגע׳פועל׳ט אויפן שיינעם אופן. די מעשה איז דאך מבהיל הרעיון. עס שיינט א שטיקל ליכט אויף די מעשים נוראים פון זיין הייליגע ארבעט. דער רבי האט אלעס געטון פאר׳ן אויבערשטנס וועגן. ער האט אלץ אינזינען געהאט דעם כלל און דעם פרט, אן קיין שום פערזענליכע אינטערעסן.

וועג א פרוי פלעגט אליין קומען צום רבי׳ן איז דער הויז בחור אלעמאל

געבליבן אין שטוב. איין נאכמיטאג, ווען דער רבי האט געהאלטן פונקט נאך די סעודה, איז אריינגעקומען א עלטערע פרוי. די פרוי איז געווען אן אלמנה פון עפעס א פוילישן רב. זי האט געזאגט צום רבי'ן, "רבי, איך בין די און די רעבעצין, דער רבי האט דאך אוודאי געקענט מיין גאטזעליגן מאן?" זאגט דער רבי, "יא אוודאי", און זיך געגעבן א בייג, און איר געפרעגט, "וואס מאכט איר עפעס, רעבעצין?" זי האט געזאגט "ב"ה פיין, איך וויל דעם רבי'ן בעטן א בקשה. היינט ביינאכט שליס איך א שידוך מיט מיין טאכטער. דער חתן איז דער זוהן פון הרב קריגער, ראש פון אגודת הרבנים פון ניו יארק. איך בעט דעם רבי'ן זאל קומען צו די תנאים". דער רבי האט איר געזאגט א ווארעמען מזל טוב, געוואונטשן פיל ברכות און איר געזאגט, "איך בין דאך א שטארק פארנומענער מענטש, זייער באגרעניצט אין צייט". ער האט איר נאכאמאל געוואונטשן. זי האט זיך אבער נישט געלאזט און געזאגט, "דער רבי האט דאך געקענט מיין מאן ע"ה, און אויך מאן טאטן ז"ל", און מיט א שטיקענדיג קול פון געוויין האט זי געזאגט, "עס וואלט געווען א כבוד פאר מיין משפחה אז דער רבי זאל קומען צו די תנאים". דעם רבי'נס פנים איז געווארן ערנסט און ער האט איר געזאגט "גוט, איך וועל פרובירן צו קומען." די פרוי האט זיך געווישט די טרערן, דער רבי האט איר נאכאמאל אנגעוואונטשן, זיך אויפגעשטעלט און די פרוי איז ארויס.

תיכף ווען זי איז ארויס, איז דער רבי ארויס געגאנגען אין די האל צו די שטיגן פאר זיין צימער. פונקט דעמאלטס איז די רעבעצין ארויף געקומען פון קאך צום רבי'ן. האט זיך דער רבי אנגערופן צו איר, "הער נאר, ווייסט ווער עס איז דא געווען? די און די רעבעצין. זי רופט מיך היינט פארנאכט צו איר טאכטער'ס תנאים". רופט זיך אן די רעבעצין, "ניין, ניין, דו קענסט נישט גיין. דו ביסט היינט פארנומען. דו האסט אן אפוינטמענט צו דאקטער קיש, דער ארץ דאקטער. דו קענסט בשום אופן נישט גיין". עס איז געווען א סעקונדע שטיל. דעם רבי'נס אנטווארט איז געווען מיט א שארפן קוק, מיט ביידע הענט האט ער געמאכט א פויסט, און ער געזאגט אויפן קול די צוויי אויסגעצויגענע ווערטער "אן אלמנה", "אן אלמנה".

מיט דעם האט זיך די רעבעצין אויס געדרייט און איז צוריק אראפ אין קאך.

דער רבי איז צוריק אריין אין שטוב און מיר געזאגט, "זיי מוחל גרייט צו א קאר". איך האב תיכף געלופן ר' סענדר ענגל, ער פלעגט פירן דעם רבי'ן אויף אזעלכע פלעצער.

פארנאכט, נאך מנחה, זענען מיר געפארן צום תנאים. ביי די תנאים זענען געווען פיל רבנים און געסט. דעם רבי'נס ערשיינונג האט באשיינט די שמחה. דער מחותן הרב קריגער איז ממש געווען אין די לופטן פאר דעם כבוד וואס דער רבי האט אים צוגעטיילט. אינמיטן די סעודה האט רב קריגער הויך מכבד געווען דעם רבי'ן צו זאגן דברי תורה. זאגט דער רבי צו אים, "הרב קריגער, איר זענט דאך דער בעל שמחה, און איר זענט דאך א מגיד נפלא, זאגט איר!" א פאר מינוט שפעטער זאגט רב קריגער נאך אמאל, "סאטמארער רב, כאטש אפאר ווערטער לכבוד די שמחה". האט דער רבי תיכף געענטפערט, "א פאר ווערטער? יא!" עס איז געווארן שטיל, און דער רבי האט געזאגט, "איך זאג דאס רב קריגער זאל זאגן דברי תורה לכבוד די שמחה!" דער גאנצער עולם האט זיך צולאכט, און רב קריגער האט זיך אויפגעשטעלט און געזאגט א שיינע דרשה דברי תורה, און אויך דעם יחוס פון חתן כלה אויף דורות צוריק. דער רבי האט געוואונטשן מזל טוב, און מיר זענען צוריק אהיים. אזוי האט דער רבי דערפרייט דאס הארץ פון אן אלמנה.

די רבי'ס הדרת פנים האט געמאכט א געוואלדיגן איינדרוק אויף יעדן. וואו ער האט ערשיינט, האט זיין הערליכע צורה און הדרת פנים דערפרייט די וואס זענען געווען ארום אים. זיין לעכטיג פנים האט יעדן באצויבערט. ווען א ברית איז פארגעקומען אין א שטוב, האט די רבי נאכדעם אנגעוואונטשן פאר די יולדת. ווי נאר די יולדות האט באמערקט דעם רבי'ן ביים טיר האט זי אויסגעבראכן אין א געוויין. מיט די הענט אויף איר פנים האט זי אנגענומען דעם רבי'נס מזל טוב און וואראמע ברכות.

אזוי ווי דער רבי איז אלץ געווען זייער פארנומען פלעגן רבנים דארפן זוכן געלעגנהייטן זיך איבערצושמועסן מיט'ן רבי'ן. אפטמאל, ווען די רבי

איז ערגעץ געגאנגען זענען מיטגעקומען מענטשן זיך דורכשמועסן אויפ׳ן וועג.

איינמאל, וועז די רבי איז געפארן צו דאקטער קיש, א הארץ ספעציעליסט אין די וועסט סייד, פאר זיין יערליכע וויזיט איז די קיוויאשער רב פון קווינס מיטגעקומען זיך דורכשמועסן אויפ׳ן וועג. איך האב באשטעלט א טשעקער טעקסי וואס האט געהאט פיר זיצן. די רעבעצין און איך זענען געזעסן אויף די צווייי פאדערשטע צוזאמלייג בענקלעך, און דער רבי מיטן קיוויאשער רב זענען געזעסן פון אונטן. דער טעקסי דרייוער איז געווען א מיטליעריגער פרייער איד. וועז מען האט אנגעהויבן צו פארן האבן איך געזען ווי דער דרייוער דרייט זיין קאפ א פאר מאל צום רבי׳ן. דאן האט ער פאראכטן דעם שפיגל אזוי אז מען זאל בעסער קענען זעהן דעם רבינ׳ס צורה דערין. נאך די ווילי׳אמסבורג בריק, אויף נארפאלק ביי דעלענסי סטריט, איז געשטאנען א טעקסי ביי די רעד לייט. אונזער דרייוער איז געווען פארקוקט אין זיין שפיגל אויפ׳ן רבי׳נס צורה, און האט נישט באמערקט די רעד לייט, אדער די טעקסי וואס איז געשטאנען פאר אים. ער האט נישט געברעיקט אין צייט און אריין געקראכט אין די שטייענדע טעקסי. פון דעם אימפעקט פון דעם קראך איז די רעבעצין אראפ געפלויגן פון איר זיץ צוזאם געפרעסט אויף דער פלאר. איך האב איר געהערט שרייען שמע ישראל. איך האב צוקלאפט מיין שטערן ביי די פענסטער, און דער רבי מיטן קיוויאשער רב זענען געפלויגן אויף פארענט ביז דעם צושייד וועגטל פונעם טעקסי וואס איז ביים ריקן פונעם דרייוער. אין א סעקונדע האב איך מיך אויסגעדרייט, און געזעהן דעם רבי׳ן אין די לופטן. זיין קאפל איז אראפגעפלויגן אויף פארענט, און מיט זיינע צווייי הענט אויף זיין קאפ האט ער געזאגט, ״געלויבט דער באשעפער עס איז גארנישט געשעהן״. ער מיטן קיוויאשער זענען צוזאמען צוריק געפאלן אויפ׳ן זיץ. פון אונזער טעקסי האט אנגעהויבן גיסן וואסער און אויל. עס זענען זיך צוזאם געקומען מענטשן, פאליציי, און עס איז געווארן א מהומה. די פאליציי האט געזומען א רעפארט און אביסל אויפגעהאלטן. דער רבי האט מיר געזאגט, ״איך ברויך גארנישט״. דערנאך

האבן מיר געגומען א צווייטער טעקסי און וויטער געפארן. דער רבי האט נישט געוואוסט פארוואס די עקסידענט איז געשען. איך האב אבער פארשטאנען אז דאס איז געשען ווייל דער דרייוער האט זיך פארקוקט אויפן רבין׳ס הייליגע צורה אין זיין שפיגל...

פארנדיג וויטער האט דער רבי געזאגט צום קיוויאשער רב, ״איך וויס נישט אויב חז״ל וואלטן נישט גע׳אסר׳ט צו פארן מיט א קאר. מען זעט דאך אז זיי האבן גע׳אסר׳ט אסאך לייכטערע זאכן וועגן סכנה, ווייל א סכנה איז הארבער ווי א איסור. אבער געלויבט דעם באשעפער עס איז גארנישט געשעהן״. דאן האט ער גערעדט פון דעם וואס די רעבעצין האט געשריגן שמע ישראל. דער רבי האט געזאגט ״פון וואו נעמט זיך אז מען שרייט שמע ישראל ביי א שלעכטע זאך? ווייל אין פסוק שטייט ביי משה רבינו והמה בוכים פתח האוהל, זאגט דער תרגם יונתן, והמה בוכין וקריין שמע״.

מיר זענען אנגעקומען צום דאקטער א שעה שפעט, און אים דערציילט וואס עס האט פאסירט. דער דאקטער האט אונטערזוכט דעם רבין און באשטעטיגט אז אלעס איז ב״ה אין ארדענונג, נאר דעם רבינס האַקעלע פוס האט זיך ענטצינדן פון דעם קוועטש וואס ער האט באקומען בשעת׳ן עקסידענט.

א פאר וואכן שפעטער איז געקומען אן אונשורענס אגענט אויסצוגלייכן די קלאגעס קעגן די טעקסי קאמפאני. ער איז געווען אן עלטערער פרייער אמעריקאנער איד. פאר 100 דאלער האב איך מיט אים געפארטיגט די קלעים. די רעבעצין האט געזאגט אז זי דארף 400 דאלער פארן מוסד בנות ירושלים. ער האט זיך זייער געפרייט און גלייך געגעבן א טשעק.

ווען איך האב דערציילט פאר׳ן רבי׳ן ווער עס איז דא, האט ער געזאגט, ״איך האב דיר שוין געזאגט איך ברויך גארנישט״. איך האב מסביר געווען פאר׳ן רבי׳ן אז מען דארף אונטערשרייבן אז מען האט נישט קיין קלאגע. דער רבי האט געזאגט, ״נו, רוף אים אריין. איך וועל אונטערשרייבן״. אזוי

ווי די אגענט האט אריינגעטרעטן אין רבינ׳ס שטוב, איז ער געבליבן שטיין דערשראקן און געפרוירן, קוקענדיג אויפן רבי׳נס צורה. איך האב אים געווינקען, ״נו, גייט״. ער האט אהין געגעבן דאס פאפיר מיט ציטערדיגע הענט, און דער רבי האט דאס אונטערגעשריבן. דער מענטש איז שטיין געבליבן און זיך נישט גערירט, איך האב אים געפרעגט, ״נו, פינישט?״ מיט א אונטערטעניגטן קול האט ער א זאג געטון, ״רבי גיב מי א ברכה״. דער רבי האט אים געגעבן די האנט און געזאגט מיט א גרויסן שמייכל ״גוד ביי!״. דעם איד׳ס אויגן זענען פרייליך געווארן און ער איז ארויס פון רבי׳נס שטוב צוריק-ציווענגס, הכל ריווח נאך א פאר סעקונדע צו זעהן דעם רבינ׳ס צורה. וועו ער איז אריין אין גבאי שטוב, האט ער הויך אפגעאטעמט: ״איך האב נאך אזא שיינע צורה נישט געזעהן אין מיין לעבן״.

פון די פאלגענדע מעשה האט די רעבעצין גענומען א ראי׳ אז זי מעג נעמען די אינשורענס געלט פאר בנות ירושלים. וועו איך בין געווען הויז בחור אין שערען ספרינגס, איז אריין געקומען א קאל פון מאנטרעאל מזכיר צו זיין א מקשה לילד. די רעבעצין איז געקומען פרעגן דעם רבי׳ן אז דער דאקטער הייסט שניידן, וואס זאגט דער רבי? דער רבי האט נישט מסכים געווען. עס איז דורך א פאר שעה און מען האט נאכאמאל געופן. איך האב געהערט ווי די רעבעצין זאגט, ״איך ברויך געלט פאר בנות ירושלים. זאגט צו געלט פאר בנות ירושלים און דער אויבערשטער וועט העלפן״. זי איז נאכאמאל אריינגעלאפן צום רבי׳ן. דער רבי האט אנגעוואונטשטן אבער נאך אלטס נישט מסכים געווען צום שניידן. די רעבעצין איז צורוקגעלאפן צום טעלעפאן און איבערגעגעבן דעם רבי׳נס ברכה און מיינונג. איך האב געהערט ווי זי האנדלט אויפן טעלעפאן -300 200 דאלער און צום סוף האט זי געזאגט, ״אלזא, איר זאגט צו פאר בנות ירושלים 400 דאלער. נו, אין דעם זכות וועט זי אי״ה איבערקומען בשלום״.

ווייניגער ווי 2 שעה שפעטער, וועו דער רבי האט שפאצירט אין הויף

באגלייט דורך עטליכע מענטשן, איז די רעבעצין ארויסגעקומען זאגן: "מזל טוב, א אינגל! בשלום דורך אן דארפן שניידן, דיין מופת", דער רבי האט איר געענפערט, "מיין מופת? עס איז דיין מופת. דו האסט דאך געבעטן געלט, איז עס דאך דיין מופת". די רעבעצין איז מיט א שמייכל צוריק אריין אין שטוב.

כאטש דער רבי האט געפירט זיין נשיאות ברמה, האבן זיך אלע קרייזן געערכנט מיט דעם וואס דער ער האט געזאגט. ער אליין איז אבער געווען א סובל און מוחל על עלבונו. ער איז שטענדיג געווען צובראכן און נישט געהאלטן פון זיך.

דער רבי האט פיל מאל געליטן פון א רויז אויף די פוס. אלץ הויז בחור איז געווען איינמאל מיין אויפגאבע צו באשמירן דעם ענצינדונג אויפן רבי'נס פוס. נאך די מיטאג סעודה, האב איך צוגעריקט א בענקעלע, אראפגעצויגן דעם רבינ'ס ווייסע זאקן, און זיך איבערגעבויגן און געשמירט די רויז וואס איז געווען רויט, הייס, און געגלאנצט ווי גלאז. קיינער אויסער איך איז געווען אין צימער. דער רבי איז געזעסן מיט די הענט איבערן טיש און ארויסגעלאזט א טיפן קרעכץ: "איך ווייס נישט וואס די וועלט איז מיך מקנא, איך בין דאך גארנישט מיט גארנישט". איך בין געווארן שאקירט און דערשראקן און איך האב מורא געהאט אויפצוהייבן מיין קאפ. די רעבעצין אריין קומען און פינקט נאך געהערט דעם רבי'נס קרעכץ. זי איז געבליבן שטיין, און דער רבי האט אויפגעהויבן זיין קאפ. ער האט געזאגט פאר די רעבעצין, "הער נאר, נעכטן נאכט איז דא געווען ר' יצחק גאלדבערגער וועגן דעם שידוך פאר זיין זון אנשיל, וואס זאגסטו?" דער שמועס איז ווייטער געגאנגען ווי עס וואלט קיינמאל גארנישט געווען.

וועז די רעבעצין איז ארויס פון צימער, בין איך איר נאך געגאנגען און געפרעגט מיט וואונדער, "רעבעצין, וואס איז געווען דער באדייט פון דעם קרעכץ?" זאגט מיר די רעבעצין, "איך הער דאס אינדערפרי, בייטאג און ביינאכט". זי איז אריין אין די קאך און איך האב געשטוינט וואס איך האב

בייגעוואוינט. עס איז מבהיל הרעיון.

א רב איז געקומען זיך באקלאגן פארן רבי׳ן אז ער ליידט פון א פאר ליצים און עזות פנים׳ער אין זיין קהלה, און עס שטערט אים זייער. דער רבי האט אים בארואיגט: ״רבינו הקדוש זאגט אין אבות בשם ר׳ מאיר, הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה. ער רעכנט אויס געוואלדיגע מדריגות, מעיין המתגבר, מגלין לו רזין דאורייתא, אבער דער תנאי איז ארך רוח ומוחל על עלבונו. אזוי קען מען שטייגן און אויפטוהן״.

דער רבי איז געווען א יפה דורש און יפה מקיים, און במקום גדולתו שם אתה מוציא ענותנותו. אמאל זענען געקומען א גרופע רבנים פון ארץ ישראל צום רבי׳ן. דער רבי איז געזעסן מיט זיי ארום דעם טיש, און געשמועסט פארשידענע ענינים. איך בין געשטאנען באהאלטן אונטער די טיר. איך האב געהערט ווי דער רבי זאגט זיי מוסר ווען ער איז פסול׳ע מזוזות און תפילין וואס מען עקספארטירט קיין אמעריקע מיטן הכשר פון רבנות הראשית. מען איז געגאנגען מענין לענין ביז מען איז צוגעקומען צום ענין פון די בחירות. דער רבי האט געפייערט ווען דעם חומר האיסור פון שותפות מיט די פושעים. איינער פון זיי, אן אגוד׳יסט, רופט זיך אן צום רבי׳ן מיט דרך ארץ, ״פון וואנען ווייסט דער רבי אז ער איז געראכט, עס איז דאך דא אנדערע וואס זאגן אנדערש?״ דער רבי האט געענטפערט מיט א פייערדיגן ברען, ״איך זאג גארנישט פון מיר אליין. איך זאג פון די אלע הייליגע ספרים״. ער האט געוויזן אויף די ספרים שענק וואס איז געווען פון אלע דריי זייטן פונעם צימער. ״איך זאג נאר וואס דארט שטייט. איך האב מיך געפלאגט, ווי געטוהן, און זיי קענען געלערנט, און דאס וואס זיי זאגן איז תורת אמת!״

די צדקה איז געריגען פון רבי׳נס הויז ווי וואסער פון א קוואל. ער האט געשטיצט תלמידי חכמים און אלמנות שטילערהייט. אמאל האט דער רבי געשיקט מיט מיר א פאר הונדערט דאלער פאר אן אלמנה. אן אנדער מאל בין איך געגאנגען אויף א שליחות פון די רעבעצין טראגן די ריזיגע סומע פון 4 טויזנט דאלער צו א איד וואס האט חתונה געמאכט.

דער רבי האט געטיילט מער געלט וויפיל ער האט געהאט. אמאל, נאך די מיטאג סעודה, איז אריין צום רבי'ן א איד פון בארא פארק, א כלי קודש. ער איז געווען נאך אן אפעראציע און אויסגעדארט. דער רבי האט מיר אריינגערופן אין שטוב, און דאן האט ער געזאגט צו דעם איד, "איר האט נאך וואס צו טאן דא אין וויליאמסבורג? זייט מוחל, קומט צוריק פאר מנחה." דער איד איז ארויס און דער רבי האט מיך געבעטן צו רופן ר' משה מרגליות. (ער פלעגט מאכן וויין פארן רבי'ן אויף שבת). איך בין געלאפן צום סיגוטער ביהמ"ד אויף היוס סטריט וואו ר' משה איז געווען שמש און אים איבערגעגעבן אז די רבי רופט אים. ער האט מיך תיכף געפרעגט, "איז עמיצער געווען ביים רבי'ן?" האב איך געזאגט, "יא, עפעס א איד פון בארא פארק. ר' משה, וואס וויל דער רבי פון אייך?" האט ער מיר געענפערט, "מסתמא וויל דער רבי נעמען פון מיר א הלוואה. ווען ער דארף געלט נעמט ער ביי מיר אלץ הלואות". ער איז תיכף געלאפן צום רבי'ן. פארנאכט ביי מנחה האב איך טאקע געזעהן דעם איד אריינגיין צום רבי'ן.

דעם נעקסטן טאג האב איך באגעגענט ר' משה מרגליות, און אים געפרעגט, "ר' משה וואס איז געווען נעכטן ביים רבי'ן?", האט ער מיר געזאגט, "דער רבי האט געבארגט פון מיר פינף הונדערט דאלער אויף א קורצע צייט, מסתמא צו געבן פאר'ן איד פון בארא פארק". איך האב אים געפרעגט אויב אזוינס קומט פאר אפט. האט ער מיר געזאגט "יא, אבער דער רבי איז א קראנטער בארגער, ער באצאלט אין צייט".

דאס געלט נעמען ביים רבי'ן איז געווען א הייליגע עבודה. אמאל האט א אינגערמאן, פון די אויפגעקומענע עשירים, אריין געברענגט א גרעסערע סומע געלט אן א קוויטל. ער האט דאס אראפגעלייגט פארן רבי'ן מיט א פאר קורצע ווערטער און איז אוועק געגאנגען. דער רבי האט געזעהן אז דאס איז א גרעסערע סומע געלט, האט ער מיך געשיקט אים צוריק רופן. דער רבי האט אים געפרעגט "פאר וואס פארא צוועק האסטו דאס געגעבן? פאר די מוסדות?" דער אינגערמאן האט געשאקלט מיט די פלייצעס און

געזאגט, "איך געב דאס פארן רבי'ן. דער רבי ווייסט שוין וואס צו טון דערמיט". ער איז ארויס מיט א שמייכל קוקענדיג אויפ'ן רבי'נס הייליגע ערנסטע צורה. ווי גרעסער עס איז געווען די סומע געלט וואס מען האט געברענגט פאר'ן רבי'ן, אלץ ערנסטער איז דער רבי געווארן.

דאס קוויטל געלט האט געהאט א ספעציעלע חשיבות. דער רבי האט געהאט 4 וועסטל טאשן. אין יעדע טאש איז געלעגן אנדערע קוויטל געלטער. ווען דער הויז בחור האט געברענגט פרישע וועש האט ער נישט געמעגט איבער לייגן דאס געלט פון די וועסטל טאשן. דאס איז געווען זייער שטרענג. די רבי האט מורא געהאט אז דער הויז בחור וועט זיך טועה זיין און פארטוישן די געלטער, האט ער דאס אליין געטון. די געלטער זענען געווען צוטיילט לויט די אינהאלט פונעם קוויטל.

פון שיינע אידן, בני תורה, האט דער רבי נישט געוואלט נעמען קיין קוויטל געלט. ער האט דאס זיי בעל כרחך צוריק געגעבן מיט א שמייכל, "נו, נו, עס איז גוט אזוי".

איך האב זוכה געווען צו זיין הויז בחור יום כיפור, און יו"ט סוכות. דער יו"ט סוכות איז געווען די שענסטע צייט פון מיין הויז בחור'שאפט.

איך בין געשלאפן אויף די באנק אין די גרויסע סוכה ווייל ר' מרדכי לייב טירנויער איז געשלאפן מיטן רבי'ן אין די קליינע סוכה. ר' מרדכי לייב איז געווען א געטרייער חסיד פאר'ן רבי'ן ז"ל נאך פון דער אלטער היים. ער פלעגט אסאך באגלייטן דעם רבי'ן שבתים, ימים טובים אין מקוה און אין ביהמ"ד. סוכות פלעגט ער שלאפן מיט'ן רבי'ן ז"ל אין די סוכה אלס שומר.

יענע יאר האט מען באדעקט די סוכה מיט פיכטן ביימער צווייגן (Pine) עס האט א גוטן געשמאק, און מען קען דעקן דיק מען זאל נישט אריין הערן דעם געשרודער פון די גאס. דאן איז נאך געווען דעם רבי'נס סוכה אין די פראנט יארד נעבן די גאס.



דער רבי זצ״ל גייט אין זיין סוכה אנטון דעם טלית



דער רבי גייט תיכף צום דאוונען האלטנדיג דעם מחזור

איין נאכט חול המועד, כמעט פארטאגס, ווען דער רבי און ר׳ מרדכי לייב זענען שוין געשלאפן איז ארויף געקראכן א גרויסע פעטע קאץ אויף די סוכה. אזוי ווי דער סכך איז געווען ווייך, עס איז נישט געווען קיין בעמבוס, איז די קאץ אריין געפאלן אין די קליינע סוכה. ר׳ מרדכי לייב האט זיך אויפגעוועקט פון די קראך, און זעהט פאר די אויגן די דערשראקענע גרויסע קאץ ווילד ארומגעלאפן אין די קליינע סוכה. איז ער אראפ געשפרינגען פון זיין בעטל, מיט איין שפרינג ביז צום טיר, און ארויסגעלאפן פון די סוכה מיט האלב פארשלאפענע אויגן. די קאץ האט געמאכט אפאר ווילדע רינגען אין די סוכה, און ארויסגעלאפן דורך די אפענע טיר. ווען דער רבי האט געענפענט די אויגן, האט ער שוין געזעהן ר׳ מרדכי לייב שטיין אינדרויסן ביי די אפענע טיר און א קאץ ארויס לויפן.



הרב החסיד ר׳ מרדכי לייב טירנויער ז״ל

יענעם טאג האט דער רבי דערציילט די געשעעניש מיט א ברייטן שמייכל א פאר מאל. ער האט געענדיגט די מעשה: ״ער איז מיין שומר, און ער לויפט ארויס און לאזט מיך איבער אליין״. מען האט זיך מיט די מעשה גוט אונטערגעהאלטן.

דעם רבי׳נס סוכה איז געווען זייער שיין אויסגעצירט מיט שטערנס און טאוולען. פאך לייט האבן אלץ געברענגט נייע נוי סוכה. מיך האט אויך פארגלוסט צו מאכן א טאוול פארן רבי׳נס סוכה. בין הזמנים האב איך געארבעט אין ר׳ יוסף אשכנזי׳ס ספרים געשעפט ביי די אתרוגים. איין נאכט בין איך נישט אהיים געגאנגען שלאפן, נאר געקויפט מאטריאל, און א גאנצע נאכט געארבעט אויף א סוכה טאוול פון דעם כותל המערבי און

קבר רחל. איך האב עס אויסגעשניטן און אויסגעלייגט, אויפגעשריבן א גאנצן פסוק בסוכות תשבו. איך האב נישט געוואוסט אז מען טאר נישט אויפשרייבן א גאנצן פסוק אויף א סוכה טאוול.

דער טאוול איז פארטיג געווארן און איך האב דאס בשמחה געטראגן אויפהענגען אין רבי׳נס סוכה. מען האט דערפאר געגעבן א בכבוד׳דיג פלאץ. ערב סוכות פלעגט דער רבי אדורך קוקן די סוכה, און דער רבי האט באמערקט מיין טאוול. ער האט געפרעגט, ״ווער האט דאס געמאכט?״ דער ענטפער איז געווען שמואל דוד גאנץ. דער רבי האט געזאגט, ״עס איז דא אויף דעם א גאנצער פסוק״. ער איז געבליבן שטיין, געטראכט א מינוט, און געזאגט ״עס קען בלייבן״.

בליץ שנעל איז אנגעקומען די נייעס ביז ראטלידש סטריט, ווי איך בין איינגעשטאנען ביי מיין שוועסטער חי׳. איך בין גלאפן אן א אטעם זעהן צו מיין טאוועל הענגט נאך, מיינע אויגן האבן געגלאנצט צו זעהן מיין טאוול הענגען אין רבי׳נס סוכה. גאנץ יו״ט האב איך זיך געשפיגלט אין מיין טאוועל אין רבי׳נס סוכה.

דער יו״ט איז אדורך. די גאנצע ענין איז פארגעסן געווארן. די נעקסטע יאר א נאכט פאר ערב סוכות האט מען ארויף געברענגט אלע נוי סוכה פון קעלער און אויסגעשפרייט אין קליינעם בית המדרש. פונקט איז דער רבי אראפגעקומען דאוונען מעריב, און האט שפאצירט אהין און צוריק. ער האט באמערקט מיין טאוול, און געזאגט ״דער טאוול איז דאך שוין געווען אין די סוכה פאריאר, מען דארף עס שוין מער נישט אריין לייגן״.

די נייעס איז שנעל צו מיר אנגעקומען. איך האב שנעל געגומען מיין טאוועל צו מיר אהיים. דאמאלטס האב איך פארשטאנען אז א יאר צורוק האט דער רבי מיר נישט געוואלט וויי טאן, דערפאר האט ער געהאלטן דעם טאוול אין די סוכה. וויי טאן א תלמיד, א יתום, איז ביים רבי׳ן געווען מער פון אלעם.

יענעם יאר האט מען אין די סאטמארער ישיבה געטראכט פון

ארויספארן מיט די ישיבה זומער אין קאנטרי, וואס דעמאלטס איז נאך אזוינס נישט געווען. די ישיבה איז דעמאלטס באשטאנען פון 40-50 בחורים. די שאפראנער רב איז געווען ראש ישיבה. הגאון ר׳ משה יאזעפאוויטש איז געווען מגיד שיעור. ווען דער רבי זצ״ל איז געקומען געבן א שיעור, פלעגט זיצן דארט הגאון ר׳ נתן יוסף מייזעלס ז״ל, און ר׳ שמואל זאנוויל גאלד.

ר׳ יוסף ראזענוואסער, ״יוסי באטשי״, מיט וועם איך בין געווען זייער נאנט און ער האט מיך אסאך געניצט אלס זיין געהילף, האט מיך געפרופן און געזאגט, ״די הנהלה וואלט געוואלט אז מיר זאלן ארויס פארן אויף זומער מיט די ישיבה אין קאנטרי. איך בעט דיך העלף מיר דאס צושטאנד ברענגען״. איך האב געזאגט ״זייער גערן, אבער איך האב דאך נישט קיין קאר, און איך קען דאך נישט דרייוון, ווי אזוי קען איך העלפן״, האט ער מיר געזאגט, ״דאס איז נישט קיין דאגה. קודם קום מיט מיר אריין צום רבי׳ן דורך רעדן דעם ענין״. מיר זענען נאך אין זעלבן טאג אריין צום רבי׳ן זצ״ל. די רבי האט אונז אויפגענומען מיט גרויס צופרינדהייט. ער האט אונז געמוטיגט און געוואונטשן הצלחה.

דעם נעקסטן טאג איז ר׳ יונתן פייערווערקער, ר׳ יוסף ראזענוואסער, און איך, ארויסגעפארן צו די קעטסקילס זיכן א פאסיגע ארט פאר די ישיבה. דעם רבי׳נס ברכה האט געהאלפן און נאך אינעם זעלבן טאג האבן מיר געטראפן א פלאץ אויפן Route 55 אין א דערפל ברעדלי. עס איז געווען א פארלאזטע פארעם הויז מיט א גרויסע שטאל פאר בהמות. עס האט אויך געהאט א פאר באנגעלאוס מיט א מעין הויז. מיר האבן דאס פלאץ אויסגעדינגען פאר די ישיבה. די שטאל איז פארוואנדלט געווארן אין א שיין גרויס בית המדרש, אין די מעין הויז זענען געשלאפן די בחורים. די באנגעלאוס זענען געווען פאר די שאפראנער רב זצ״ל, הגאון ר׳ משה יאזעפאוויטש, הגאון ר׳ נתן יוסף מייזעלעס, און ר׳ שמואל זאנוויל גאלד זצ״ל.

אייצוארדענען כמעט 50 בחורים איז נישט אנגעקומען גרינג. צימערן,

בעטן, בעט געוואנט, און אפילו נעגל וואסער שיסלען און טעפלעך איז שווער אנגעקומען. מיט די הילף פון א פאר געטרייע בחורים האט מען אלעס צוזאם געשטעלט. דער הויפט פראבלעם וואס איז געשטאנען פאר אונזערע אויגן איז געווען וער עס וועט קאכן פאר די בחורים. דאס האט דעם גאנצן קעמפ געשטעלט אין א צווייפל. איך האב מיך דערמאנט אז מיין חשוב׳ע שוועסטער, מרת חנה גליק ע״ה, האט אין פרינער קינדערהיים געפירט די כשר׳ע קאך. איך האב איר געבעטן זי זאל ראטעווען די סיטואציע און קומען קאכן אין בחורים קעמפ. לכבוד אונזער הייליגן רבי׳ן האט זי דעם געוואלדיגן עול אנגענומען, און דורך געפירט מיט גלענצענדע קאלירן. זי האט געזארגט אז פאר יעדן בחור זאל דאס עסן זיין געשמאק. זי האט פיל מאל אין געהיים געקאכט ספעציעלע עסן פאר בחורים וואס זענען קראנק געווען אדער זיך נישט גוט געפילט. אויך האט זי געגייט די צוריסענע בגדים און די קנעפלעך פאר די בחורים. זי האט באהאנדלט די בחורים ווי אייגענע קינדער.

פון מיין פריינד ר׳ טובי׳ ראזענוואסער, פון נייטרא ישיבה, האב איך נישט פארגעסן. איך האב אים מיטגענומען מיט די ישיבה אויפ׳ן גאנצן זומער, און צוגעטיילט בחורים אים צו באדינען. דאס איז געווען מיט די ידיעה און הסכמה פון הייליגן רבי׳ן. די קעמפ איז געווען א געלונגענע זאך. די בחורים און די מגיד שעורים האבן פלייסיג געלערנט. דאס קול תורה פון די דריי דעמאלטסדיגע יונגעלייט, ר׳ משה, ר׳ נתן יוסף, און ר׳ שמואל זאנוויל, האט זיך געהערט שוין אין די פארטאגס שעה׳ן ביז שפעט אין דער נאכט.

ווי מער איך האב זיך געדרייט אין רבי׳נס הויז, אלס מער בין איך באקאנט געווארן מיט די מעשי חסד פון רעביצין ע״ה. איר ריזיגע ארבעט אין גמילות חסדים האט שאקירט מיין יונגן מוח. איך האב פיל מאל אנטייל געגומען אין געהאלפן צו איר ארבעט. אמאל האב איך געשמועסט מיט די רעביצין וועגן דעם געזונטהייט מצב פון ר׳ טובי׳ ראזענוואסער. אין ראטשעסטער מיניסאטא איז דא א גרויסע שפיטאל מיטן נאמען ״מעיא

קליניק". א קורצע צייט פריער איז די רעבעצין ע"ה אדורך א גאל אפעראציע אין דעם שפיטאל. די רעבעצין האט מיר געזאגט, "אפשר וואלט געווען א פלאן דעם איד אהין צו פירן, אפשר וועט מען אים טרעפן א רפואה". האב איך געזאגט, "אדרבה, ווי אזוי?" די רעבעצין האט געזאגט, "איך האב דאך באקאנטשאפט מיט די פראפעסארן, איך וועל אים מאכן אן אפוינטמעט, און איר וועט פארן מיט אים". איך האב מסכים געווען.

די רעבעצין האט געהאט פארבינדונג מיט א גרויסן דאקטער, און געמאכט א ספעציעלן אפוינטמענט וואס איז אויסגעקומען 10 טאג פאר שבועות. דער וויזיט אין האספיטאל האט געדארפט דויערן מינימום צוויי וואכן. איך האב דערציילט פארן רבי'ן די גאנצע מעשה, און דער רבי האט מיר געזאגט, "גיי געזונטערהייט, עס איז א גרויסע מצוה".



איך שטיי ביי די טיר פון מאיא קליניק
אין ראטשעסטער מיניסאטא
באגלייטנדיג ר' טובי' ראזענוואסער

די רעבעצין האט ערלעדיגט אז דער שפיטאל האט נישט געקאסט, אבער מ'האט געדארפט געלט פאר טיקעטס און רענטן א דירה. א חבר איז געגאנגען מיט מיר נאך געלט. מיר האבן געקויפט טיקעטס און געפארן מיט ר' יונה אויף שבועות קיין ראטשעסטער. מיר האבן צוזאמען געדינגען א פריוואטע דירה ביי א אלטן גוי, נאנט צום שפיטאל. אין מיניסאטע איז נישט געווען א געהעריגע שוהל, נאר א רעפארם טעמפל נישט ווייט פון שפיטאל.

מיר האבן זיך געמאלדן צום ראביי פון דער שול, ראביי שטיינבערג, א תלמיד פון ישיבת יצחק אלחנן. מיר האבן אים געברענגט א גריס פון די סאטמארער רעבעצין. ער האט איר שוין געקענט פון פריער ווען זי האט

דארט געהאט די גאל אפאראציע. די ראביי האט אונז שיין אויפגענומען, און ער האט אונז געזופן אין טעמפל. אין דעם בעיסמענט פון טעמפל איז געווען א קאך מיט אלע צוגעהערן. דארט האבן מיר געקאכט ווארעמס און געגעסן. אויבן, אין ראפארם שוהל, זענען מיר נישט אריין, נאר באין ברירה געדאווענט ביחידות אין בעיסמענט.

מיר זענען דארט געווען איין שבת און צוויי טעג שבועות. פאר די בעלי בתים פון שוהל האט נישט געשמעקט אז מיר קומען נישט אריין אין שוהל. שבועות ביינאכט ווען דער ראביי האט געהאלטן זיין דרשה, און מיר זענען נישט ארויף, האט זיי שוין זייער געארט. שבועות בייטאג זענען א טייל פון זיי אראפגעקומען צו אונז, און גע׳טענה׳ט היתכן, יום טוב נישט צו קומען אין שול. זיי זענען געווען 20 קעגן איינס אבער איך האב זיך ב״ה נישט פארלוירן. איך האב מיך געהאלטן צו זיי מיט רעספעקט, ווייל זיי האבן אונז שיין אויפגענומען, און זיי זענען געווען תינוקות שנשבו. איך האב זיי געזאגט, ״הערט מיך אויס, איר פארשטייט דאך אז איך קען אויך לערנען, און איך קען די אידישע אמונה פונקט ווי ענק. פארוואס גייט איר אין שוהל? ווייל דער באשעפער האט געהייסן, יא? דער זעלבער באשעפער וואס הייסט גיין אין א שוהל, לויט אונזער מיינונג, הייסט אין אזא שוהל נישט גיין, ממילא פאלג איך דעם באשעפערס רצון״. מיט דעם האט זיך געענדיגט די דעבאטע.

איך בין געגאנגען יעדן טאג מיט ר׳ טובי׳ אויף אונטערזיכונג, אפילו יום טוב. ער איז געגאנגען מיט די עלעווייטאר, און איך בין געגאנגען צופיס. די אונטערזיכונגען האט געדויערט 14 טעג. נאכדעם איז געווען א גרויסע מיטינג מיט דעם הויפט פראפעסער וואס האט געזאגט אזוי: ״לויט זיינע רעקארדס איז ער שוין קראנק 29 יאר, און מיט ג-טליכע וואונדער לעבט ער אזוי ביז היינט. מיט ג-טליכע וואונדער קען ער לעבן נאך 29 יאר, אבער קיין רפואה האבן מיר פאר אים נישט געטראפן״. מיט דעם זענען מיר צוריק אהיים געפארן. יארן האב איך נאך פון צייט צו צייט אים באזוכט און געהאלפן, ביז ער האט זיך געצויגן קיין מאנטרעאל צו א קרוב. דארט האט ער אפגעלעבט זיינע פון ג-ט געשאנקענע יארן.

שעראן ספרינגס

דער רבי איז געווען שטארק צופרידן פון מיין ארבעט אלס הויז בחור. דאס האב איך מיך איבערצייגט שפעטער. דער רבי איז זומער געפארן קיין שעראן ספרינג זיך אפריען אויף 4 וואכן, און נעמען שוועבל בעדער פאר זיין געזונט. עס פלעגט מיט פארן א הויז בחור וואס די רעבעצין פלעגט אויסקלויבן. דעמאלטס האט די רעביצין אויסגעקליבן א בחור, א פיינער, אן אויסגעדארטער, וואס האט אביסל שווער גערעדט, אים דארט אויסצופאשען. דאס איז געווען די רעבעצינ׳ס פארגעניגן.

אפאר טעג פאר׳ן פארן איז דער רבי צוגעקומען צו מיר און געזאגט, ״הער נאר, די רעבעצין האט אויסגעקליבן דעם בחור מיט צו פארן, ווייל זי ויל אים א טובה טון, איך ויל אז דו זאלסט אויך מיטקומען, ווייל... ער האט מיר געזאגט א געהיימע סיבה, ״דו קענסט דאך גוט ענגליש, וועסטו דאך אויך קענען העלפן די רעבעצין״. איך האב תיכף מסכים געווען.

מיין הארץ האט זיך אנגעפילט מיט שמחה. איך בין תיכף אראפ צו די רעבעצין, דערציילט דעם רבי׳נס בקשה און זי האט תיכף מסכים געווען. אלזא, דאס מאל זענען צוויי הויז בחורים מיטגעפארן. דער גליקליכער טאג איז אנגעקומען. דער רבי האט געדאוונט מנחה, און אין א מזל׳דיגע שעה האבן מיר זיך ארויס געלאזט קיין שעראן ספרינגס.

ר׳ יצחק קראניק, א היימישער איד איז געווען דער דרייוער. די רעבעצין איז געזעסן פארנט נעבן דרייוער. פון אונטן איז געזעסן דער רבי אינדערמיט, איך אויף דער רעכטע זייט, און דער אנדערער בחור אויף דער לינקע זייט. דער רבי פלעגט ביים פארן אפט דרימלען. זיין הייליגער קאפ

איז געווען אנגעלאנט אויף מיינע פלייצעס. איך בין געזעסן ווי א שטיין, זיך נישט געירט, כדי דעם רבי׳ן נישט צו ערווען.

אינמיטן וועג האט די רעבעצין צוגעשטעלט א טעלער מיט פירות. דער רבי האט געמאכט א ברכה, און דאן האט ער אונז געגעבן שיריים. תפילת הדרך האט ער געזאגט ביי מנחה שמו״ע.

מיר זענען געפארן 5 שעה. ווען מיר זענען אנגעקומען איז שוין געווען נאכט. א מנין האט געווארט אויפן רבי׳ן אויף מעריב. עטליכע רבנים וואס זענען שוין דארט געווען האבן אים אפגעווארט. דער ברוך הבא איז געווען זייער א פריינטליכער. מען האט געדאווענט מעריב און טוען געווען. איך האב געהאלפן אויספאקן און מסדר זיין די זאכן וואס מען האט געברענגט.

מיר זענען איינגעשטאנען אין א הויז וואס האט געהערט פאר איינעם פון דעם רבי׳נס חסידים, א מקורב. דער רבי האט געהאט א שלאף צימער, א קאך, און צוויי קליינע צימערן, איינס פאר׳ן הויז בחור און איינס פארן ספרים שטוב. דער קליינע צומער האט נאר געהאט פלאץ פאר איין בחור, דערפאר בין איך געשלאפן אין רבי׳נס ספרים שטוב אויף א בעט וואס איז געווען דארט פארן רבי׳ן אנצולאנען בייטאג.

יעדן אינדעפרי ארום 7:30 האט דער רבי אויף געמאכט די טיר פון מיין צימער, און געזאגט ״שטייסט אויף, שטייסט אויף?״ ער האט צוריק צוגעמאכט די טיר פאר א 15 מינוט, אז איך זאל קענען אויפשטיין, ארויסטראגן נעגל וואסער, און מאכן דאס בעט. דאן איז ער אריין געקומען אין דעם שטוב זאגן ברכת התורה, און דער טאג האט זיך אנגעהויבן.

איך בין געגאנגען ברענגען א קאווע פארן רבי׳ן. ווען איך בין צוריק אריין אין קאך, האט שוין די רעבעצין געווארט אויף מיר גרייט מיט א גלאז קאווע. זי האט מיר געווינקען אז זי האט פאר׳ן אנדערן בחור אריין געשמוגעלט א געלעכל פון אן איי אין זיין קאווע. דאס איז געווען א חלק פון אים פאשענען.

מיר זענען געגאנגען דאווענען שחרית. דער רבי האט נאר מיט געזאגט

ברכו און קדושה, ער האט שפעטער אליין געדאוועט. וועו מיר זענען צוריק פון דאוועגען, האט די רעבעצין צוגעגרייט א פרישטאג כיד המלך, סמייטע, קעז, אייער שפייז, גרינצייג, און בלובעריס מיט סמייטע. די רעבעצין׳ס נחת איז געווען צו געבן שיינע סעודות פאר די הויז בחורים. דאס זעלבע ביי די פליישיגע סעודות.

אין שעראן ספרינגס איז אויך מיטגעווען א איד ר׳ יענקעלע כהן, א חשוב׳ער ארץ ישראל׳דיגער איד, א גרויסער חסיד פונעם רבי׳ן. ער איז געווען אויסגעדארט און אויסגעהארעווען. ער איז געווען אויף די רעבעצין׳ס קאסט. די רעבעצין פלעגט אים אסאך מאל פייניגן פארוואס ער דאוועגט שפעט און עסט אזוי וויניג. זי פלעגט זאגן, "דער רבי איז אייך שוין מוציא מיט שפעט דאוועגען, דאוועגט נאר מיט מיינע בחורים און קומט צוזאמען עסן פרישטאג".

כדי צופרידן שטעלן די רעבעצין האט ער איין מאל מסכים געווען. ער איז ספעציעל פרי אויפגעשטאנען, און זיך אויסגעריישט מיט אונז צום דאוועגען. נאכן דאוועגען, איז ר׳ יענקעלע כהן אויך מיטגעקומען עסן פרישטאג אזוי ווי מען שלעפט איינעם אין תפיסה. אין קאך איז געווען געדעקט ווי אויף א חתונה. ר׳ יענקעלע האט זיך געשעמט ווי א קליין קינד. "נו, נו, וואשט אייך און זעצט אייך עסן" זאגט די רעבעצין. אויפן טיש איז געלעגן פרישע זעמל, הייסע אייער שפייז, פוטער, קעז, און סמייטע מיט בלובערי. נאר קוקן אויפן טיש האט געמאכט הונגעריג.

ר׳ יענקעלע האט זיך צוגעזעצט ווי א געצוואונגענער צום עסן. די רעבעצין איז פארשוואונדן געווארן. פלוצלינג עפענט זיך די טיר, און דער רבי ערשיינט ביי די טיר במלא קומתו, אנגעטון אינעם ווייסן וועסטל אן דעם טיש כאלאט, מיט א שמייכל אויפן פנים. די רעבעצין איז געשטאנען אונטער אים. זי האט גערופן דעם רבי׳ן, צייגן וואס פאר א שטיקל ארבעט זי האט אנגעשטעלט.

וועו ר׳ יענקעלע האט באמערקט דעם רבי׳ן איז ער געווארן משנה צורה. ער האט זיך געוואונטשן א לאך וואו צו באהאלטן פאר בושה. דער

רבי וואס איז געווען א חכם מחוכם האט תיכף תופס געווען דעם מצב. ער האט געזאגט מיט א זיסן שמייכל, "ר' יעקב עס שאדט נישט, כאכילתכם כן עבודתכם", און ער איז ארויס געגאנגען.

ר' יענקעלע וואס איז סייווי קיין גרויסער עסער נישט געווען, האט פון די סעודה קנאפ הנאה געהאט. אבער די רעבעצין איז א גאנצן טאג געווען פריילעך פון איר גוט שטיקל ארבעט.

וועז דער רבי פלעגט גיין קיין שעראן ספרינגס, איז קיין מקוה נישט געווען, נאר מען איז געפארן פרייטאג קיין סאראטאגע אין די מקוה. דאס מאל, וועז מיר זענען אנגעקומען, איז געקומען א פראסטער איד, אן בארד און פיאות פון ארץ ישראל, א בוי מייסטער, און ער האט צוגעזאגט א מקוה ביז 10 טעג. ער האט זיך תיכף געגומען צו די ארבעט. 4 אזייגער פארטאגס איז ער שוין געשטאנען מיטן שאוועל אין האנט, און האט געארבעט פעסט. ער האט געבויעט די מקוה ממש בשכינית פון אונזער דירה. דער אייגענטומער פון דעם הויז וואו מיר זענען איינגעשטאנען האט אים געדארפט באצאלן.

שבת אין בית המדרש האט מען געמאכט אן אפיל פאר די הוצאות פון די מקוה. איינע פון די מתפללים האט זיך אנגערופן "איך וועל געבן וועז איך וועל זעהן וואסער אין די מקוה". עס איז דאך געווען א קליין ביהמ"ד, און דער רבי האט געהערט דעם איד'ס באמערקונג. דער רבי האט געזאגט מיט א שמייכל "איך וועל ענק דערציילן א מעשה".

"אמאל איז געווען א קבצן וואס איז געגאנגען פון דארף צו דארף צוזאם קלויבן א פאר גראצער. אמאל איז געווען אין א שטעטל א לוי'. דער קבצן האט געזען ווי דער שמש מיט זיין קופערנעם פושקע שרייט 'צדקה תציל ממות' און דער עולם לייגט אריין געלט אין די פושקע אויף א גרויסן פארנעם. דער קבצן האט געטראכט, 'איך גיי אפ מיינע פיס ביז איך זעה א פאר גראצער, און דא אין דעם קופערנעם פושקע לייגט מען געלט מיט א

ברייטע האנט?׳ ער גייט צו צום שמש און פרעגט דעם שמש, ״וואו קען מען קויפן אזא קופערנע פושקע?״ דער שמש זאגט אים, ״אין נעקסטן שטעטל אויף די שול גאס אין דעם ספרים געשעפט״.

דער קבצן גייט אהין, קויפט א קופערנע פושקע, שטעלט זיך אראפ אין גאס, און הייבט אן שרייען ״צדקה תציל ממות.״ מענטשן גייען דורך און מען וואַרפט אריין אין די פושקע. ער שטייט און שרייט און די הצלחה וואקסט. עס גייט דורך א בעל בתי׳שער איד וואס האט געהאלטן אין די הענט א גראצער, און פרעגט אים, ״וואו איז דער בר מינן?״ ענטפערט דער קבצן, ״פאר דיין גראצער ווילסטו נאך זעהן דעם נפטר פאר די אויגן?״

דער עולם האט אויסגעבראכן אין א געלעכטער, און דער רבי האט פארענדיגט, ״פאר א פאר דאלער וויל מען שוין זעהן וואסער אין די מקוה?״ דער רבי האט צוריק געטראטן צו זיין פלאץ, און די אפיל איז שוין געווען מיט הצלחה.

דער רבי פלעגט שפאצירן זעהן ווי דער איד גראבט און ארבעט שווער צו ענדיגן די מקוה באצייטנס. דער רבי פלעגט מיט אים רעדן א פאר ווערטער און דאס האט דעם איד זייער געשמעקט און געגעבן קוראזש.

איין צופרי, נאכן אריינטראגן די קאווע פארן רבי׳ן, בעט מיך דעם מקוה בוי מייסטער אז ער וויל אריין צום רבי׳ן. איך האב אים אריינגעלאזט נאך די קאווע. איך בין אויך געבליבן אין רבינ׳ס שטוב. דער בויער זאגט, ״רבי איך ארבעט שוין דא עטליכע טעג, און איך האב נאכנישט באקומען קיין באצאלט. איך דארף אהיים שיקן געלט פאר מיין ווייב, זי ווארט אויף מיין געלט״. דער רבי האט געהערט די ווערטער און געווארן משנה צורה, ווייס ווי קאלעך, און אנגעהויבן מאכן קולות. ״וואס, מען האט אייך נאך נישט באצאלט? אן ארבייטער נישט צו באצאלן? אן ארבייטער?״ דער רבי האט געמאכט אזעלכע קולות אז די רעבעצין איז אריין געלאפן פון קאך. זי האט געפרעגט, ״וואס האט דא פאסירט?״ האט דער רבי אנגעהויבן נאכאמאל צו זאגן אויך פאר די רעבעצין, ״האסטו שוין אזוינס געהערט אן ארבייטער נישט צו באצאלן?״ מען האט דעם רבי׳ן נישט געקענט בארואיגן. ער האט

געזאגט צו דעם בוי מייסטער, "איך וועל אייך באצאלן, קומט אריין שפעטער, און פון היינט אן וועל איך אלעס באצאלן. נאר פון מיר זאלט איר בעטן, איך וועל אייך אלעס באצאלן". אזוי האט זיך דער רבי אביסל בארואיגט.

דער הויז אייגנטימער וואס האט געדארפט באצאלן האט מורא געהאט צו ווייזן זיין פנים פארן רבי'ן פאר צוויי וואכן. ער האט געשיקט זיין ווייב וואס איז געווען א קרובה פארן רבי'ן, איבערבעטן. דער רבי האט זיך אבער נישט געלאזט. זי איז געקומען צו די רעבעצין מיט טרערן אין אירע אויגן, אבער קיין תירוצים האט נישט געניצט. דער רבי האט געשטורעמט, "אן ארבייטער נישט צו באצאלן?" נאר וועז די מקוה איז פארטיג געווארן און דער איד איז אהיים געפארן האט זיך דער רבי בארואיגט, און זיך געלאזט איבערבעטן.

נעבן די מקוה אויפ'ן בארג איז געלאפן א קליין שמאל וואסערל וואס איז געווען א קוואל פון הויכן בארג. דער רבי איז מיט מיר געקראכן אויף הענט און פיס ביז צום אנפאנג פונעם קוואל, כדי צו כשר'ן אליין די מקוה, וואס אגב, שטייט נאך ביז'ן היינטיגן טאג.

מיר זענען געווען אין שעראן ספרינג אין די דריי וואכן. מען האט פארגעסן מיטצונעמען תשעה באב פאפוטשן פארן רבי'ן. איך בין געפארן קיין אלבאני, אבער עס איז נישט געווען צו באקומען קיין סחורה'נע פאפוטשן און איך בין צוריק געקומען מיט ליידיגע הענט. עס איז שוין געווארן די ניין טעג, און עס איז נישט דא קיין פאפוטשן. די באקאנטע שרה שארמאשער ע"ה וואס איז געווען א גרויסע חסיד'סטע און אן ארויסהעלפערן פאר די רעבעצין, איז דאן דארט געווען. שרה איז געווען א שטוב מענטש, אלעמאל געווען ארום די רעבעצין. שרה האט געוואלט שטארק העלפן דעם רבי'ן מיט די פאפוטשן.

דארט איז געווען א משפחה מיט קליינע קינדער. שרה האט געזעהן אויף א קינד א קליינע שווארצע סאמעטענע הויזעלע. זי האט דאס געבעטן ביי דעם קינדס מאמע, זי האט דאס צושניטן און געמאכט פארן רבי'ן

פאפוטשן פון די סאטמעטענע הויזעלע. די שמחה איז געווען ביי איר גרויס. זי האט געמאכט פאפוטשן פארן רבי׳ן, וועם זי האט געפרופן ׳רודעשעלע׳ ד.מ. אויף רומעניש ״מלך״.

א טאג פאר תשעה באב ברענגט זי אריין די פאפוטשן צום רבי׳ן מיט א פרייד אויפן פנים. זי ווייזט פארן רבי׳ן אז זי האט געמאכט פאפוטשן אויף תשעה באב. דער רבי האט געפרעגט ווען זי האט דאס געגייט, האט זי געזאגט ״נעכטן האב איך דאס געפארטיגט״, האט דער רבי געזאגט, ״נו, האט איר דאך דאס געמאכט אין די ניין טעג. אויב אזוי קען איך דאס נישט אנטון תשעה באב״. שרה האט געמיינט אז זי חלש׳ט אויפ׳ן פלאץ. דעם רבי׳נס שמייכל האט איר דערמינטערט, אבער אינדרויסן האט זי געלאזט פאלן א טרער.

תשעה באב איז דער רבי געגאנגען אין די זאקן. ערב תשעה באב האב איך געמאכט א בענקעלע פון ברעטער פארן רבי׳ן צו זיצן ביי די קינות. ווען איך האב דאס אריין געברענגט און אראפ געלייגט פאר׳ן רבי׳ן, האט ער געגעבן א קוק, און געזאגט צו מיר, ״זיי אזוי גוט און מעסט וויפיל טפחים דאס האט״. איך האב זיך אראפ געבויגן און געמאסטן מיט מיין האנט, איינס - צוויי - דריי, און עס איז געווען אביסל העכער. דער רבי קוקט אויף מיר, איך האב שוין אלעס פארשטאנען. איך בין ארויס און אפגעזעגט די פיסלעך, און צוריק צום רבי׳ן. איך האב פאר אים נאכאמאל געמאסטן. דער רבי האט געקוקט אויף מיר מיט א קורת רוח, און געזאגט ״עס איז גוט״.

עס איז ידוע אז דער רבי ז״ל האט תשעה באב אינדערפרי געליינט קריאת שמע אין די תפילין, שטארק בצנעה. איך האב פון דעם געוואוסט, אבער איך האב דאס געוואלט זעהן און זיך אליין איבערצייגן. קודם האב איך געמאכט א סימן אויפן טלית בייטל צו דער רבי וועט ריקן די תפילין. דאן האב איך געמאכט א לאך צו קענען אריין זעהן אין רבי׳נס שטוב און עס איז מיר טאקע געלונגען. איך האב געזעהן דעם רבי׳ן ליינען קריאת שמע אין די תפילין, אזוי ווי א בחור אן א טלית, מיט׳ן ביבער היט אויפן

קאפ. נאך קריאת שמע האט דער רבי דאס שנעל אויסגעטוהן און צוריק אוועקגעלייגט אז מען זאל נישט באמערקן. דאס איז געווען פאר מיר אן אוצר גדול.

אין שעראן ספרינגס איז געווען רואיגע טעג. דער רבי האט זיך געקענט אפרוען. ער איז געזעסן אין הויף און אויפ׳ן פארטש און געלערנט זיינע שיעורים. ער האט אסאך געדרימעלט. אמאל האב איך געזעהן אויפ׳ן פארטש דער רבי לערנט יורה דעה הלכות ריבית. ער האט איינגעדרימלט אויף זיין האנט אויפ׳ן שלחן ערוך. אין בין געזעסן ביים עק פארטש און געהיטן דעם רבי׳ן. פלוצלינג האט זיך דער רבי אויפגעוועקט און מיר געפרעגט ״וועי איז יעצט אין הויז?״ איך האב אים געזאגט די נעמען פון צוויי אידן. דער רבי האט זיך אויפגעשטעלט, אריין געגאנגען אין שטוב, און מיר געזאגט, ״גיב מיר דעם עמדין סידור, און גיי רוף זיי אריין״. איך האב נאך נישט געכאפט וואס דא גייט פאר. איך בין ארויס געלאפן, און זיי דערציילט וועגן סידור, און אז דער רבי רופט זיי. זיי האבן מיר געזאגט אז מסתמא איז דאס הטבת חלום.

מיר זענען אריין צום רבי׳ן אין שטוב, דער רבי האט שוין געהאט דעם סידור אפען. מיר האבן זיך געשטעלט אלע דריי צוזאמען, און דער רבי האט אנגעהויבן ״חלמא טבא חזאי״ און מיר האבן געענטפערט ״חלמא טבא חזיתא״. דאס איז געווען מיין ערשטע עקספיריענס מיט מיטב חלום זיין.

ווען איך האב דערציילט פאר די רעבעצין פון דעם מיטב חלום זיין, האט די רעבעצין געזאגט, ״נו, דער רב וועט שוין מארגן פאסטן.״ איך האב געפרעגט, ״און די רעבעצין לאזט?״ האט זי מיר געזאגט, ״איך מיש זיך נישט מער אין די זאך״. זי האט מיר פארציילט וואס האט פאסירט אין שווייץ נאכ׳ן באפרייען פארן קיין ארץ ישראל.

״דער רבי האט געהאט א חלום, און ער האט געוואלט פאסטן. איך האב אבער בשום אופן נישט געלאזט. ער האט זיך צו מיר געבעטן איך זאל אים לאזן. אבער איך האב נישט איינגעגעבן, ער האט מיר דאן א זאג געטון,

"דו וועסט חרטה האבן". אבער איך האב זיך נישט געירט. וועז מיר זענען אנגעקומען קיין ארץ ישראל איז דער רבי ערנסט קראנק געווארן און געלעגן אין בעט מער ווי דריי חדשים. דעמאלטס האט מיר דער רבי געזאגט, "איך האב דיר דאך געבעטן אז דו זאלסט מיך לאזן פאסטן". פון דעמאלטס אן מיש איך מיך נישט אריין אין די ענינים ". דער רבי האט טאקע יענעם טאג געפאסט.

א פאר טעג א וואך איז דער רבי געגאנגען נעמען שוועבל בעדער. איך פלעג אים באגלייטן. מיר זענען געגאנגען צו פיס, און אהיים מיט א קאר. אויך אנדערע רבנים פלעגן דארט נעמען בעדער. מען פלעגט טרינקען די סאראטאגע קוואל וואסער פאר רפואה. מען האט איינמאל געפרעגט דעם רבי'ן צו די בעדער העלפן טאקע, האט דער רבי געענטפערט מיט א שמייכל, "די בעדער זענען אזוי ווי א רבי, לויט ווי מען גלייבט אין זיי אזוי העלפן זיי !"

וועז איך האב באגלייט דעם רבי'ן צו דער באד, זענען די בעדער ארבייטער געשטאנען און געווארט און זיך געשטיפט צו באדינען דעם רבי'ן. עס איז מיר געווען א חידוש, אבער שפעטער האב איך פארשטאנען פארוואס. דער רבי האט זיי געגעבן א טיפ פון פינף דאלער, דאס איז דעמאלטס געווען זייער אסאך געלט. זיי האבן דעם רבי'ן באדינט מיט כבוד מלכים. נאכן נעמען די שוועבל באד איז דער רבי שטארק אפגעשוואכט געווארן. איך האב אים משמש געווען, אנגעטון די בגדים, און דאן מיט א קאר אהיים געפארן. אין דערהיים האט שוין געווארט דאס בעט מיט ווייסע גביגעלטע בעט געוואנט און דער רבי האט זיך געלייגט שלאפן אויף 2 שעה. דער רבי איז שוואך געווען, און איך אים צוגעדעקט מיט ווייסן דאכענע פון אויבן ביז אראפ. דער רבי האט אבער די דאכענע אראפ געקאפעט פון זיינע פיס, און געשלאפן מיט אויפגעדעקטע פיס. נאכ'ן אויפשטיין האט ער געשיינט ווי די ליכטיגע זון, און איז געווען פריש אנצוגיין מיט זיין הייליגע עבודה.

די טעג און נעכט אין שעראן ספרינגס זענען געווען זייער שיין. עס

זענען דארט געווען רבנים פון אנדערע קרייזן, ווי ר׳ אברהם קאלמאנאוויטש ראש ישיבת מיר, הרב אשרי, און הרב קאפלאן פון בית יעקב שולע. נעבן אונזער אכסני׳, אויף א קליין בערגל, איז געווען א וועלדל מיט א לאנגע באנק און א פאר בענקלעך. דארט פלעגט מען ארויף שפאצירן, און זיך אראפזעצן אויף די באנק שעפן לופט ביז שפעט אין דער נאכט. עס פלעגן זיך דארט צוזאם קומען אסאך רבנים. מען פלעגט שמועסן און הערן פון רבי׳ן פארשידענע אינטערעסאנטע געשפרעכן. אויך פלעגן רבנים קומען באזיכן דעם רבי׳ן אין זיין שטוב. דער רבי פלעגט צוריק באזיכן די עלטערע רבנים וואס פלעגן איינשטיין אין פריוואטע הייזלעך אדער געדינגענע דירות.

אמאל בין איך מיטן רבי׳ן געגאנגען צוריק געבן א וויזיט פאר א רבי׳ן. ארויסגייענדיג האט דער רבי באמערקט אז אין די האל האט געהאנגען א טאוועל אויף דער וואנט. די אויפשריפט איז געווען די ״עיתון רשמי״, דאס איז דער כתב העצמי פון מדינת ישראל, ד.ה. דער דעקלראשאן אוו אינדעפענדענס. דער רבי האט מיר געזאגט, ״גיי צום בעל הבית פונעם הויז, און פרעג צו מען קען דאס בארגן״. דער בעל הבית האט געזאגט ״יא, זייער גערן״. איך האב דאס אראפ גענומען פונעם וואנט, און צוזאמען מיטן רבי׳ן צוריק אהיים שפאצירט. אינדערהיים האט זיך דער רבי אראפגעזעצט צום טיש, און איך האב געהאלטן דעם טאוועל כדי דער רבי זאל דאס קענען גרינג ליינען. עס איז געווען א דאקומענט מיט געדריקטע אותיות אין העברעאיש און אסאך אונטערשריפטן.

עס האט נישט לאנג געדויערט און דער רבי האט מיר געזאגט, ״דו קענסט דאס שוין צוריק טראגן״. ער האט נישט געוואלט אז דאס זאל ביי אים נעכטיגן אין הויז. דעם נעקסטן טאג זענען מיר ביינאכט ארויף געגאנגען אויפן בארג שעפן לופט. עס זענען זיך צוזאם געקומען מערערע רבנים און סתם מענטשן. מען האט ווייטער געשמועסט פון פארשידענע ענינים. דער רבי האט אנגעהויבן רעדן פון דעם עיתון רשמי. דער רבי האט געזאגט וואס ביי וואס אויסענוויניג, וואס דארט איז געשטאנען.

"עס איז דאך באקאנט אז זיי האבן נישט געוואלט שרייבן דעם אויבערשטנס נאמען, האבן זיי געשריבן אלס פשרה צור ישראל", דער רבי האט געפייערט, "און דאס האבן אונטער געשריבן די אגודה". דער גור'ער רבי'נס איידעם, איטשע מאיר לעווין, איז געווען אונטערגעשריבן צווישן די באקאנטע גרויסע כופרים. דער רבי האט אלעס געדענקט פון אויסנווייניג, דער שמועס איז געווען א הייסער.

דעם נעקסטן נאכט איז ווידער צוזאם געקומען אן עולם, און מען האט ווייטער גערעדט פון די ציונים. מען האט גערעדט פון פארשידענע מענטשן, עס איז אויפגעקומען צו רעדן פון רב הראשי הרב הערצאג. דער רבי האט געזאגט, "דער רב הערצאג איז געווען באמת אן ערליכער איד, א בעל מעשים טובים. ער האט ליב געהאט א תלמיד חכם אן ערליכן איד. נאר ווען ער איז געווארן רב הראשי, האט אים זיין פאסטן - די מזרחי - קאליע געמאכט". האט זיך איינער פון די מסובים אנגערופן, "און רב קוק?" האט זיך דער רבי אויפגעזעצט גראד, ער האט מיט ביידע הענט געמאכט א פויסט, און געזאגט, "איר ווייסט דאך איך שעלט קיינעם נישט, אבער אויף אים זאג איך תיפח רוחו, ווייל "ער" האט די מזרחי קאליע געמאכט". עס איז געפאלן א שרעק און א שטילקייט אויף יעדן. עס איז געבליבן ביי א יעדן לזכר עולם.

דער רבי האט ביי יעדע געלעגנהייט ארויסגעזאגט זיין מיינונג וועגן ציונית. דער רבי איז זייער בייז געווען אויף ר' איטשע מאיר לעווין פאר'ן אונטערשרייבן דעם אפיקורסישן דאקומענט. פון דעסטוועגן האט ער מוותר געווען ווען עס איז געקומען צו טון א טובה פאר א איד, ווי מען זעט ביי די פאלגענדע מערקווערדיגע מעשה:

אין די סאטמארער קהלה איז געווען א חשוב'ע פרוי פון בעסערמין, מרת פריעד. זי האט געטריי געדינט ביי די חברה קדישא און זיי האבן זיך פיל מאל גע'עצה'ט ביים רבי'ן אויף די חברה קדישא ענינים. איר זון, מענדל פריעד, איז א חתן געווארן ביי א גור'ער איד. זיין חתונה איז באשטימט געווארן פונקט אין די צייט ר' איטשע מאיר לעווין, דאמאלטס

א מיניסטאר פון מדינת ישראל, איז געווען אין ניו יארק אויף א באזוך.

איין נאכמיטאג ווען איך בין דערביי געשטאנען, קומט אריין א הויכער איד וואס האט אויסגעזען צו זיין א פרעמדער, און גיט שלום פארן רבי׳ן. ער זאגט פארן רבי׳ן אז ער איז דער מחותן פון דעם חתן מענדל פריעד, און ער וויל מכבד זיין דעם רבי׳ן מיט סידור קידושין און אזוי ווי ער איז א גור׳ער חסיד וויל ער מכבד זיין ר׳ איטשע מאיר מיט די שבע ברכות אונטער די חופה. דער רבי האט אים איבערגעפרעגט ווער עס איז דער חתן און ער האט געענטפערט אז ער איז דער זון פון מרת פריעד פון די סאטמארע חברא קדישא. דער רבי האט אנגענומען דעם סידור קידושין און דער איד איז אריס בשמחה. די חתונה איז געווען אין שעטוי גארדנס אין דער איסט סייד. איך בין מיטגעפארן מיט׳ן רבי׳ן. ווען מיר זענען אריין אין די לאבי פונעם האל, איז ר׳ איטשע מאיר מיט שנעלע טריט אנטקעגן געקומען, זיך איינגעבויגן און שלום געגעבן מיט א הויכן שלום עליכם. אן קיין שום באמערקונג איז דער רבי אריין אין האל און געזעצט זיך צום חתן טיש.



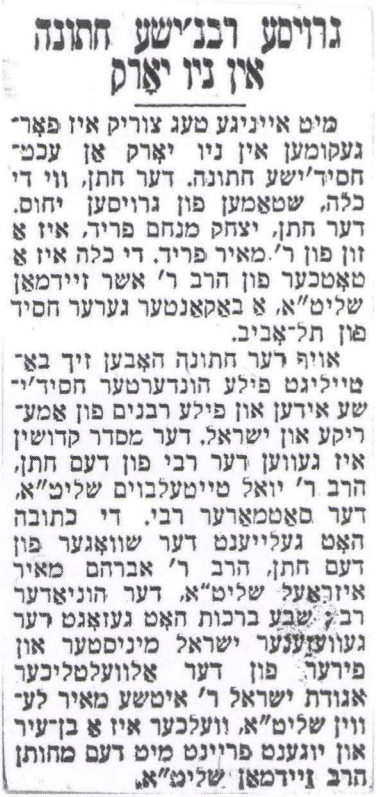
מרת פריעד, צווישן די ערשטע חברה קדישא וויבער פון קהל יטב לב דסאטמאר, דער רבי ז״ל איז געגאנגען צו איר זון׳ס סידור קידושין אלס דאנקבארקייט פאר איר געטרייע ארבעט

דער חתן איז געגאנגען צום באדעקן, און דער רבי איז געזעסן בלאס און פארקלערט, קיין וואורט נישט געערעדט. ווען דער חתן איז אריס צו די חופה האט זיך דער רבי אויפגעשטעלט און געגאנגען

צו די חופה. עס האט אנגעהויבן צו בליצן פון די בילדער מאכערס, האט דער רבי א מאך געטון מיט די הענט, "אוי, עס בליצט עושה מעשה בראשית". מען האט פארטריבן די בילדער מאכערס ביז נאך סידור קידושין. וועז דער רבי האט געענדיגט די ברכה האט ער זיך געשטעלט אין די זייט ביז די ענדע פון די חופה. דאן האט ער געזאגט "א גוטע נאכט" און מיר זענען אהיים געפארן. ווי וואונדערליך איז די מעשה. דער רבי האט געזוכט צו טון א נחת רוח פאר מרת פריעד וואס האט געטריי געדינט אין די חברה קדישא פון די קהלה. דערפאר האט ער זיך אפילו מיט ר' איטשע מאיר נישט געקימערט.

עס איז געקומען ראש חודש אלול, און דער רבי האט יעדן טאג נאכ'ן דאוונען געלערנט אדער געזאגט תיקוני זוהר, מיט גרויסע בכיות וואס מען האט ארויס געהערט ביז'ן פארטש. איך בין געזעסן יעדן טאג אויפן פארטש און אויסגעהערט דעם הייליגן רבי'ן זאגן תיקונים. אויסער דעם האב איך אים געזעהן לערנען חובת הלבבות, און ביים עסן האט ער געלערנט פרי עץ חיים.

פרייטאג צו נאכטס ווען דער רבי האט געדאוונט מנחה פאר'ן עמוד, זענען זיך צוזאם געלאפן אסאך



גרויסע רבנישע חתונה
אין ניו יארק

מיט אייניגע טעג צוריק איז פאר־
געקומען אין ניו יארק אן עכט־
חסיד'ישע חתונה. דער חתן, ווי די
כלה, שטאמען פון גרויסען יחוס.
דער חתן, יצחק מנחם פריד, איז א
זון פון ר' מאיר פריד. די כלה איז א
טאטכער פון הרב ר' אשר זיידמאן
שליט"א, א באקאנטער גערער חסיד
פון תל־אביב.

אויף דער חתונה האבען זיך בא־
טיליגט פילע הונדערטער חסיד'י־
שע אידען און פילע רבנים פון אמע־
ריקע און ישראל. דער מסדר קדושין
איז געווען דער רבי פון דעם חתן,
הרב ר' יואל טייטעלבוים שליט"א,
דער סאטמארער רבי. די כתובה
האט געלייענט דער שוואגער פון
דעם חתן, הרב ר' אברהם מאיר
איזראעל שליט"א, דער הוניאדער
רב. שבע ברכות האט געזאגט דער
געווען ישראל מינסטער און
פירער פון דער אלוועלטליכער
אגודת ישראל ר' איטשע מאיר לע־
ווין שליט"א, וועלכער איז א בן־עיר
און יוגענט פריינט מיט דעם מחותן
הרב זיידמאן שליט"א.

דער ארטיקל איז געווען אין טאג צייטונג "דער מארגן דזשורנאל"



דער חתן ר' מענדל פריעד גיט לחיים פאר זיין שווער ר' אשר זיידמאן ז"ל, נעבן אים זיצט זיין פאטער ר' מאיר פריעד ז"ל

אמעריקאנער אידן הערן צו דעם רבי׳נס מנחה דאוונען. דאס מתיקות איז געווען געוואלדיג. וועו עס איז מער נישט געווען קיין פלאץ, איז מען געשטאנען אינדרויסן אונטער די פענסטער. יעדע וואך איז אלץ גרעסער געווארן דער עולם. צו הערן דעם רבי׳נס הויכע שמונה עשרה איז געווען ממש מעין עולם הבא.

מען האט אנגעהויבן זיך גרייטן צום אהיים פארן. יענעם יאר האט מען געקויפט א אינגל קעמפ און אויפ׳ן וועג צוריק פון שעראן ספרינגס זענען מיר אריינגעפארן אין קעמפ צום חנוכת הבית. עס איז געווען א הערליכער קבלת פנים מיט הונדערטער קינדערלעך אויסגע׳שורה׳ט מיט ווייסע העמעדלעך און האבן געזינגען ברוך הבא.

נאך די סעודה זענען מיר אהיים געפארן קיין וויליאמסבורג. דעם נעקסטן אינדערפרי וועו א טייל פון די געסט פונעם חנוכת הבית זענען אהיים געפארן מיט א וועו, איז נעבעך געשען א ביטערער עקסידענט. די וועו האט פארלוירן די ברעיקס, און איז אריין געפארן אין א בוים. עס זענען געווען פילע געשעדיגטע. הרב ר׳ חיים אברהם ראזנפעלד איז נעבעך אומגעקומען, איבערלאזנדיג אן אלמנה מיט א שטוב יתומים. דער רבי האט אים מספיד געווען און געזאגט, אז דאס איז די בחינה פון בנין המשכן. וועו נדב ואביהו זענען אומגעקומען שטייט וידום אהרן, און מען איז ווייטער אנגעגאנגען מיט די עבודת המשכן.

עס איז געווען חצי אלול. ביים רבי׳נס טיר איז שוין געווען לאנגע ליינס מיט קוויטלעך צום געזעגענען. דאס האט זיך געצויגן דורכויס די הייליגע טעג, ביז נאך הושענא רבה.

❖❖❖

די וואכן און חדשים זענען פארביי געלאפן, אלס גליקליכער הויז בחור צו באדינען דעם הייליגן רבי׳ן. מיין ברודער יואל׳יש האט נאך דאן געלערנט אין די נייטרא ישיבה. איך האב אים געשריבן אז אויב ער וויל זיין הויז בחור זאל ער ווי פריער קומען לערנען קיין סאטמאר. יואל׳יש האט טאקע שפעטער זוכה געווען דערצו די דערהויבענע געלעגענהייט.

די עבודת התפילה פון הייליגן רבי׳ן

די עבודת התפילה ביים רבי׳ן שבתים און ימים טובים, איז נישט באשרייבן, עס איז מפורסם אויף די גאנצע וועלט.

די פאלגענדע האב איך בייגעוואוינט: יעדן וואכן טאג פאר׳ן דאוונען האט זיך ביי אים אנגעהויבן קאכן. ער האט אנגעהויבן רעדן פון דאוונען מיט א חדרת קודש. ער פלעגט זיך צושרייען ״עס איז שוין שפעט, לאמיר גיין דאוונען״. איינמאל, וועז מיר זענען שוין געווען ביים טיר, איז אריינגעקומען א איד מיט א בקשה. דער רבי האט זיך צופייערט און געשריגן מיט א יאמערליך קול ״איך בין אויך א איד, איך מוז אויך דאוונען״. דער איד האט זיך דערשראקן און זיך צוריק געצויגן. מיר זענען מיט שנעלע טריט געגאנגען דאוונען. אין בית המדרש האט דער רבי געלייגט דעם טלית אויף די פלייצעס, און געזאגט דעם לשם יחוד מיט אן אש קודש, און שפאצירט אהין און צוריק און דעם ליידיגן בית המדרש פאר א שטיק צייט פאר׳מוח׳ט. דאס איז געווען די הכנה סתם צו א אינדערוואכן דאוונען. דאס דאוונען האט געדויערט א שעה און א האלב. ער האט געדאוונט אין א בארדיטשוב׳ער סידור. נאכן דאוונען האט ער געזאגט תהלים.

וועז מיר זענען אהיים געגאנגען איז דער איד דארט געזעסן און געווארט אויפן רבין. דער רבי האט אים מפייסם געווען אין אים אריין גערופן אין זיין צימער, און מיט אים געשמועסט. סתם אזוי האט מען פארן עסן קיינעם נישט אריין געלאזט צום רבי׳ן, אבער יעצט האט דער רבי אליין אים אריין גערופן.

די הייליגע תפילות פון שבתים וואס איז געווען מיט גרויס מתיקות און ברען, איז שווער צו באשרייבן. איבערהויפט די תפילות פון די ימים טובים, די מוספים, דער ומפני חטאינו, די קרבנות און מלך רחמן, איז געווען ממש עד כלות הנפש באגלייט מיט הייסע טרערן. עס האט זיך נישט געגלוסט אהיים צו גיין אפילו עס איז שוין געווען שפעט אין טאג. די הייליגע טעג איז דאך געווען א וועלט פאר זיך אליין, די תפילות מיט הייסע טרערן. פון אלע שוהל׳ן איז מען געקומען הערן די הייליגע תפילות פון מלכיות זכרונות שופרות, וואס איז געווען איינס אין דער וועלט. מען איז ממש צוגאנגען.

דער רבי האט אריינגעברענגט דעם עולם אין א גייסט פון הייליגקייט און תשובה. רוב בית המדרש האט מיטגעווויינט ביי די הייליגע תפילות. איבערהויפט יום הקדוש ביי די כל נדרי דרשה האט מען מיטגעווויינט אויפן קול. דאס התעוררות איז געווען עד אין לשער.

דאס געדרענג אין בית המדרש כל נדרי נאכט איז געווען שרעקליך. עס איז נישט געווען קיין פלאץ פאר א נאדל. דער עולם איז געווען אזוי שטארק צוזאם געשטיפט אז עס האט געדויערט איינעם ארויס צו גיין 10 מינוט פון זיין פלאץ, און צען מינוט צוריק צו גיין. און קריכן איבער די קעפ פון די מתפללים. אויף דער ערד פון בית המדרש האבן זיך געוואלגערט הונדערטער בעקיטשע קנעפלעך וואס האבן זיך אראפגעריסן פון גרויס געדרענג. אין בית המדרש איז געווען הייס, מיר האבן אלע געשוויצט, מיט דורך געווייקטע בעקיטשעס. מען האט געקענט זען שווייס לויפט אראפ אויף די וועגט פון די גרויסע היצן, אבער יעדער איז רואיג געזעסן און געווען צופרידן צו זיין מיט׳ן רבי׳ן אין איין בית המדרש.

אמאל בין איך געשטאנען ביים פאליש אריינגאנג און געמאכט דעם פלאן ווי אזוי אנצוקומען אויף מיין פלאץ. נעבן מיר זענען געשטאנען צוויי פרעמדע אידן ליטוואקעס, וואס האבן געוואלט זען דעם אינטערעסאנטן געפאקטן בית המדרש. איינער זאגט פארן צווייטן ״האסטו שוין אזיינס געזען, אזויפיל מענטשן״, רופט זיך אן דער צווייטער ״די

אלע האבן זיך געזעגנט ביים רבי׳ן פאר יו״ט מיט א קוויטל און א פדיון״. ער האט געמיינט צו זאגן אז דער רבי האט אסאך געלט. דאס איז געווען דער מהלך פון א ליטוואק. דאס, אז דער רבי האט נאך פאר יום טוב צוטיילט נאך מער וויפיל ער האט אריין באקומען, האבן זיי נישט געווואוסט. דער רבי איז דאך געווען אביהן של אלמנות און יתומים, און עניי ישראל איבער דער גאנצער וועלט, ספעציעל אין ארץ ישראל.

איך האב זוכה געווען צו זיין הויז בחור אום יום הקדוש. גייענדיג ארויס פון בית המדרש נאך כל נדרי, באגלייט פון ר׳ יוסף אשכנזי און נאך אידן, האט דער רבי געפרעגט ר׳ יוסף ״נו, עס איז געווען א התעוררות בייי די דרשה?״ האט ער געענטפערט ״יא, עס איז געווען גרויס התעוררות״. דער רבי איז געווען צופרידן.

אינדערהיים אין שטוב האט געווארט אן עולם אז דער רבי זאל זיי בענטשן. דער מנהג האט געדויערט נאר א פאר יאר. ווען דער עולם איז געוואקסן האט ער מער נישט געבענטשט אייניציגווייז. דער רבי האט אויפגעהויבן זיינע הענט אין בית המדרש און געזאגט ״אלע אידן זאלן זיין געבענטשט. א גוט יום טוב״. נאכן בענטשן דעם עולם האט זיך דער רבי געזעצט צום טיש מיטן טלית, קיטל און מיטן שטריימל אויפן קאפ. די רעבעצין איז אריין געקומען זאגן גוט יום טוב. מען האט געריכט ווען די דרשה, און וועגן דאוונען. דער רבי האט געזאגט פאר די רעבעצין ״גוט יום טוב״ און זי איז ארויס. דער רבי האט זיך געזומען לערנען.

נאכדעם זענען געקומען די זיסע תפילות יום כיפור בייטאג, ווען דער רבי איז געשטאנען ביים עמוד און געזאגט די עבודה ״אתה כוננת אנוש מראש״ האט מען זיך געשפירט אין בית המקדש, דאס מתיקות געמישט מיט טרערן איז געווען עד אין לשער.

ביזן היינטיגן טאג ווען מען הייבט אן יום כיפור די עבודה און איך זאג די וועריאנט ״אתה כוננת אנוש מראש״, לויפט מיר דורך א שוידער אין מיינע ביינער, און די אויגן גיסן טרערן, דערמאנענדיג זיך און די הייליגע תפילה פון רבי׳ן ז״ל, ווי אזוי ער האט געזאגט דעם אתה כוננת.

וועז ער האט זיך געזומען טאנצן ביי הללוי׳ הללו קל בקדשו, ווי א אינגערמאן, איז דאס גאנצע בית המדרש געווען אין די לופטן. דער רבי האט אויך געדאווענט נעילה פאר׳ן עמוד, וואס איז געווען בפחד ואימה, באגלייט מיט הייסע טרערן. אזוי האט זיך געענדיגט דער הייליגער טאג.

הושענא רבה און שמחת תורה איז ווידער געווען א וועלט פאר זיך. די הושענא רבה דרשות וואס איז געווען פארווייקט מיט הייסע טרערן. דער רבי האט געפאדערט תשובה און מעשים טובים, און געיאמערט און געווויינט און געבעטן פאר די ישועה שלימה. מען איז אהיים געגאנגען שפעט ביינאכט מיט אויסגעווויינטע אויגן און פארווייקטע בעקיטשעס און טליתים פון שווייס. מען האט זיך געאיילט צו פארכאפן נאך די יום טוב סעודה פארן זמן.

די הייליגע הקפות איז דאך געווען מעין עולם הבא. שמיני עצרת און שמחת תורה ביי די הקפות איז דער רבי געלאפן אין די רינג און געטאנצט און געשפרינגען ווי א אינגערמאן, כאטש ער איז שוין געווען העכער זיבעציג יאר. זיין פארגלייזטע אויגן און פנים וועלכע האט געפלאמט אונטער דעם ווייסן טלית האט אים געמאכט אויסזעהן ווי א מלאך אלקים. קוקנדיג אין זיין פנים אינמיטן די הקפות איז מיר געקומען צום ווויינען. וועז איך האב זיך אויסגעדרייט צו ווישן מיינע טרערן, האב איך באמערקט אז נעבן מיר איז געשטאנען ר׳ אהרן פאלאק, דער סופר מפורסם. ער האט אויך געווויינט פון דעם התעוררות פונעם רבי׳נס צורה.

שמחת תורה בייטאג נאך די הקפות פארן ליינען, האב איך דעם רבי׳ן אריין באגלייט אין זיין צימער זיך אפריען אפאר מינוט, און טוישן דעם פארשוויצטן העמד. איך האב אויך אנגעטוען זויבערע זאקן פארן רבי׳ן. וועז ער האט אויסגעטון די שיך, האב איך באמערקט אז די זאקן העכער די פינגערס זענען געווען פארווייקט מיט בלוט, פונעם לויפן און טאנצן שעות. איך האב אים אפגעווישט די פיס און געטוישט אויף זויבערע זאקן.

דאס איז א שטיקל מוסטער פון זיין הייליגע עבודה, אחד מני אלף, ממש מיט מסירות נפש.

די עבודת הקודש פון הייליגן רבי׳ן

צום רבי׳ן זענען געקומען מענטשן פון אלע שיכטן פון דער אידישע וועלט. יונג און אלט, מענער און פרויען, חסידים און מתנגדים צוגלייך, האבן ביי אים עררייכט ישועות, רפואות און עצות טובות אויף אלע פראבלעמען. מען האט ביי אים געזעהן מופתים לרוב, ממש בעל שם׳סקע מעשיות. מען איז אריין צו אים מיט א שוועך הארץ, אנגעלאדענט מיט פראבלעמען און ווייטאג, און מען איז ארויס מיט א פריילעך הארץ, פול מיט טרייסט, האפענונג און אמונה, אז דעם רבי׳נס ברכות וועלן מקוים ווערן.

אין די אנפאנג יארן ווען אמעריקע איז נאך געווען א מדבר שממה לגבי אידישקייט, האט דער רבי ז״ל פראבירט משפיע צו זיין, זיין הייליגן דרך אויף אלע שיכטן אידן אין ניו יארק. דערפאר איז ער געגאנגען אויף פריוואטע שמחות, ברית׳ן, תנאים׳ס און סידור קידושין, אפילו ביי נישט היימישע אידן וואס האבן נישט געטראגן דעם חסיד׳ישע לבוש. אסאך פון זייערע קינדער זענען שוין געגאנגען אין בארד, פיאות, שטריימל און בעקיטשע.

ווען דער רבי האט געזאגט א ווארט האט דאס געקלינגען איבער דער גאנצע וועלט, שנעלער ווי דורך א ראדיא. איינמאל, בין מנחה למעריב, איז אריינגעקומען צום רבי׳ן זיין חסיד, ר׳ ברוך בענדיט, אן אתרוג סוחר, זיך דורכשמעוסן וועגן זיינע געשעפטן. אזויווי יענע יאר איז געווען שמיטה האט ער געזאגט פארן רבי׳ן אז ער האט אימפארטירט אתרוגים פון ארץ ישראל מיט א הכשר׃ דער רבי האט זיך אנגערופן אז ער האלט נישט פון

דעם הכשר, און לדעתו טאר מען נישט נעמען די ארץ ישראל׳דיגע אתרוגים. דאס איז געזאגט געווארן אין א שטוב צווישן א קאך און א קליין ביהמ״ד. די נעקסטע אינדערפרי איז געווען א האלבער בלאט אין ״דער מארגן דזשורנאל״ מיט קידוש לבנה אותיות, ׳סאטמארע רבי אסר׳ט ארץ ישראל׳דיגע אתרוגים׳. עס איז געווארן א מהומה אויף דער וועלט. דער רבי האט געשריבן צוויי גרויסע תשובות וועגן די ארץ ישראל׳דיגע אתרוגים. די שטורעם פון די אתרוגים האט אנגעהאלטן פאר יארן.

ר׳ אהרן ווייגשטאק און זיין ברודער ר׳ מענדל ווייגשטאק נ״י, זענען די בעלי בתים פון די באקאנטע גרויסע פירמע Meal Mart. זיי זענען געווען די ערשטע כשר׳ע היימישע שחיטה, מיט ערליכע שוחטים און משגיחים. דער רבי זכרונו לברכה האט די ברודערס מיט זייער הויפט מענעדזשער ר׳ יושע האללענדער נ״י פארטרויעט מיט׳ן אחריות פון צושטעלן כשר פלייש פאר׳ן ציבור. דער רבי ז״ל האט געפינען אין זיי גרויס נאמנות, און זיי געשטיצט און געהאלפן אין יעדע צייט. ר׳ אהרן און ר׳ מענדל זענען געווען זייער געטרויי צום רבי׳ן און צום רבעצין וועם זיי האבן שטענדיג געשטיצט מיט אירע צדקה צוועקן.



דער רבי ביי די חתונה פון ר׳ אהרן ווייגשטאק - תש״ח

ביי ר׳ אהרן׳ס חתונה האט מען מכבד געווען דעם רבי׳ן ז״ל מיט סידור קידושין. ווען דער רבי ז״ל איז געזעסן נעבן חתן פאר די חופה, האט מען געמאכט א בילד. אין יענע יארן איז בילדער מאכן נאך נישט געווען אזוי איינגעריסן. ר׳ אהרן האט געמיינט אז דער רבי האט נישט באמערקט אז מען נעמט דעם בילד. א צייט שפעטער ווען זיין ברודער ר׳ מענדל האט געדארפט חתונה האבן, האבן זיי פארבעטן דעם רבי׳ן ז״ל פאר סידור קידושין. האט מען בשם דעם רבי׳ן געמאלדן, אז ער איז מסכים צו גיין נאר אז מען וועט איינלייגן 100$ אלס משכון אז מען וועט נישט נעמען קיין בילד. די ברודערס זענען געווארן ערשטוינט פון רבי׳נס זכרון. זיי האבן תיכף איינגעלייגט די 100$ און צוגעזאגט אז מען וועט אכטונג געבן נישט צו נעמען קיין בילד.

נאכ׳ן הסתלקות פונעם רבי׳ן זצ״ל פלעגן די צוויי חשוב׳ע ברידערס ארויס פארן צו די רעבעצין קיין מאנרא א יעדן ראש חודש, איר צו באזוכן. זיי פלעגן איבער לאזן א שיינעם סכום פאר אירע צדקות. דאס האט אנגעהאלטן ביז צו די ענדע פון איר לעבן.

דער רבי איז געווען דער נשיא פון התאחדות הרבנים וואס ער האט געגרינדעט. עס איז אויך געעפנט געווארן די סאטמארער מצה בעקערי, וואס איז געפירט געווארן מיט׳ן רבי׳נס אויפזיכט און חומרות. דער רבי פלעגט פון צייט צו צייט באזוכן די בעקערי. איך האב אים באגלייט. דער מנהל פון די בעקערי,



ר׳ ליפא לאווי ז״ל - דער מייסד פון די סאטמארע מצה בעקערי אין די אנפאנג יארן אין אמעריקע, נאכגעפאלגט דעם רבי׳נס פארלאנג מיט גרויס זהירות, א מומחה גדול אין מצות באקן

ר׳ ליפא לאווי, פלעגט זיך איבער רעדן מיט׳ן רבי׳ן אלע פרטים און חומרות וואס דער רבי האט פארלאנגט.

ר׳ ליפא לאווי ע״ה איז געווען איינע פון די געטרייסטע חסידים, און פאטרויסטע מענטשן פונעם רבי׳ן. ר׳ ליפא און איך זענען געפארן צו מאלן די ווייץ פאר די שמירה מעהל. שפעטער האט שוין די סאטמארע מצה בעקערי געהאט אייגענע שטיין מילעכלעך וואס ר׳ יודל ראזענבערג האט איינגעפירט. אלעס איז געגאנגען אונטער די פירערשאפט פון דעם גרויסן געלערנטן, דער הייליגער סאטמארער רבי.

עס האט זיך דערנענטערט צו פסח. דער רבי האט זאלץ און צוקער מיטן הכשר פון התאחדות הרבנים. דאס איז נישט אנגעקומען לייכט, ספעציעל די צוקער. דער פראבלעם איז געווען די קלעבעכץ פון די בעגס. מען האט ארום געזוכט צווישן די צוקער קאמפאניס א קאמפאני וואס פארקויפט לויזע צוקער, און מיר זאלן דאס קענען פאקן אין אונזערע כשר׳ע בעגס. מען האט געטראפן א קאמפאני אין קאנאדא וואס איז געווען וויליג צו צושטעלן דאס צוקער אויף פסח, אבער די קוואטע פון אימפארטירן האט געדארפט עקספייערן אין געציילטע טעג.

די איינציגע עצה איז געווען צו פארן קיין וואשינגטאן, און אפזיגלען די אימפארט פאפירן נאך פארן עקספייערעשן דעיט. איין טאג האט מיך דער רבי געפרופן און געזאגט, ״הער נאר, איך בעט דיך א טובה. דו קענסט דאך ענגליש, מען דארף פארן קיין וואשינגטאן ערלעדיגן דעם פסח׳דיגן צוקער. ר׳ הערשל שפיטצער פון די גראסערי וועט דיר געבן שפעזן און די פאפירן. זיי מוחל, פאר דאס ערלעדיגן״. מיט אן אינערליכען שמחה זאג איך דעם רבי׳ן, ״איך גיי שוין צו ר׳ הערש, איך וועל אלעס טאן וואס מען ברויך. דער רבי זאל מיר אנווּאונטשן הצלחה״. דער רבי האט געזאגט ״גיי, זיי מצליח״.

דער שארמאשער רב איז געווען דער יושב ראש פון התאחדות הרבנים, און ר׳ שבתי מרדכי בערקאוויטש איז געווען דער סעקרעטאר. ר׳ שבתי מרדכי האט אפגעשריבן א בריוו אז David Ganz טוט פארטרעטן די

אינטערעסן פון התאחדות. איך האב באקומען אלע פאפירן און דעם נאמען און אדרעס פון דעם באאמטער אין די אגריקולטור דעפארטמענט.

דעם נעקסטן טאג בין איך שוין געווען אין וואשינגטאן, און אלעס ערלעדיגט מיט הצלחה. איך האב אהיים געברענגט א פאק אפגעזיגעלטע פאפירן. וועז איך בין אריין צום רבי'ן האט מיך דער רבי מקבל פנים געווען מיט א שמייכל, און געזאגט, "איך האב געוואוסט אז דו קאנסט!"

דער רבי האט מיר דעם קאמפלימענט עטליכע מאל געגעבן. דאס ערשטע מאל איז געווען וועז איך האב ארגאניזירט די חתונה באסעס צו פירן חתן כלה און מחותנים צום רבי'נס סידור קידושין, און דערנאך צוריק צו די חתונה זאל. דער רבי האט געזארגט אז עס זאל חלילה נישט צושטערן די שמחה, און עס איז אזוי אנגעגאנגען אסאך יארן. איך האב אליין פון דעם גענאסן, ווייל דער רבי איז געווען מיין מסדר קידושין פארנט פון קנעפ מענשין. דאס צווייטע מאל איז געווען ביים גרינדן דעם ערשטן סאטמארער ישיבה קעמפ אין די מאונטענס אין ברעדלי.

די דריטע מאל איז געווען ביים גרינדן דעם התאחדות אברכים דסאטמאר. איך בין אריין צום רבי'ן מיט אפאר חברים וועגן דעם ענין פון התאחדות אברכים. מען האט ארום געריידט וועגן חודש'ליכע דיוס צו באשטייערן יעדן אינגערמאן. איך האב געזאגט אז מען זאל נישט בעטן קיין דיוס אין אנפאנג, ווייל מען וועט זאגן אז מען מיינט נאר געלט. דער רבי האט תיכף אפגעקלאפט מיין פארשלאג, און געזאגט "ניין, יעדע גוטע זאך דארף קאסטן געלט. א אינגערמאן וועט וויסן אז מיט דעם וואס ער צאלט מעמבער דיוס איז ער א חבר, און ער וועט זיך בעסער האלטן אין די חברותא און אויך זיין געטריי, נאר מען זאל נעמען א מינימאלע סומע כדי נישט שווער צו מאכן".

מיר זענען געשטאנען ארום דעם רבי'נס טיש, און דער רבי האט צו אונז געריידט, און בתוך הדברים האט ער געזאגט, "מען איז מתפלל ביים בענטשן לא לידי מתנת בשר ודם". ווייזט דער רבי אויף זיך מיט זיינע הייליגע הענט, "נו, מיר נעמען דאך געלט און מיר ווארטן דערויף, נאר עס

שטייט דאך שלשה שותפים באדם, אביו ואמו און הקב״ה, טאטע מאמע גיט דאס בלוט און פלייש, און דער אויבערשטער גיט דאס רוחניות, דאס הייסט דאס גוטהארציגקייט, נדיבת הלב. בעטן מיר דעם באשעפער אז אויב מען דארף נעמען פון מענטשן געלט, זאל עס נישט זיין נאר פון בלוט און פלייש אליין, נאר אויך פון נדיבות הלב מיט גוטהארציגקייט. דאס איז נישט נאר מתנת בשר ודם, נאר אויך רוחניות״. דאס זיסע ווערטל איז מיר געבליבן א לעבעדיג בילד פונעם הייליגן רבי׳ן.

ווען איך בין געווען א אינגערמאן איז ארויס געקומען דער ספר ויואל משה. מען האט דאס געלערנט געשמאק. ערגעץ ביי דף קל״ד האב איך אן ענין נישט פארשטאנען. איך האב געפרעגט לאנדסבערגער רב, אבער ער האט מיר אויך נישט קלאר געמאכט דעם ענין. איינמאל שפעט ביינאכט בין איך אריין צום רבי׳ן, און בתורת ילמדנו רבינו האב איך געפרעגט מיין קשיא. דער רבי האט מיר געזאגט, ״עי עי, דו האסט נישט גוט געלערנט״. איך האב שנעל צוריק געצויגן און געזאגט איך וועל גיין נאכאמאל לערנען. דעם נעקסטן אינדעפרי איז פארגעקומען א ברית ביי מיין ברודער יואל׳יש ביי זיין קינד דוד מאיר נ״י. דער רבי איז געווען אויפ׳ן וועג צום בית המדרש. ער האט מיך געזען אויף דער גאס, פארענענדיג זיך מיט׳ן ברענגען דאס קינד. דער רבי האט מיר געווינקען און איך בין צוגעגאנגען צו אים. ער איז מיט מיר ווייטער געגאנגען און געזאגט, ״נעכטן נאכט ווען דו ביסט אוועק געגאנגען האב איך נאך געקוקט וואס דו האסט געפרעגט. גיי קוק נאך דעם רמב״ם הלכות עדיות דארט און דארט, וועסטו פארשטיין וואס איך האב געשריבן״. איך האב זיך געשעמט ווי א קליין אינגל אז דער רבי טוט זיך פאר מיר פארטיידיגן. ביים רבי׳ן איז נישט אוועק געפאלן א ווארט נישט פון א גרויסן און נישט פון א קליינעם.

אלץ אינגערמאן האב איך געארבעט ביי דיימאנטס, צוזאמען מיט אן אמעריקאנער איד, א תלמיד פון ישיבה חפץ חיים. ער איז געווען א תלמיד חכם, אבער אן א בארד. דער טעגליכע שמועס איז געווען דער ספר ויואל משה. איין טאג זאגט דער איד אז ער האט קשיות אויפ׳ן ויואל משה. האב איך אים געזאגט, ״נו, גיי אריין צום רבי׳ן און פרעג וואס עס איז דיר

שוער". האט ער מיך געפרעגט "דו ווילסט מיך אריין ווארפן אין לייבן גרוב?" האב איך אים געזאגט "אויב דו מיינסט נישט לקנטר וועט דיר גארנישט געשעהן". ער האט געצווייפעלט. ער איז געווען אן ערליכער און א לערנער, ער האט טאקע געוואלט קענען פשט. איך האב אים געזאגט "איך גאראנטיר דיר אז ס'וועט דיר גארנישט פאסירן. איך וועל דיך אריין פירן צום רבי'ן, דו וועסט קענען אלעס פרעגן. זיי נישט דערשראקן אפילו ווען דו לופט וועט ווערן הייס".

איך בין אריין צום רבי'ן נאך די מיטאג סעודה, און אים דערציילט אז איך ארבעט מיט אים, ער איז א תלמיד חכם, אן ערליכער אמעריקאנער און ער וויל דעם רבי'ן פרעגן א פאר ענינים. האט דער רבי געזאגט, "נו ברענג אים אריין". דער רבי האט אים אויפגענומען בפנים שוחקות. נאך א שטיק צייט איז דער שמועס געווארן הייס. ער האט זיך שוין דערשראקן. איך האב אים געוויזן מיט די האנט האלט זיך. ער האט באוויזן גאנץ שיינע בקיאות. צום סוף האט זיך דער רבי אויפגעשטעלט און אים ארויס באגלייט, און דער רבי האט געלייגט זיין הייליגע האנט אויף זיין פלייצע. דער איד פלעגט מיר אלעמאל זאגן, "דער פלפול האט געקאסט אסאך שווייס, אבער דעם רבינ'ס האנט אויף מיינע פלייצעס איז אלעס ווערד געווען". דאס האט ער מיר איבער געזאגט יארן שפעטער.

איינמאל ווען איך בין נאך געווען א בחור האב איך געזומען קוראזש און געפרעגט דעם רבי'ן א שאלה אין נאמען פון א איד. היות ער איז א גערעטעווועטער איד פון די מלחמה, ער האט נעבעך פארלוירן זיין משפחה, ער וויל זיך ניין באזעצן אין ארץ ישראל ווייל ער האט שוין פיינט דעם גלות, ער וויל נאר וואוינען צווישן אידן אין א לאנד פון אידן, ער וויל נישט זיין מער קיין גלות איד, איז וואס איז העכסנס איז ער נאר אן עבריון אויפן לא יעלו בחומה? האט מיר דער רבי געזאגט, "דו ביסט געוועכט, אבער דער סוף וועט זיין ער וועט נישט גלייבן אין ביאת המשיח, דאס איז שוין איינע פון די י"ג עקרים, און מען קען גרינג אריין פאלן אין אפיקורסות ח"ו".

איינמאל איז געקומען א שרייבער פון א ציוניסטישע צייטונג אין ארץ ישראל, וואס האט פיל מאל זייער נישט שיין באשריבן דעם רבי'ן. ער איז נעבעך קראנק געווארן, און געקומען קיין ניו יארק פאר מעדיצינישע הילף, אבער ער האט נישט געהאט קיין געלט צו באצאלן פאר דאקטוירים, מעדעצינען, א.א.וו. מען האט אים גע'עצה'ט, "גיי צום סאטמארער רבי'ן, ער העלפט יעדן". האט ער געזאגט, "ווי קען איך גיין צו אים, איך האב דאך אויף אים געשריבן אלדעס בייז? ער וועט פרעגן מיין נאמען וועט ער מיך דאך תיכף ארויס ווארפן". האט מען אים געזאגט, "דו האסט געשריבן אויף איינעם וואס דו קענסט נישט, גיי צו אים און יעצט וועסטו אים קענען".

מיט פחד און שרעק איז ער באין ברירה געקומען, און דערציילט דעם רבי'ן זיין ביטערן מצב. דער רבי האט אים אויסגעפרעגט און געווויר געווארן ווער ער איז. דער רבי האט אים געהאלפן מיט דאקטורים דורך די רעבעצין, און אים אויך געגעבן א גרויסע סומע מיט געלט. און ער האט אים געזאגט אז ער זאל צוריק קומען מיט דער צייט, און מודיע זיין וועגן זיין מצב.

דער צייטונג שרייבער איז ארויס פון רבי'נס שטוב דערשיטערט, און נישט געקענט קומען צום ווארט. ער האט געזאגט פאר זיינע מענטשן, "איך האב דעם צדיק טאקע נישט געקענט". טרערן זענען געלאפן פון זיינע אויגן, זאגענדיג "אויף אזא מענטש האב איך געקענט שרייבן עפעס שלעכטס". ווישנדיג זיינע טרערן האט ער פארלאזט דעם רבי'נס הויז.

דעם רבי'נס צדקות און רחמנות האט נישט געהאט קיין גבול און קיין ערך. אין יענע צייטן איז נאך נישט געווען קיין סאטמארער ביקור חולים קאך, בחורים פלעגן גיין וויזיטן און טראגן עסן אין שפיטעלער. איינמאל ערב ראש השנה האט זיך דער רבי געבייזערט אויף די בחורים אז זיי האבן פארפעלט עפעס א קראנקן איד אין א שפיטאל. און דער רבי האט געזאגט, "מוחל ענקער דאוונען, זעהט אז יעדער איד זאל האבן זיין געברויך אויף יו"ט."

אזוי האט זיך דער רבי אראפ געלאזט צו יעדן איינעם. ער האט טאקע געהאט די מעלות פון אוהב את המקום, אוהב את הבריות, ענוה ויראה, און אן ארך אפים. ער האט אמאל געזאגט אז ער איז מתפלל יעדן טאג אז זיין הקפדה זאל קיינעם נישט שאדן.

אבער וועז עס איז געקומען ארויס צו זאגן זיין הייליגע שיטה, האט ער נישט געשפארט קיין ווערטער, און זיך נישט אפגעשראקן פון קיינעם. ער האט זיך באקליידעט מיט א פייערדיגע הייליגקייט, און עס האט זיך געגאסן פון זיין מויל פייערדיגע ווערטער. ער האט לוחם געווען ווי א גענעראל אויפן פראנט.

עס איז דאך ידוע נאך פונדערהיים, אינצווישן די פילע הונדערטער תורות וואס דער רבי ז״ל פלעגט זאגן ביי אלע געלעגנהייטן, איז די שלש סעודות תורה געווען אויף דעם אופן. איינער א תלמיד חכם האט פארן רבי׳ן פארגעזאגט א שטיקל מדרש פון א פאר שורות וואס ער האט זיך אליין אויסגעקליבן. דאס איז געווען פאר׳ן זינגען ״אודה״ און ״שיר המעלות״. ווילאנג מען האט געזינגען אודה און שיר המעלות האט דער רבי ז״ל מיט פארמאכטע אויגן אין טונקעלן בית המדרש, אריינגעטראכט אין דעם מדרש, און דאס אריינגעפאסט אין זיין לאנג שעה׳דיגע תורה. אזוי איז דאס אנגעגאנגען יארן, אפילו אין די אנהייב יארן דא אין אמעריקע. דאן האט זיך דאס מדרש פארזאגן פלוצלינג אויפגעהערט אויף אייביג. איך האב נאך זוכה געווען צו הערן די שלש סעודות תורות אויפן וועג פון פארזאגן דעם מדרש. וואס איז געווען די סיבה פון ענדיגן דאס פארזאגן דעם מדרש?

דער פארזאגער פונעם מדרש איז געווען אן עלטערער איד א גרויסער תלמיד חכם מיט א הדרת פנים. ער האט געהאט א גרויסע בריטע ווייסע בארד, און צוויי גרויסע קנאף פיאות. ער איז געווען פון די אנשים מכובדים. מען האט אויף אים ארויף געקוקט, און נאך דערצו וואס ער האט פארגעזאגט דעם מדרש פאר׳ן סאטמארער רבי׳ן. דער איד האט געהאט א שותף אין א דריקעריי געשעפט. זיי האבן געדרוקט ספרים פון ראשונים,

שיטה מקובצת, ריטב״א, מאירי, און אויך תשובות ספרים, נודע ביהודה, חתם סופר, און נאך ספרים פאר ישיבות. דער שותף איז געווען א יונגער מענטש, א מגולח (אן א בארד), אויך א לאגער גערעטעווועטער. עס האט זיך געמאכט צווישן זיי א סכסוך אין געשעפט, און זיי האבן זיך נישט געקענט צווישן זיך אויסגלייכן. נו וואס טוען אידן אין אזא פאל, מען גייט צו דין תורה. דער בית דין האט ארויסגעגעבן דעם פסק לטובת דעם שותף דעם מגולח.

דער שותף, דער תלמיד חכם, האט פראבירט מיט אלע כוחות, אבער דער בית דין האט נאך אלץ דעם שותף געהאלטן געגעבן. דער תלמיד חכם האט דאס נישט געקענט אויסהאלטן. א מענטש איז דאך בלינד וועגן די אייגענע אינטערעסן, דעפאר האט ער געטענהט אז דאס בי״ד האט נישט גוט געפסקט. ממילא האט ער נישט געוואלט פאלגן דעם פסק פון די דין תורה.

וואכן זענען פארלאפן פון דעם געשעעניש. אין א טאג איז דער סאטמארער רבי געווארן פון די מעשה. עס איז דאך באקאנט אז דער רבי זצ״ל איז געווען זייער שטרענג קעגן דעם וואס פאלגט נישט א דין תורה. דער רבי זצ״ל האט געלאזט רופן דעם תלמיד חכם, און אים אויפגעפאדערט וועגן דעם פסק פון די תורה. האט זיך דער תלמיד חכם אנגעהויבן צו פארענטפערן און פאקן לומדות אויף זיין צד.

אינמיטן רעדן האט זיך דער רבי אויפגעשטעלט פון זיין זיץ, נישט איבערגעהאקט יענעמס לומדות, אים אנגענומען ביי זיין האנט, און שפאצירט מיט אים ביז צו די טיר. דער רבי האט געעפענט די טיר, און מיט אים ארויס געטרעטן. און דאן האט דער רבי תיכף צוריק געטרעטן, און אויף אים צוגעמאכט די טיר. דאס הייסט שיינערהייט ארויסגעווארפן פון שטוב, ווייל ער האט נישט געוואלט פאלגן א דין תורה.

דאס איז דאך מבהיל הרעיון. דער רבי האט אים נישט נושא פנים געווען. ער איז געווען דער תלמיד חכם, דער ידיד, וואס זאגט פאר יעדע וואך דעם מדרש ביי שלש סעודות, און זיין שותף איז געווען דער

פרעמדער איד א מגולח, אבער ביים הייליגן רבי׳ן איז א דין תורה א דין תורה אן קיין פשרות.

דער איד איז מער נישט געקומען צום רבי׳ן. מיט דעם האט זיך געענדיגט דאס פארזאגן מדרש ביי שלש סעודות וואס איז אנגעגאנגען לאנגע יארן. דאס איז געווען דער מדת האמת פונעם רבי׳ן.

דעם רבי׳נס עבודה מיט געלטער איז געווען העכער מענטשליכע השגה. א ווייטער מחותן מיינער, האט מיר ביי א באגעגעניש אין רבי׳זס הויז דערציילט די פאלגענדע מעשה וואס האט מיט אים פאסירט: ער איז געווען אן אויסלענדער, א סוחר א נגיד. זיין ווייב, א מאמע פון זעקס קינדער, איז נעבעך מסוכן׳דיג קראנק געווארן. ער איז געקומען צום רבי׳ן איר מזכיר זיין, מיטגעבענדיג א פעקל פון פינף טויזנט דאלער. דער רבי האט אים אנגעוואונטשן און ער איז צוריק אהיים געפארן. ווייניגער ווי 6 חדשים שפעטער איז ליידער די מאמע אוועק פון דער וועלט. דער איד האט געהאט א שוואגער אין בארא פארק און דער רבי האט יענעם גערופן נאך די בשורה, און געזאגט, "הער מיך צו, דיין שוואגער איז געווען ביי מיר אין זיינע שווערע צייטן, און מיר איבער געלאזט 5 טויזנט דאלער. איך האב אים דאס נישט געוואלט צוריק ווייזן און ווי טון. דא איז דאס פעקל געלט און שיק אים דאס צוריק".

דער שוואגער איז געווען א חכם, און געזאגט פאר׳ן רבי׳ן, "דער רבי זאל נישט ברוגז זיין, איך ויל נישט זיין קיין פאסט טרעגער. איך ויל נישט נעמען דאס געלט". עס זענען אדורך נאך 6 חדשים, און דער איד איז אלץ אלמן ל"ע געקומען צום רבי׳ן. דער רבי האט אים שיין אויפגענומען, און אים געטרייסט מיט הייסע ווערטער. דערנאך האט דער רבי געזאגט, "ווארט א מינוט". ער איז אריינגעגאנגען אין אן אנדער צימער אויף א פאר מינוט, און צוריקגעקומען מיט א פעקל געלט אין די הענט, און איך געזאגט "הער מיך צו, דו ביסט געווען ביי מיר א יאר צוריק אין דיין שווערן מצב און מיר געגעבן 5 טויזנט דאלער. איך האב דיר נישט געוואלט צוריק געבן דעמאלטס, ווייל איך האב דיר נישט געוואלט

פארמערן דיין ווייטאג, אבער איך האב דיר ליידער נישט געקענט העלפן. נו, נאדיר צוריק דאס געלט".

דער איד איז געווען א קלוגער. ער האט געזעהן דאס זעלבע פעקל געלט אויפן טיש וואס ער האט פאר'ן רבי'ן געגעבן א יאר צוריק, און ער האט זיך נישט פארלוירן. ער האט געזאגט, "רבי איך בין א סוחר. איך מאך געשעפטן מיט אנדערע סוחרים. מיט רבי'ס מאך איך נישט קיין געשעפטן. איך האב מיט'ן רבי'ן נישט געמאכט קיין געשעפט. איך האב דאס געגעבן פאר'ן רבי'ן מיט'ן גאנצן הארץ אן קיין שום תנאי. דערפאר וויל איך דאס געלט נישט נעמען, דאס איז דעם רבי'נס געלט". עס האט זיך געוויזן א צופרידנהייט אויפן רבי'נס פנים, דער רבי האט צוריק געגומען דאס געלט פון טיש, און פאר דעם איד הייס אנגעוואונטשן און באגאסן מיט ברכות.

אויסער דעם רבי'נס צדקות, האט ער געשיקט בעלי בתים צוזאמען קלויבן געלט פאר וויכטיגע צוועקן. ער האט איינגעפירט אין די ישיבה אז יעדער בחור האט געדארפט גיין איינמאל א חודש נאך געלט. דאס איז געגאנגען פאר קופת חתנים. דער רבי האט געזאגט אז אויסער לערנען מוז א בחור קענען גיין נאך געלט, כדי שפעטערע יארן זאל ער קענען ארויס העלפן א איד א נצרך. עס איז געווען א גבאי וואס האט געהאלטן חשבון אויף יעדן בחור.

איינמאל איז געווען א נגיד'ישער בחור וואס האט געוואלט אויסלייגן דאס געלט אנשטאט ארומגיין נאך צדקה. דער גבאי האט געפרעגט דעם רבי'ן דערוועגן. דער רבי האט נישט מסכים געווען, "ניין, ער דארף אליין גיין נאך געלט, מען דארף קענען גיין נאך געלט פאר אן אנדערן, נישט אלעמאל איז מען יוצא מיט וואס מען גיט אליין". דאס איז געווען די הייליגע שיטה פונעם רבי'ן.

דעם רבי'נס מדות אין געלט ענינים איז געווען געוואלדיג, און מיט כח האמת בתכלית השלימות. ער האט געזארגט צו באצאלן די איינגעשטעלטע אין די מוסדות אין צייט, און געבן יעדן וואס עס קומט אים, נישט איינעם חלילה בא'עוול'ן. דער רבי איז געווען א ותרן מיט זיין

געלט און בריטהארציג.

מיין חבר ר׳ חיים אלטר בראך נ״י, וואס איז אויך געווען א הויז בחור, האט מיר דערציילט די מעשה: דער רבי זצ״ל האט געהאט א סוכה אין די זייט פונעם הויז, וואס מען האט געדארפט אויפגעשטעלן יעדעס יאר. דאס אויפצובויען איז געווען א ספעציעלער קארפענטער מיטן נאמען גאלדבערג, א פרייער אמעריקאנער איד. דעמאלטס איז נאך נישט געווען קיין היימישע קארפענטערס. ער פלעגט מאכן פארשידענע הויז ארבעט פאר די רעבעצין. איינמאל, א טאג פאר ערב סוכות, נאכן ענדיגן זיין ארבייט, איז ער געקומען צו די רעבעצין זיך פאררעכענען און באקומען באצאלט פאר די ארבעט. פונקט דעמאלטס איז דער רבי זצ״ל אריין געגאנגען אין קאך, און די רעבעצין רופט זיך אן צום רבי׳ן, ״קוק נאר ווי טייער ער איז געווארן, ער בעט אזוי סאך געלט״. דער רבי קוקט זיי אן ביידע מיט א שמייכל, און זאגט פאר די רעבעצין: ״יעצט וועסטו שוין באצאלטן וויפיל ער בעט! האנדלען האסטו געדארפט פון אנפאנג!״ דער רבי איז ארויס פון קאך. עס איז צו באמערקן, אז דער קארפענטער איז אפילו נישט געווען קיין שומר שבת, אינמיטן די ארבעט פלעגט אים דער רבי צערטליך פרעגן, ״וואס טוט זיך מיט שמירת שבת?״ דאך האט זיך דער רבי פאר אים אנגענומען. דאס איז א קליינער שטראל פון דעם כח האמת פונעם רבי׳ן זצ״ל.

איך וויל צוגעבן עטליכע אומבאקאנטע געשעענישן וואס טוט אפשפיגלען דאס הייליגע פנימיות פונעם רבי׳ן, וואס איך האב ערלייכט פון קראנטע מקורות. די פאלגענדע מעשה האט מיר דערציילט ר׳ יחזקאל שטיין, איינער פון די ערשטע הויז בחורים פונעם רבי׳ן זצ״ל: ווען דער פאפער רב זצ״ל איז אנגעקומען פון פאריז קיין אמעריקע איז ער געקומען צום רבי׳ן, מיט א פרייליכן ברוך הבא. דער רבי האט אים אויפגענומען און געפרעגט וואס ער קען אים העלפן. דער פאפא רב זצ״ל האט דאן געזאגט פאר׳ן רבין אז ער טראכט פון זיך באזעצן אין מאנטרעאל. פרעגט אים דער רבי, ״וואס עפעס מאנטרעאל?״ האט דער פאפא רב געענטפערט, אז אין

מאנטרעאל איז נאך דא א קליינער עולם, דערפאר וויל ער דארט אויפשטעלן א קהלה און מוסדות. האט אים דער רבי געזאגט, "און וואס איז דא נישט גוט?" האט דער פאפא רב געענטפערט, "נא, דא איז דאך שוין דער רבי דא, איז שוין נישט דא וואס אויפצוטון". האט אים דער רבי ז"ל געזאגט, "הערט מיך אויס פאפא רב, איך בין דאך א שארפער מענטש, נישט יעדער קען גיין מיט מיר. די יעניגע דארפן אויך האבן א היימישן רב וואו צו באלאנגען, וועו נישט קענען זיי חלילה אוועק פאלן. בלייבט דא, איר קענט אסאך אויפטון. איך וועל אייך העלפן און שטיצן". אזוי איז פאפא רב זי"ע געבליבן אין ניו יארק, און טאקע אויפגעשטעלט איינע פון די שענסטע קהילות און מוסדות התורה.

עס האט מיר דערציילט אן אדם חשוב, אז וועו דער קאלובער רבי ז"ל רבי מנחם שלמה טויב זצ"ל איז אנגעקומען קיין אמעריקע, איז ער געקומען צום רבי'ן ז"ל. דער רבי האט אים פריינדליך אויפגענומען און אויסגעפרעגט זיין מצב. צום סוף פונעם שמועס האט דער רבי ז"ל געגעבן פארן קאלובער רבי'ן א גרויסע סומע געלט פאר זיינע געברויכן. דאן האט אים דער רבי געזאגט, "הערט מיך צו קאלובער רבי, איר זאלט צו מיר נישט קומען פרייטאג צו נאכטס אדער שבת, איר זאלט אלעס אליין פראווען!" דער רבי האט געוואלט קלאר מאכן אז דער קאלובער זאל נישט שפירן אן אחריות צו קומען צום רבי'ן, ווייל ער האט אים געגעבן אסאך געלט. אדרבה ער האט אים מחזק געווען אז ער זאל אלעס אליין ביי זיך פראווען.

די פאלגענדע מעשה האט מיר דערציילט דער הויז בחור וואס איז געווען דערביי. אויף די עלטערע יארן האבן די רבי'ס הויז מענטשן און די רעבעצין ע"ה אים שטארק צוגערעדט, אז ער זאל פארן קיין פלארידע אויף א פאר וואכן ווינטער. אין אנפאנג האט ער דערצו נישט מסכים געווען. ער האט גע'טענה'ט אז פיל מענטשן וועלן אים נאכמאכן, און עס קען ווערן א פירצה. שפעטער איז ער געפארן אן חשק. עס איז געווארן א געפארעכץ אויף שבתים, און דער רבי פלעגט זיך בייזערן אויף די בחורים, און

אינגעלייט וואס זענען געפארן סתם נישט פאר רפואה. די וועלכע זענען שוין דארט געווען האט דער רבי געווארנט אז מען זאל איינשטיין אין צניעות׳דיגע פלעצער, נישט חלילה נאנט צום ים.

איינמאל ביי א שמועס אין רבי׳נס שטוב, איז אויסגעקומען אז עס זענען געווען מענטשן וואס וואוינען נאנט צום ים. דער רבי האט תיכף געפרעגט "ווער פון אנזערע מענטשן וואוינען דארט". האט זיך איינער אנגערופן אז ר׳ הערצקא יאקאבאוויטש, וואס איז שוין דעמאלטס געווען אן אלטער איד, האט א דירה ביים ים. עס איז געווען עש"ק ארום 12 אזייגער מיטאג. דער רבי האט אים געלאזט רופן און געפרעגט, "הערצקא, דו וואוינסט אויף א פריצות׳דיג פלאץ? איך הער אז דארט איז א פריצות׳דיגער מקום". האט ר׳ הערצקא זיך פארענטפערט און געזאגט, "עס איז נישט קיין פריצות׳דיג פלאץ ממש, נאר אז מען וויל זעהן, קען מען זעהן!" זאגט דער רבי, "ניין, נישט אזוי, אז מען קען זעהן וויל מען זעהן. גיי שוין און צו דיך אריבער אין אן אנדערע דירה נאך היינט ערב שבת קודש". די מעשה האט זיך שנעל צושפרייט, און עס האט געהאט א געוואלדיגע השפעה אויפ׳ן היימישן עולם. אזוי האט דער רבי זצ"ל קיינמאל נישט מסיח דעת געווען אויפצוטון פארן אויבערשטענס וועגן.

אין וויליאמסבורג האט געוואוינט א חשוב׳ער איד, ר׳ סענדער ניימאן ע"ה, א ויזניצער חסיד. ער איז נסתלק געווארן ביי העכער 100 יאר. ער האט מיר דערציילט א מעשה וואס האט מיט אים פאסירט: וועז דער רבי זצ"ל איז נישט געזונט געווארן נאכן סטראוק, האט מען אים געפירט איין יאר אויף טוסאן אריזאנע, אויפן ווינטער, זיך צו ערהוילן. ר׳ סענדער איז אויך געווען אין טוסאן. איין טאג ביי מנחה האט ער געבעטן ר׳ יוסף אשכנזי צו שרייבן א קוויטל. ער האט אויסגעשריבן א טשעק פון הונדערט דאלער פאר א פדיון. נאכן דאוונען איז ער אריין צום רבי׳ן זיך געזעגענען. עס איז געווען זייער אנגענעם, עס איז נישט געווען קיין גרויסער עולם און נישט קיין געשטיפערייי.



דער רבי זצ״ל אין טאסאן אריזאנע



דער רבי מיט ר׳ יוסף ז״ל אין טאסאן אריזאנע

יענע נאכט קלאפט ר׳ יוסף אשכנזי אויף זיין טיר און זאגט ״דער רבי האט מיר געהייסן איך זאל אייך צוריק געבן דעם טשעק. איך ווייס נישט פארוואס, א גוטע נאכט״. ר׳ סענדער האט עס זייער פארדראסן. וואס האט דא פאסירט?

דעם נעקסטן אינדערפרי איז ר׳ סענדער נאכאמאל געגאנגען דאוונען צום רבי׳ן. ער איז אריין צום רבי׳ן, און געפרעגט: ״פארוואס האט דער רבי צוריק געשיקט דעם פדיון וואס איך האב געגעבן?״ דער הייליגער רבי האט געענטפערט ״הער מיך צו, איך בין שוין אן אלטער, קראנקער, צובראכענער איד. איך קען שוין נישט נעמען קוויטלעך און פדיונות, דערפאר האב איך דיר דעם פדיון צוריק געשיקט״. דער רבי האט געקוקט אויף אים מיט א שטארקע צובראכנקייט. ר׳ סענדער האט תיכף געזאגט פאר׳ן רבי׳ן, ״רבי, איך גלייב אז דער רבי איז דער צדיק הדור ביז משיח׳ס טאג, און איך האב א ראי׳ דערויף מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים״. דער רבי האט אויפגעהויבן זיין קאפ און געקוקט אויף אים, און ער האט ווייטער געזאגט: ״עס שטייט ׳ויין ישמח **לבב אנוש** ראשי תיבות **יואל**׳, ׳ולחם **לבב אנוש** יסעד׳ איז ווייטער ר״ת **יואל**׳, און עס שטייט אין די תורה ׳ומלכי צדק מלך שלם הוציא **לחם ויין** והוא כהן לקל עליון, איז פשט וואס מען נעמט ארויס פון לחם ויין, דאס מיינט די ראשי תיבות וואס איז **יואל**׳, **והוא כהן** לקל עליון, דער איז דער כהן לקל עליון. דאס איז מן התורה. - מן הנביאים איז, עס שטייט ׳ורועה **אחד** יהי׳ **לכולם**׳ איז אויך ר״ת **יואל**׳. - ומן הכתובים, עס שטייט ׳יצא **אדם** לפעלו ולעבודתו עדי ערב׳ איז אויך ר״ת **יואל**׳. דאס ווייזט אז דער רבי קען ווייטער רואיג נעמען קוויטלעך און פדיונות ביז משיח׳ס טאג״. דעם רבי׳נס פנים האט אביסל אויפגעשיינט, און ער האט דעם טשעק צוגענומען.

ר׳ סענדער האט מיר געווייזן דעם דורך געגאנגענעם טשעק וואס ער האט אוועקגעלייגט אלס שמירה. דער רבי האט טאקע ווייטער געגומען קוויטלעך און פדיונות און באשיינט די וועלט מיט זיינע הייליגע ברכות ביזן לעצטן ערב שבת קודש וואס ער איז געווען אויף דער וועלט. זיעוע״י.

וועז דער רבי איז אין כ״ו אב תשל״ט נסתלק געווארן, האב איך אים באווייגט ווי אן אייגענעם טאטן. עס איז געווען ממש שקיעת החמה. נאכ׳ן הסתלקות פון רבי׳ן זצ״ל האב איך אדורך געקוקט מיינע אוצרות און איך האב געפונען אן אוצר וואס האט נישט זיינס גלייכן. איך האב זוכה געווען צו מאכן אסאך קאסעט טעיפס פון רבי׳נס שלש סעודות תורות און פון הושענא רבה דרשות. איך האב שוין אין יענע יארן געהאט א טאשן ווייער רעקארדער, און שפעטער א קאסעט רעקארדער. איך בין געווען בייהילפיג פאר די תורה שרייבער. יארן שפעטער האב איך איבער געגעבן א גאנצן אוצר פון תורות און דרשות פאר די סאנדל ברידערס כדי דאס צו פארשפרייטן אויף די וועלט. יארן שפעטער האב איך געהאלפן ר׳ יוסף אשכנזי ז״ל אויפארבעטן זיינע ווייער טעיפס, ווייל ער האט שוין נישט געהאט זיין ווייער מאשין. די תורות זענען אריין אין די הייליגע ספרים דברי יואל.

איך וויל ענדיגן מיין שרייבן מיט די הערליכע גראמען־ווערטער פון פון הרה״ח ר׳ סיני ראטה ני״ו פון מאנטרעאל, וואס יעדער חרוז האט א געוואלדיגן באדייט און געוויכט אין די סאטמארער היסטאריע, וואס איז געזאגט געווארן כ״א כסליו תשכ״ט לפ״ק אין דעם יאר וואס דער רבי זצ״ל איז נישט געזונט געווארן, און געפעלט ביי די ״כ״א כסלו סעודה״.

הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם
אז דער עולם איז דא צוזאמען, מען
קומט זיך דא צוזאם

פון אלע מקומות פון די נאנט און פון
די ווייט
קומט מען זיך צוזאם אין אזא צייט

צו גיבן שבח והודי׳ פאר׳ן
הייליגן בורא

א יו״ט אין די גאנצע וועלט
אויף דאס אידישקייט וואס רבינו
שליט״א (זי״ע) האט אראפגעשטעלט

דעם יו״ט קען מען אנרופן
ממש שמחת תורה

דער יו״ט כ״א כסליו וועט בלייבן
אויף דורי דורות פאר אונז פארשריבן
א שמחה אויף דאס ביסל אידישקייט
וואס איז אונז נאך פארבליבן

וועז איינער וויל נאר אריינענעמען גוט אין רעיון
זאל ער פרעגן זיינע עלטערן וואס זיי האבן דאס מיטגעלעבט עין בעין

וועז מען האט זיך די
ערשטע יארן אנגערוקט
שבת אין ביהמ"ד מיט די
שטאפענע הוטן

ווי וואלט מען וועז געזעהן היינט א שטרייטל מיט א קאפטן
וועז רבינו שליט"א וואלט וועז נישט אריינגעלייגט קיין כוחות און קראפטן

באשעפער זיסער דו זאלסט
עס אים באצאלן צום גוטן

אוי קינדערלעך זיסע שטעלט ענק נאר פאר
וויאזוי וויליאמסבורג האט אויסגעזעהן פאר צוואנציג יאהר

וועז איינער איז געגאנגען מיט א בארד אוז פיאות
איז דאס פשוט געווען א נייעס

קיין אידיש נפש האט מען
פשוט נישט געטראפן

וועז מען איז אדורך גאנץ ניו יארק שורה בשורה
האט מען פשוט נישט געזעהן קיין אידישע צורה

מיט'ן אידישן לבוש האט
מען זיך געשעמט צו גיין
אפן

מיט יעדן האט זיך רבינו שליט"א וועגן אידישקייט געטוהן אויס'טענה'ן ווילאנג ווילליאמסבורג האט אנגעהויבן צוביסלעך אויפצושיינען

אין א גוי'אישע געגענט - פון א פארווארפענע סביבה
האט זיך עפעס אויפגעעפנט א קליינטשיגע סאטמארע ישיבה

ממש קוים פון אפאר
פיצלעך קינדער

עס לאזט זיך נישט גלייבן אז מיר הערן דערציילן אוז זאגן
אז דער מלמד האט צופוס מיט א וועגעלע די קינדער אין חדר געטראגן

הפלא ופלא זייער א גרויס
וואונדער

וועד האט דעמאלט מיטגעלעבט אוז געזעהן
ווי די חדרים זענען נאך אויף נעפ-מענשאן געווען
שפעטער וועז עס האט שוין אנגעהויבן צו גיין אביסל בעסער
צום ביישפיל וועז די ישיבה איז שוין געווארן אביסעלע גרעסער

האט מען שוין א קליין אלט טרעקעלע קויפן געקענט

אלעס נאר צוליב די אידישקייט ס׳זאל נאר בלייבן
ברענגען און טראגן קינדערלעך תינוקות של בית רבן

דאס אלעס איז נאר פון רבינו שליט״א׳ס הענט

שוועד און ביטער ווען מען האט צוזאמען געקראצט אביסל געלט
צוזאמען שנארנדיג פון אלע עקן פון די וועלט

האט מען זיך שוין געקענט ערלויבן אפצודינגען דעם סטאקטאן סטריט
עס איז שוין געווען דעמאלט פיין און וואויל זייער גוט

עס האט אנגעהויבן צו וואקסן און א קליינע בלויע באסעלע האט מען שוין געהאט

ווילאנג דאס האט נישט אנגעהויבן אויפצובליהען
האט רבינו שליט״א נישט געטוהן איינרוהען

מען האט שוין געהאט צווויי דריי מלמדים געציילטע אינגעלייט

אויף בעדפארד עוו. איז געווען דעמאלט די ישיבה מיט לאנגע טישן און בענק
מען האט זיך נאך דארט געקענט אויסציהען אין די בריית און אין די לענג

ס׳איז נאך נישט געווען קיין משגיחים און קיין מנהל
אלעס האט פלאץ געהאט צוזאמען אין איין זאל

אפילו די דארמיטארי איז דארטן געווען, אויבן איז מען געשלאפן

וועד געדענקט דען נישט דעמאלט יענע צייט
וואס אלעס איז נאך געווען אין דעם קליינעם פארמאט

שפעטער האט מען געמוזט דעם דארמיטארי אויף ווילסאן און אויף ראסס סט. מופן

פון די זכרונות קען מען דאך פארשרייבן א גאנצן חיבור
שפעטער האט מען שוין אריבער געמופט אויף באָורום סט. אריבער

עס איז שוין געווען א שיינע גרויסע געביידע
די תלמוד תורה און די בית רחל זענען דארטן געווען צוטיילט אלע ביידע

און א קוואדער פאר
לאנטש האט מען געצאלט
א וואך

עס איז שוין געווען שיין צו זאגן
אז סאטמאר טוט אויך א רויטע אַרמי
באס פארמאגן

מיט א גע'לונגענעם קעכער
יאָשי באַטשי און א
שיינעם גרויסען קאך

ווער קען זיך דען פארשטעלן וואס
פארא קידוש השם עס איז דעמאלט
געווען
א אינגעלע מיט ציצית און פיאות האט
מען שוין דעמאלט געזעהן

פאר די גוים איז ארויסגעקראכן די
אויגן
וויפיל מאל האט מען פאר די קינדער די
פיאות געצויגן

די אידישע צורה האט זיי
נאך געשטאכן

רבינו שליט"א האט אבער געדולד
געהאט
ער האט געוואוסט עס וועט זיך טוישן
מיט די צייט

און די א'לע זאכן וועלן
ווערן געבראכן

אזוי האט זיך דאס אנטוויקלט כסדר

עס איז קעיה"ר נתרבה געווארן סיי אין
די ישיבה און סיי אין חדר

עס איז צוגעקומען נאך א מלמד און
נאך א משגיח
מען האט געעפענט אן אפיס'ל און
געפירט בוך

ביז אויבן אין בעדפארד,
האט מען שוין אויך נישט
געהאט קיין פלאץ

מען האט אבער אייביג פרובירט צו
פארבעסערן
אויפבערעכן וועגטלעך צו פארגרעסערן

עס איז אבער געוואקסן אן
א ערך און אן א צייט

מען האט אבער נישט געהאט קיין
ברירה מען איז דארטן פארבליבן
ווילאנג די פייער דעפארטמענט האט
מיט געוואלד פון דארטן פארטריבן

מען האט ארומגעזוכט גאנץ ניו יארק
שורה בשורה
ווילאנג מען האט געטראפן דעם סאנז
סטריט דעם עיר הבירה

א בנין מפואר פון זיבן
שטאק הויעך

עסן שלאפן קען מען דאך דארט
געכאפט און געקויפט אויפן ארט

גרוים און באקוועם ממש א
ריח ניחוח

א קידוש השם א ריח און א געשמאק
מען זעהט פון די הייווּעי א סאטמארער
בנין א גאנצער סקווּער בלאק

ווי זעהט מען נאך א ישיבה אזוי גרויס
און שיין
יעדער אן עקסטערן שלאף צימער פאר
זיך אליין

עס איז ב"ה דא דארטן פון
אלעם גוטן

ווי האט מען געקענט אזוי קלערן
אז סאטמאר וועט אזוי גרויס ווערן

נאך דעם ביטערן חורבן
וואם כלל ישראל האט
אזויפיל געליטן

כוחות האט אראפגעלייגט דער
הייליגער מענטש
מען האט יעדע שטיקל צייט צוגעקויפט
נאך א נייעם ברענטש

נייע בנינים זענען צוגעקומען
פּארק פּלעיס, דיען סט., און ווילאָבי,
האט מען צוגענומען

די תינוקות של בית רבן
זענען געווארן נתרבה

עס האט געקאסט דעם הייליגן רבי'ן
אסאך כוחות און פּלאג
עס איז געווארן נתרבה פון טאג צו טאג

קינדערלעך און בחורים א
פּרישער דור על דרך
ישראל סבא

דאם גאנצע אידישקייט וואס טוהט
היינט שטיין
ווייסט יעדער אז דאס איז א דאנק פאר
רבינו שליט"א אליין

וויל ווער נאך אזוי האט
זיך געטוהן דערפאר מיהען

ווער האט דען געקלערט אזוינס וועט
זיין פארהאנען
אז מען וועט אמאל די וויליאמסבורגער
גאסן אדורך שפאנען

אלע געסלעך זענען באצירט
מיט סאטמארער תלמוד-תורה באסעס
אויסגע'שורה'ט

געלע און גרינע אכט־צען
שטיק

פארטאגס ווען אלעס איז נאך
פארשלאפן שטיל
זענען שוין די גאסן און די הייווּעי'ס
פוהל

פארנדיג אין די ישיבה אהין
און צוריק

אוי אין הארץ פון ווילאמסבורג זעהט
מען א גרויסער קרעין

מען בויעט א נייער ביהמ״ד יעדער גייט זעהן

אלטע בנינים טוהט מען ארונטערהאקן סאטמאר נעמט איין גאנצעטע בלאקן

א שיין פראכטפולן ביהמ״ד
אויף די ראדני שטראסע

מענטשן שטייען פארוואונדערט ביז גאר
קעיה״ר וואס עס האט זיך פארצווייגט
אין לויף פון די קורצע פאר יאר

און אלעם נאר מיט די
אייגענע קהילה׳ס קאסע

איבעראל בויעט מען גאנצעטע פאבריקן
א כולל אברכים א מחי׳ צוצוקוקן

איבעראל שטופט זיך סאטמאר אריין די נאז
העיווארד, קליימער, בעדפארד, היוז

נאכאמאל א סאטמאר׳ן
סיין

ווען מען גיט זיך נאר אביסל א דריי זעהט מען א סאטמאר׳ן בילדינג אינגאנצן ניי

און אלעם נאר פון כשר־
געלט אליין

וועו מען הייבט אן צו זאגן קען מען זיך דאך נישט שטעלן

ווייל ווי מער מ׳זאגט טוהט אלץ מער קווועלן

מען קען דאך פשוט נישט שטיין בלייבן מען קען דאך גאנצע ביכער פון דעם וואוקס פארשרייבן

וואס רבינו הקדוש האט
אויפגעשטעלט אין
פארלויפענדע יארן

וועו נישט דער צדיק וואס דא וואלט וועו מיט אונז געווען
ווי אזוי וואלט אונזער דור ליידער אויסגעזעהן

וויסט השי״ת וויאזוי אלעם
וואלט וועו אפגעפארן

דאס חשיבות פונעם טאג וויסט דאך מן הסתם א יעדער איינער
דאס נעמט דאך איינעם דורך אלע גלידער און אלע ביינער

מיר אלע האבן דאך אליין צוגעזעהן וואס פאר חסדים ביז יעצט איז מיט אים געשעהן

דאס וויסט דאך יעדער
אפן און קלאר

מיר האבן דאך אלע מיטגעלעבט כ״א כסליו ביינאכט מיט די אייגענע אויגן וועו רבינו הקדוש פלעגט אריינקומען אין ביהמ״ד איז מען ביי ״חסדי ה׳״ ממש אין די לופטן געפלויגן

מיט א תפלה צום בורא כן
יעזור ה׳ לחלאה זאל מיר
זוכה זיין ווייטער מיט אים
קומענדיגעם יאר

יעלזו חסידים לאמיר זיך פרייען אלע
וואס דער טאג איז דאך נתרומם ונתעלה

דער טאג האט דאך א גרויס חשיבות
אין די גאנצע וועלט אין אלע סביבות

דאס ווייסט דאך א יעדער
גאנץ גוט

מען טאנצט איבעראל בתופים ובמחולות
און מען בעט אויך דעם בורא מיט קולי קולות

צו זעהן דעם הייליגן רבי׳ן
מיט אונז אויבנאן צוריק
אין דערמיט

דער טאג איז דאך איבעראל דערהויבן
אלע מלאכי מעלה טוען דעם בורא אויך לויבן

אויף דעם וואס ער האט אים מציל געווען פון דעם פינסטערן גרוב
און דאס איז אלעס נאר ווייל ער האט אים ליב

כה יוסיף ה׳ וכה יתן

לאמיר געבן שבח והודי׳ פאר השם יתברך
ס׳וועט נאך קומען א יום שכולו ארוך

דעמאלט וועט זיין רבינו
הקדוש דער גרעסטער
מחותן

קינדערלעך לאמיר פארשטיין וואס
אין דעם טאג איז געשעהן
אזא טאג איז נאך קיינמאל נישט געווען

ה׳ יתברך האט איבערגעלאזט אזא ליכטיגקייט אזא גרויסן אור
אונזער הייליג׳ן רבי׳ן דעם צדיק הדור

אפילו די אומות ווייסן אויך
דערפון

באשעפער פון וועמען ביזטו נאך געווען אזוי צופרידן
אויפגעשטעלט אזא קהילה חסיד׳ישע אידן

דאס אלעס איז דאך קלאר
ווי די זון

רבותי לאמיר נאר כאפן א בליק
אויף די לעצטערע צייטן צוריק

איין איינציגער לוחם איז רבינו שליט״א וואס האט איינגעווארצלט די אמת׳ע שיטה

אשרי עין וואס האט דאס
מיטגעלעבט

טישן, תורות, אן א שיעור
און מיט טרערן געעפנט יעדער טויער
און טיר

אויף דעם האט ער דאך נאר שטענדיג געשטרעבט

אפילו ביי די ליטווישע וועלט איז דאס אויך באוואוסט
אז כמעין המתגבר חידושים און פלפולים האבן זיך פון אים געפליסט

טויזענטער אידן פלעגן ביי זיינע תורות נתעורר צו ווערן
און ס׳פלעגן זיך גיסן דארטן טייכן טרערן

און בפרט ווען מען האט אנגעקוקט די הייליגע ליכטיגע צורה

מסירות נפש האט דאך רבינו שליט״א געהאט
ובפרט קעגן די ציונים אין די שוועירסטע צייט

מיט׳ן ויואל משה און מיט׳ן על הגאולה ועל התמורה

און אנגעפלאנצט א שיין גרויס פעלד
אוי באשעפער זיסער וואו האסטו נאך איינס אזוינס אין דער וועלט

טייערע בחורים יראי השם
פריש אויפגעבויעט דעם אמאליגן היים

לשם ולתפארת ולתהלה

אריינגעלייגט דערין א געוואלדיגן כח
לכבוד שמו יתברך א ריח ניחוח

זאל דאס געוועבנט ווערן לזכותו ער זאל דערלעבן די אמת׳ע גאולה

און יעדער פארשטייט דאס מן הסתם
אז דאס אלעס איז דאך נאר כטיפה מן הים

בתי חינוך לבנים ולבנות אין אלע עקן
ביקור חולים, מיט יעדע וואך אפיעל׳ן
פאר וויכטיגע צוועקן

ממש א פראכט איינס אין דער וועלט

מען זעהט דאך פשוט איין די רוחניות׳דיגע בגדים
תורה עבודה וגמילות חסדים

נאר מיט דעם כח האט מען אלעם אויפגעשטעלט

רבותי עס איז דאך ממש עד אין לשער
מיר זענען ליידער ליידער אין א גרויס געפאר

הקב״ה קען דאך באווייזן גרויסע נסים
אל תירא מפחד פתאום

קיינמאל טאר מען זיך נישט מייאש זיין

מען דארף מתפלל זיין מרבה זיין בבקשה לרוב
קרוב ה׳ לכל קוראיו

דאס ארץ טוהט דאך
איינעם פשוט צוגיין

אויפ'ן עבר דארף מען זאגן הלל
אבער אויף להבא לו לבדו ראוי
להתפלל

ווי גוט איז געווען די אמאליגע שלש
סעודות
מען האט זיך אינאיינעם געשטופט
באחדות ווי ברידער'ס

צו זינגען דעם "בני היכלא"
ווי שיין און ווי זים

די גאנצע פמליא של מעלה איז אונטן
געווען
זיי זענען אלע געקומען פון הימל דאס
צוזהן

ווי טויזענטער אידן שטייען
מיט דביקות אויף די פים

דאס געוואלדיגע מתיקות פון "בבואו
מאדום" זינגען
האט דאך דערפון געקענט א מענטש
פשוט אונטערשפרונגען

א טעם גן עדן האט מען געשפירט
ביי די זיסע בא'טעמ'טע טישן וואס ער
האט געפירט

בפרט ביי ה' מלך און שמע
ישראל

ביי יעדן האט עס א ניצוץ דקדושה
ערווועקט
ממש התגלות אלקות האט זיך
אנטפלעקט

אויסגעוואשן יעדנ'ס הארץ
מיט אמאל

ווער שמועסט דען נאך פון א
שובבי"ם תורה
וואס יעדער איז געשטאנען בפחד
ומורא
דער טונקעלער ביהמ"ד איז שטיל
געווען אינגאנצן
בדמעות שליש האט יעדנ'ס אויגן
געטוהן גלאנצן

שכינה מדברת מתוך גרונו
האט מען געהערט

יעדער האט זיך מקבל געווען און
פארגענומען
תשובה צו טאהן אויף די וואך וואס עס
וועט קומען

אזא שובבי"ם תורה איז
מער פון כל חללי דעלמא
ווערד

ער האט געווויינט מיט טרערן פשוט ווי
א קליין קינד
ער האט דאך געבעטן מיר זאלן תשובה
טוהן אויף די זינד

אלעס איז געשטאנען אויסגעהערט מיט אמאל
ווי ער האט זיך געבעטן אויף התרוממות קרן התורה וישראל

נאר געבעטן פאר'ן כבוד שמים בכלל

עס האט דאך פשוט געגעבן חיות
ווי ער האט אנגעהויבן צו וואונטשן די ברכות אין די רייעס

אז מיר זאלן אלע זוכה זיין צו אויסגעלייזט ווערן פון גלות

מיר האפן טאקע נאך צוריק אויף דעם אלעם
מען דארף אבער צו בעטן דעם חומל דלים

ער זאל צוריק שיקן דעם כח פאר דעם זקן און סבא
עס איז דאך א שרעק ווען מען דערמאנט זיך אמאל פון א הושענא רבא

אוי טייערער באשעפער ווען זעהט מען זיך שוין דארט

אזא הושענא רבא אזא הייליגער טאג
האט דאך דאס געקאסט אסאך כח און אסאך פלאג

פון צופרי ביז ביינאכט געשטאנען און געווויינט אויף איין ארט

ווער שמועסט דען פון די הושענא רבה דרשות
יעדעס ווארט האט דאך געהאט א שטיק ממשות

טויזענטער אידן זענען געקומען פון דער פרעמד צו הערן
אפילו די ווענט האבן אויך געלאזט טרערן

הערנדיג די דיבורים פון אזא הייליגן איד

וויבאלד ער האט די הושענות מיט זיין הייליגע שטימע אנגעפאנגען
איז אפילו א שטיינערנע הארץ אויך צוגאנגען

די שכינה הק' האט דאך פשוט אויף אים גערוהט

דער ביהמ"ד איז געווען אויסגעליידיגט פון טישן און בענק
און מיט דעם אלעם איז דאך געווען גאר שמאל און ענג

מען האט זיך פשוט דארטן נישט געקענט רירן
א קדושה האט אבער יעדער געטוהן שפירן

קולו הולך ומוסיף א פחד
און א שרעק

ווי א קינד וואס ווייניט צו זיין טאטן
מיט גרויסע בכיות
האט ער געבעטן ה׳ יתברך ער זאל שוין
שיקן ישועות ורפואות

און אידישע צרות זאלן
שוין נעמען א עק

פוהל מיט לולבים און אתרוגים אן
אנגעפלאנצטער וואלד
מיט זיין באקאנטע קעסט רבוש״ע
געוואלד

אלעס איז געשטאנען אחים לדעה
הערנדיג ווי דער הייליגער צדיק שרייט
איך בין א חוטא ופושע

שעות ארוכות מיט בכיות
נוראות

עס איז נישט דא די האנט וואס קען
דאס פארשרייבן
ווי ער האט געפאדערט און געמאנט
תשובה דרבים

דאס איינע טויער וואס איז
שטענדיג אפען איז נאר
דער שער הדמעות

אויף די הייליגע צורה האט יעדער
געוואלט קוקן
אלעס פרובירט אויבנאן אן זיך צו רוקן

אן עולם ממש ביז צו דער גאס
יעדער איז אדורך געפלייצט און נאס

וואו איז נאך דא אזוינס
פארהאנען

עס איז קיינעם נישט צו לאסט קיינעם
נישט צו עול
יעדער פראבירט אויפצוכאפן א ווארט
פון זיין הייליגן קול

זקנים און נערים שעה׳ן ביז
פארנאכט געשטאנען

עס איז נישט געווען קיין אטעם - א
פחד - פון די היץ
מען האט נישט געקוקט אויף די
טייערע בעקעטשעס וואס זענען
צוגאנגען פון די שוויץ

אזוי איז דאס אנגעגאנגען כסדר
ביז עס געקומען א בראך צו אונז
ליידער ליידער

עס איז ליידער נישט
כמקדם ווי אמאל

רבש״ע חדש ימינו
מיט פרישע כוחות פאר כ״ק רבינו

וויל וער וועט מחזק זיין
גאנץ כלל ישראל

דאס אלעס איז געווען א זיסקייט ביז
גאר

דאס האט געגעבן א השפעה אויף א גאנץ יאר

רבותי מיר ווערן ליידער מגושם מיר פארלירן אלע חושים

ס׳כאפט דאך איינעם אן א ציטער

מען דארף דאך נישט האבן דערצו דעם גרויסן מח
אז מען זאל איינזעהן אז ס׳פעלט זיך דעם כח

אין איין וואָרט - ס׳איז לייידער ליידער זייער ביטער

יעדער איינער איז דאך מודה
אז אין אזא טאג האט מען געזעהן א געוואלדיגע עבודה

וועָן איינער נעמט נאר אריין אין באטראכט
צו אן אלטער איד קען אזוי שטיין פון צופרי ביז ביינאכט

ממש פשוט חוץ מדרך אנושי

ווער שמועסט דען פון די שמחת תורה הקפות
וואס עס זענען אונטן געווען די קדושי עליונים, די הייליגע אבות

וועָן וועלן מיר זוכה זיין וויטער צו די קדושה

עם איז נישט געווען פשוט אויסצוהאלטן
געשטאנען איינער העכער׳ן אנדערן ממש ביז צום באלקן

דאס מיטצולעבן איז נישט געווען אזוי גרינג
א שיינער קייט אזא הייליגער רינג

זקנים און נערים
אנגעכאפט און
אויסגע׳שורה׳ט

דעם שיינעם רונג פון ביהמ״ד ווי עס פלעגט זיך אויסציהען
און דעם גרויסן עולם איבער אלע גאלעריען

מיט זיין הייליגן האנט האט ער דאס געפירט

אלעם געצויגן אין די זייט און געפארכטן
דומה למלאך ה׳ צבאות האט דאך דאס פנים געלויכטן

דאס קליינע זילבערנע ספר תורה אין די האנט
האט דאך אזוי שיין ארויסגעשיינט

די שירות ותשבחות האט מען געזונגען

שישו ושמחו האט מען געטוהן זינגען און לויבן

דאס גאנצע ביהמ״ד האט זיך אינאיינעם אין די לופטן געהויבן

מיט די קראנקע שוואכע פים איז ער געלאפן און געשפרינגען

וואו מען האט זיך נאר געקענט אריינשטופן אין יעדן לעכל אונטער יעדן העלצל און אונטער יעדן דעכל

א רוח קדושה האט ארומגעשוועבט אלעס מיטגעקלאפט מיטגעלעבט

די הייליגע צורה מיט דעם שיינעם וויסן טלית

א זקן א בן שמונים לויפט אזא מהלך אזא עבודה קען דאך נאר טוהן א מלאך

ווער קען דען פארגעסן דאס אלעס

וועו מען גיט נאר ערנסט אריין א טראכט דערמאנט מען זיך פון דער זיסער שמחת תורה נאכט

פון אלע קהילות איז מען געקומען פיצעלעך קינדער מיטגענומען

פוהל זענען געווען די בעדפארד גאסן

ס׳איז נישט געווען קיין פלאץ אראפצולייגן א נאדל יעדער קומט זעהן אזא עבודה פון אן אדם גדול

אפילו להבדיל די פרייע זענען אויך געקומען אין מאסן

אשרי עין ראתה כל אלה! קען מען זאגן וועו מען טוט זיך דאס נאר אין געדאנק אדורכטראגן

מען קוקט אן די צורה פון א יעדן איד נאך אזא נאכט איז קיינער נישט געווארן מיד

ווער קען דען דאס אלעס פארגעסן

דער טעם איז דאך פשוט און גראד קוקנדיג אין די הייליגע צורה דאס האט דאך געגעבן כח און מוט

ביז פארטאגס וועו מען האט זיך געזעצט די סעודה עסן

עס איז געווען ממש ליהודים היתה אורה ובפרט וועו מען האט געזעהן דעם הייליגען רבי״ן וואו ער האט געמאכט די נענועים מיט די ספר תורה

אלעס האט מיטגעלעבט און נישט געשלאפן
אוי מזרח מערב דרום צפון

כל עצמותי תאמרנה
מיטגעלעבט אלע גלידער

ס׳איז געווען א געשמאק און א ריח ניחוח
ביי מטה מעלה האט זיך דאס גאנצע ביהמ״ד געהויבן אין די הויעך

יונג און אלט אלע טאנצן ווי ברידער

מען האט געזעהן ווי די גאלעריען טאנצן אויך מיט
און אלעס קוקט נאר אויפן הייליגן רבי׳ן פיס טריט

פון הוטן און שטריימלעך איז דאס גאנצע ביהמ״ד שוואנקט
מען טאנצט בלב אחד מיט איין הארץ

בשורות ותשבחות ווי זים
און ווי שיין

יעדער רגע איז טייער ווי בריליאנט
יעדער וויל הערן און זעהן זייער אינטערעסאנט

אפילו פון די וויטע
מקומות איז מען געקומען
צו גיין

אוי השי״ת זאל אונז די אלטע צייטן צוריקשענקען
ווייל וועלן מען דערמאנט זיך פון יענע צייט טוהט דאך איינעם צוריקבענקען

די ימים טובים אזעלכע שיינע
אויסגעוואשענע הערצער אינגאנצן ריינע

שמחה וששון עד לב
השמים

קינדערליך זיסע לאמיר נישט אפטרעטן
פאר רבינו שליט״א אלעס גוטס אויסבעטן

א רפואה שלימה און שנות
חיים

ממילא רבותי דארף מען צו פארשטיין
וויאזוי די שמחה קומט צו אונז צו גיין

ס׳איז פשוט א שמחה אפילו פאר די מלאכים
זיי געבן אפ פאר׳ן הייליגן בורא שבחים

זיי האבן אויף דער וועלט א
גוטן שותף און א גוטן
פריינד

רננו צדיקים בגילה וברנה
אז רבינו שליט״א האט אנגעפלאנצט דעם ביסעלע אמונה

אויף דעם רבותי לויבן מיר
אלע היינט

רבותי אונזער געזאנג זאל מאכן א רושם
לאמיר אויפוועקן זיינע הייליגע זיידעס די אבות הקדושים

ווי רבינו שליט״א פלעגט נאכזאגן פון זוהר הקדוש ביי די הקפות
אז ביי א שמחה פון די קינדער קומען אראפ די הייליגע אבות

מיר גלייבן אלע באמונה שלימה אז זיי אלע זענען דא

הייליגע זיידעס טוהט אונז יעצט אויסהערן
אונזער תפלות זאלן מקובל ווערן

טאקע יעצט אין אזא געהויבענע שעה

הייליגער באשעפער האב אויף אונז שוין רחמנות
גאנץ כלל ישראל איז דאך אין גרויסע סכנות

מיר זענען פארלוירן ס׳פעלט זיך אסאך צרות איבער׳ן קאפ ביז צום דאך

שיק א רפואה שלימה טאקע שוין בקרוב

רבותי ! מיר דארפן צו מאכן געוואלדן עס איז דאך שוין נישט אויסצוהאלטן

חלילה וועז נישט דער כח ווערן מיר נחרב וחרוב

רבותי! לאמיר טוהן צו דער זאך
לאמיר מתפלל זיין פארן בורא אז דער קטרוג זאל ווערן שוואך

לאמיר נישט זיין איצטערט פויל בתפלה ובתחנונים פארן שטן פארשטאפן דאס מויל

וויל אם לא עכשיו אימתי

יעצט איז דאך די צייט וואס שטייט אין אלע הייליגע ספרים
אז מיט שמחה קען מען עפענען אלע שערים

אפשר וועט יעצט די רבוש״ע צוהערן צו אונזער געשרייי

ממילא רבותי יעצט איז די צייט
לאמיר נישט אצינד שטיין אין דער זייט

לאמיר בעטן דעם רבוש״ע אלע אינאיינעם
רבינו שליט״א האט דאך מבטיח געווען ער וועט נישט שולדיג בלייבן פאר קיינעם

מיר זענען אלע מאמין באמונה שלימה דערין

לאמיר איינלייגן כוחות אין די בריט און אין די לענג

רבינו שליט"א האט דאך געזאגט בעט פאר מיר איך וועל בעטן פאר ענק

מסתמא ווייסט דאך יעדער איינער דערפון

איך האב אריינגעקלערט האב איך געזעהן א גמטריא
אז וועז מען לייגט אויס כ"א כסליו במילואו

טוהט עס באטרעפן פונקט - החיים הטובים ליואל בן חנה
איינציגער באשעפער הושיבהו על כנו

א פחד א שרעק פון א גמטריא

דער טאג רעדט דאך פשוט וועדטער
אין אלע מקומות און אין אלע ערטער

אלעם פריידט זיך אויף די גרויסע ישועה

אוי לאמיר לויבן דעם מלך מהולל בתשבחות
מברכינן אניסא דרבים שטייט דאך אין מסכת ברכות

וועז עס טוהט א נס פאר א רבים פאסירן
דארף מען זיך צו פרייען אין אלע ביינער און אין אלע געהירן

און בפרט וועז אונזערע עלטערן זענען אויך דעמאלט געווארן באפרייט

שאל אביך ויגדך - פרעג נאר דיין טאטן וועט ער דיר פארציילן די נסים פון יענע צייטן

עס וועט דיר טרערן די אויגן דערצייל'נדיג די וואונדער'ליכע רייד

טויזענטער אידן קוקן דאך ארויס אויפ'ן הייליגן רבינ'ס געזונט
רבוש"ע וואו האסטו נאך אזא עבד נאמן, אזא געטרייי קינד

אין אלע עקן פון די וועלט
האט ער שיינע פראכטיגע מוסדות אויפגעשטעלט

באשעפער זיסער עס איז דאך נאר פאר דיין כבוד וועגן

איז דען דאס א קלייניגקייט
ספרים חדושי תורה איבער די גאנצע וועלט פארשפרייט

אלעם צוליב דאס אידישקייט אפילו די וועלט שטייט אקעגן

אוי תנו שבח והודי' לשמו
אז כולנו אנחנו חיים פה

מיר בעטן דעם באשעפער פון הארצן טיף
ימים על ימי מלך תוסיף

עשה למען כבודך

געזונטע יארן פיל מיט נחת און גליק
לאמיר אויסשרייען אור זרוע לצדיק

ס׳זאל זיין צדיק כתמר יפרח

אוי לאמיר בעטן דעם הייליגן בורא

אז ער זאל אונז שוין ארויסציהען מאפילה לאורה

מיר זאלן שוין אין גיכן געהאלפן ווערן
מיר זאלן שוין דעם שופר של משיח בקרוב הערן

און אונטער רבינו שליט״א זאלן מיר גיין
לאמיר אלע וואונטשן פארן הייליגן רבי׳ן לחיים

בהגלות כבוד שמים -
במהרה בימינו אמן

אחרית דבר

אין די אנפאנג יארן אין אמעריקע זענען די גאנץ געשוויסטער ארויסגעשטאנען ווי א רויז אין מיטן גארטן. זיי זענען געווען באקאנט פאר אידן פון אלע קרייזן. מען האט פון זיי געשמועסט און גענומען פאר א ביישפיל פון ערליכקייט, פיינקייט און ליבשאפט איינער צום צווייטן. די ווערטל איז געגאנגען אז ׳ביי די גאנץ קינדער אויב איינעם טוט וויי א פינגער שפירן דאס אלע געשוויסטער׳.

דאס צניעות און איידלקייט פון די שוועסטערס איז געווען צום באוואונדערן. מיידלעך אליין אן עלטערן אין דעם גרויסן אמעריקע, האבן זיך געהאלטן פעסט און זיך נישט אוועקגעגירט פון וואס זיי האבן געזען אינדערהיים. זיי זענען נישט געגאנגען צו פלעצער וואו מען טאר נישט, זיך נישט גע׳חבר׳ט מיט דעם וואס פאסט נישט, זיך געקליידעט באשיידן און פיין, און קיינמאל נישט געליינט קיין פסול׳ע ביכער. די שוועסטערס האבן געקאכט, געבאקן און צוגעריכט די שבתים און ימים טובים אויפן שענסטן אופן. די משפחה האט זיך אלעמאל געהאלטן ציזאמען און אינאיינעם געפראווט ביז יעדער האט חתונה געהאט און אויפגעשטעלט דעם אייגענעם הויז. די גאנץ קינדער זענען געווען און וועלן בלייבן א מוסטער פון גוטע געשוויסטער ביז משיח׳ס טאג.

די זכות פון אונזערע היילִיגע עלטערן איז אונז בייגעשטאנען גערעטעוועט צו ווערן פון דעם גרויסן חורבן אייראפא וואו דאס שענסטע און בעסטע פון כלל ישראל איז נעבעך פארטיליגט געווארן ה׳ ינקום דמם. עס איז נאר געבליבן א קליין הייפעלע, און מיר זענען ב״ה אויך צווישן זיי.

דערפאר לויבן און דאנקען מיר דעם באשעפער, און מיר שטרענגען זיך אן צו גיין אין אונזערע עלטערנס דרכים, ביז מיר וועלן זוכה זיין צו דעם גרויסן טאג פון ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו, ואז יקיצו וירננו שוכני עפר, און מיר וועלן זיך צוריק באגעגענען מיט אונזערע הייליגע עלטערן, במהרה בימינו אמן.

איינער פון די געשווויסטער

הקטן שמואל דוד גאנץ

